

19636

T. C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANADOLU AĞIZLARINDA İSİM ÇEKİM EKLERİ

(Doktora Tezi)

Ahmet BURAN

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

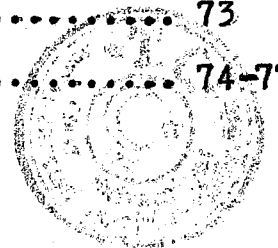
ELAZIĞ - 1989

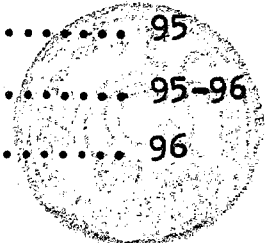
İÇİNDEKİLER

Ö N S Ö Z	1-4	
G İ R İ Ş	5-44	
ÇALIŞMADA KULLANILAN METOD	5-10	
KAYNAK ESERLERİN TASNİFİ	11-14	
HAL KAVRAMI (Casus).....	15-16	
TÜRKÇEDE İSMİN HALLERİ VE HAL EKLERİ	17-26	
N o t l a r	27-32	
METİN TARIMASI YAPILAN ESERLER ve KISALTMALARI	33-42	
Diğ er Kıs alt malar	42-43	
Yer Adları Kıs alt maları	43	
Araştırmada Kullanılan Fone- tik Transkripsiyon (Çevriyazı) İ ş a- re t l e r i	44-45	
Y A L I N H A L (Nominative)		45
1- K U L L A N I L I Ş I		45
A-İSİM KÖK ve GÖVDELERİNDE	45-46	
A-a)-Çokluk Eki Almış Kelimelerde	46	
A-b)-İyelik Eki Almış Kelimelerde	46-48	
B-ZAMİRLERDE KULLANILIŞI	49	
B-a)-Şahıs Zamirlerinde	49-54	
B-b)-İşaret Zamirlerinde	54-57	
B-c)-Dönüşlülük Zamirlerinde ...	58	
B-d)-Soru Zamirlerinde	58-59	
B-e)-Belirsizlik Zamirlerinde..	59	

II-YALIN HAL YERİNE KULLANILAN DİĞER EKLER..	60
Belirtme Halinin Yalın Hal Yerine Kullanılması.....	60
Vasıta Halinin Yalın Hal Yerine Kullanılması	60
Eşitlik Halinin Yalın Hal Yerine Kullanılması	60
III-FONKSİYONLARI	61
Cümlede Özne Durumundadır	61
Cümlede Nesne Durumundadır	62
a)-Belirtili Nesne	62
b)-Belirtisiz Nesne	62-63
Zaman Zarfı Durumundadır	63
İsim Tamlamasında Tamlayan Durumundadır	63
Sıfat Tamlaması Durumundadır	64-65
Ünlem Bildirir	65
İkilemeler Kurar	65
Kökteş Fiiller Kurar	66
Edatlarla Kullanılışı	66-67
IV-YALIN HALİN DİĞER İSİM ÇEKİM EKLERİNİN YERİNE KULLANILMASI	68
Yalın Halin İyelikli Şekiller Yerine Kullanılması	68
Yalın Halin Şart Yerine Kullanılması	68-69
Yalın Halin Eksiz Tamlama Hali Yerine Kullanılması	69-70
Yalın Halin Eksiz Belirtme Hali Yerine Kullanılması	71
Yalın Halin Yönelme Hali Yerine Kullanılması	72
Yalın Halin Bulunma Hali Yerine Kullanılması.....	72
Yalın Halin Çıkma Hali Yerine Kullanılması	73
Notlar	74-77

T A M L A M A H A L İ (Genitive)	79
1-EK İ N F O N E T İ Ğ İ	79
ANADOLU AĞIZLARINDA GÖRÜLEN TAMLAMA HALİ(Genitive)	
EKLERİ	79
A)-E k s i z T a m l a m a H a l i Ø	79-80
1-Eksiz Belirttili Tamlama Hali Ø	80-81
2-Eksiz Belirtisiz Tamlama Hali Ø	81-82
B)-E k l i T a m l a m a H a l i	82-86
Ünlü ile Biten Kelimelerden Sonra	87
Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra	87-89
EKİN ÜNLÜ UYUMLARINA GÖRE DURUMU	90
a)- B ü y ü k Ü n l ü U y u m u	90
Büyük Ünlü Uyumunun Bozulması	90
1)-Bölge Ağızlarının Özelliğine Bağlı Olarak	90-91
2)-Ünlü-Ünsüz İlişkileri Sebebiyle	91
2-a)-Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki İnceltici Tesiriyle.	91
2-b)-Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki Kalınlaştırıcı	
Tesiriyle	91
b)-K ü ç ü k Ü n l ü U y u m u	92
Küçük Ünlü Uyumunun Bozulması	92
1)-Bölge Ağızlarının Özelliğine Bağlı Olarak	92-93
2)-Dudak Ünsüzlerinin Yuvarlaklaştırıcı Tesiriyle.....	93
Ünlü İkizleşmesi	93
Hece Kaynaşması	94
11- K U L L A N I L I Ş I	95
A-İSİM KÖK ve GÖVDELERİNDE	95
A-a)-Çokluk Eki Almış Kelimelerde	95-96
A-b)-İyelik Eki Almış Kelimelerde	96

B-ZAMİRLERDE KULLANILIŞI	99
B-a)- Şahıs Zamirlerinde	99-103
B-b)- İşaret Zamirlerinde	104-106
B-c)- Dönüşlülük Zamirlerinde..	107-108
B-d)- Soru Zamirlerinde	108
B-e)- Belirsizlik Zamirlerinde.	109
III- TAMLAMA HALİ EKİ YERİNE KULLANI-	
LAN DİĞER EKLER.....	110
Yalın Halin Tamlama Hali Yerine Kullanılması.....	110
Belirtme Halinin Tamlama Hali Yerine Kullanılması...	110
Yönelme Halinin Tamlama Hali Yerine Kullanılması....	110
IV- FONKSİYONLARI	111
Eklendiği İsim ile Diğer Bir İsim Aarasında İlgi	
Bağı Kurar	112
Tamlama Haliyle Kurulan İsim Grubu Cümlenin Öznesi	
Olabilir	113
Tamlama Haliyle Kurulan İsim Tamlamalarında Tamlanan	
İyelik ve Belirtme Hali Eklerini Alarak Cümlenin Be-	
lirtili Nesnesi Olur	114-115
Tamlama Haliyle Kurulan Tamlamalarda, Tamlanan Yönel-	
me, Bulunma ve Çıkma Hali Eklerinden Birini Alarak	
Cümlenin Dolaylı Tümleci Olur	114-115
Bir Topluluktan Bir Parçayı Belirtir	115
Bir Topluluğun Bütünü Belirtir	115
Edatlarla Kullanılışı	116

V-TAMLAMA HALİ EKİNİN DİĞER İSİM ÇEKİM EKLE-	
RİNİN YERİNE KULLANILMASI	117
Tamlama Hali Ekinin Yönelme Hali Yerine Kullanılması....	117
N o t l a r	118-122
B E L İ R T M E H A L İ (Accuzative)	123
1-EKİN FONETİĞİ	124
ANADOLU AĞIZLARINDA GÖRÜLEN BELİRTME(accuzative) HALİ	
EKLERİ	124
A-Eksiz Belirtme Hali Ø	124-125
1-Eksiz Belirttili Belirtme(accuzative) Hali Ø	124-127
2-Eksiz Belirtisiz Belirtme(accuzative) Hali Ø	127
B-Ekli Belirtme (accuzative) Hali	128-130
Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra	131-132
Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra	132
Tonsuz Ünsüzlerden Sonra	133
EKİN ÜNLÜ UYUMLARINA GÖRE DURUMU	134
a)- Büyük Ünlü Uyumu	134
Büyük Ünlü Uyumunun Bozulması	134
1-Bölge Ağzlarının Özelliğine Bağlı Olarak	134-135
2-Ünlü-Ünsüz ilişkileri Sebebiyle	135
2-a)-Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki İnceltici Tesiriyle..	135
2-b)-Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki Kalınlaştırıcı	
Tesiriyle	135-136
b)- Küçük Ünlü Uyumu	136
Küçük Ünlü Uyumunun Bozulması	136
1-Bölge Ağzlarının Özelliğine Bağlı Olarak	136-137
2-Ünlü-Ünsüz ilişkileri Sebebiyle	137

Ünlü İkizleşmesi	137-138
Hece Kaynaşması	138

II- KULLANILIŞI .....

A-İSİM KÖK ve GÖVDELERİNDE	139
A-a)-Çokluk Eki Almış Kelimelerde	139
A-b)-İyelik Eki Almış Kelimelerde	139-141
B-ZAMİRLERDE KULLANILIŞI	142
B-a)-Şahıs Zamirlerinde	142-144
B-b)-İşaret Zamirlerinde	144-146
B-c)-Dönüşlülük Zamirlerinde	147-149
B-d)-Soru Zamirlerinde	149-150
B-e)-Belirsizlik Zamirlerinde ..	150

III-BELİRTME HALİ YERİNE KULLANILAN

DİĞER EKLER .....

Yalın Halin Belirtme Hali Yerine Kullanılması.....	151
Yönelme Halinin Belirtme Hali Yerine Kullanılması.....	151-154
Bulunma Halinin Belirtme Halî Yerine Kullanılması	154
Çıkma Halinin Belirtme Hali Yerine Kullanılması	155

IV-FONKSİYONLARI .....

Cümlede Belirtili Nesne Görevindedir	156-157
Mekân Bildirir	157
Zaman Bildirir	157
Edatlarla Kullanılışı	157
İkilemeler Kurar	158

V-BELİRTME HALİ EKİNİN DİĞER İSİM ÇEKİM

EKLERİNİN YERİNE KULLANILMASI .....

Belirtme halinin Yalın Hal Yerine Kullanılması	159
--	-----

Belirtme Halinin Tamlama Hali Yerine Kullanılması	159
Belirtme Halinin Yönelme Hali Yerine Kullanılması	159-161
Belirtme Halinin Çıkma Hali Yerine Kullanılması	161-162
N o t l a r	163-165

Y Ö N E L M E H A L İ (Dative) .....

1- E K İ N F O N E T İ Ğ İ .....

ANADOLU AĞIZLARINDA GÖRÜLEN YÖNELME (Dative) HALİ

EKLERİ .....

Ünlü ile Biten Kelimelerden Sonra .....

Ünsüz ile Biten Kelimelerden Sonra .....

Tonsuz Ünsüzlerden Sonra .....

EKİN ÜNLÜ UYUMLARINA GÖRE DURUMU.....

a)-B ü y ü k Ü n l ü U y u m u .....

Büyük Ünlü Uyumunun Bozulması .....

1)-Bölge Ağızlarının Özelliğine Bağlı Olarak .....

2)-Ünlü-Ünsüz İlişkileri Sebebiyle .....

2-a)-Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki İnceltici Tesiriyle..

2-b)-Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki Kalınlaştırıcı Tesiriyle .....

b)-K ü ç ü k Ü n l ü U y u m u .....

Ünlü İkizleşmesi .....

Hece Kaynaşması .....

11- K U L L A N I L I Ş I .....

A-İSİM KÖK ve GÖVDELERİNDE .....

A-a)-Çokluk Eki Almış Kelimelerde .....

A-b)-İyelik Eki Almış Kelimelerde .....

B-ZAMİRLERDE KULLANILIŞI	180
B-a)- Ş a h i s Z a m i r l e r i n d e	180-187
B-b)-İ ş a r e t Z a m i r l e r i n d e	187-189
B-c)-D ö n ü ş l ü l ü k Z a m i r l e r i n d e ..	189-192
B-d)-S o r u Z a m i r l e r i n d e	193
B-e)-B e l i r s i z l i k Z a m i r l e r i n d e.	193

III-YÖNELME HALİ EKİNİN YERİNE KULLANILAN

DİĞER EKLER	194
Yalın Halin Yönelme Hali Yerine Kullanılması	194-195
Tamlama Halinin Yönelme Hali Yerine Kullanılması....	195
Belirtme Halinin Yönelme Hali Yerine Kullanılması ..	195-196
Bulunma Halinin Yönelme Hali Yerine Kullanılması....	197
Çıkma Halinin Yönelme Hali Yerine Kullanılması.....	197

IV- F O N K S İ Y O N L A R I .....

198	
Yönelme Hali Eki Almış Kelime Cümlede Dolaylı Tümleç Olur.....	198-199
Zaman Bildirir,Zaman Zarfları Kurar	199
Fiyat,Miktar ve Süre Sınırını Belirtir	199-200
Sebeup,Maksat Bildirir(için,üzere,maksadıyla,göre vb).200-201	
Eklendiği Kelimeyi Yer İlgisiyle Yükleme Bağlar....	201-202
Hareket,iş ve Nesnenin Yönünü Belirtir	202-203
E d a t l a r l a K u l l a n ı l ı ş ı	203-205
İkillemeler Kurar	205

V-YÖNELME HALİ HALİNİN DİĞER İSİM

ÇEKİM EKLERİNİN YERİNE KULLANILMASI....	206
Yönelme Halinin Yalın Hal Yerine Kullanılması	206
Yönelme Halinin Tamlama Hali Yerine Kullanılması....	206
Yönelme Halinin Belirtme Hali Yerine Kullanılması...	206-208

Yönelme Halinin Bulunma Hali Yerine Kullanılması	208-209
Yönelme Halinin Çıkma Hali Yerine Kullanılması	209
Yönelme Halinin Vasıta Hali Yerine Kullanılması	209
N o t l a r	210-212
B U L U N M A H A L İ (Locative)	
1- E K İ N F O N E T İ Ğ İ	214
ANADOLU AĞIZLARINDA GÖRÜLEN BULUNMA (locative) HALİ	
EKLERİ	214
Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra	216-217
Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra	217
Tonsuz Ünsüzlerden Sonra	218
EKİN ÜNLÜ UYUMLARINA GÖRE DURUMU	
a)-B ü y ü k Ü n l ü U y u m u	219
Büyük Ünlü Uyumunun Bozulması	219
1)-Bölge Ağızlarının Özelliğine Bağlı Olarak	219-220
b)-K ü ç ü k Ü n l ü U y u m u	220
Küçük Ünlü Uyumunun Bozulması	220
II- K U L L A N I L I Ş I	
A-İSİM KÖK ve GÖVDELERİNDE	221
A-a)-Çokluk Eki Almış Kelimelerde	221
A-b)-İyelik Eki Almış Kelimelerde	221-222
B-ZAMİRLERDE KULLANILIŞI	
B-a)-Ş a h ı s Z a m i r l e r i n d e	223-224
B-b)-İ ş a r e t Z a m i r l e r i n d e	224-225
B-c)-D ö n ü ş l ü l ü k Z a m i r l e r i n d e ...	226-227
B-d)-S o r u Z a m i r l e r i n d e	227
B-e)-B e l i r s i z l i k Z a m i r l e r i n d e ..	228

III-BULUNMA HALİ EKİ YERİNE KULLANILAN

DIĞER EKLER	229
Yalın Halin Bulunma Hali Yerine Kullanılması	229
Yönelme Halinin Bulunma Hali Yerine Kullanılması	229-230
Çıkma Halinin Bulunma Hali Yerine Kullanılması	230-231

IV- F O N K S İ Y O N L A R I .....

Hareketin Yapıldığı, Olduğu ve Eşyanın Bulunduğu Yeri	
Bildirir	232-233
İş ve Hareketin İcra Vasıtasını Bildirir	233-234
İş ve Hareketin Zamanını Bildirir	234
mak/mek Mastarına Eklenerek Şimdiki Zaman Fonksiyonunu İcra Eder	234
an/en Partisibiyle Birleşerek Zarf-Fiiller Kurar.....	235
uş/üş Mastarına Eklenerek "...erek, ...dığı zaman"	
Fonksiyonunda Zarf-Fiiller Kurar	235
.....İçinde Manası Katar	235
Dolaylı Tümleçler Kurar	235-236
Zarf Tümleci Kurar	236
İkilemeler Kurar	236

V- BULUNMA HALİ EKİNİN DIĞER İSİM

ÇEKİM EKLERİNİN YERİNE KULLANILMASI..	237
Bulunma Halinin Belirtme Hali Yerine Kullanılması....	237
Bulunma Halinin Yönelme Hali Yerine Kullanılması.....	237
Bulunma Halinin Çıkma Hali Yerine Kullanılması	237-238
Bulunma Halinin Vasıta Hali Yerine Kullanılması	238
N o t l a r	239-241

Ç I K M A H A L İ (Ablative)	242
1- E K İ N F O N E T İ G İ	242
ANADOLU AĞIZLARINDA GÖRÜLEN ÇIKMA (Ablative) HALİ	
EKLERİ	242-245
Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra	245
Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra	245-246
Tonsuz Ünsüzlerden Sonra	246
Ünsüz Uyumunun Bozulması	247
EKİN ÜNLÜ UYUMLARINA GÖRE DURUMU	
a)-B ü y ü k Ü n l ü U y u m u	248
Büyük Ünlü Uyumunun Bozulması	248
1)-Bölge Ağızlarının Özelliğine Bağlı Olarak	248-249
2)-Ünlü-Ünsüz İlişkileri Sebebiyle	249
2-a)-Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki Kalınlaştırıcı Tesiriyle	249
b)-K ü ç ü k Ü n l ü U y u m u	250
Küçük Ünlü Uyumunun Bozulması	250
Hece Kaynaşması	250
II- K U L L A N I L I Ş I	
A-İSİM KÖK ve GÖVDELERİNDE	251
A-a)-Çokluk Eki Almış Kelimelerde	251
A-b)-İyelik Eki Almış Kelimelerde	252-253
B-ZAMİRLERDE KULLANILIŞI	254
B-a)-Ş a h ı s Z a m i r l e r i n d e	254-256
B-b)-İ ş a r e t Z a m i r l e r i n d e	256-258
B-c)-D ö n ü ş l ü l ü k Z a m i r l e r i n d e	258-260
B-d)-S o r u Z a m i r l e r i n d e	260
B-e)-B e l i r s i z l i k Z a m i r l e r i n d e	260

III-ÇIKMA HALİ EKİ YERİNE KULLANILAN

DIĞER EKLER	261
Yalın Halin Çıkma Hali Yerine Kullanılması.....	261
Belirtme Halinin Çıkma Hali Yerine Kullanılması	261
Yönelme Halinin Çıkma Hali Yerine Kullanılması	261-262
Bulunma Halinin Çıkma Hali Yerine Kullanılması	262-263

IV- F O N K S İ Y O N L A R I .....

İş,Hareket ve Nesnenin Ba şlangıcını,Çıkış Noktasını Bildirir	264-265
Hareketin ve İşin Zamanını Bildirir	265
Eşyanın Neden Meydana Geldiğini Bildirir	266
İş ve Hareketin Sebebini Bildirir	266
Mukayese Derecesi Kurar	267
Bütünün Bir Parçasını Belirtir	267
Bütünü ifade Eder	267
Cümlede Dolaylı Tümleç Durumundadır.....	268
Cümlenin Nesnesi Durumundadır	268-269
Cümlede Zaman Zarfı Durumundadır	269
Zarf-Fiil Olur	269
Yer ve Yön Bildiren Kelimelere Eklenerek Hareketin İşin Yer ve Yönünü Belirtir	269
Bazı Edetlere Bağlanarak Fiilin Yönünü Belirtir.....	270
an/en Partisiyle "....diktan " Anlamında Kullanılır.270 arak/erek Gerundiumuna Eklenerek Onun Anlamını Pekleştirir	270
.....İçinde Manası Verir	270
E d a t l a r l a K u l l a n ı l ı ş ı	271-272
İkilemeler Kurar	272-273

V-ÇIKMA HALİ EKİNİN DİĞER İSİM ÇEKİM

EKLERİNİN YERİNE KULLANILMASI	274
Çıkma Halinin Yalın Hal Yerine Kullanılması	274
Çıkma Halinin Belirtme Hali Yerine Kullanılması	274
Çıkma Halinin Yönelme Hali Yerine Kullanılması	274
Çıkma Halinin Bulunma Hali Yerine Kullanılması.....	275
Çıkma Halinin Vasıta Hali Yerine Kullanılması	275-276
N o t l a r	277-278

V A S I T A H A L İ (İnstrümental) ... 279

I- E K İ N F O N E T İ Ğ İ .....

ANADOLU AĞIZLARINDA GÖRÜLEN VASITA (İnstrümental)

HALİ EKLERİ	279-285
Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra	286
Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra	287-288
Tonsuz Ünsüzlerden Sonra	288
EKİN ÜNLÜ UYUMLARINA GÖRE DURUMU	289
a)-B ü y ü k Ü n l ü U y u m u	289
Büyük Ünlü Uyumunun Bozulması	289
1)-Bölge Ağızlarının Özelliğine Bağlı Olarak.....	289-290
2)-Ünlü-Ünsüz ilişkileri Sebebiyle	290
2-a)-Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki Kalınlaştırıcı Tesiriyle	290
2-b)-Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki İnceltici Tesiriyle riyle	290-291
b)-K ü ç ü k Ü n l ü U y u m u	291
Ünlü İkizleşmesi	291

II- K U L L A N I L I Ş I	292
A-İSİM KÖK ve GÖVDELERİNDE	292
A-a)-Çokluk Eki Almış Kelimelerde	293
A-b)-İyelik Eki Almış Kelimelerde	293-295
B-ZAMIRLERDE KULLANILIŞI	296
B-a)-Ş a h ı s Z a m i r l e r i n d e	296-299
B-b)-İ ş a r e t Z a m i r l e r i n d e	300-301
B-c)-D ö n ü ş l ü l ü k Z a m i r l e r i n d e	301-302
B-d)-S o r u Z a m i r l e r i n d e	303
B-e)-B e l i r s i z l i k Z a m i r l e r i n d e ..	303

III-VASITA HALİ YERİNE KULLANILAN

DIĞER EKLER	304
Yönelme Halinin Vasıta Hali Yerine Kullanılması	304
Bulunma Halinin Vasıta Hali Yerine Kullanılması	304
Çıkma Halinin Vasıta Hali Yerine Kullanılması	304-305
Eşitlik Halinin Vasıta Hali Yerine Kullanılması	305

IV- F O N K S İ Y O N L A R I .....

Vasıta Bildirir	306-307
Birliktelik Bildirir	307-309
Zaman Bildirir, Zaman Zarfları Kurar	309
Hal-Durum Zarfları Kurar	310
Berkitme Vazifesi Görür	310
Bir İşin Karşılıklı Yapıldığını Belirtir	310
.....Olarak Manası Katar	310
ip/ip Gerundiumuna Eklenerek Onun Anlamını Kuvvetlendirir	310

V-VASITA HALİ EKİNİN DİĞER İSİM ÇEKİM

EKLERİNİN YERİNE KULLANILMASI	311
Vasita Halinin Yalın Hal Yerine Kullanılması	311
Vasita Halinin Eşitlik Hali Yerine Kullanılması	311
N o t l a r	312-313

E Ş İ T L İ K H A L İ (Ecvative) .....

I- E K İ N F O N E T İ Ğ İ .....

ANADOLU AĞIZLARINDA GÖRÜLEN EŞİTLİK(Ecvative) HALİ

EKLERİ	314-317
Ünlü ile Biten Kelimelerden Sonra	317
Ünsüz ile Biten Kelimelerden Sonra	317
Tonsuz Ünsüzlerden Sonra	318
Ünsüz Uyumunun Bozulması	318

EKİN ÜNLÜ UYUMLARINA GÖRE DURUMU .....

a)-B ü y ü k Ü n l ü U y u m u	319
Büyük Ünlü Uyumunun Bozulması	319
1)-Bölge Ağızlarının Özelliğine Bağlı Olarak	319
2)-Ünlü-Ünsüz İlişkileri Sebebiyle	319
2-a)-Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki Kalınlaştırıcı Tesiriyle	319-320
2-b)-Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki İnceltici Tesiriyle.	320
b)-K ü ç ü k Ü n l ü U y u m u	320
Küçük Ünlü Uyumunun Bozulması	320

II- K U L L A N I L I Ş I .....

A-İSİM KÖK ve GÖVDELERİNDE	321
A-a)-Çokluk Eki Almış Kelimelerde	321
A-b)-İyelik Eki Almış Kelimelerde	322

B-ZAMİRLERDE KULLANILIŞI	323
B-a)-Şahıs Zamirlerinde	323
B-b)-İşaret Zamirlerinde	324
B-c)-Dönüşlülük Zamirlerinde	324-325
B-d)-Soru Zamirlerinde	325-326
B-e)-Belirsizlik Zamirlerinde ..	326

III-EŞİTLİK HALİ EKİ YERİNE KULLANILAN

DİĞER EKLER	327
Vasıta Halinin Eşitlik Hali Yerine Kullanılması	327

IV- FONKSİYONLARI .....

Eşitlik Vazifesi	329-330
Mukayese(Nispet) Vazifesi	330
Sınırlama(Limitativus) Vazifesi	330
....Kadar Edatı Fonksiyonundadır	331
Cümlede Zarf Durumundadır	331-332
an/en Partisibine Eklenerek inca/ince Karşılığında Bir Zarf-Fiil Yapar	332

V-EŞİTLİK HALİ EKİNİN DİĞER İSİM ÇEKİM

EKLERİNİN YERİNE KULLANILMASI	333
Eşitlik Halinin Yalın Hal Yerine Kullanılması	333
Eşitlik Halinin Bulunma Hali Yerine Kullanılması	333
Eşitlik Halinin Vasıta Hali Yerine Kullanılması	333
N o t l a r	334-335

Y Ö N G Ö S T E R M E H A L İ (İnstrumental).336

1- EKİN FONETİĞİ	336
ANADOLU AĞIZLARINDA GÖRÜLEN YÖN GÖSTERME (İnstrumental) HALİ EKLERİ	336-339

Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra	339
Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra	340
Tonsuz Ünsüzlerden Sonra	340
EKİN ÜNLÜ UYUMLARINA GÖRE DURUMU.....	341
a)-B ü y ü k Ü n l ü U y u m u	341
Büyük Ünlü Uyumunun Bozulması	341
1)-Bölge Ağızlarının Özelliğine Bağlı Olarak	341
2)-Ünlü-Ünsüz ilişkileri Sebebiyle	342
b)-K ü ç ü k Ü n l ü U y u m u	342
ii- F O N K S İ Y O N L A R I	343
Hareketin Yönünü Belirtir	344
Cümlede Zarf Durumundadır	344
N o t l a r	345-346
S O N U Ç	347-361
N o t l a r	362-363
E k l e r İ n d e k s i	364-367
B i b l i y o ğ r a f y a	368-382

Ö N S Ö Z

XI. yüzyıldan itibaren kütleler halinde Anadolu'ya gelen Türklerin esasını Oğuz boyları oluşturmakta idi.¹ Oğuzların kendi dilleriyle müstakil eserler vermemiş olmaları sebebiyle, XIII. yüzyıldan önceki Oğuzcanın durumu hakkında çok net ve kesin bir yargıda bulunmak mümkün olamamaktadır. Ancak, Eski Türkçedeki Oğuzca belirtiler² ve Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügat'it-Türk'te³ belirttiği özellikler dikkate alınarak, XIII. yüzyıl öncesi hakkında az da olsa bazı ip uçları elde edebilmekteyiz.

XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da Oğuzca temeline dayalı eserler verilmeye başlanınca, Oğuz Türkçesi müstakil bir yazı dili olarak kendisini göstermeye başlar. A. Tietze⁴, Oğuz Türkçesinin bu tarihten itibaren Anadolu'da meydana gelen tabakalaşmasını yedi ayrı başlık altında incelemektedir:

- 1)- Esas tabaka (Türklerin Anadolu'ya gelirken birlikte getirdikleri Oğuz Türkçesi)
- 2)- Yerli diller. (Anadolu'ya gelince Türklerin burada karşılaştıkları diller)
- 3)-Rumeli yerli dilleri (Rumeli ve Balkanların fethiyle birlikte yazı diline giren kelimeler ve Rumeli göçmenlerinin Anadolu'ya getirdikleri dil özellikleri.)
- 4)- Küçük etnik gruplar (Çingeneler, Yahudiler veya gizli diller ve argolar)

- 5)- Komşu diller(Özellikle Arapça ve Farsça)
 6)-Kültür dilleri (Merkezden taşraya doğru Arapça,Farsça,İtalyanca, Fransızca vb.)
 7)-Alt tabaka tesirleri (Anadolu'da eski çağlarda yaşamış medeniyetler ve dilleri.)

Bu tabakalaşma tabii ki, yazı dili ile konuşma dilini birlikte etkilemiştir. Ancak konuşma dilinin kalıcı olmaması sebebiyle, bu tabakaları tarihi zamanda değil, ancak bugünkü şekliyle tespit etmek mümkündür. Ayrıca Anadolu ağızlarının oluşmasında, son yıllarda Rumeli (Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya), Kafkasya, Türkistan, Afganistan, Kırım gibi yörelerden gelerek, Anadolu'nun değişik bölgelerine yerleşen Türk gruplarının da katkısı vardır.

Şunu belirtmek gerekir ki, yukarıda sayılan etkenler hiç bir zaman Anadolu Türkçesinin esasını oluşturan Oğuz Türkçesinin temel yapısında ve işleyişinde bir değişme meydana getirmemiş, onlar zamanla Oğuz Türkçesinin içerisinde erimişlerdir. Bugün Anadolu ağızları arasında görülen ayrılıkların temel sebebi ise, Oğuz boylarının kendi içindeki ağız farklılıkları, iç güçler, mecburi iskân vs'dir.

"Anadolu ağızları" sözüyle, Türkiye cumhuriyeti devletinin siyasi sınırları içerisindeki il, ilçe ve köylerde konuşulan farklı fonetik ve morfolojik özelliklere sahip ağızları kastediyoruz. Ancak, bugün için sınırlarımızın dışında kalan fakat mahiyeti bakımından Anadolu ağızlarının birer devamı durumunda olan Irak,Suriye,Kıbrıs,Yunanistan,Bulgaristan,Yugoslavya, Romanya vb.. Türk ağızları da geniş anlamda Anadolu(ve Ru-

meli) ağızları ifadesinin içerisinde yer alırlar.

Malzemenin dağınıklığı ve yetersizliği dikkate alınarak bu çalışmada sadece siyasî sınırlarımızın içerisindeki (Anadolu ve Trakya) ağızlar incelenmeye çalışıldı.

Ağızlar, yazı dilinin bozulmuş bir şekli değil, onun yanında, fakat ondan bağımsız olarak yaşayan ve nesiller boyu devam ettirilen dil değerleridir.⁵ Ağız çalışmaları ise, yüzyıllar boyu halkın ağızından nesilden nesile devredilen bu dil değerlerini ilmi usullerle tespit etme ve değerlendirme işidir. Bizim yapmaya çalıştığımız da budur.

Tez konusunun seçiminde hocam Prof.Dr. Tuncer GÜLENSOY'un mutlaka etkisi oldu. Ancak bu konu seçilirken, Anadolu ağızları çalışmalarının ihmal edilişi, bu sahadaki boşluk ve özellikle yapılan birçok bölgesel incelemeye rağmen Anadolu ağızlarının bütünü üzerinde genel değerlendirmelerin yapılmamış olması gibi hususlar, etkili oldu. Ahmet Caferoğlu'nun "Anadolu ve Rumeli ağızları araştırmalarının bugünkü durumu",⁶ adlı bildirisindeki arzusu ve Türk türkologlara seslenişi ise hareket noktamız ve ilham kaynağımız oldu.

Bu çalışmada, esas olarak hal ekleri Anadolu ağızlarından derlenmiş metinlere dayandırılarak her yönüyle incelenmeye çalışıldı. Eldeki malzemedan hareketle, gerektiğinde Eski Türkçe Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile mukayeseler yapıldı, ayrılan ve birleşen yönleri yeri geldikçe izah edildi. Türk dilinin tarihi seyri içinde Eski Türkçeden Anadolu ağızlarına ulaşan bir devamlılık içinde hal ekleri şekil ve fonksiyonlarıyla ortaya kondu. (Metod hakkında geniş bilgi için bkz. GİRİŞ ÇALIŞMADA KULLANILAN METOD, s. 5)

Çalışmada azami gayret ve dikkati göstermeye çalıştık. Toplam bin civarındaki yerleşim merkezinden derlenen metinlerden seçtiğimiz örneklere göre yaptığımız bu incelemenin, genel anlamda Anadolu ağızlarını temsil edeceği kanaatindeyiz. Ancak eksiksiz bir eser iddiasında değiliz. Hata ve eksiklerimizin bağışlanmasını umarken, her şeye rağmen yaptığımız bu çalışma ile Anadolu ağızları gramerinin ve dil atlaslarının hazırlanmasına küçük de olsa bir katkıda bulunduğumuza inanıyoruz.

Anadolu ağızları ile ilgili böyle bir çalışma ilk defa yapılmaktadır. Bu çalışmada kullanılan metod, EAT yazılı metinleri üzerinde Doç.Dr.Osman Nedim TUNA'nın yönetiminde "Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde İsim Çekimi Eklerinin Fonksiyonları ve Kullanılışları"(Malatya 1987) adlı bir yüksek lisans çalışması yapan Yrd.Doç.Dr.Gürer Gülsevin'in kullandığı metodun aynısidir. Ancak bizim çalışmamız ağız malzemesine dayanmaktadır. Bu bakımdan birtakım farklılıkların olması tabiidir.

Araştırmasının bir nüshasını bana vermek suretiyle, metodun kurulması konusunda yardımcı olan Yrd.Doç.Dr. Gürer Gülsevin'e teşekkür borçluyum.

Çalışmalarımın her safhasında bana yardımcı olan hocam sayın Prof.Dr.TUNCER GÜLENSOY'a ve konuyla ilgili görüşlerinden istifade ettiğim hocam Yrd.Doç.Dr.Zafer ÖNLER'e bu vesileyle teşekkürlerimi sunmak isterim. Ayrıca ilgi ve destekleriyle bana güç veren dostlarıma da minnettarım.

19.9.1989

ELAZIĞ

Ahmet BURAN

G İ R İ Ő

ÇALIŞMADA KULLANILAN METOD

ANADOLU AĞIZLARINDA İSİM ÇEKİM EKLERİ'ni tez konusu olarak 1987 yılında belirledik. Bu tarihten itibaren bir yandan yerli ve yabancı yayınları tespit edip tararken, öte yandan konunun ve sahanın sınırlarını belirlemeye çalışıyorduk.

Önce konumuz olan "isim çekim ekleri"nin belirlenmesi gerekiyordu. Hangi ekler isim çekim ekleriydi?

Gramer kitaplarımız bu konudaki ilk müracaat kaynaklarımız oldu. Ancak daha ilk anda kendimizi bir çıkmanın, bir belirsizliğin içinde bulduk. Bazı eserlerde hal eklerinin sayısı beş ⁷ iken, bazısında altı ⁸ , bazısında dokuz ⁹ ve hatta on dört ¹⁰ olarak yer almakta idi. Yine bazı eserlerde "çekim" teriminin içine "çokluk, iyelik ve soru" ekleri de alınırken, bazısında sadece "hal ekleri" isim çekim ekleri olarak kabul edilmekte idi. ¹¹

İsim hal eklerinin sayısı üzerinde bir karara varabilmek için, önce "çekim" teriminin kapsamının belirlenmesi gerekiyordu. Bu noktada "hal" ekleri ile "çokluk, iyelik ve soru" eklerinin temel fonksiyonları üzerinde düşünmeye başladık. Bir çok incelemede asıl çekim eki olarak hal ekleri kabul edilmekte, diğerleri ise "işletme" ekleri olarak adlandırılmakta idi. ¹²

Hal eklerinin temel fonksiyonu, ismi, içinde bulunduğu duruma göre fiile veya isme bağlamak, isim ile fiil veya isim ile isim arasında bir ilgi kurmak iken, çokluk, iyelik ve soru eklerinin

vazifesi genellikle kelimenin dışına taşmamakta, eklendikleri kelime ile sınırlanmakta idiler. Yine hal ekleri, kendisinden önceki kelime veya kelime birliklerini kendisinden sonra gelen kelimelere bağlarken, çokluk, iyelik ve soru ekleri sadece kendisinden önceki kelimelerle ilgili idiler.

Fonksiyonlarındaki bu açık farklılık sebebiyle, biz de asıl çekim ekleri olarak "isim hal" eklerini kabul edip, konumuzun sınırlarını böylece belirlemiş olduk.

Şimdi çalışma sahanızın sınırlarının belirlenmesi gerekiyordu. Gerçi "Anadolu ağızları" sözü bu sınırları belirliyordu, fakat Anadolu (ve Rumeli) ağızları ifadesi, bugün siyasi sınırlarımızın dışında kalan, ancak dil özellikleri bakımından bu ifadenin içinde yer alan Irak, Suriye, Kıbrıs, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya ve hatta Güney Kıbrıs Türk ağızlarını da içine almakta idi.

Sahanın genişliğini ve malzemenin yetersizliğini dikkate alarak bu çalışmada sadece Türkiye Cumhuriyeti devletinin siyasi sınırları içerisindeki (Anadolu ve Trakya) ağızlarının inceleme sahası olarak kabul ettik.

Konunun ve sahanın sınırlarının bu şekilde belirlenmesinden sonra, çalışmaya başladık. Çalışmamıza kaynaklık edecek malzemenin dağınıklığı karşılaştığımız ilk zorluk oldu. Önce Anadolu ağızları ile ilgili yayınlanmış veya yayınlanmamış metin ihtiva eden derlemeleri topladık. Tabii bu safhada hangi metinlerin sağlam ve güvenilir olacağı, hangilerinin ise tereddüt ve dikkatle incelenmesi gerektiği konusunu da gözden uzak tutmadık. Öncelikle, amatörce yapılmış çalışmalara, modern tekniklerle yapılmayan ve yeterli transkripsiyon işaretleri

kullanılmayan metinlere, yer vermekle birlikte, dikkat ettik. Yabancı araştırmacıların genellikle 1940 yılına kadar yaptıkları derlemelere Prof.Dr.Zeynep Korkmaz'ın uyarılarını da dikkate alarak fazlaca yer vermedik.¹³ Lisans tezlerini ise, ayrı bir dikkatle incelerken, gerektiğinde aynı bölgeden yapılmış başka derlemeler ile mukayese ettik.

Metinler bir araya toplandıktan sonra fişleme işlemine başladık. Uzun bir süre sadece fişleme ile uğraştık. Derlemeyi elimize alıp baştan sona okurken, hiç bir kalıp ve klişe söz konusu edilmeden gördüğümüz özellikleri fişledik. Bu sırada karşılaştığımız ikinci bir zorluk da transkripsiyon meselesi oldu. Tuncer Gülensoy'un "Türk fonetik transkripsiyonu üzerine"¹⁴ adlı makalesinde belirttiği gibi, hemen her derlemede ayrı bir transkripsiyon alfabesinin kullanılmış olması, bu sahadaki birliği ortadan kaldırmıştı. Biz bu farklılığı yok etmek ve metinlerde transkripsiyon birliğini sağlayabilmek için, TDK tarafından tavsiye edilen "Ağız araştırmalarında kullanılacak fonetik transkripsiyon alfabesi"ndeki sistemi ölçü olarak, eserlerdeki farklı işaretleri buna uydurduk:

e, é ve italik dizilmiş e : é

a ve italik dizilmiş a : á

ı : ı́

ö : ö́

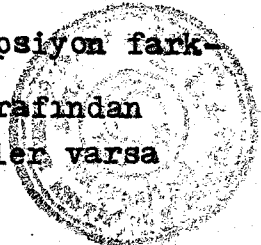
ü : ǘ

t : t́

q : q́

ř : ř́ vb. değişiklikler yaparak böylece transkripsiyon farklılığını ortadan kaldırmaya çalıştık. Ancak, TDK tarafından

teklif edilen söz konusu alfabede bulunmayan işaretler varsa

onları olduğu gibi aldık:(^c(ayn) n, ,r, vb.) Transkripsiyon alfabemizdeki büyük harfli (F, K, K, T, P vb.) işaretlerle karışmaması için, örnek cümlelerimizde, özel adlar da dahil, büyük harf kullanmadık.

Metinlerden fişleme yaparken, bir ekin kullanıldığı kelimenin geçtiği cümleyi veya ilgisi varsa cümleleri bütünüyle aldık. Böylece, temel fonksiyonu cümleyle alakalı olan hal eklerinin cümle içindeki kullanılışının daha açık olarak görülmesini temin etmeye çalıştık. Cümleden hemen sonra, derlemenin yapıldığı yerin adını il, ilçe ve köy sırasına göre verdik. Bunun arkasından da, cümlenin alındığı eserin kısaltması, sayfa numarası, metin ve satır numarasını kaydettik. Bu arada, metin numarası verilmemiş olan eserlerde, sadece sayfa ve tarafımızdan sayılarak verilen satır numaraları yer almaktadır. Düzenli metin verilmeyen eserlerden alınan örneklerde ise, sadece sayfa numarası gösterilmiştir.

Yüzü aşkın eserden yaptığımız metin taramasından yaklaşık 8000 fiş derledik. Bu fişler ise, yine yaklaşık olarak 1000 yerleşim merkezine tekabül etmektedir. Hakkari, Gümüşhane, Mardin ve Sınop gibi birkaç il hariç tutulursa hemen bütün il-lerimizin ya merkezine, ya ilçelerine veya köyelerine ait metin-lerden fişleme yaptık. Ancak inceleme sırasında gereksiz şişkinliğe yer vermemek için fişlerin bir kısmını kullanmadık. Bunun için de her özelliğe bir ilâ üç arasında örnek verdik. Bu arada, özel önemi olan veya gerekli görülen bazı durumları fazla örnekle gösterdik.

İncelemede, önce prensip olarak kabul edilen hal ek-lerine ait fişleri kendi içinde bir tasnife tabi tuttuk. Bu

tasnif içinde incelememizi beş bölüme ayırdık. İncelenecek halin ve hal ekinin Türk dili içindeki genel yerini ve şeklini belirledikten sonra şöyle bir tasnif yaptık.

I-Ekin Fonetigi

Bu bölümde ekin Anadolu ağızlarındaki mevcut şekillerini, ünlü ve ünsüzlerle kullanılışlarını, ünlü uyumlarına göre durumlarını , varsa ünlü ikizleşmesi ve hece kaynaşması gibi fonetik durumlarını inceledik.

II-Kullanılışı

Bu bölümde, ekin isim kök ve gövdelerinde, çokluk ve iyelik eki almış kelimeler ile zamirlerde(şahıs,işaret,dönüşlülük, soru,belirsizlik) kullanılışlarını gösterdik.

III- ...Yerine Kullanılan Diğer Ekler

Üçüncü bölümde, söz konusu ekin yerine kullanılan diğer isim çekim eklerini, kelime gruplarına eklenen şekilleriyle inceleyip, ekler arasındaki görev aktarımlarını ortaya koyduk.

IV- Fonksiyonları

Bu bölümde, halin ve hal eklerinin fonksiyonlarını yine kelime gruplarına eklenen şekilleriyle inceledik. Hal eklerinin cümlede üstlendikleri fonksiyonları belirlemeye çalıştık.

V-..... Diğer İsim Çekim Eklerinin Yerine Kullanılması

Bu bölümde ise, incelenen ekin diğer isim çekim eklerinin yerine kullanılmasını, üçüncü maddedekinin tersine olarak inceledik.

Bu arada, yalın halin (nominative) bir eki olmadığı için, burada "Ekin Fonetigi" diye bir bölüm yer almadı. Yön gösterme hali(direktive) ekinin kalıplaşmış olarak sadece belli bazı kelimelerde görülmesi sebebiyle bu bölümde de yalnızca "Ekin Fonetigi" ve "Fonksiyonları" yer almaktadır.

"Giriş" bölümünün sonuna metin taraması yaptığımız eserler ile kısaltmalarını gösteren bir liste konmuştur. Bu eserlerin sayısının kabarıklığı ve birçoğunun adının benzer olması yüzünden kısaltmalar konusu da ayrı bir problem oldu. Bunu da kendimize göre kullandığımız kısaltmalarla hallettik: Baş harfleri aynı olan eserlerin isimlerinin kısaltmalarını yaparken; KYA ve KsYA, AYA ve AğYA, DA ve Daa ; EİA-1 ve EİA-11, ADÜM-1 ve ADÜM-11 gibi bir yol takip ettik. Tanınmış eserleri ise, TDAY-B, TM, TDK, GBAA vb. türkologlarca bilinen kısaltmaları ile gösterdik.

Yazmada doğurduğu zorlukları ortadan kaldırmak ve derli toplu olması düşüncesiyle dipnotları sahife altına değil, eklerin sonuna, bölümler halinde verdik. Kullandığımız transkripsiyon alfabesi ise giriş bölümünün sonunda yer almaktadır.

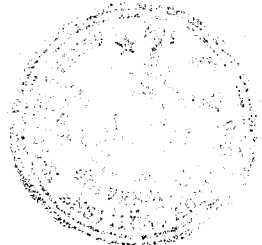
"Sonuç" bölümünde Anadolu ağızlarında tespit ettiğimiz isim hal eklerinin şekil ve fonksiyon olarak gösterdikleri özellikleri topluca değerlendirdik. Bunun hemen sonrasında da, Anadolu ağızlarında tespit ettiğimiz isim çekim (hal) eklerinin toplu listesini gösteren bir ekler indeksi verdik. Toplu bibliyografyayı da eserin sonuna ilave ettik.

KAYNAK ESERLERİN TASNİFİ

Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmaların başlangıcı 1867 yılına kadar uzanır. A. Maksimov'un Hüdavendigâr ve Karamanlı ağızları¹⁵ üzerine yazdığı denemeye başlayan çalışmaların 1940 yılına kadarki dönemini "yabancı araştırmacılar", yerli çalışmaların ağırlık kazanması sebebiyle, 1940'tan sonraki dönemini de "yerli araştırmacılar" dönemi olarak adlandırebiliriz.¹⁶

Maksimov'dan sonra J. Thury, I. Kunos, M. Hartmann, K. Foy, V. Pisarev, L. Bonelli, F. Giese, F. Vincze, T. Kowalski, J. Deny, M. Räsänen, C. Huart, L. Ligeti... gibi araştırmacılar yabancılar döneminin belli başlı imzalarını oluştururlar. Aşağıda Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'ın ifadeleriyle vereceğimiz sebeplerden dolayı, çalışmamızda bu araştırmacılara ait malzemeyi tercih etmedik. "... Metin derlemelerinde, Anadolu bölgesinin doğrudan doğruya yabancı araştırmacılar tarafından ele alınmış olması, öncelikle, derleme tekniği bakımından bir kısım ağız özelliklerinin yeterince tespit edilememesi sonucunu doğurmuştur. Öte yandan, yapılan derlemeler, ele aldıkları bölgenin dil yapısını gerekli bütün ayrıntıları ile ortaya koyabilme imkânından uzak kalmıştır. Derlemelerin kısmen de Anadolu'ya ait folklor ve halk edebiyatı malzemesi vermek amacıyla yapılmış olması, bunları ağız derlemelerinden beklenen sonuç bakımından yetersiz kılmıştır."¹⁷

Biz çalışmamızda daha çok Türk türkologların yaptıkları derleme ve araştırmalara yer verdik. Bunların başında Ahmet Caferoğlu ve onun her biri ayrı bir adla yayınlanmış olan dokuz ciltlik Anadolu ağızları külliyesi gelmektedir. Ayrıca Z. Korkmaz, S. Olcay, M. Mansuroğlu, H. Zülfikar, T. Gülensoy, A. B. Ercilasun, T. Günay, T. Acar, K. Yavuz, M. Sağır ...vb. araştırmacıların yaptığı kimi yayınlanmış, kimi henüz yayınlanmamış akademik çalışmalar ve makaleler müracaat kaynaklarımızın diğer önemli bölümünü oluştururlar.

Ayrıca yayınlanmamış yüksek lisans ve lisans tezleri ile üniversite dışında yapılan Ö. A. Aksoy, K. E. Kürkçüoğlu, Ş. Beysanoğlu, İ. Ü. Nasrattınoğlu-M. Ü. Nasrattınoğlu, F. G. Kısaparmak gibi amatör araştırmacıların eserlerini de gözden geçirdik. (Bkz. Metin Taraması Yapılan Eserler ve Kısaltmaları bölümü, s. 33-42)

Bu kısa açıklamalardan sonra, metin taraması yaptığımız kaynak eserlerin tasnifini şöyle yapabiliriz:

A- Kitaplar:

Bu bölümde, akademik veya amatörce yapılmış çalışmaların kitap halinde yayınlanmış olanları dahildir: Tuncer Gülensoy, Kütahya ve Yöresi Ağızları, TDK Yayınları, Ankara 1988; Şevket Beysanoğlu, Diyarbakır Ağızı, Diyarbakır Halkevi yayımları Ankara 1966

B-Makaleler:

Makaleleri iki bölümde mütalaa etmek mümkündür:

- 1)- İnceleme ile birlikte metin veren makaleler(veya sadece metin veren derlemeler)
- 2)- Metne dayalı değerlendirme yapıp metin vermeyen makaleler

Birinci gruptakilerin vermiş oldukları metinleri taradık. İkinci gruptakilerin ise, değerlendirmelerini inceledik ve örnek olarak kullandıkları kelime veya cümleleri tespit ettik: Hamza Zülfikar, "Van gölü çevresi ağızlarının özellikleri", Ömer Asım Aksoy Armağanı, TDK Ankara 1978, s.297-317
Mecdut Mansuroğlu, "Edirne ağzında yapı anlam ve sözdizimi özellikleri", TDAY-B, 1960, s.227-249

C-Basılmamış Doktora ve Yüksek Lisans Tezleri

Doktora veya yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış, fakat henüz basılmamış olan çalışmalar bu gruba girerler:
Mukim Sağır, Erzincan İli Ağızları-1-11, (Atatürk Üniv. Sos. Bil. Enst. , basılmamış doktora tezi), Erzincan 1987;
Ahmet Buran, Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları, (Fırat Üniv. Sos. Bil. Enst. Basılmamış yüksek lisans tezi. Yön.Doç.Dr.Tuncer Gülensoy), Elazığ 1986

D- Lisans Tezleri:

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nin Türk Dili veya Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerince yaptırılan "lisans tezleri" bu grubu oluştururlar.(Bu arada diğer bazı üniversitelerimizin ilgili bölümlerinde de bazı tezlerin hazırlandığı belirtelim. Gazi Üniv., Hacettepe Üniv. İnönü Üniv. vb.) Ancak sayısı birhayli kabarık olan bu tezlerin hepsini kullanmadık. Yeterli metin bulduğumuz yerlerde ise, lisans tezlerine ya mürücaat etmedik veya çok az müracaat ettik.

Muzaffer Barut, Daday Ağzı(Kastamonu) (Ankara Üniv. DTCE Türk dili mezuniyet tezi) Ankara 1973

Aysel Şimşek, Bozat(Bulancağ/Giresun) Köyü Ağzı,(Fırat Üniv. Fen-Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Böl. mezuniyet tezi) Elazığ 1984

HAL KAVRAMI (Casus)

Hal (casus), adların fiillerle veya adların adlarla olan çeşitli münasebetlerini bildiren bir gramer kategorisidir.¹⁸ Bu münasebetleri sağlayan ekler ise hal ekleridir.

Dünyanın birçok dilinde hal kategorisi mevcuttur. Bu konu ilk defa Aristo'nun "Poetika"sında eski Yunanca için söz konusu edildiği gibi, Türk, Rus, Arap, Alman, Gürcü vb. birçok dünya dillerinde de hal kategorisi vardır.¹⁹ Fransızca, Farsça gibi hal kategorisi olmayan dillerde ise, hal eklerinin fonksiyonunu bazı önekler veya kelimelerin değişik dizilmeleriyle meydana gelen gramer şekilleri karşılar.

Eski Yunancada beş, Latincede altı hal vardır.²⁰ Bunların asıl kaynağı ise, sekiz hale malik Hint-Avrupa ana dilidir.²¹ Eski Almancada sekiz hal var iken bugün dört hal kalmıştır.²² Eski Slavcada önceleri beş, sonraları yedi ve bugünkü Rusçada altı hal sabitleşmiştir.²³ Arapçada ise ismin üç hali söz konusu edilmektedir.²⁴

Yeryüzündeki diller kökenlerine ve yapılarına göre çeşitli gruplara ayrılırlar. Bu grupların kendi içindeki yakınlıklarının yanında, her dilin belli bir ses yapısı ve işleyişi vardır. Dillerin bir çeşit mantığı olan gramer yapıları ise dünya dillerini biribirinden ayıran temel ölçülerden biridir. İşte bu sebepten dolayıdır ki, dünya dillerinin birçoğunda hal kavramı, hal kategorisi bulunmakla birlikte, şekil ve işleyişleri farklıdır.

Türk dilinde hal kategorisi genellikle tek bir başlık altında incelenirken, Rusçada birinci, ikinci ve üçüncü tip hallanma ve Almancada zayıf, kuvvetli ve karışık hallanma şekilleri vardır.²⁵ Gerçi Türk dilindeki hallanmayı da "İççekim halleri",²⁶ "dışçekim halleri" veya "mekânî" ve "gramatik"²⁷ haller şeklinde inceleyenler vardır. Ancak temelde Türk dilindeki hallanmayı gramatik olarak tek başlık altında incelemek mümkündür.²⁸

Dilbilim ve dilbilgisinde hal kavramı için "CASUS" (Fr. cas, İng. Case, Alm. Kasus) terimi kullanılmaktadır.²⁹ "Cümlenin dilbilgisi yönünden düzenlenmesine, özellikle cümle içindeki adların görevinin belirlenmesine yarayan dilbilgisi öbeği" olarak tanımlanmaktadır.³⁰ Muharrem Ergin ise hal kavramını şöyle açıklıyor: "İsimler kelime grupları ve cümleler içinde diğer kelimelerle münasebetleri sırasında, münasebetin cinsine göre, çeşitli hallerde bulunurlar. İsimlerin kelime grupları ve cümleler içinde isimlerle edatlarla ve fiillerle çeşitli münasebetleri olur. Bu münasebetler kurulurken, isimler hep aynı duruda bulunmaz, münasebetin cinsine göre ayrı ayrı hallere girerler. Demek ki, ismin halleri, ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumlardır. Her hal, her durum bir çeşit münasebet ifade eder. Her münasebet ifadesi için isim bir halde, bir durumda bulunur. İsim bu münasebeti bazan eksiz, fakat çok defa da ek alarak ifade eder... İşte bu eklere hal ekleri adı verilir."³¹

Şimdi hal kavramının genel çerçevesi içinde Türkçede haller ve hal eklerinin neler olduğunu görelim.

TÜRKÇEDE İSMİN HALLERİ ve HAL EKLERİ

Hal kavramını incelerken, hal kategorisi bulunan dünya dillerinden birinin de Türkçe olduğunu belirtmiştik. Bu konu bütün gramer kitaplarımızda yer almaktadır. Ancak asıl problemimiz Türkçede ismin kaç halinin olduğu ve bunlarla ilgili terminolojidir.

Eski Türkçeden günümüze kadar kronolojik bir sıra içinde incelersek, problemi daha açık olarak ortaya koymuş olacağız. A. Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri'nde ismin hallerini, "belirsiz hal, ilgi, yaklaşma, yükleme, bulunma-ayrılma, vasıta, eşitlik, yön hali"³² şeklinde dokuz başlık altında incelemektedir. M. Räsänen, Materialien zur Morphologie der Turkischen Sprachen" adlı eserinde "nominativ, vokativ, genitiv, akkusativ, dativ-lativ, lokativ, ablativ, direktiv(direktiv auf, direktiv auf), adverbialis, comitativ, enstrümental, eqvativ (eqvativ auf, eqvativ auf) terminalis, kausalis"³³ gibi adlarla daha da genişletmekte ve on dört ayrı başlıkta ele almaktadır. A. Caferoğlu da Türk Dili Tarihi'nde Göktürkçenin anadil bünyesindeki isim çekim eklerini, "nominatif, genitif, datif-latif, akkuzatif, lokatif-ablatif, instrümental, allatif-direktif, ekvatif, beraberlik eki, nispet eki"³⁴ şeklinde belirtmektedir.

F.K. Timurtaş, 15. yüzyıl Anadolu Türkçesini inceleme konusu yaptığı Eski Türkiye Türkçesi adlı eserinde yalnız hal-
den başka "genetiv, dativ, akkuzativ, lokativ, ablativ, ekvativ,
direktiv(cihet), instrümental(vasıta) "³⁵ eklerini isim çekim

ekleri olarak incelemektedir. J. Eckmann, Çağatayca El Kitabı'nda, "...Çağataycada dokuz hal çekimi vardır : yalın,genetif, datif,akkuzatif,lokatif,ablatif,eşitlik,vasıta ve yön halleri. Vasıta hali eki kalıplaşmış ve yön hali eki sadece bir kaç zarfta kalmıştır"³⁶ demektedir. Kıpçak Türkçesi adlı eserde de bu dokuz hal söz konusu edilmektedir.³⁷ Y. Memmedov, Orhon-Yenisey Abidelerinde Adlar isimli eserinde ismin hallerini, "adlıg, yiyelik, yönlük, istigamet, tesirlik, yerlik, çışışlıg, birgelik, vasitelik"³⁸ gibi adlarla incelemektedir. N. Memmedov ise, Azerbaycan Dilciliyinin Neziri Esasları adlı eserinde Türk dilinin genel olarak altı halinin olduğunu kabul ve iddia etmektedir.³⁹ Yine bir Azerî bilgini olan F. R. Zeynelov ise, Türk Dillerinin Mugayiseli Grammatikası adlı eserinde "...Müasır Türk dillerinde ismin altı hali vardır: adlıg, yiyelik, yönlük, tesirlik, yerlik, çışışlıg"⁴⁰ dedikten sonra Yakut Türkçesinde bunlara ek olarak "hususî hal(da,de,do,dö,to,tö,le,lo,lö,na,ne,nö) vasıta hali(ınan,inen,unon,ünön), birgelik hali (daağra, laağra,naağra)"⁴¹ şekillerinden bahsetmektedir.

Zeynelov eserinde sekiz şiveyi mukayese ederek, kabul ettiği altı hali ve bunların isimlendirilişlerini bir tabloyla şöyle göstermektedir:

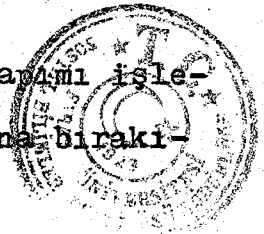
Azerbaycan dili	Türkmen dili	Türk dili	Gagauz dili	Özbek dili	Uygur dili	Tatar dili	Garaçay-Balkar dili
adlıg	baş	yalın	temel	boş	baş	baş	baş
iyelik	yelik	tamamlayan	saiblik	karatkıç	erilik	iyelik	iyelikçi
yönlük	yöneliş	yönelmedorudak	jümalış	beriş	yeneleş	bəriüçö	
tesirlik	eniş	yükleme	gösterek	tüşüm	çuşum	töşem	tamlaucu
yerlik	vakt-orun	kalma	erlik	ürin-payt	orun-vakit	ürin-vakit	orunlaucu
çışışlıg	çışış	çıkma	çıkış	çıkış	çıkış	çığış	başlaucu

Tarihi ve bugünkü şivelerde tespit edilen ismin hallerini böylece özetledikten sonra, şimdi de asıl konumuzla doğrudan bağlantılı olan, Türkiye Türkçesindeki ismin hallerini ve hal eklerini görelim.

j. Deny, ismin hallerini " haletlik sonuçlar-ismin halleri-insiraf" başlığıyla ele almış ve yalın halin dışındakileri şu şekilde belirtmiştir: " genitif: in-lenik, accusatif: i-lenik, datif: a-lenik, ablatif: den-lenik, lokatif:de-lenik, relatif:ce-lenik "⁴² A.N.Kononov, ismin halleri için "çekim" terimini kullanmış ve Türkçede ismin altı halde bulunduğunu işaret etmiştir: "nominatif, genitif:(in), datif((y)a,(y)e), akkusatif:(y) ı,i,u,ü, lokatif:(da,de,ta,te), ablatif: dan,den,tan,ten) "⁴³ Konstantin Lubimov, " Türkçede kaç isim hali var?" adlı makalesinde Kemal Demiray'ın Temel Dilbilgisi'ndeki hal bahsini değerlendiriyor ve onun kabul ettiği beş halin(yalın, i, e,de,den hali) eksik olduğunu belirtiyor. Türkçede ismin altı halinin olduğunu söyleyen K. Lubimov, onları şöyle göstermektedir: "asıl hal(ev), geçiş hali(evi), iyelik hali(evin), istikamet hali(eve), yer hali(evde), çıkış hali(evden)."44

Haydar Edizkun, "İsimler, cümle içindeki görevlerine ve -genel olarak- fiille olan ilgilerine göre yalın halde bulunurlar ya da i, e, de, den çekim eklerinden birini alırlar."⁴⁵ derken, T. N. Gencan, "yalın, i, e, de, den durumu"⁴⁶ şeklinde yine beş hal olarak değerlendirmektedir. Aynı biçimde K. Bilgegil de "yalın, i, de,den, e halinde"⁴⁷ diyerek ismin hallerini beş tane olarak kabul etmektedir.

Tahsin Banguoğlu, "Yeni Türkçede -kelime yapımı işlemleri ağır basan -lık, ç, imsi gibi ekler bir yana biraki-

İrinsa- on kadar ad hali vardır. Bunları sözdizimindeki işlekliklerine göre iki bölüme ayırırız:

- 1- İççekim halleri(declinaison interne)
- 2)-Dışçekim Halleri(declinaison externe)"⁴⁸

Banguoğlu'nun iççekim terimiyle ifade ettiği haller şunlardır: "kim hali (ev), kimi hali(evi), kime hali(eve), kimde hali(evde), kimden hali(evden), kimin hali(evin)"⁴⁹ Dışçekim halleri ise şunlardır:" kimle hali(evle), kimce hali(evce), kimli hali(evli), kimsiz hali(evsiz)"⁵⁰

Muharrem Ergin, asıl çekim eki olarak kabul ettiği hal eklerini şöyle belirtmektedir: "nominatif(yalınhal),genitif(ilgi hali), akkuzatif(yapma hali), datif(yaklaşma hali), lokatif (bulunma hali), ablatif(uzaklaşma hali), Instrümental (vasıta hali), ekvatif(eşitlik hali), direktif(yön gösterme hali)"⁵¹

Doğan Aksan'ın yönetiminde hazırlanan Sözcük Türleri adlı eserde konu, " Ad Durumları" başlığıyla incelenmiş ve Türkçede ismin altı durumunun olduğu belirtilmiştir:"yalın, belirtme, yönelme, kalma, çıkma, tamlayan durumu"⁵² Bunlara ek olarak eşitlik durumu da ayrıca işlenmiştir. V. Hatiboğlu, yalın, belirtme, yönelme, kalma, çıkma, tamlayan durumu" ⁵³ şeklinde göstermektedir.

Yazı dili için yazılan bu gramerlerdeki farklılığı ağızlar için yapılan çalışmalarda da görüyoruz. Turgut Günay, "Hal Ekleri" bahsinde, yalın halin dışındaki hallere ait ekleri " ilgi(genitif), yükleme(akkuzatif), yaklaşma(datif), bulunma (lokatif), ayrılma(ablatif), beraberlik hali(Instrümental)" ⁵⁴ şeklinde altı tane olarak gösterirken, E. Gemalmaz, "yalın,

ilgi, yükleme, yaklaşma, bulunma, ayrılma, bağlama, eşitlik, seslenme hali" ⁵⁵ olarak sekiz başlık altında incelemektedir. T. Gülensoy ise, "Hal Ekleri" başlığıyla "ilgi, yükleme, yönelme, bulunma, ayrılma, eşitlik, vasıta, yön gösterme, sebep gösterme hali(çun/çün) " ⁵⁶ olarak tespit etmektedir.

Görülüyor ki, Türk dilinin birçok meselesi gibi haller ve hal ekleri meselesinde de bir birlik sağlanmış değildir. Hallerin sayısı ve terminolojisinde bile henüz bir birlik yoktur. K. Lubimov, "çekim" terimini incelerken, bütün terimler gibi bunların da tek anlamlı olması gerektiğini vurgulamaktadır. ⁵⁷ Oysa gramer kitaplarımızda "isim çekimi" için çok farklı ve çok anlamlı terimlerin kullanıldığı görülmektedir.

Eski Türkçeden günümüze kadar, gerek tarihî ve gerekse yaşayan şive ve ağızlar üzerinde yapılan çalışmaların çoğunda hal eklerinin sayısı ve terminolojisi farklıdır. Bu konuda Türk türkologlar arasında bir birlik bulunmadığı gibi, Türk dili üzerinde çalışan yabancılar arasında da bir birlik yoktur. Öyleyse üzerinde ittifak edilecek noktaların belirlenmesi gerekir.

Yukarıda ismin halleri konusunu işleyen eserlerdeki tespitleri verdik. Bu eserlerde ismin halleri en az beş ⁵⁸ , en çok ise on dört ⁵⁹ olarak verilmektedir.

Eski Türkçe ile bazı tarihî şivelerde hal eklerinin sayısının bugünkü Türkiye Türkçesinden farklı olması normaldir. Ancak onların da kendi içinde bir birlik göstermeleri gerekir. Yukarıda söz konusu edilen eserlerde "isim hali" olarak kabul edilen ortak şekiller şunlardır:

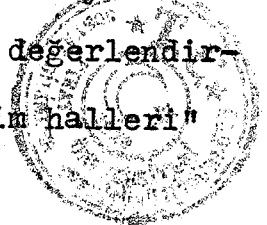
- 1)- Yalın hal (nominatif)
- 2)- belirtme hali(akkuzatif)
- 3)- Yönelme hali(datif)
- 4)- Bulunma hali(lokatif)
- 5)- Çıkma hali(ablatif)

Kemal Demiray⁶⁰, K. Bilgegil⁶¹, T.N. Gencan⁶², H. Edizkun⁶³, gibi yazarlar yukarıdaki beş şekli Türkçenin halleri olarak kabul ederken, K. Lubimov⁶⁴, V. Hatiboğlu⁶⁵, F. R. Zeynelov⁶⁶, N. Memmedov⁶⁷, A.N. Kononov⁶⁸ gibi yerli ve yabancı araştırmacılar ise, yukarıdaki şekilleri aynen kabul etmekle birlikte, bunlara "ilgi hali-genitif-iyelik hali-tamlama veya tamlayan hali" diye adlandırdıkları hali de ekleyerek bu sayıyı altıya çıkarmaktadırlar.

Bu sayıyı daha fazla gösteren bütün diğer eserlerde de ilgi hali(genitif) yer aldığı için, bunu da genel ittifakın içine alabiliriz. Bu durumda hal eklerinin çoğunlukla kabul edilen sayısı altı olmaktadır:

- 1)- Yalın hal
- 2)- Belirtme hali
- 3)-Yönelme hali
- 4)-Bulunma hali
- 5)- Çıkma hali
- 6)- Tamlama(ilgi-iyelik-genitif) hali

Bu hallerin dışında, daha fazla sayıda hal ve hal ekine yer veren eserler, genellikle, Eski Türkçedeki halleri dikkate almakta ve onların kalıplaşmış veya başka fonksiyonlar kazanmış da olsa yaşayan şekillerini hal eki olarak değerlendirmektedirler. T. Banguoğlu ise, bu altı şekli "İççekin halleri"

başlığı altında inceledikten sonra, geri kalan dört şekli de bunlardan ayrı olarak "Dışçekim halleri" adıyla incelemektedir.⁶⁹

j. Deny⁷⁰, A. Von Gabain⁷¹, M. Räsänen⁷², A. Caferoğlu⁷³, F. K. Timurtaş⁷⁴, j. Eckmann⁷⁵, Y. Memmedov⁷⁶, M. Er-
gin⁷⁷, T. Banguoğlu⁷⁸, T. Gülensoy⁷⁹, T. Günay⁸⁰, E. Gemalmaz⁸¹

gibi Eski Türkçe veya yaşayan değişik şive ve ağızlar üzerinde araştırmalar yapan türkologlar ise, genel olarak Türkçedeki hallerin sayısını yedi ile on dört arasında değişen sayılarda göstermişlerdir. Yukarıda belirttiğimiz altı şekle ek olarak, söz konusu ilim adamları tarafından belirlenen hallerin yoğunlaştığı rakam ise dokuzdur. Buna göre ise, üzerinde ittifak edilen isim hallerinin üst sınırı olarak dokuz sayısını kabul etmek mümkündür.

Biz de bu çalışmada genel kabul gören aşağıdaki dokuz hali inceledik:

- 1)-Yalın hal
- 2)-Tamlama hali
- 3)-Belirtme Hali
- 4)Yönelme hali
- 5)-Bulunma hali
- 6)-Çıkma hali
- 7)-Vasıta hali
- 8)-Eşitlik hali
- 9)-Yön gösterme hali

Bunlara ek olarak Efrasiyap Gemalmaz, "seslenme hali"⁸², Tuncer Gülensoy, "sebeup gösterme hali"⁸³, Tahsin Banguoğlu, "kimli(evli), kimsiz(evsiz)"⁸⁴ halleri şeklinde diğer eserlerde yer almayan bazı biçimleri de hal eki olarak incelemektedirler.

Sayı meselesi gibi, hal eklerinin isimlendirilişi, teriminolojisi konusunda da bir birlik yoktur. Teriminolojinin farklılığı zihinlerde farklı kavramları çağrıştırmaktadır. Çoğu zaman hal eklerine verilen adlar, onun fonksiyonunun sınırlarını belirtmediği gibi, bazen de, bu, halin veya hal ekinin fonksiyonlarını daraltmakta ve kavramın ifade ettiği anlamı sınırlandırmaktadır. Çıkma hali üzerinde duran A. Dilaçar, buna çnk- ma hali denmesinin doğru olmayacağını belirterek, bu terimin "kapıdan girdi pencereden çıktı" cümlesindeki " kapıdan girdi" ifadesini kapsamadığını belirtir.⁸⁵ K. Lubimov da, hallerin eklerine göre isimlendirilişinin doğru olmadığını belirtir ve "-de ekine, de-hali demek doğru mudur? Bize göre doğru değildir. Çünkü de- eki, yalnız bir ektir ve de-ekli hale kendi adı verilmelidir."⁸⁶ demektedir.

Yaşayan şivelere ait teriminolojiyi gösteren tabloyu, Zeynelov'dan naklen daha önce vermiştik. Türkiye Türkçesi için ise, bazı hallerin teriminolojisi üzerinde ittifak vardır. Ancak önce bu teriminolojiyi üç ana gruba ayırmak gerekecektir. Birinci grup, halleri eklerine göre adlandıranlar.⁸⁷ Bunlar kendi içinde bir birlik gösterirler ve Türkçedeki isim hallerini şöyle adlandıırırlar:

Yalın hal(durum)

i-hali(durumu)

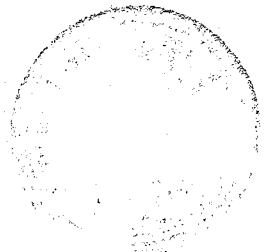
e-hali(durumu)

de-hali(durumu)

den-hali (durumu)

ve

in-hali(durumu)

İkinci grup uluslararası teriminolojiyi kullananlardır.⁸⁸ Bunlar da kendi içinde bir birlik gösterirler. Ancak bazen Türkçeleşmiş şekilleri, bazen de yabancı yazılışları aynen alınmaktadır. Bunlar genellikle şu terimleri kullanmaktadırlar:

nominatif	nominativ	nominative	
genetif	genetiv	genetive	
akkuzatif	accuzativ	accuzative	(accusativ)
datif	dativ	dative	
lokatif	lokativ	lokative	
ablatif	ablativ	ablative	
Enstrümental	İnstrümental	İnstrümental	
ekvatif	ecvativ	ecvative	(eqvativ)
direktif	direktiv	direktive	

Üçüncü grup ise, bu milletlerarası terimlere karşılık gelecek Türkçe teriminolojiyi kullananlardır.⁸⁹ Bunlar arasında nominatif'e karşılık olarak "yalın hal, asıl hal, belirsiz hal ve kim hali", genetif'e karşılık olarak " tamlama, tamlayan, ilgi, iyelik ve kimin hali", akkuzatif yerine "belirtme, yükleme, geçiş ve kimi hali", datif yerine, "yönelme, verme, yaklaşma, istigamet ve kime hali", lokatif yerine, "bulunma, kalma", ablatif yerine " çıkma, uzaklaşma, ayrılma ", İnstrümental yerine "vasıta, bağlama, kimle hali", ekvatif yerine , "eşâtlık", direktif yerine, "yön veya yön gösterme hali" gibi çok farklı bir teriminoloji kullanılmaktadır.

Bu terimleri bir liste halinde şöyle gösterebiliriz:

1)-Yalın	belirsiz	asıl	kim		hal -durum
2)-Tamlama	ilgi	iyelik	tamlayan	kimin	hali-durumu
3)-Belirtme	yükleme	geçiş	kimi		" "
4)-Yönelme	verme	yaklaşma	istikamet	kime	" "
5)-Bulunma	kalma	kimde			" "
6)-Çıkma	uzaklaşma	ayrılma	kimden		" "
7)-Vasıta	bağlama	kimle			" "
8)-Eşitlik	kimce				" "
9)-Yön gösterme	yön				" "

Biz işte bu çok farklı teriminoloji içerisinde yukarıdaki listenin ilk sırasında yer alan ve en çok kullanılan terimleri tercih ettik. Genel başlıklarda bunların yanlarına milletlerarası teriminolojideki karşılıklarını da parantez içinde verdik. Terimlerin Türkçeleşmesi düşüncesiyle Türkçelerine özellikle ağırlık verdik.

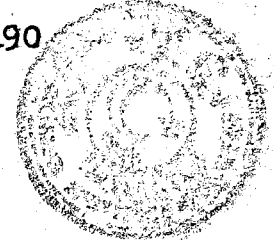

N o t l a r

- 1)-Bkz. Zeynep Korkmaz, "Anadolu ağızlarının etnik yapıyla ilişkisi sorunu", TDAY, (1971), s.21-46
- 2)- Bkz. Zeynep Korkmaz, "Eski Türkçedeki Oğuzca belirtiler", Türkoloji Dergisi, VI/1, (1974) s.15-30; "XI-XIII. yüzyıllar arasında Oğuzca", TDAY-B, (1973-1974), s.41-48; Mecdut Mansuroğlu, "Anadolu'da Türk yazı dilinin başlaması ve gelişmesi", TDED, IV/3, (1951), s.9-17
- 3)-Tahsin Banguoğlu, "Kaşgari'den notlar-III: Oğuz lehçesi üzerine", TDAY-B, (1960), s.23-48
- 4)-A. Tietz, "Anadolu Türkçesinin tabakalaşması", Bilimsel Bildiriler, Ankara 1957, s.71-76
- 5)-J. Lyons, Introduction to Theoretical Linguistics, Cambridge 1968, s.35
- 6)-Bkz. Ahmet Caferoğlu, "Anadolu ve Rumeli ağızları araştırmalarının bugünkü durumu", Bilimsel Bildiriler 1957, TDK Ankara 1960, s.65-70
- 7)- Hal eklerinin sayısını beş tane olarak kabul eden eserler için bkz. Kemal Demiray, Temel Dilbilgisi, İstanbul 1958, s. 56; K. Bilgegil, Türkçe Dilbilgisi, İstanbul 1984, s.125 T. N. Gencan, Dilbilgisi, İstanbul 1971, s.136; H. Edizkun, Yeni Türk Dilbilgisi, İstanbul 1963 s. 110
- 8)-Hal eklerinin sayısını altı tane olarak kabul eden eserler için bkz. K. Lubimov, "Türkçede kaç isim hali var?", Türk Dili (96), 1959, s.688-690; V. Hatiboğlu, Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, DTCF yay. Ankara 1982, s.9

- F.R. Zeynelov, Türk Dillerinin Mugayiseli Grammatikası, Bakü, 1973, s.43-62 ; N. Memmedov, Azerbaycan Dilciliyinin Nezeri Esasları, Bakü, 1971, s.199-214; A. N. Kononov, Grammatika Sovremennogo turetskogo literatürnogo Yazıka, Moskova 1956(TDK çev.) s.109-110
- 9)-Bkz-J. Deny, Türk Dili Grameri(Osmanlı lehçesi) (Çev. A. U. Elöve) İstanbul 1941, s.239-283; A. Von Gabain, Eski Türk-çenin Grameri (Çev. Mehmet Akalın) TDK, Ankara 1988, s.63-65
F. K. Timurtaş, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, s.68-73
J. Eckmann, Çağatayca El Kitabı, (Çev. Günay Karaağaç) İstanbul, 1988, s.56-74 ; M. Ergin, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1980, s.226-243; T. Gülensoy, Kütahya ve Yöresi Ağızları, TDK Ankara 1988, s.79-85
- 10)-Bkz. M. Räsänen, Materialien zur Morphologie der Turkischen Sprachen, Helsinki 1957, s.56-74
- 11)-Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e. s.226; K. Lubimov, "Çekim teriminin anlamı nedir-I-II-?", Türk Dili, IX,103(1960), s.351-354; IX, 104, (1960), s.408-412
- 12)-Bkz, Muharrem Ergin, a.g.e., s.226
- 13)-Bkz. Zeynep Korkmaz, "Anadolu ağızları üzerindeki araştırmaların bugünkü durumu ve karşılaştığı sorunlar", TDAY-B, (1975-76), s.143-172; "Anadolu ağız araştırmalarına toplu bir bakış" Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul, (23-28 Eylül) Tebliğler I, Türk Dili, Cilt 2, İstanbul s.89-109
- 14)-Bkz. Tuncer Gülensoy, "Türk fonetik transkripsiyonu üzerine", Türkoloji Dergisi, VIII/1 (1979), s.169-190

- 15)-Bkz. A. Maksimov, Opit izsledovanija tjurskih dialektov u Hudavendigare i Karamanii, Petersburg 1867
- 16)-Bkz. Zeynep Korkmaz, "Anadolu ağızları üzerindeki araştırmaların bugünkü durumu ve karşılaştığı sorunlar", TDAY-B, (1975-1976), s.143-172
- 17)-Bkz. Zeynep Korkmaz, a.g.e. ,s.144
- 18)-Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e. ,s.226
- 19)-Bkz. N. Memmedov, Azerbaycan Dilciliyinin Nezeri Esasları, Bakü, 1971, s.199-214
- 20)- Zafer, Taşlıkılıoğlu, Grekçe Gramer ve Syntaks-11, İstanbul 1981, s.124-130
- 21)- Zafer, Taşlıkılıoğlu, a.g.e. s.124- 130
- 22)-N. Memmedov, a.g.e. ,s.202
- 23)- N. Memmedov, a.g.e. s,202
- 24)- N. Memmedov, a.g.e., s.202
- 25)- F. R. Zeynelov, Türk Dillerinin Mugayiseli Grammatikası, Bakü, 1973, s.43-62
- 26)- Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, İstanbul 1974, s.326-331
- 27)-Bkz. F.R.Zeynelov, a.g.e. s,44; E.i. Ezizov, Türk Dillerinin Tarihi ve Dialektologiyası Problemleri, Bakü 1986, s.29-38
- 28)- Yaşayan Türk şivelerinde hal kategorisinin adı da farklı kavramlarla ifade edilmektedir: Hal (Azerî ,Türkiye Türkçesi), düşüm(Türkmence), keliş(Uygurca), boluş(Karaçay-Balkar), sentik(Kazak), kileş(Tatar), kelişik(Özbek), durum(Türkiye Türkçesi), jöndüşölö(Kırgız), senley(Karakalpak), hal(Şagauz) Bkz. Zeynelov, a.g.e. ,s.44
- 29)-Neşe Atabay vd, Sözcük Türleri, TDK,Ankara 1983, s.38-46
- 30)- Neşe Atabay vd., a.g.e. s.39

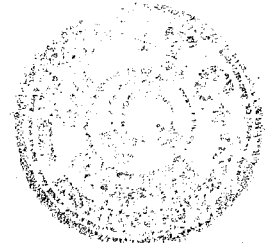
- 31)-Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e. s.226
- 32)-Bkz. A. Von Gabain, a.g.e. ,s.63-65
- 33)- Bkz. M. Rasanen, a.g.e. s.56-74
- 34)-Bkz. Ahmet Caferoğlu, Türk Dili Tarihi, İstanbul 1984,s.137-139
- 35)-Bkz. F.K. Timurtaş, Eski Türkiye Türkçesi,İstanbul 1981,
s. 68-73
- 36)-Bkz. J. Eckmann, Çağatayca El Kitabı (Çev.Günay Karaağaç),
İstanbul ,1988, s.56-74
- 37)-Bkz. Recep Toparlı, Kıpçak Türkçesi, Atatürk Üniv. Yay. Erzu-
rum, 1986, s.48-50
- 38)-Bkz. Y. Memmedov, Orhon-Yenisey Abidelerinde Adlar, C.1,Bakü
1979, s.34-75
- 40)-Bkz.F. R. Zeynelov, a.g.e. s.43
- 41)-Bkz.F. R. Zeynelov, a.g.e. s.45
- 42)-Bkz. J. Deny, a.g.e. s,239-283
- 43)-Bkz. A. N. Kononov, a.g.e. s.109-110
- 44)-Konstantin Lubimov, "Türkçede kaç isim hali var?" Türk Dili
(96) 1959, s.688-690
- 45)-Bkz. Haydar Edizkun, a.g.e. s.110
- 46)-Bkz. T. N.Gencan, a.g.e. s.136
- 47)-Bkz.M.Kaya Bilgegil, a.g.e. s.125-126
- 48)-Bkz.Tahsin Banguoğlu,Türkçenin Grameri,İstanbul 1974, s.326-328
- 49)-Bkz. Tahsin Banguoğlu, a.g.e. s.329
- 50)-Bkz.Tahsin Banguoğlu, a.g.e. s.329
- 51)-Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e. ,s.226-243
- 52)-Bkz. Neşe Atabay vd., a.g.e. s.38-46
- 53)-Bkz.Vecihe Hatiboğlu, a.g.e. s.9
- 54)-Bkz.Turgut Günay, Rize İli Ağızları,MFAD yay.Ankara 1978,s.107-

- 55)-Bkz. Efrasiyap Gemalmaz, Erzurum İli Ağızları-1, Erzurum 1978, s.273-291
- 56)-Bkz. Tuncer Gülensoy, a.g.e. s.79-80
- 57)-Konstantin Lubimov, "Çekim teriminin anlamı nedir?"1-11, Türk Dili, LX, 103,(1960),s.351-354; IX 104,(1960), s.408-412
- 58)-Bkz. 7 numaralı not.
- 59)-Bkz. 10 numaralı not.
- 60)-Bkz. Kemal Demiray, a.g.e., s.56,
- 61)-Bkz.M.Kaya Bilgegil, a.g.e., s.125-126
- 62)-Bkz.T.N.Gencan, a.g.e.,s. 136
- 63)-Bkz. Haydar Edizkun, a.g.e. s.110
- 64)-Konstantin Lubimov, "Türkçede kaç isim halivar?",Türk Dili, (96), 1959, s.688-690
- 65)-Vecihe Hatiboğlu, a.g.e. s.9
- 66)-F. R. Zeynelov, a.g.e. s.43-62
- 67)-N. Memmedov, a.g.e. s.199-214
- 68)-Bkz. A. N. Kononov, a.g.e. s.109-110
- 69)-Bkz.Tahsin Banguoğlu, a.g.e. s.326-331
- 70)-Bkz. J. Deny, a.g.e. s.239-283
- 71)-Bkz. A. Von Gabain, a.g.e. s.63-65
- 72)-Bkz. M. Räsänen, a.g.e., s.56-74
- 73)-Bkz. Ahmet Caferoğlu, a.g.e. s.137-139
- 74)-Bkz. F.K.Timurtaş, a.g.e. s.68-73
- 75)-Bkz. J. Eckmann, a.g.e. s.56-74
- 76)-Bkz. Y. Memmedov, a.g.e. s.34-75
- 77)-Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e. s.226
- 78)-Bkz. Tahsin Banguoğlu, a.g.e. s.326-331

- 79)-Bkz. Tuncer Gülensoy, a.g.e., s.79-85
- 80)-Bkz.Turgut Günay, a.g.e., s.107-109
- 81)-Bkz.Efrasiyap Gemalmaz,a.g.e., s.273-291
- 82)-Bkz.Efrasiyap Gemalmaz, a.g.e., s.291
- 83)-Bkz.Tuncer Gülensoy, a.g.e., s.243
- 84)-Bkz.Tahsin Banguoğlu, a.g.e., s.85
- 85)-Bkz. A. Dilaçar, "Gramer", TDAY-B,(1971) s.101
- 86)-Konstantin Lubimov, "Türkçede kaç isim hali var?",Türk Dili,
(96), 1959, s.689
- 87)- İsmi hallerini eklerine göre adlandıranlar için bkz.
Haydar Edizkun, a.g.e., s.110 ; T.N.Gencan, a.g.e., s.136;
M.Kaya Bilgegil, a.g.e., s.125-126; Kemal Demiray,a.g.e., s.56
- 88)-Bkz. M. Räsänen, a.g.e., s.56-65; Ahmet Caferoğlu,a.g.e.,s.137
F. K. Timurtas,a.g.e., s.68-73; A.N.Kononov,a.g.e., s.109-110
Muharrem Ergin, a.g.e., s.226-243
- 89)-Türkçe terminolojiyi kullananlar için bkz. Konstantin
Lubimov, "Türkçede kaç isim hali var?" Türk Dili (96),
1959,s.688-690;"Çekim teriminin anlamı nedir-1-11?"
Türk Dili, IX 103,(1960), s.351-345; IX 104, (1960),s.408-412
Neşe Atabay, vd.,a.g.e., s.38-46; Vecihe Hatiboğlu,a.g.e.,s.9
Efrasiyap Gemalmaz,a.g.e., s.273-391; Turgut Günay,a.g.e.,
s.107-110; Tahsin Banguoğlu, a.g.e., s. 326-331; Tuncer Gü-
lensoy, a.g.e., s.79-85

METİN TARAMASI YAPILAN ESERLER ve KISALTMALARI

A-K i t a p l a r :

- GaA-1 : Aksoy, Ö. Asım, Gaziantep Ağzı-1, TDK yayınları İstanbul, 1945
- DA : Beysanoğlu, Şevket, Diyarbakır Ağzı, Diyarbakır Halk-
evi yayını, Ankara 1966
- ADÜM-1 : Caferoğlu, Ahmet, Anadolu Dialektolojisi Üzerine
Malzeme-1, İstanbul 1940
- ADÜM-11 : _____, Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme-II
İstanbul 1941
- DIAT : _____, Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplama-
lar-1, TDK yay. İstanbul 1942
- AAT : _____, Anadolu Ağızlarından Toplamalar, TDK yay.
İstanbul 1943
- STIAT : _____, Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarında Top-
lamalar, TDK yay. İstanbul 1944
- GDIAT : _____, Güney-Doğu İllerimiz Ağızlarında Topla-
malar, TDK yay. İstanbul, 1945
- KDIAT : _____, Kuzey-Doğu İllerimiz Ağızlarında Top-
lamalar, TDK yay. İstanbul, 1946
- OAAD : _____, Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler,
İstanbul Üniv. Edeb. Fak. Yay. İstanbul 1948
- AIAD : _____, Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler,
İstanbul, 1951

- KIA : Ercilasun, A.Bican, Kars İli Ağızları, Ankara 1983
- EIA-1, : Gemalmaz, Efrasiyap, Erzurum İli Ağızları-1, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 1978,
- EIA-II : _____, Erzurum İli Ağızları-II, Atatürk Üniv. yay, Erzurum, 1978
- KYA : Gülensoy, Tuncer, Kütahya ve Yöresi Ağızları, TDK yay. Ankara 1988
- RIA : Günay, Turgut, Rize İli Ağızları, MFAD yay. Ankara, 1978
- DFAHA : Kısaparmak, Fatih Güngör, Dil folkloru Açısından Harput Ağzı, İstanbul, 1982
- GBAA : Korkmaz, Zeynep, Güney-Batı Anadolu Ağızları, DTCF yay. Ankara 1956
- NYA : _____, Nevşehir ve Yöresi Ağızları-1, DTCF yay. Ankara 1977
- UA : Kürkçüoğlu, K. Edip, Urfa Ağzı, İstanbul 1945
- Aka : Nasrattınoğlu İ.Ü, Nasrattınoğlu, M.Ü, Afyonkarahisar Ağzı, Ankara 1986
- DTYA : Olcay, Selahattin, Doğu Trakya Yerli Ağzı, Ankara 1966
- ErA : _____, Erzurum Ağzı, Atatürk Üniv. yay. Ankara 1966
- AKD : _____, Ercilasun, A.B, Aslan, E., Arpaçay Köylerinden Derlemeler, TDK yay. Ankara 1976

B- M a k a l e l e r :

- TD-1958 : Alangu Tahir, "İstanbul Şivesi, Türkiye Türkçesi", Türk Dili, VII/77 (1958), s.225-226
- TDB-1946 : Caferoğlu, Ahmet, "Anadolu dialektolojisine dair bir deneme", TDB, seri III, sayı 6-7, (1948), s.561-568

- TDED(1946) : Caferoğlu, Ahmet, "Niğde ağızlarından örnekler,"
TDED, 1/3-4 (1946), s.149-162
- TDED(1950) : _____, "Eskişehir ağızları üzerine bir deneme",
TDED, 1V/1,2(1950), s.15-33
- Obris : _____, "Recherches sur la dialectologie de Tur-
que", Obris, 1/2 (1952), s.509-511
- TDAY-B(1962): _____, "Muğla ağızı", TDAY-B, (1962), s.107-130
- TDAY-B(1965): _____, "Aydın ili ağızlarından örnekler ve
etnoğrafya bakımından önemi", TDAY-B(1965),
s.1-28
- TDAY-B(1967): _____, "Akhisar ve Cihanbeyli ağızları"
TDAY-B, (1967), s.1-38
- TDAY-B(1972): _____, "Konya ilinin Ermenek ağızı", TDAY-B,
(1972), s.1-16
- ÇOR-1941 : Dökmen Sabahat, "Çorum ağızı fonetik hususiyetleri
üzerine bir kalem tecrübesi", ÇOR, 1V/31, (1941)
s.955-956
- TD(1979) : Gülensoy, Tuncer, Erzurum ağızıyla Hatem-i Tâ'î
masalı", Türkoloji Dergisi, VLL/1 (1979)
s. 403-457
- TDAY-B(1940) : Kazım, M., "Samsun Türkçesi üzerine küçük bir
irdem", TDAY-B, (1940), 11/1-2, s.53-55
- TD(1946) : Korkmaz, Zeynep, "Bartın ve yöresi ağızları üzerine",
Türkoloji Dergisi, 1/1 (1946), s.103-141
- TD(1965) : _____, "Bartın ve yöresi ağızlarındaki lehçe
tabakalaşması", Türkoloji Dergisi, 11/1 (1965)
s.227-249
- TDAY-B(1960) : Mansuroğlu Mecdut, "Edirne ağızında yapı anlam ve

sözdizim özellikleri", TDAY-B, (1960), s.181-B7

- EFAD-11 : Yavuz, Kemal, "Ermenek kazasının Başdere köyleri ağızı-1"
Edebiyat Fakültesi Araştırmaları Dergisi, S.11
1979, s.451-505 (Atatürk Üniv)
- TD(1968) : Zülfikar, Hamza, "Bitlis'te derlenmiş atasözleri,
deyimler, alkış, kargış ve bilmeceler", Türkoloji
Dergisi, 111/1, (1968), s.65-105
- ÖAAA : _____, "Van gölü çevresi ağızlarının
özellikleri", Ömer Asım Aksoy Armağanı, TDK
Ankara (1978), s.297-317

C- Basılmamış Doktora

Tezleri:

- AYA : Acar, Turgut, Artvin ve Yöresi Ağızları, Atatürk
Üniv. Edebiyat Fak., Erzurum 1972
- TPMMTA : Alptekin A. Berat, Taşeli Platosu Masallarında Motif
ve Tip Araştırması, Atatürk Üniv. Edeb. Fak.
Erzurum 1982
- ERİA-11, : Sağır, Mukim, Erzincan İli Ağızları-11, Atatürk Üniv.
Sosyal Bil. Enst., Erzincan 1987

D- Basılmamış Yüksek Lisans

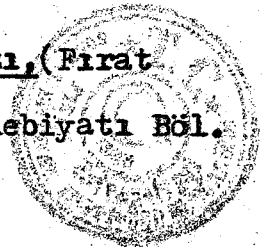
Tezleri:

- KBAYA : Buran, Ahmet, Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları,
Fırat Üniv. Sosyal Bil. Enst. (Yön. Doç. Dr. Tuncer
Gülensoy), Elazığ 1986

- FA : Çağırın, Önder, Felahiye Ağzı Üzerine Bir İnceleme,
(Yön.Doç.Dr.Osman Nedim Tuna), İnönü Üniv. Sos.
Bil. Enst. Malatya 1989
- EMİKA : Küçüker, Paki, Bingöl Merkez İlçe ve Köyleri Ağız-
ları, (Yön.Doç.Dr.Tuncer Gülensoy), Fırat Üniv.
Sosyal Bil. Enst., Elazığ 1988
- AKH : Şimşek, Esmâ, Arzu ile Kamber Hikâyesi Üzerine Bir
Araştırma, (Yön.Yrd.Doç.Dr.Ali Berat Alptekin)
Fırat Üniv. Sosyal Bil. Enst., Elazığ 1987

E - L i s a n s T e z l e r i

- BA : Akbaş, S. Burhaneddin, Bünyan Ağzı(Fırat Üniv.Fen-
Edeb. Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Böl. mez.
tezi), Elazığ 1987
- BYA : Alkan Nilüfer, Bartın(Zonguldak) Yöresi Ağzı, (Fırat
Üniv., Fen-Edeb. Fak, Türk Dili ve Edebiyatı Böl.
mez. tezi), Elazığ 1986
- YKA : Altınkaynak, Erdoğan, Yerköy Ağzı(Yozgat), Fırat
Üniv. Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edebiyatı
Böl., mez. tezi), Elazığ 1984
- SA : Aydın, Sadık, Söğüt Ağzı(Bilecik), (Ankara Üniv.
DTCE Türk dili mez. tezi), Ankara 1976
- PAHM : Ayken, Gülzemin, Pertek Ağzı ve Halk Mutfağı, (Fırat
Üniv. Fen-Edeb. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı
Böl. mez. tezi), Elazığ 1987
- NA : Bakırcı, Abdulkadir, Nizip(G.Antep) Ağzı, (Fırat
Üniv.-Fen-Edeb.Fak, Türk Dili ve Edebiyatı Böl.
mez. tezi) Elazığ 1988

- DaA : Barut, Muzaffer, Daday Ağzı(Kastamonu),(Ankara Üniv. DTCF, Türk Dili mez. tezi), Ankara 1973
- HA : Biçer, Osman Kadir, Haydar(Manyas/Balıkesir)Ağzı, (Fırat Üniv.,Fen-Edeb. Fak, Türk Dili ve Edeb. Böl. mez. tezi), Elazığ 1984
- MA : Biçgün, Fadime, Malatya(merkez) Ağzı, (Fırat Üniv. Fen-Edeb. Fak, Türk Dili ve Edeb. Böl. mez. tezi), Elazığ 1986
- EkYA : Bulut, H. Hadi, Hankendi ve Yöresi(Elazığ) Ağzıları, (Fırat Üniv. Fen-Edeb. Fak, Türk Dili ve Edeb. Böl, mez. tezi), Elazığ 1985
- KbA : Buran, Ahmet, Keban Ağzı (Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak, Türk Dili ve Edeb. Böl.,mez. tezi) Elazığ, 1984
- HpYA : Cihangiroğlu, M.Mete, Harput ve Yöresi Ağzıları, (Fırat Üniv. Fen-Edeb.Fak. Türk Dili ve Edeb.Böl. mez. tezi) Elazığ 1986
- BGA : Çalışkan, Ercan, Dağardı Ağzı(Kütahya)(Ankara Üniv. DTCF, Türk dili mez. tezi),Ankara 1978
- YKA : Çetinkaya, H. Hüseyin, Yolüstü Köyü(Elazığ/merkez) Ağzı, (Fırat Üniv. Fen-Edeb., Fak.,Türk Dili ve Edeb. Böl. mez. tezi), Elazığ 1986
- QAYA : Çıplak, Hasan, Osmançık Avlağı Yöresi(Çorum)Ağzı, (Fırat Üniv. Fen-Edeb.Fak, Türk Dili Ve Edeb. Böl, mez. tezi),Elazığ 1985
- AĞYA : Çifçi, Muhacir, Ağrı(merkez) ve Yöresi Ağzı(Aşağı Satıcılar Köyü) (Fırat Üniv. Fen-Edeb.Fak,Türk Dili ve Edeb. Böl,mez. tezi),Elazığ 1986

- EA : Çulha, Fevzi, Elbistan(K.Maraş) Ağzı,(Fırat Üniv. Fen-Edeb.Fak.,Türk Dili ve Edeb. Böl,mez. tezi) Elazığ 1984
- KsYA : Deveci, Fethiye, Karacasu(Aydın) ve Yöresi Ağzı, (Fırat Üniv. Fen-Edeb. Fak, Türk Dili ve Edeb. Böl. mez. tezi), Elazığ 1987
- GhÇA : Duygun, Mevlüt, Gümüşhacıköy ve Çevresi Ağzı(Amasya), (Fırat Üniv.,Fen-Edeb. Fak.,Türk Dili ve Edeb. Böl. mez. tezi), Elazığ 1988
- BKA : Ercan, Fehmi, Baskil Ağzı,(Fırat Üniv.-Fen-Edeb,Fak, Türk Dili ve Edeb. Böl. mez. tezi), Elazığ 1984
- HYA : Gökçe, Mustafa, Harput ve Yöresi Ağzıları,(Fırat Üniv. Fen-Edeb.Fak, Türk Dili ve Edeb.Böl,mez. tezi) Elazığ 1987
- AKÇA : Gül, Gültekin, Akmezra Köyü(Elazığ) ve Çevresi Ağza, (Fırat Üniv.,Fen-Edeb. Fak, Türk Dili ve Edeb. Böl. mez. tezi), Elazığ 1987
- TMKA : Güyıldar, Hıdır, Tunceli Merkez Köy Ağzıları,(Fırat Üniv. Fen-Edeb.fak, Türk Dili ve Edeb.Böl,mez tezi), Elazığ 1987
- DKÇA : İnce, Nuri, Durmuşlar Köyü ve Çevre Köyleri Ağzı, (Fırat Üniv. Fen-Edeb.Fak. Türk Dili ve Edeb. Böl. mez. tezi) Elazığ 1987
- KkYA : İşbaşaran, Bekir, Karakoçan(Elazığ) ve Yöresi Ağzıları, (Fırat Üniv., Fen-Edeb.Fak, Türk Dili ve Edeb. Böl. mez. tezi),Elazığ 1986
- PYA : Kaya, Ahmet, Palu ve Yöresi Ağzı,(Fırat Üniv,Fen-Edeb.Fak.,Türk Dili ve Edeb.Böl.mez. tezi),Elazığ 1986

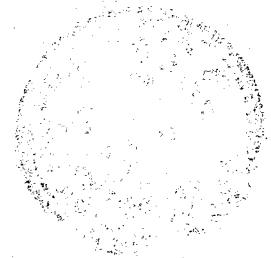
- HZA : Karakaş, Sevinç, Hozat(Tunceli) Ağızı, (Fırat Üniv. Fen-Edeb.Fak, Türk Dili ve Edeb Böl, mez tezi) Elazığ 1987
- EYGA : Keke, Ali, Elazığ Yöresindeki Göçmen Ağızları, (Fırat Üniv., Fen-Edeb.Fak, Türk Dili ve Edeb.Böl. mez.tezi), Elazığ 1987
- BYAS : Kibar, Osman, Biga(Çanakkale) Yöresi Ağızları Sözlüğü, Ankara Üniv., DTCF, Türk dili mez. tez), Ankara 1981
- NYAS : Korgalı, Ahmet, Nazilli Yöresi Ağızları Sözlüğü, Ankara Üniv. DTCF, Türk dili mez. tezi), Ankara 1982
- CbYA : Köse, Yaşar, Çarşıbaşı ve Yöresi Ağızları, (Ankara Üniv. DTCF, Türk dili mez tezi), Ankara 1982
- KDKA : Kutlu Zülküf, Koruk, Dambüyük(Merkez/Elazığ) Köy Ağızları, (Fırat Üniv., Fen-Edeb.Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl, mez. tezi), Elazığ 1987
- GdÇA : Öz, Kazım, Gündoğmuş ve Çevresi(Antalya) Ağızları, (Fırat Üniv. , Fen-Edeb.Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl. mez. tezi), Elazığ 1988
- ANSKA : Özcan, M. Ümit, (Elazığ/merkez) Arındık, Beşik, Sün Köyleri Ağızı, (Fırat Üniv., Fen-Edeb.Fak. Türk Dili ve Edeb.Böl. mez.tezi), Elazığ 1987
- AŞKA : Özdemir Veyisi, Aşağıbağ ve Şahsuvar(Elazığ) Köyleri Ağızı, (Fırat Üniv., Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edeb.Böl. mez. tezi), Elazığ 1986
- GSKA : Özkan, Hasan, (Doğansehir/Malatya) Gündoğru, Söğüt, Kadılı Ağızı, (Fırat Üniv., Fen-Edeb.Fak., Türk Dili ve Edeb.Böl. mez. tezi), Elazığ 1986

- CYA : Özker, Aysel, Çine ve Yöresi Ağzı, (Fırat Üniv. Fen-Edeb. Fak, Türk Dili ve Edeb. Böl, mez. tezi) Elazığ, 1986
- BKA : Şimşek, Aysel, Bozat (Bulancak/Giresun) Köyü Ağzı, (Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak, Türk Dili ve Edeb. Böl. mez. tezi) Elazığ 1984
- PNKA : Taş, Alev, Poyraz Nahiyesi ve Köyleri Ağzı, (Fırat Üniv. Fen-Edeb. Fak, Türk Dili ve Edeb. Böl. mez. tezi), Elazığ. 1984
- ZAÖS : Tekcan, Neriman, Zile Ağız Özellikleri Sözlüğü, (Ankara Üniv. DTCF, Türk dili mez. tezi), Ankara 1982
- MHİAÖ : Timuroğlu, Kemal Ali, Mazgirt (Tunceli) Halk İnaçlarında Ağız Özellikleri, (Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl. mez. tezi) Elazığ 1987
- HKYA : Toyçin, Bülent, Hal Köyü ve Yöresi Ağzı, (Fırat Üniv. Fen-Edeb. Fak, Türk Dili ve Edeb. Böl. mez. tezi) Elazığ 1986
- BmA : Türkmen İhsan, Bolaman Ağzı, (Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl. mez. tezi), Elazığ 1984
- KA : Ustaoglu, Murat, Kayseri (merkez) Ağzı, (Fırat Üniv. Fen-Edeb. Fak, Türk Dili ve Edeb. Böl. mez. tezi) Elazığ 1984
- KdA : Yakar, İbrahim, Kadirli (Adana) Ağzı, (Fırat Üniv. Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl. mez. tezi) Elazığ 1984

- BİYYAS : Yılmaz, İsmet, Bursa İli Yenişehir Yöresi Ağızları Sözlüğü, (Ankara Üniv.DTCF, Türk dili mez.tezi) Ankara 1981
- ASYK : Yiğiteli, Mevlüt/Elazığ Merkez) Akçakiraz, Sarıyakup ve Yenice Köyleri Ağzı, (Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb.Böl. mez.tezi) Elazığ, 1987
- EYKA : Yurdakul, Hülya, Eşne Yöresi ve Köyleri Ağzı, (Fırat (Fırat Üniv., Fen-Edeb.Fak, Türk Dili ve Edeb.Böl. mez.tezi), Elazığ 1988
- EMİA : Yürüçüoğlu, Murat, Bitlis Merkez İlçe Ağzı, (Fırat Üniv., Fen-Edeb.Fak., Türk Dili ve Edeb.Böl. mez. tezi), Elazığ 1989

Diğer Kısaltmalar

- a.g.e. : Adı geçen eser
- a.g.m. : Adı geçen makale
- a.g.t. : Adı geçen tez
- ağz. : Ağızları
- bkz. : Bakınız
- Böl. : Bölümü
- C. : Cilt
- ÇOR. : Çorumlu
- DTCF : Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
- EAT : Eski Anadolu Türkçesi
- Edeb. : Edebiyatı
- EFAD : Edebiyat Fakültesi Araştırmaları Dergisi
- ET : Eski Türkçe
- Fak. : Fakültesi
- krş. : Karşılaştır
- mez. : Mezuniyet
- ÖAAA : Ömer Asım Aksoy Armağanı
- PhTF : Philologiae Turcicae Fundamenta

s. : Sahife
S. : Sayı

TD : Türkoloji Dergisi
TDAY-B: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten
TDED : Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
TDK : Türk Dili Kurumu
TM : Türkiyat Mecmuası
TT : Türkiye Türkçesi
v.b. : Ve benzerleri
v.d. : Ve diğerleri
v.s. : Ve saire
yay. : Yayıncı

Y e r A d l a r ı K ı s ı l t m a l a r ı

Ad. : Adana	Erz. : Erzurum	Tok. : Tokat
Afy. : Afyon	Eskş. : Eskişehir	Tr. : Trabzon
Ağ. : Ağrı	G.Ant. : Gaziantep	Tunc. : Tunceli
Am. : Amasya	Gir. : Giresun	Ur. : Urfa
And. : Anadolu	Hat. : Hatay	Uş. : Uşak
Ank. : Ankara	Isp. : Isparta	Yozg. : Yozgat
Ant. : Antalya	Mers. : Mersin	Zong. : Zonguldak
Art. : Artvin	İzm. : İzmir	
Ayd. : Aydın	K.Mar. : Kahramanmaraş	
Bal. : Balıkesir	Kast. : Kastamonu	
Bil. : Bilecik	Kays. : Kayseri	
Bing. : Bingöl	Kırş. : Kırşehir	
Bit. : Bitlis	Kon. : Konya	
Bo. : Bolu	Küt. : Kütahya	
Burd. : Burdur	Mal. : Malatya	
Burs. : Bursa	Man. : Manisa	
Çank. : Çankırı	Muğ. : Muğla	
Çor. : Çorum	Nevş. : Nevşehir	
Den. : Denizli	Niğ. : Niğde	
Diy. : Diyarbakır	Or. : Ordu	
Ed. : Edirne	Ri. : Rize	
El. : Elazığ	Sam. : Samsun	
Erzin. : Erzincan	Siv. : Sivas	

Araştırmada Kullanılan Fonetik
Transkripsiyon (Çevriyazı) İşaretleri

A- Ünlüler

ā : Uzun a

ṽ
a : Kısa a

°
a : Yuvarlaklaşmış a (a~o arası)

°
a : Kapalı a (a~ı arası)

/'
a : Yarı ince a (a~e arası)

ä : Açık e

ē : Uzun e

ṽ
e : Kısa e

°
e : Yuvarlaklaşmış e (e~ö arası)

°
e : Kapalı e (e~ı arası)

ī : Uzun i

ṽ
i : Kısa i

°
i : Yuvarlaklaşmış i (i~u arası)

/'
i : Yarı ince i, (i~ı arası)

ī : Uzun i

ṽ
i : Kısa i

°
i : Yuvarlaklaşmış i (i~ü arası)

ū : Uzun u

ṽ
u : Kısa u

/'
u : Yarı ince u (ü~ü arası)

°
u : Geniş-yuvarlak u (u~o arası)

ū : Uzun ü

ṽ
ü : Kısa ü

°
ü : Geniş yuvarlak ü, (ü ö arası)

B- Ünsüzler

c' : Yarı sızıcı, tonlu dişeti ünsüzü

ç' : Yarı sızıcı tonsuz dişeti ünsüzü

F : Yarı tonlu (f~v arası ünsüz)

g' : Kalın ya da yarı kalın ünlülerle hece kuran ön boğumlanmalı g ünsüzü.

h : Hırıltılı h

k : Arka damak k'sı

K : Daha kalın ve daha arkadan boğumlanan k sesi.

K : Yarı tonlu (k~g arası) ünsüz

l' : Kalın ya da yarı kalın ünlülerle hece kuran ön boğumlanmalı l ünsüzü.

n' : Kalın ya da yarı kalın ünlülerle hece kuran ön boğumlanmalı n ünsüzü.

n̂ : Nazal n.

P : Yarı tonlu (p~b arası) ünsüz.

r : Tonsuzlaşmış dişeti-öndamak r ünsüzü.

T : Yarı tonlu (t~d arası) ünsüz.

o : Ünsüzlerin altında belirsizlik (düşmek üzere oluş) işareti.

u : Ulama işareti.

u : Diftong işareti.

c : Ayın işareti (e)

Y A L I N H A L (Nominative)

Yalın hal isimlerin başka unsurlara bağlı olmayan şekilleridir. Yalın haldeki bir isim, karşıladığı nesne ve kendisine tabi olan isim dışında hiç bir münasebet ifade etmez.⁻¹

Türkçede yalın hal eksizdir. Kelimelerin kök ve gövdelerinden başka, çokluk ve iyelik eki almış şekiller de yalın halde bulunurlar.

Anadolu ağızlarında yalın hal genel Türkçeden farklı değildir.

I- K U L L A N I L I Ş I

A-İSİM KÖK ve GÖVDELERİNDE

Herhangi bir ek almadan, yalın durumda bulunan isim kök ve gövdelerinin cümle içinde taşıdıkları kavramları gösterir:

-gelinin ayāna kına yakılırı. (Küt./Simav/Dağardı/Bademli, DGA, 14/22)

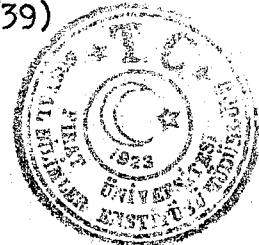
-ğar yağar alçahlara

dökülür saçahlara (Tok./Zile, ZAÖS, 87/5,6)

-ben türkü bülmem. (Erz./EİA, 11/01 000 01/5)

-buz gibi su ahıyor. (Tunc./Gökçek, TMKA, 4/10/39)

-temiz bi bohça sererik. (Nevş./NYA, 119/1/3)

A-a) Çokluk Eki Almış Kelimelerde

Türkçede çokluk lar/ler ekleri ile yapılır.

Anadolu ağızlarında, çeşitli fonetik sebeplerle oluşmuş ve bu temel şekillerden farklılaşmış çokluk ekleri şunlardır: lar/ler > lār/ la/ lē/ na/ ne/ nā/ ra/ dar. Yalın hâlin çokluk ekleri ile kullanılışı ise aşağıdaki gibidir:

-hocalar geriden gelirkene, tōm çuvalnın yanna varmış. (Çank. Cacıklar, AAT, 84/13)

-bu deveniñ üstünde aynı develer gibi yük^h yükliyo. (Yozg./ Yerköy/Karaosman, YkA, 47/5/39)

-devlār geri dönsün diyor. (Cihanbeyli/Kulu, TDAY-B, (1967) 32/10)

-bu ayakla (ayaklar) mübarekdü demiş. (Çor./Osmancık, OAYA, 32/9/15, 16)

-şimdi yemekle (yemekler) ğali āşama ğada yidiriliyi. (Uş./ Eşme/ Kayalı, EYKA, 6/8/7)

-bir gün odun gütirikänä sorıyo ablası; bu odunna (odunlar) böyle düz mü bitiyö? (Afy. Sandıklı/ADÜM-1, 34/2, 3)

-güvärcinnä (güvercinler) atar takla. (Ant. ADÜM-1, 133/26)

-ğızdar (kızlar) geldi, kēşdi (Kars/Arpaçay/Kineği, AKD, 27/9)

-daha ertäsi gün bin dänä goyunmu canavarrá (canavarlar) par çalamış. (Isp. ADÜM-1, 65/6)

A-b) İyelik Eki Almış Kelimelerde

Anadolu ağızlarında görülen iyelik ekleri genel Türkçe ile ortaktır. Ancak üçüncü şahıs iyelikten sonra hiç bir ek gelmediği halde, iyelik eki, sı +n (sın) biçiminde de

görülmektedir. (keten köynek geymiş yahasın ezik) Bu n sesi esasen iyelik üçüncü şahsın üzerine hal ekleri getirildiğinde ortaya çıkmakta ve zamir n'si olarak adlandırılmaktadır.² Yine iyelik üçüncü şahıstan sonra belirtilmemiş bir belirtme hali varsa bu +sı+n biçiminin n'si belirtme hali eki olarak kabul edilmektedir.³

Ancak burada herhangi bir hal ifadesi olmadan ek +sın biçiminde kullanılmaktadır. Bu da söz konusu n'nin halle alakalı olmayıp, eski bir üçüncü teklik kişi zamirinin kalıntısı olduğunu gösterir.⁴ Bu durumdaki belirtme hali ise +sIn+ Ø şeklinde belirtilmemiş ek olmalıdır.⁵

I. Teklik Şahıs:

- düşmanım al geymiş ben karaliyam. (Urfa, UA, 86/2)
- anam da onnara gatilmiş. (Tok./Niksar, STİAT, 199/2)
- gızım böyün nöldü? (Den./Çivril, GBAA, 55/43/58)

II. Teklik Şahıs:

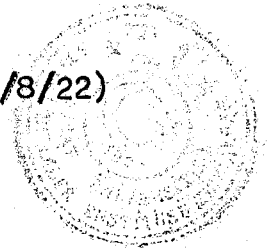
- kızın heriften gebe kalmış. (Diy. DA, 147/27)

III. Teklik Şahıs:

- bubası düşünmüyo. (Ayd./Nazilli, GBAA, 84/65/7)
- keten köynek geymiş yahasın ezik.
- goluna dahınmış altun bilezik. (Mal./Tilek, GDIAT, 13/20, 21)

IV. Çokluk Şahıs:

- guzumuz var ıdı, goyunnarımız, sekiz, dohuz guzu. (Gir./Balancak/Bozat, BKA, 2/2/1)
- gelinimiz için ne lazım ısa yaparız. (Mal. MA, 10/8/22)

II. Çokluk Şahıs:

-yollarınız büküm büküm. (Ant. ADÜM-1, 131/9)

III. Çokluk Şahıs:

-len buvaları gibi olur mu? (Küt./Simav/dağardı/İmranlı,
DğA, 26/10)

-onların garinnarı falan doyurruz. (Küt./Emet/Çatalçam,
KYA, 180/20/3)

B- ZAMİRLERDE KULLANILIŞIB-a)- Şahıs Zamirlerinde1. Teklik Şahıs:ben:

Anadolu ağızlarının yazı dili ile birleşen ve genel olan birinci teklik şahıs zamiri şeklidir. Her bölgede kullanılan bir biçim olduğu için, değişik yörelerden aldığımız birkaç örnek bütün Anadolu ağızlarını temsil edecektir:

-ben yedi senedir hasretim diyo. (Kon./Cihanbeyli/Kulu
TDAY-B, (1967) 28/1)

-diyir ki ben at satdım. (Kars/Arpaçay/Başgedikler, KİA
172/6/22)

-ben otuz beş Kuruş aldım. (Çor./Osmancık/Avlağı, OAYA,
4/1/87)

-ben hangi uşaklaran gonışıydım. (Tr. KDİAT, 134/2)

ben evlenmem demiş. (Niğ./Bor/Karanlıkdere, AAT, 179/11)

bän:

Bu şekil "e" sesinin farklı bir fonetikle söylenmesi sonucu meydana gelmiştir. Fonetik değeri a ile e arasında, a' ya yaklaşan açık bir e sesidir.

-bän ekliyom. (Küt./Uşak/Selçikler, GBAA, 32/22/38)

bän gidärim dimiş. (İzm./Çiğli, GBAA, 22/15/4)

-bän bölü bölü oldum deä annadı-vemiş. (Muğ./Düğrek, GBAA,
99/75/41,42)

ban/bân(ben):

-ban⁶ getdim. (Elazığ/Keban/Güneytepe)

-bân on yaşına girdim. (El./Baskil, KBAYA, 201/24/1)

men :

Azerî Türkçesine has bir şahıs zamiri⁷ olan bu şekil, Doğu Anadolu ağızlarının bir bölümünde⁸ yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu, Azerî Türkçesi ağızlarının Anadolu'daki uzantısını gösterir.

-men öleceğam. (Van, AİAD, 3/2, 3)

-men de Tüürdüm duşündüm 'ula bu nêdê? (Bit., ÖAAA, 311/1-1/2, 3)

-ğarlı dağlar aşaram men

yaniña kemiz goşaram men (Kars/Iğdır, KİA, 270/50/29, 30)

mân:

e mân nidân ölü dēP-durun? (Ayd./Bozdoğan/Ziyaretli, GBAA, 77/59/57)

Bazı kullanılışlarda görülen mân/men şekli bu zamirin aslı şekli değildir. Sadece o cümlede görülen bir kullanılış biçimidir.

-gīdim mân içəri atas yanıyo. (İzm./Yeniköy, GBAA, 25/17/27)

Aşağıdaki örnekte de yine ünsüz benzeşmesi sonucu ortaya çıkmış bir şahıs zamiri vardır. Bu da aslı değil, ancak bu cümledeki kullanılışla ilgilidir. Şahıs zamirinin başındaki ses, dudak sesidir. Ondan sonra gelen kelime de yine bir dudak sesiyle başlıyor. Bu iki ses arasındaki n, bir yarım benzeşmeyle dudaksıllaşmış ve m'ye dönüşmüştür.

-bem bullardan bis şah selim gurtulam. (Art./Maden, AYA, 84/32, 33)

pen:

pu, zindandan çığarsa pen (ben) kiderum. (Tr./Of, KDIAT, 164/11)

II. Teklik Şahıs:

sen:

Anadolu ağızlarının asıl ve genel ikincisi teklik şahıs zamiridir. Genel Türkçeden farklı değildir.

-sen gel. (Kars/Kağızman/Kötek/Çeperli, KIA, 175/8/4)

-sen bu kel bızāya bak dēya. (Kast./Daday/Karacağağaç, DaA 4/1/8)

-sen dağ başında haydutluk yapıyon. (Bolu/Baltalı, AİAD, 161/19)

sân:

-sân gidiyosun. (İzm./Yeniköy, GBAA, 25/17/24)

-sân n'ediP-duruñ gızım dea vāmiş yanını. (Muğ./Düğrek, GBAA, 99/75/41)

san/sân (<sen):

-san⁹ bizim köva geldin mı? (Elazığ/Keban/Güneytepe)

-sân bilmassın (El./Baskil, KBAYA, 201/24/17)

III. Teklik Şahıs:

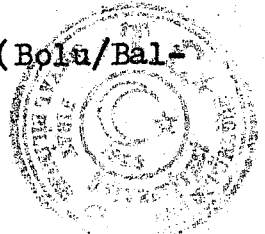
o:

Yazı dili ile ortak olan bir şekildir.

-o dışarda galmış. (Afy./Dinar/Avşar, GBAA, 41/30/7)

u:

-benim atımın terkisine ative binsin u da gitsing. (Bolu/Baltalı, AİAD, 161/29)

u :

-āman ben ū ğadak biliyom işde ölüm. (Bil./Söğüt/Koyunlu,
SA,6/6/1,2)

ü : ü ğada halk iki yüz üç yüz kişi ağırlanır. (Küt./
KYA,137/1/83/84)

I.Çokluk Şahıs:

biz:

Anadolu ağızlarının yazı dili ile birleşen temel birinci çokluk şahıs zamiri şeklidir.

-biz sorulmadan cevap vermezih dēmiş. (Niğ./Bor/Karanlıkdere,
AAT,179/17)

-biz gelelim devrişlerin durumuna. (Ağrı/AĞYA,1/2/40)

-biz ösüz kēdi gibi duruyōz. (Ayd./Karacasu,GBAA,74/58/11)

büz:

-yüzbaşıya sūladım biz türküz,büz bülmiyerekten yēdik.
Bit./Ahlat,ÖAAA, 316/V-1/10)

bız:

-nasıl olsa bız kari koca olacahın. (Diy./DA,143/19)

bis:

Sonsesteki z'nin s'ye dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır. (biz > bis)

-bis kövümüzä gidām g'ā dimişlä. (Den./Çivril,GBAA,56/43/86)

II.Çokluk Şahıs:

siz:

Anadolu ağızlarında kullanılan temel ve genel ikinci çokluk şahıs zamiridir. Yazı dili ile ortaktır.

-siz bilmezsiniz der. (Esk./Mihallicık/Saray, AIAD, 112/28)

-gelin canınızı ateşe yahmayın siz. (Kars/Subatan, KIA,
167/4/5)

III. Çokluk Şahıs:

onlar:

Yazı dili ile birleşen ve genel olan üçüncü
çokluk şahıs zamiridir.

-onlar (KYA, s. 90)

olar:

-olar¹⁰ (AKD, s. 18)

unlar:

-unlar (KYA, s. 90)

ha unlar/ havunlar (RİA, s. 123)

onla/onlā

-onla ırazıla. (Çor./Osmançık/Avlağı, OAYA, 2/1/30)

-onlā, (KYA, s. 90)

onnā/unnā/unnā :

-onnā ūruz, fıransız, ingiliz. (Küt./Simav/Kuşu, KYA, 138/23/1, 2)

-sağdān unnā kimdin buba. (Man./Soma/Tarhala, GBAA, 5/2/9)

-ondan sōrā unnā çalgıcılardan beraber gızını gecesı,
gündüz gına başlā. (Küt./KYA, 136/1/69, 70)

B-b)-İ ş a r e t Z a m i r l e r i n d eI.Teklik Şahıs:bu:

Anadolu ağızlarının temel birinci teklik şahıs işaret zamiridir. Yazı dilinden farklı değildir. Bütün bölgelerde yaygın olarak kullanılmaktadır.

-bu bizä darıldı. (İzm./Yeniköy, GBAA, 24/17/6/

-bu buni üç gün misafir etdi. (Erz./Taşpınar, EİA, 17/01
035/61/15,16)

-bu hāmān ön beş yaşlarında. (Burdur/Bucak/Ürkütlü, ADÜM-1,
103/1,2)

bü:

u sesi daha çok yuvarlaklaşarak o'ya yaklaşmıştır. bu > bo. Bu özellik Elazığ ilinin Baskil ilçesi ağızlarında yaygın olarak görülmektedir.¹¹

-bān tāk başıma bü, galmişim. (El./Baskil, KBAYA,
201/24/5,6)

pu:

-pu, zindandan çigarsa pen kiderum. /Tr./Of,

KDİAT, 164/11)

II.Teklik Şahıs:su:

Anadolu ağızlarının yazı dili ile birleşen temel ve yaygın ikinci teklik şahıs işaret zamiridir.

-şu padişahın hazinesidir. (Siv./Yıldızeli/Büyükavren,
ŞFİAT, 4/15)

111. Teklik Şahıs:o:

-o, işde benim görümüm oğlu (Erzin./Çayırılı, ErİA, 11, 253/D-5-2/20, 21)

-av ğuşu vurmuş esgiden o. (Kars/Posof, KİA, 210/25/16)

u _____ :

u/KYA, s. 88)

1. Çokluk Şahıs:bunlar:

Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanılan şekil budur. Yazı dilinden farklı değildir.

-bunlar savaşıyorlar. (Ağrı/Diyadin/Satıcılar, AĞYA, 8/19/143)

-bunlar da ğırĝ gün ğırĝ gece düğün ediler. Malatya, MA, 9/7/91, 92)

bular:

Yazı dilinden farklı, fakat Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde görülen benzer kullanılışlarla birleşen bir şekildir.¹² Arpaçay Köylerinden Derlemeler adlı eserde bu şekil, üçüncü şahıs (olar) zamiriyle birlikte İlhanlılar çağı Uygur Türkçesinin etkisi olarak açıklanmaktadır.¹³

-ha orda hama bular hamı getirdılar hamı çıhardılar. (El./Baskil/Doğancık, KBAYA-207/26/18, 19)

bunla:

-bunla (KYA, s. 90)

-bula, bunla, bunle, bunle, bullar (RİA, s. 123)

bunna/bunnar(<bunlar):

İlerleyici ünsüz benzeşmesiyle ortaya çıkmış biçimlerdir. Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

-bunna kötü kadın deyo (Kast./Daday/Karamuk, DaA, 78/11/9)

-bunun altında bunnar küftesini yoğurur. (G. Ant./Nizip, NA, 25/1/12)

-bunnā (KYA, s. 90)

munna(<bunlar):

Eski Türkçede birincā teklik işaret zamirī olarak bu ve (bo) 'nun yanında mu biçimi de kaydedilmiştir.¹⁴

Buradaki şeklin Eski Türkçe mu'nun devamı mı, yoksa b>m dönüşmesi mi olduğu konusuna dikkati çekmek istiyorum b>m dönüşmesi Anadolu ağızlarında çokça görülebilen bir fonetik hadisedir. Dolayısıyla b>m dönüşmesi daha yakın bir ihtimal olarak görülmüyor.

-munnā gıyunun başında ço'cu dutugosuñlā (Aydın/Bozdoğan/Ziyaretli, GBAA, 77/59/60)

punnar(<bunlar):

Karadeniz bölgesinin kendisine has bir özelliği olarak b>p dönüşmesi sonucu meydana gelmiştir.

-punnar birer yorgannarını sırtına alıp yola revan oldular. Siv./Büyükavren, STİAT, 3/6)

II. Çokluk Şahıs:şunlar:

Anadolu ağızlarında kullanılan temel ikinci çokluk şahıs işaret zamiridir. Yazı dilinden farklı değildir.
-şunlar(KYA, s.90)

şunla/şunla:

-şunla, şunlā, (KYA, s.90)

şunnā:

-şunnā(KYA, s.90)

III. Çokluk Şahıs:onlar/olar:

-yok olar bulunmasa biz da mısala buğdenen da olur igirmi ölçah. (Bingöl, BMİKA, 183/10/36, 37)

onnar :

-onnar(<onlar) da virmişler, almışlar gelmiş. (Niğ./Alay, TDED, (1946)(3-4), 154/3)

olar, ola, unlār, ul 'ār, uleēr, unlar̄, (RİA, s.119)

onlā (KYA, s.90)

unnā /KYA, s.90)

onnā(KYA, s.90)

B-c) Dönürlülük Zamirlerindea) kendi:

Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanılan dönürlülük zamiri "kendi"'dir. kändi, kendü, gendi ve gändi gibi biçimler, bu temel şeklin farklı söylenişlerinden ortaya çıkmışlardır.

- hiç insan gıyar mı kendi özüne. (Bal./Edremit, ADÜM-1, 10/14)
- sonna kendü de atlıyo. (Çorum/Osmancık, OAYA, 34/10/20)
- gendi ayağına ördün çorabı. (Niğ./Kiçağaç, AAT, 183/7)
- kändi märkäbini bazar yerindä gömüş. (Bal./ADÜM-1, 4/8)
- bi dane gändi gızı var ımış. (Muğla/Düğrek, GBAA97/74/16)

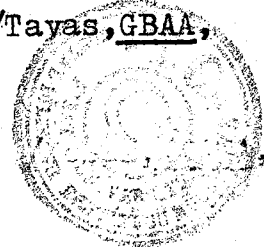
b) öz/özü:

Azerî Türkçesine ait bir dönürlülük zamiri olan "öz", Anadolu ağızlarının özellikle doğu bölümünde, Azerî Türkçesinin tesiri ile geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Daha çok, Kars, Erzurum, Van, Muş, Diyarbakır, Bitlis, Artvin... gibi illerde yaygın olarak kullanılmaktadır.

- âlem bilir öz halimde değılem. (Diyarbakır, DA, 83/13)
- özi gelmi ben varıram yanına. (Diyarbakır, DA, 84/24)
- mirze mehmet özi gidi. (Van, AIAD, 3/8)
- onunkini de üzi ali. (Diyarbakır, DA, 145/20, 21)

B-d) Soru Zamirlerindea) -kim:

- kim yemeg yapicah? (Art./AYA, 66/18)
- kim kalkāsa erkān o alicāmiş nīriyā. (Denizli/Tayas, GBAA, 62/49/37)

b) ne > ná, ney, ni:

- kariya ne yapisan deyü. (Diyarbakır, DA, 146/6, 7)
- ná diyam dârdım çok. (El./Baskil, KBAYA, 201/24/12, 13)
- şimdi bu gızların acele işleri ney, benim emrimi neden tutmadılar. (Mers./Gülner/Mollaömerli, TPMMA, 255/11/9)
- galbindä ni vâ didim. (Küt./Uşak/Selçikler, GBAA, 32/22/24, 25)

B-e) Belirsizlik Zamirlerinde

kimi:

- kimi duva eder, kimi namaz gılar, kimi düdük çalar, kimi şakalaşır. (El./Baskil/Kumlutarla, KBAYA, 209/28/5, 5)

kimse:

- hêç kimse içerde kalmiyacağ. (Diyarbakır, DA, 148/3)

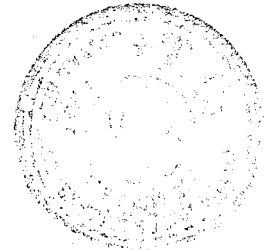
heresi:

- heresi¹⁵ bi at ali gidilar padişanın yanına. (El./Keban, KBAYA, 145/8/93)

herkes:

- herkes eşşegini bağı. (El./Keban/Aşağıçakmak, KBAYA, 145/8/93)

Belirsizlik zamirlerinin kullanılışı genellikle genel Türkçede olduğu gibidir.

II-YALIN HAL YERİNE KULLANILAN DİĞER EKLER

Belirtme Halinin Yalın Hal Yerine Kullanılması

-çulnan,çaputnan uğraşdığım yerde bunu(bu) nerden oldu,
bu nerden bitti.(Kars/Çıldır/Gülyüzü,KİA,352/89/7)

Vasıta Halinin Yalın Hal Yerine Kullanılması

Özellikle +n vasıta hali eki almış bazı edatlar
yalın halle alternans olarak olarak kullanılmaktadırlar.

-o sebeple bele bu gibin şeyler çok görmüşüg.(El./Poyraz/
Cip,PNKA,75/18/18)

-kel emeyim bir kerem.(Ordu/Vakfıkebir/Melekşe,KDİAT,
236/8)

-yemek yedirile gene gız elimizi öpē artıkın,né verecēse
belek onu veri.(Uş./Eşme/Bozlar,EYKA,2/1/36/37)

Eşitlik Ekinin Yalın Hal Yerine Kullanılması

Bu örnekte de eşitlik eki yalın halle alternans
olarak kullanılmaktadır.

-yalnızca gāndi yola düşüyor. (Cihanbeyli/Kulu,TDAY-B
(1967),32/13,14)

III- FONKSİYONLARICümlede Özne Durumundadırİsim Kök ve Gövdelerinde

- ınların başında yıldız ışılar.(Tok./Zile,STİAT,172/8)
- cocuğ büyüyor. Ağrı,AĞYA,1/1/17)
- pancar bi ğaş sefer sü içer.(Kars/Iğdır/Melekli,KİA,
274/52/8,9)
- ğan damlar üregime,(Muş/AİAD,75/6)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- atlar bu sudan içmeg istemedi ve kéri irgindi.(Tr./Akça-
abad/Tüzköy,KDİAT,181/22,23)
- analar doğurmaz sen gibi aslan.(Kast./AAT, 5/7)
- gızdar geldi, kēşdi.(Kars/Arpaçay/Kineği,AKD, 27/9)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- anam da onnara gatılmış.(Tok./Niksar,STİAT,129/2)
- evladlarım benim yerim dutar mı?(Küt./KYA,152/5/41)
- bubası düşünüyö.(Aydın/Nazilli,GBAA,83/39/21)

Zamirlerde

- ben da çoh darlığa girdim.(El./Baskil,KBAYA,201/24/17)
- bän aşam gälirin.(Den./GBAA, 48/39/21)
- men ölecegam.(Van,AİAD,3/2,3)

- sen dağ başında haydutluk yapıy^{ön}. (Bolu/Baltalı, AİAD 161/19)
- biz teslim olduğ. (El./Harput/Buzlukbağları, HYA, 62/1/35)
- bu bizâ darıldı. (İzm./Yeniköy, GBAA, 24/17/6)
- bunlar savaşıyorlar. (Ağrı/Diyadin/Satıcılar, AĞYA, 8/19/143)
- herkes eşşegini bağlı. (El./Keban/Aşağıçakmak, KBAYA, 184/18/53,54)

Cümlede Nesne Durumundadır

a) - Belirtili Nesne:

Yalın haldeki kelimeler esasen belirtisiz nesne görevinde kullanılırlar. Ancak, "bir" kelimesi ve işaret sıfatlarıyla birlikte kullanılan yalın haldeki bazı kelimeler, cümlede belirtili nesne fonksiyonunu kazanmaktadırlar.¹⁶

-u boba yit, çobanı alıp yanna, ayrı bir saray gezdürüy.
Ordu/Ünye, KDİAT, 4/3)

b) - Belirtisiz Nesne:

- pancar bi gaş sefer su içer. (Kars/Iğdır/Melekli, KİA,
- gına yakdım elime (Kon./Ermenek/Adıllar, EFAD, 11/485)
- olannarı harman savuruyomuş. (Burd./Bucak/Ürkütlü, ADÜM-1, 103/9)

Yukarıdaki geçişli fiillerin belirtisiz nesnesi durumunda olan kelimeler, yalın halde imiş gibi görünseler bile, onlar aslında eksiz akkuzatif ($\emptyset$) durumundadırlar. Biz bu tür kullanılışları eksiz akkuzatif olarak aldığımız için, buradaki örnekleri de yalın hal olarak kabul etmiyoruz.

Türkçede ancak yüklemi geçişli fiil olan cümlelerin nesnesi vardır. Fakat, Elazığ ve yöresi ağızlarında geçişsiz bir fiil olan "doğ-", geçişli anlamda kullanılmakta ve nesne alabilmektedir.¹⁷ Azerî Türkçesinde "doğ-" fiili doğurmak, "doğul-" fiili de doğmak anlamındadır. Doğu Anadolu ağızlarında görülen "doğ- =doğur-" şeklinin Azerî Türkçesinin tesiriyle ortaya çıktığını söyleyebiliriz.¹⁸

-on iki çocuh doğdım(El./Baskıl,KBAYA,201/24/2)

Zaman Zarfı Durumundadır

-āşam gini gālmış.(Den./GBAA,51/40/17)

-gece gündüz düşünem ağlaram.(Diy.,DA, 82/18)

-bunlar da ğırğ gün ğırğ gece düğün ediyo.(Mal.,MA, 9/7/91,92)

İsim Tamlamasında Tamlayan Durumundadır

İsim Kök ve Gövdelerinde:

-geddik ben tiren yolu üzerinde demirleri gördüm.(Mal.,MA, 4/4/36)

-evlerinde bulunur üzüm turşusu.(Nevş./Avanos,NYA, 169/36/7)

-bu dāv gızını nādān bulduñ demiş?(Isp.,ADÜM-1,61/12)

-kāndi mārķābini bazar yerindā gōmüñ. (Bal., ADÜM-1, 4/8)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

-çocuğlar içinde oynarken tabi daha isim vermemişler.

(Ağrı, AğYA, 1/1/17,18)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-evimiz önü arpa anızı, (Afy./Emirdağlı, ADÜM-137/14)

Zamirlerde

-kadının birisi gelir diir ki, sen evladın diir bir esere tutulufdu. (Kars/Çıldır/Gülyüzü, KİA, 352/89/5)

-analan da doğuramaz sen gibi aslan. (Kast., AAT, 5/7)

Yukarıda çokluk ve iyelik eki almış kelimeler ile zamirlerdeki kullanılışa ait örneklerde esasen getirilmemiş bir tamlama hali ekâ ifadesi vardır. Biz bunu eksiz tamlama (eksiz genetik), belirsiz ilgi hali olarak kabul ediyoruz. (Bkz. Eksiz Tamlama Hali s. 79-80)

Sıfat Tamlaması Durumundadır

-yer altında gizil çibık. (Isp., ADÜM-1, 67/2)

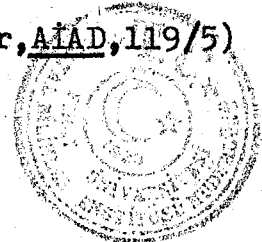
-ğara daşın dibine gētdi. (Kars/Arpaçay/Kineği, AKD, 28/41)

-taze biber dolması

pek hoş olur yemesi. (Nevş., NYA, 125/4/59, 60)

-ben otuz beş gurus aldım. (Çor./Osmancık/Avlağı, OAYA, 4/1/87)

-daş bebek beşikden bakar (Eskiş./Sivrihisar, AIAD, 119/5)

Sıfat tamlaması, bir sıfat ile bir ismin kurduğu tamlamadır.¹⁹ Bu tamlama türünün dışında yer alan "takısız" veya "eksiz" tamlamalar da sıfat tamlaması gurubuna dahil edilebilir.²⁰ Bu tür tamlamalarda genellikle, yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi (daş bebek), tamlayan tamlananın hangi maddeden meydana geldiğini belirtir.

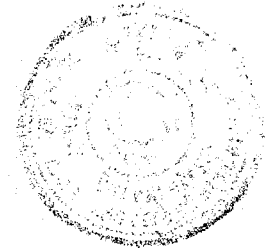
Ünlem Bildirir:

- zabah yıldızı gibi doğup parlama
yavaş yürü giz gendini sallama. (Ayd./Karacaşar, TDED,
1946 (3-4), 160/18, 19)
- köpek sen nere kèdeysun? (Tr./Akçaabad/Haşak, KDIAT, 171/23)

İkilemeler Kurar

Yalın halle kurulan ikilemeler, m'li tekrarlar, zıt anlamlı kelimelerin yanyana kullanılması ve aynı kelimenin tekrarı yolu ile kurulmaktadır.²¹

- ğundahlıh mundahlıh yaparlar. (El./Keban/Nimri, KBAYA,
198/23/69)
- ğoç moç keserdi. (El./Keban/Nimri, KBAYA, 200/23/103)
- gece gündüz düşünem ağlaram. (Diy., DA, 82/18)
- ay dogar sini sini
severem birisini. (Muş, AIAD, 75/20)
- anası ğara ğara tasalara batmış. (Isp., ADÜM-1, 63/10)

Kökteş Fiiller Kurar

-yüz igirmi yaş yaşıyan vardı. (El./Baskil, KBAYA, 206/26/23/

E d a t l a r l a K u l l a n ı Ő ı

gibi/kimi:

Kelime Kök ve Gövdelerinde

-öndek gibi suya dalman. (Esk., AIAD, 122/5)

-buz gibi su ahıyor. (Tunc./Gökçek, TMKA, 4/10/39)

Çokluk Eki almış kelimelerde

-bu devenin üstünde aynı develer gibi yük^h yükliyo. (Yozg./
Yerköy/Karaoşman, YkA, 47/5/39)

-gözler görmedik aslannar kimi bir yit. (G.Ant., GA-1, 348/1)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-babam gibi. (Çor./Osmancık/Avlağı, OAYA, 11/3/10)

-sabah yıldızı gibi doğup parlama. (Niğde/Karacaşar, TDED,
1946 (3-4), 160/18, 19)

Zamirlerde

- çoh sen gibi güller solup dünyada. (Kars/Iğdır, KİA, 270/
50/152)

-bu gibi işler tehlikeli iştir. (Tunc./Güleç, TMKA, 15/5/93)

için/uçun:Kelime Kök ve Gövdelerinde

- o gız için sefer ilan eder.(Mersin/Erdemli/Avgadı,
TPMMA,390/44/3)
- bir yar için telef ettim ömrümü.(Siv./Yıldızeli/Ergeli,
STIAT,31/5,6)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- gelinimiz için ne lazım ısa yaparım.(Mal.,MA, 10/8/22)
- kızım gurbat eldeki sevdiğinin başı uçun iç bunu.(G.Ant./
Nizip,NA,33/1/306)

kadar >(ğadar,ğadā,ğadak,ğadariKelime Kök ve Gövdelerinde

- on igirmi gadā mendil yapālā./Bile/Söğüt/Yakacık,SA,
35/38/8)
- yimi beş sene gadar ayrı düşmüşla.(Ordu/Ünye/Koruklu,
KDIAT,5/4)

Zamirlerde

- canım enişte o kadar olur.(Çor./Osmancık/Avlağı,OAYA,
4/1/81)
- gör ederler o gadar.(El./Keban/Nimri,KBAYA,199/23/80)
- û gadā halk.(Küt./KYA,137/1/83)
- o ğadari işdi.(Zong./Bartın,BYA,49/2/12)

IV-YALIN HALİN DİĞER İSİM ÇEKİM EKLERİNİN YERİNE KULLANILMASI

Anadolu ağızlarında yalın hal, diğer bazı isim çekim eklerinin yerine kullanılabilmektedir. Bunları aşağıda fişlerimizde tespit ettiğimiz örnekler doğrultusunda göstereceğiz.

Yalın hal çokluk ve iyelik eklerini alabilmektedir. Yani, çokluk ve iyelik eki almış şekiller de yalın haldedir. Ancak kelimenin gramer kategorisini değiştirmekle birlikte, çokluk ve iyelik eki almış kelimeler kendi içinde bir anlam yüklenirler. Anadolu ağızlarında bazen iyelik eki almamış yalın haldaki kelimelerin, iyelik eki almış kelimeler vazifesiyle kullanıldığı da görülmektedir.²²

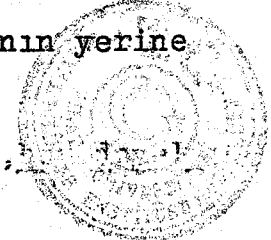
Yalın Halin İyelikli Şekiller Yerine Kullanılması

- amenna, allah kerimdü, kerimin de guyu(guyusu) derindür. Kars/Selim/Oluklu, KIA, 226/35 a/6)
- bi cüme gün (günü) oturuyala. (Kast./Daday/Uzbanlar, DaA, 51/3/33)
- memleket nere (neresi)? (Nevş./Avanos/Kalabak, NYA, 192/2/29)
- çobanın ğoc getdi. (Kast./Daday/Uzbanlar, DaA48/2/29)

Yalın Halin Şart Yerine Kullanılması

İyelikli şekillerde olduğu gibi burada da eksiz yalın hal, ek fiilin üçüncü teklik şahı şartının yerine kullanılmaktadır.²³

şahı şartının yerine kullanılması...

çoluğ çocuğumuz bi parça bis köşede galırırh, hêş deyel
(hiç değılse) onnar bir ekmeğ sahebı olur./Erz./Şenkaya/
Uğurlu, EİA, 58/03/009/01/24,25)

Yalın Halin Eksiz Tamlama Hali Görevinde Kullanılması

Tamlama hali (Genetive), biri ekli (bahçenin duvarı), diğeri eksiz (bahçe duvarı) olmak üzere iki şekilde bulunur.²⁴ Ekli tamlama hali ile belirtili isim tamlaması kurulur. Eksiz tamlama halinde ise, bir belirsizlik vardır. Yalın haldeki bir isim, başka unsurlara bağlı değildir. Karşıla-
dığı nesne ve kendisine tabi olan isim dışında hiç bir münasebet ifade etmez.

Yalın haldeki bir isim ile eksiz tamlama halinde bulunan bir isim, ilk bakışta aynı özelliklere sahip kelimeler gibi görünürler. Fakat, bunları birbirine karıştırmamak gerekir. Yalın haldeki bir kelimenin hiç bir unsurla hiç bir münasebeti yokken, eksiz tamlama hali durumunda bulunan kelimenin kendisinden sonraki iyelik eki almış kelimeyle ve dolayısıyla da fiille ilgisi vardır. Bu tamlamayı oluşturan birlik ise cümle içinde birlikte ele alınır. İki unsur birlikte cümlenin bir uzvunu oluştururlar.²⁵ Bunların benzeşen tek yönü ise, eksiz ve belirsiz oluşlarıdır.

Biz tamlama hali ekini incelerken "Eksiz Tamlama Hali +Ø" başlığıyla konuyu ele aldık. Eksiz tamlama halinin eki +Ø'dir. Ancak bu da ikiye ayrılıyor. Belirtilmiş iyelik eklerinden sonra kullanılan +Ø tamlama halinde,

eksiz olmakla birlikte, bir belirlilik vardır. Ancak, normal kelime kök ve gövdelerinde kullanılan +Ø tamlama halinde genellikle bir belirsizlik vardır.

Burada, yalın hali tamlama hali yerine kullanılmış saymamakla birlikte, belirsiz olma noktasında birleştikleri ve ilk bakışta yalın hal gibi göründükleri için incelemeye dahil ettik.

-İsim Kök ve Gövdelerinde

-āzını sevdüm iki cenderme getmiş gardaşım inan garî almış enmişler dēmen yanna.(değirmenin yanına)(Giresun/Bulancağ/Bozat,BKA,5/6/15,16/

-bi gaş gün äsgincinin garısı hoca yanna(hocanın yanına) dāvam ettikten sōra,artık çocuk dünyayā gāliyü. (Burd./Çine,ADÜM-1,23/11,12)

Cokluk Eki Almış Kelimelerde

-güna allaya şükür, güna da ekinlar durumu(ekinlerin durumu) eyidir.(EL./Baskil/Doğancık,KBAYA,217/32/17)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-evimiz öntü arpa anızı.(Afy./Emirdağlı,ADÜM-L,37/14)

Zamirlerde

-fadimem de bu yēllerde ben gibi(benim gibi)(Niğ./AAT,186/11)

-analar doğurmaz sen gibi(senin gibi) aslan/ Kast./

AAT, 5/7)

-kadının birisi gelir diir ki, señ evladın(senin evladın) diir bir esere tutulufdu; gız eserine tüşüfdü, sevdaya.
Kars/Çıldır/Gülyüzü,KIA ,352/89/5,6)

Yalın Halin Eksiz Belirtme Hali Yerine Kullanılması

Belirtme(akkuzative) hali de tamlama hali gibi ekli(camı kırdım) ve eksiz(cam kırdım) olmak üzere iki ²⁶ şekilde bulunur.

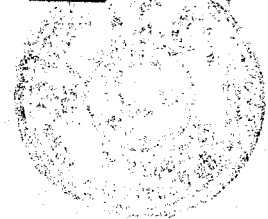
Eksiz belirtme halinin eki +Ø'dir. Belirtilmiş iyelik eklerinden sonra kullanılan bu biçimde bir belirlilik vardır. Ancak kelime kök ve gövdeleri ile kullanıldığında bir belirsizlik vardır. Bu eksizlik ve belirsizlik dolayısıyla da, belirtme halinin bu şekli yalın halle karıştırılmaktadır. N. Memmedov, Azerbaycan Dilciliyinin Nezeri Esasları adlı eserde " ... Mehz bunlara göre de ismin gayri müeyyen tesirlik hali, ismin adlıg halına oşsa da onları garışdırmak olmaz. Tesirlik hali(müeyyen olsun ve isterse de gayri müeyyen olsun) cümlede vesitesiz tamamlag olur²⁷ diyerek konuyu örneklerle açıklamaktadır.

Yalın halin tanımı ile söz konusu kelimelerin cümledeki durumları arasındaki fark sebebiyle biz bunları da, tamlama halinde olduğu gibi, yalın halde kelimeler olarak görmüyoruz. Eksiz ve belirsiz akkuzative durumunda olan bu kelimeler, eksizlik ve belirsizlik yönleri ile yalın hale benzemektedirler.

-gına yakdım elime. (Kon./Ermenek/Adiller, EFAD, 11/485)

-olannarı da harman savuruyomuş. (Burd./Bucak/Ürkütlü, ADÜM-1, 103/9)

-bir kısmı ävdi bez dokü. (Man./Soma/Tarhala, GBAA, 7/3/2, 3)

Yalın Halin Yönelme Hali Yerine Kullanılmasıİsim Kök ve Gövdelerinde

- bilmem başım alıp hangi diyar(diyara) gidem men.(Kars/ Arapaçay/K.Aküzüm, AKD, 384/16)
- oranını ora(oraya) yahışır, buranını bur(buraya) yahışır.(Nevş./Derinkuyu/Çakılık, NYA, 137/13/12)
- rumeli(rumeliye) çalışmaya ve gâzanmaya gêtmiş.(Ordu/ Fatsa, KDİAT, 16/1, 2)

Zamirlerde

- arvat kah mañ (bana) kuymah yap.(Bit./ÖAAA, 313/1V-1/10)
- o gibi bizim içärımızda laf var kimsä(kimseye) sölämiyoz.
(Afy./Dinar/Kazanpınar, GBAA, 43/32/10, 11)

Yalın Halin Bulunma Hali Yerine Kullanılmasıİsim Kök ve Gövdelerinde

- mehleden geçerken, bi gapi önünden geşduğum sıra(sırada) görmezden ve tanımaduğum bir şahısdan ateş oldi.
(Erz./Tortum/Aşağıkatkılı, EİA-11, 126/07 024 01/22, 23)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- u zamanların isanında başı(başında) saruk, fes varımış.
(Odu./Fatsa, KDİAT, 16/2, 3)

Zamirlerde

- bava diyor, ben diyor, artık ben (bende) sana bahacah yüz kalmadı. (Tunc./Erdoğdu. TMKA, 8/3/43, 44)

Yalın Halin Çıkma Hali Yerine Kullanılması

-ney (neden) oraya seğırdursun. (EİA-1,s.274)

N o t l a r

- 1-Bkz. Muharrem Ergin, Türk Dilbilgisi, İstanbul 1980,s.227
- 2- Ergin,"vokalle biten üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra ve hal eklerinden önce daima bir -n- yardımcı sesi getirilir." diyor. Bkz.a.g.e.,s.225 Ancak Türk dilinin kurallarına göre bir ünlü ile bir ünsüz yanyana geldiği zaman yardımcı ünsüze ihtiyaç olmayacağı açıktır.
- 3- Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e.,s.232; Faruk Kadri Timurtaş, Eski Türkiye Türkçesi,İstanbul 1981, s.71
- 4- Osman Nedim Tuna, İyelik üçüncü şahıstan sonra ve hal eklerinden önce ortaya çıkan-n- (sı(n)) sesinin hece dengelemesi sebebiyle ortaya çıkabileceğini söylüyor. Buna göre, eskiden uzun olan ekin vokali uzunluğunu kaybedince bozulan dengenin sağlanması için bu n konsonu türetilmiştir. Ayrıca, diğer bir ihtimal olarak da, psikolojik sebeple açıklamaktadır. Bu ses n teklik ekinden analogi yoluyla ortaya çıkmış olabilir. Bkz. Osman Nedim Tuna, Türk Dilbilgisi Ders Notları-II(Morfoloji),İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türk Dilive Edebiyatı Bölümü-3, Malatya 1986,s.21-23
- 5- Bkz. Osman Nedim Tuna,a.g.e.,s.21; Gürer Gülsevin, Eski Anadolu(Türkiye) Türkçesinde İsim Çekimi Eklerinin Fonksiyonları ve Kullanılışları,(Yön.Osman Nedim Tuna) İnönü Üniv. Sos.Bil.Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi,Malatya 1987,s.12
- 6)- Bu şekle taradığım metinler arasında rastlayamadım. Ancak, Elazığ ilinin Keban ilçesine bağlı Güneytepe

köyünde birinci teklik şahıs zamirinin ban(<ben)

şeklindeki kullanılışını kendi tespitlerimle bilmekteyim. Yine Elazığ'ın Baskil ilçesi ağızlarında da ban/bân biçimi yaygındır.

7)- Ekz. Muharrem Ergin, Azeri Türkçesi, İstanbul 1981.s.98

8)- men (=ben) şekli özellikle Kars, Erzurum, Ağrı, Van, Muş, Bitlis gibi illerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Anadolu'nun diğer yörelerinde de seyrek olarak bu şekle rastlanmaktadır. Ekz. Zeynep Körkmaz, Güney-Batı Anadolu Ağızları, A.Ü. DTCF Yayını, Ankara 1956, s.7/59/57)

9)- Bu şekli de taradığımız metinler arasında göremedik. Ancak, birinci şahısta olduğu gibi, Elazığ ilinin Güneytepe köyü ile Baskil ilçesi ağızlarında ikinci teklik şahıs zamiri de san (<sen) biçiminde söylenmektedir.

10)- Burada zamir n'sinin kullanılmaması, Arpaçay Köylerinde Derlemeler adlı eserde, İlhanlılar çağı Uygur Türkçesinin etkisi olarak açıklanmaktadır. Ancak, sadece Kars veya Doğu Anadolu ağızlarında değil, Anadolu'nun birçok farklı bölgesinde de bu şekil görülebilmektedir. Biz bunu Eİ'deki kullanılışların Anadolu ağızlarındaki devamı olarak açıklıyoruz. Ekz. Selahattin Olcay, Ahmet Bican Ercilasun, Ensar Aslan, Arpaçay Köylerinden Derlemeler, TDK, Ankara 1976, s.18

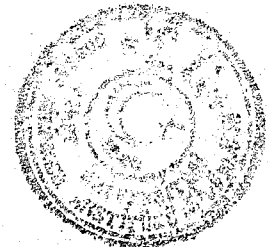
11)- Ekz. Ahmet Buran, Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları, (Yön. Tuncer Gülensoy) Fırat Üniv. Sos. Bil. Enst. Basılmamaş yüksek lisans tezi, Elazığ 1986, s.78

- 12)- Bkz. A.Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri(çev.Mehmmet Akalın) TDK Ankara 1988, s.68 ; Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e.,s.84
- 13)- Selahattin Olcay, Ahmet Bican Ercilasun, Ensar Aslan, a.g.e.,s.18
- 14)- Bkz. A. Von.Gabain, a.g.e.,s.67
- 15)- Bu belirsizlik zamiri (heresi) yazı dilinden farklı olarak, özellikle Doğu Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bkz. EİA-11, KİA, KBAYA (metinleri)
- 16)- Bkz. Gürer Gülsevin, a.g.t,s.27 (hazreti resül meşarihdan bu hadis buyurmuşdur)
- 17)- Fiil bu anlamıyla Derleme Sözlüğü'ne alınmamıştır.
- 18)- Bkz. Ehliman Ahundov, Semih Tezcan, Azərbaycan Halk Yazını Örnekleri, TDK Ankara 1978, s.6
- 19)- Bkz. Muharrem Ergin, Türk Dilbilgisi, İstanbul 1980 s.246
- 20)- Bu tür tamlamaları, Kaya Bilgegil, "isim tamlaması", Vecihe Hatiboğlu, "takısız tamlama=" , Tahsin Banguoğlu ise, "sıfat tamlaması" olarak kabul etmektedir. Bkz. Kaya Bilgegil, Türkçe Dilbilgisi, İstanbul 1984, s.116; Vecihe Hatiboğlu, Türkçenin Sözdizimi, Ankara 1982, s.18; Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, İstanbul, 1974, s.344
- 21)- İkilemeler konusunda geniş bilgi için bkz. Vecihe Hatiboğlu, İkileme, TDK Ankara 1981, s.35; Osman Nedim Tuna, Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi, Ankara 1986
- 22)- Efrasiyap Gemalmaz, Erzurum İli Ağızları-1, Atatürk Üniv.Yayıncılığı, Erzurum 1978, s.274

- 23), Efrasiyap Gemalmaz, a.g.e., s.274
- 24) - Bkz. Muharrem Ergin, Türk Dilbilgisi, İstanbul 1980 s.229; N. Memmedov, Azerbaycan Dilçiliğinin Nezeri Esasları, Bakü 1971, s.204,205; Efrasiyap Gemalmaz. a.g.e., s.274
- 25) - Bkz. N. Memmedov, a.g.e., s.204,205
- 26), Muharrem Ergin, Türk Dilbilgisi, İstanbul 1980, s.231, N. Memmedov, age, s.208, : Efrasiyap Gemalmaz, a.g.e., s.277 Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e., s,71;
- 27) - N. Memmedov, a.g.e., s.208

T A M L A M A H A L İ (Genitive)

Hal eklerinin temel fonksiyonu, ismi içinde bulunduğu duruma göre fiile bağlamaktır. Ancak tamlama (genitive) halinin böyle bir özelliği yoktur. Bu hal ismi isme bağlayarak tamlama kurar. Sadece "olmak" fiili ve bildirme ekleriyle yüklem (predicat) olarak kullanıldığında ismi fiile bağlar.¹

Tamlama hali, biri ekli diğeri eksiz olmak üzere iki şekilde bulunur.² Eksiz tamlama halinin şekil olarak her hangi bir belirtisi, yani eki yoktur. Belirtisiz isim tamlaması kurar ve cümlede kendisinden sonra gelen iyelik eki almış kelimeyle bir birlik oluşturur.

Ekli tamlama hali, ET 'de +İñ/+ (n) İñ şeklindedir.³ EAT 'de tamlama hali eki küçük ünlü uyumuna uymaz ve sürekli yuvarlak ünlülü şekliyle kullanılır.⁴ TT 'de, ise, ünlü uyumlarına bağlı olarak, ünlü ile biten kelimelerden sonra + (n) İñ, ünsüz ile biten kelimelerden sonra +İñ biçimindedir.⁵

ET ve EAT dönemlerinde ekin sonsesinin nazal olması sebebiyle bazan ñ sesinin düşürüldüğü ve ğ sesiyle eklediği de görülmektedir.⁶ (Türk budunıg atı)

Yaşayan Türk lehçe ve şivelerinin çoğunda (Türkiye Türkçesi, Azeri, Türkmen, Gagauz, Karaim vs) tamlama halinin eki aynı şekildedir. Ancak günümüz Kumuk ve Karaçay-Balkar şivelerinde tamlama hali ekinin şekli

belirtme hali ile bir benzerlik gösterir. Bu şivelerde tamlama hali eki de "+nı/+ni/+nu/+nü/+no/+nu ekleri ile gösterilir. Ayrıca, +dın/+din,+tın,+tin(Altay), +ding, +ding, +ting, +ting(Nogay), +ting, +ting(Hakas), +ning, +ning, +ding, +ting,+ting(Karakalpak) gibi farklı şekilleri bünyesinde taşıyan şiveler de vardır.⁷

Özbek ve Uygur Türkçelerinde bu ek tek şekilli (ning/nin), Çuvaşçada diğer Türk şivelerinden farklı olarak +nan/+nen/+an/+en şekilleri görülürken, Türkmencede de bilinen şekillerden farklı olarak bir de +n tek sesiyle kurulan tamlama hali vardır. Türk lehçe ve şiveleri içerisinde sadece çağdaş Yakutçada bu hal yoktur.⁸

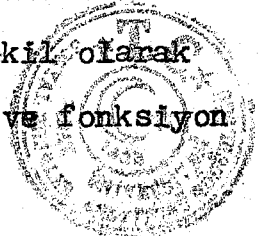
I-E K İ N F O N E T İ Ğ İ

ANADOLU AĞIZLARINDA GÖRÜLEN TAMLAMA(Genitive)HALİ EKLERİ

A-E k s i z T a m l a m a H a l i (Ø)

Genel Türkçede olduğu gibi Anadolu ağızlarında da belirtisiz isim tamlaması kuran ismin belirtisiz tamlama(ilgi-genitive) hali eki Ø'dir. Bu çeşitli kaynaklarda "eksiz genitive"⁹, belirtisiz ilgi hali"¹⁰ veya "gayri-müeyyen iyelik(yiyelik) hal"¹¹ adıyla incelenmektedir.

Belirtisiz isim tamlaması durumunda olan eksiz tamlama hali şekilleri yalın hale benzerler. Ancak bunlar yalın haldeki isimlerden farklıdırlar. Şekil olarak tamlama hali eki belirtilmediği halde, anlam ve fonksiyon

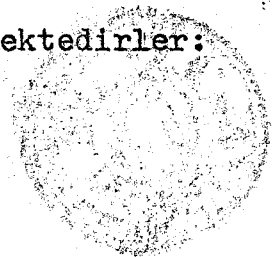
olarak tamlama halinin ifadesini taşır. N. Memmedov, bu konuda şunları söylemektedir: "Geyri-müeyyen iyelik hal, formasına göre adlıg hala oşşayır. Lakin bunlar bir birine ne gadar oşşasalar da, aralarında büyük ferğler vardır. Bele ki, geyri müeyyenlik bildiren iyelik halda olan isimler hemişe nisbet şekilcisi gebul etmiş sözlerle birlikde işlenir, onlar birlikte cümlelerin bu veya başga üzvü olur ve onların arasına heç bir söz dahil etmek mümkün olmur..."¹²

Biz bu durumda olan isimleri eksiz tamlama halinde bulunan isimler olarak kabul ettiğimiz için "Yalın halin tamlama hali yerine kullanılması" bahsine bu şekilleri katmıyoruz. (Bkz. Yalın Hal (Nominative) s.69)

Eksiz tamlama hali durumunda olan isimler de kendi içinde iki gruba ayrılabilir. Belirtilmiş iyelik eklerinden sonra görülen eksiz tamlama hali şekillerinde bir belirlilik vardır. Bunları belirtili (eksiz olmalarına rağmen) isim tamlaması grubuna dahil etmek mümkündür. İkincisi ise, normal kelime kök ve gövdelerinde görülen şekildir. Bunda genellikle bir belirsizlik vardır.

L- Eksiz Belirtili Tamlama Hali Ø

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, bu şekiller belirtilmiş iyelik ekleri üzerine tamlama hali eki getirilmediği zaman ortaya çıkarlar. Eksiz olmasına rağmen tamlama hali fonksiyonu kuvvetle his edilmekte ve cümlede belirtili isim tamlaması durumunda görünmektedirler:

- amcam oğlunu ben yolcu etmeğe gidirim. (Kars/Susuz/Kır-
çiçeği, KİA, 3/25)
- o işde benim görümüm oğlu (Erzin./Çayırılı, ErİA-11, 253/
D-5-2/20,21)
- sabah ólú kaşelle gidelle babalari evine/Bit., ÖAAA, 314/
1V-1/52,53)

Hece kaynaşması veya benzer hecelerden birinin düşmesi gibi fonetik olaylar sonrasında geride kalan iye-lik eki, anlam itibariyle tamlama halini de ifade etmektedir.

- urusunķu olusa ğulāñ dibinde patlar. (Konya/Ermenek/K.Or-
taköy, EFAD, 11/469)
- arhadaşın urulmuş gözün ğarşısında. (El./Harput, HYA, 65/1/151)
- dordan dōru kōprün altınan geşdim. (Kars/Susuz/Kırçiçeği,
KİA, 3/14)

2- Eksiz Belirtisiz Tamlama Hali Ø

Bu tür kullanılışlar genel Türkçede olduğu gibidir. Belirtisiz isim tamlaması kurarlar.

- pınar başında çınar
her ğuşla ona gonar. (Zong/Bartın/Yegenni, AİAD, 183/1)
- ğala ğapısına asılmış. (Kars/Arpaçay/Başgedikler/Ocaklı
KİA 5/11)
- çekin halay başını. (El./Keban, KBAYA, 197/23/34)
- pān da senin kibi bir pādişah kızıyım. (Tr./Akçaabad/
Tüzköy, KDİAT, 182/16)

B- E k l i T a m l a m a H a l i

Tamlama hali eki Anadolu ağızlarında görülen en fazla fonetik değişikliğe uğramış eklerden biridir. Yaygın olan biçimleri TT. ile ortak olmakla birlikte, ET'den günümüze kadar, birçok tarihi devreye ve değişik şivelere ait hususiyetleri de muhafaza etmektedir.

Anadolu ağızlarında görülen yaygın tamlama hali eki, ünlü ile biten kelimelerden sonra +nın, +nin, +nun, +nün, ünsüzle biten kelimelerden sonra +ın, +in, +un, +ün veya bunların nazallı (ñ) şekilleridir.

Bu temel şekillerin farklı söylenişlerinden ortaya çıkmış, değişik fonetik değerdeki biçimleri de vardır. Şimdi bunları sırayla göreceğiz:

+ın/+in/+iñ/+iñ:

-benin¹³ gücüm yetmedi sizing hiç yetmez. (Bolu/Baltalı AİAD , 162/10)

-adamin iki ölü var ımiş. (Kast./Daday/Karacağağaç, DaA , 45/1/1)

-çuvalların ağzını tikiyer. (Artv./Şavşat/Şenköy, AYA, 65/40)

-siziñ yaz yatāñız yok mu? (Eskş./Mihallicık/Saray, AİAD , 113/3)

+un/+ün/+uñ/+iñ:

-senün bu menevşe saçların boyanmış kana. (Bing./Direkli, BMİKA , 188/11/52)

-bu gülün sâbı neredi deyoru. (Muğla/Düğrek, GBAA, 99/75/53, 54)
bi gün oğlumun arhadaşı geldi. (Malatya, MA , 9/8/5)

+nın/+nin/+niñ/+niñ:

-arhadaşla piriç cuvalnın¹⁴ āzını goyup da dibini de-
len hangınızdı?(Zong./Safranbolu/Karasu,AIAD,196/12)

-kimsenin matarasından alıp da içmezdi.(El./Harput,
HYA, 69/1/298,299)

-é nesi var garısının aslan gibi avrat.(Nevş.,NYA,
120/1/47)

-çenesi çekilesiceniñ durmadan çenesi işler.(G.Ant./GA-1,
374/24)

+nun/+nün/+nuñ/+nüñ:

-yakdi ocaklari hep
geminun ateşçisi.(Tr./Sürmene/Aksu,KDIA,236/11,12)

-penum kinahlarından
iki közün kór olsun.(Tr./Vakfıkebir/Melekşe,KDIAT,
236/ 11,12)

-pādişahım şunun saçı böyle güzel, kendi daha nasıl güzel.
(Afyon/Dinar,GBAA ,39/28/58)

+ım/+im/+um/+üm:

Bu şekiller sadece şahıs zamirlerinin 1. teklik
ve çokluk şahıslarına gelirler.(Bkz.Zamirlerde Kullanı-
lışı ,s. 99)

-bizim zamanımızda okdu.(El./Keban,KBAYA,133/4/19,20)

-çok bāklātma mānim bāyim.(Isp.,ADÜM-1,70/13)

-penum kinahlarımdan

iki közün kór olsun.(Tr./Vakfıkebir/Melekşe,KDIAT,236/11,12)

+n/+ñ :

Bu seslerin tek başlarına tamlama hali eki olarak kullanılışları, hece kaynaşması veya hece düşmesine uğramış kelimelerde görülmektedir. Türkmencedeki tek +n sesiyle kurulan tamlama hali ile aynı değildir.¹⁵ (Oban adamları)

-bu patşāñ ğası hest olmuş. (Man./Alaşehir/Katırlı, GBAA, 16/10/1,2)

-cehizi odalan birinā urganlālā sārālā. (Bal., ADÜM-1, 4/23)

-omn için. (Bal./Manyas/Haydar, HA, 2/1/42)

+m :

-şimdi bēm gamımda ali var ıka dedi ki, ha u bizim emine ğazma ğazıyuk şurda ğaş dibinde. (Giresun/Bulancak/Bozat, BKA, 3/3/1,2)

+im/+em/+ēm :

sen benim boynuma bah. (El./Keban, KBAYA, 128/1/33)

-sora beēm evime gelirdi. (Kars/Kağızman/Kötek, KİA, 173/7a/5/

-ĝediyuk babam, çok da sızladı barmāam, anam bēēm (benim)

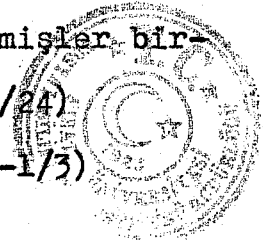
u başıma gelen. (Gir./Bulancak/Bozat, BKA, 2/1/32,33)

+āñ/+ēñ/+īñ/+in'/+in'/+on'/+ün'/+ün'/+i'n :

-allahān emrinnen (Allah'ın emriyle) peyğāmberin ğavlinen ğiziñ hoşumuzu getdi, tālip çıkıyoz dersin. (Küt./KYA 135/1/4,5)

- siz o uruslarēn candarmalarına saldat mē dērmisler bir şey dērmisler. (Erz./Olur, EİA-11, 37/02 000 01/24)

-kiziñ babasi katırçımış. (Bit./ÖAAA, 312/111-1/3)

aşā yoḡarı gidiyó, bakíyó k̄í, ká'ç'i ağac'ın dorúına ç'ıkış, Rize/Çamlıhemşin/Ülküköy, RIA, 49/4)

-terezinin tahtı var

her bir seyın vahtı var. (Urfa./UA, 86/16, 17)

-neyse vátandaşı'n birisi bendá vârdırú dēdi. (Rize, RIA, 46/5)

-bunler su ustine yuzdiler, yuzdüler, yuzdüler, ne zaman ki tamam oldi, allahón emri bunler su çekilmağa başladı. (Rize, Çayeli/Kaptanpaşa/Yenice, RIA, 40/22)

-şindi bu koyun ha bu görduğun koy az nufusli bi koydur.

Rize/Kalkandere/Kayabaşı, RIA- 22/107)

-o bunun üli babasidü. (Bit./ÖAAA, 311/1-1/6)

+ning/+niy/+nı'n/+nün:

-kosening garısına, kose nerde deyî sormuşlar. (Çank./Çacıklar, AAT, 84/9, 10)

-gız kendiniy mendilini görüncü yırtaklaya. (Zong./Bartın-AIAD, 179/21)

-şindi gētdum bi koprini'n altuna gecanun birisında soḡuldum. (Artv./Maden, AYA, 84/33)

-mağalenün yabancısiyim. /Rize/Sütlüce, RIA, 10/321)

+ing/+ing:

-bi gun bobasi éne baka daming üzerinde ışık va. (Bolu/Baltalı, AIAD, 161/7)

-sening valiniz durduḡuña benim bārım de'linir. (Esk., AIAD, 123/8)

+ly/+iy/+uy :

-adly ne seni¹⁶y (Ant./Gündoğmuş, GdÇA, 1 1 2)

-bunnary çocuklar olmayomuş. (Zong./Bartın, AİAD, 177/1,2)

-kar göbek altında onuy ilacı. (Ant./Gündoğmuş/Kozağacı,
GdÇA ,34/23/48)

-hekim kurbanly olim

yaramın vahtı geçti. (Urfa/UA, 86/14,15)

+lğ:

-ğarpızı keserken çakıdır, karpızlğ içine (karpuzun içine)
girdi. (Kars/Hanak/Çiçeklidağ, KIA, 260/47/9,10)

+ğın :

Burada nazal sebebiyle ekin birinci sesi n>ğ'ye dönüşmüştür.

-masağın üsdüne (masanın üstüne) (Kars/Susuz/Kırçiçeği,
KIA, 166/3/47)

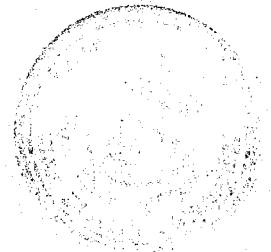
+iyin/éyn :

-seniyin (EİA-11, s.277) , senéyn (EİA-11, s.276)

+yly/+ yin:

-aynı babayly oğlusuy demiş. (Ant./Gündoğmuş, GdÇA, 2/1/37,38)

-tekgeyin hasan dayı. (Küt./Simav/Kuşu, KYA ,45/2/28)

Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra

Anadolu ağızlarında tamlama hali eki, yaygın olan biçimiyle, ünlülerden sonra +nın/+nin,+nun/+nün(nĩn) şeklinde gelmektedir. Ancak bu temel şekillerden farklılaşarak ortaya çıkmış veya tamamen farklı bir özellik gösteren bazı tamlama hali eklerinin durumu oldukça ilginçtir.

Özellikle Zonguldak/Bartın,¹⁷ Antalya/Gündoğmuş,¹⁸ ve Urfa¹⁹ yörelerinde tespit ettiğimiz tamlama hali eki, ünlü ile biten kelimelerden sonra +nİy, +yİy, +yİn şekillerinde de kullanılmaktadır.

Bu, bir Kıpçak dil özelliğidir.²⁰ Zira, buradaki nġ (n) sesi g'ye ve ondan da y'ye dönüşmüştür. Bu dönüşmede bazen nazallık özelliği birinci n'ye de bulaştığı için, o da aynı şekilde y'ye dönüşebilmektedir.(aynı babayı oğlusuy,(Ant./Gündoğmuş,GdÇA,2/1/37,38)
-giz kendiniy mendilini görüncü yartaklaya.(Zong./Bartın, AİAD, 179/21)

-kimsenin matarasından alıp da içmezdi.(El./Harput,HYA, 69/1/298,299)

-kosenin ġarısına (Çank./Cacıklar,AAT,84/9)

-é nesi var ġarısınıñ aslan gibi avrat.(Nevş.,NYA,120/1/47)

Ünsüzle Biten Kelimelerden Sonra

Tamlama hali ekinin ünsüzle biten kelimelerden sonra kullanılan yaygın biçimi, +ın/İN(+iñ,+iñ), +un, +ün(+uñ,+uñ) şekilleridir. Ünsüzle biten kelimelere getirilen tamlama

yine Antalya/Gündoğmuş²¹, Zonguldak/Bartın²² ve Urfa²³ yörelerinde, +iy, +iy, +uy, +üy olarak gelmektedir.

-adıy ne seniy? (Ant./Gündoğmuş, GdQA, 1/1/2)

-bularıy çocukları olmayomuş. (Zong./Bartın, AIAD, 177/1,2)

-ben nasıl bavamın adını söyledim. (Tunc./Erdoğdu, TMKA, 8/3/36,37)

-bu gülüñ s̄abı nerdi deyoru. (Muğla/Düğrek, GBAA, 99/75/53,54)

Ancak, hece kaynaşması veya hece düşmesine uğramış bazı kelimelerde ekin +n/+ñ/+m şeklinde tek ünsüzle kullanıldığı görülmektedir.

-bu pātşāñ gāsı hest olmuş. (Man./Alaşehir/Katırlı, GBAA, 6/10/ 1,2)

-cehizi odalan birinā urganlāla sārālā. (Bal./ADÜM-1, 4/23)

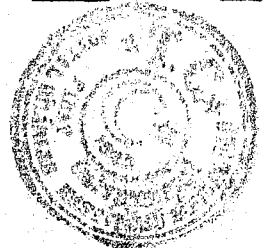
-şindi bēm gannımda ali var ıka dédi ki, u bizim emine. Gir./Bulancak/Bozat, BKA, 3/3/1,2)

Ünsüzle biten kelimelerden sonra gelen tamlama hali ekinin ünlüsü çok değişik fonetik biçimlerde olabilmektedir. Bunların şekillerini şöyle sıralayabiliriz: +in, +in, +in, +i^on, +ān, +ēn, +ón, +ún, +un / +im, +im, +em, +em (Örnekler için bkz. Anadolu Ağızlarında Görülen Tamlama Hali Ekleri bölümü, s. 82)

Bu arada, ekin bazı yörelerde +ing, +ing biçiminde ve ñg sesiyle söylendiği de görülmektedir.²⁴

-bi gün babası ēne baka daming üzerinde ışık va. (Bolu/Baltalı, AIAD, 161/7)

sening yalınız durdūña benim bārım delinir. (Esk., AIAD, 123/8)

Kars yöresinde görülen bir özellik de n>ğ dönüşmesidir.

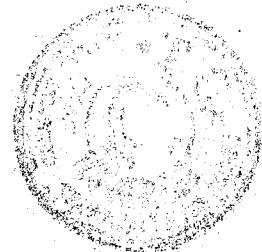
-ğarpızı keserken çakıdır, karpızığ içine(karpuzun içine) girdi.(Kars/Hanak/Çiçeklidağ,KIA,260/47/9,10)

Anadolu ağızlarında, ünsüz ile biten kelimelerden sonra tamlama hali ekinin *nIn biçiminde gelmesi aslî bir kullanılış değildir. İyelik üçüncü şahıstan ve iyelikli tamlamalardan sonra görülen bu durum, iyelik ekinin ünlüsü düştükten sonra ortaya çıkmaktadır. Uygurca, Özbekçe ve diğer yaşayan bazı şiveler ile ET 'de görülen kullanılışlarla bu biçimler aynı değildir.²⁵

-ğarşısıná geçēr geliniñ, ondan sorá ellerniñ şu bileklerine ğadar ğına yakāla.(Küt.,KYA,137/1/87)

- ğız gelir, haman ayağın ucunu vurir.(Sivas,STİAT, 70/22,23)

-hocanun birisi ešşān ğulağın biri olmasaydı ben alırdım demiş. (Çank./Cacıklar,AAT,83/8)

EKİN ÜNLÜ UYUMLARINA GÖRE DURUMU

a)- B ü y ü k Ü n l ü U y u m u

Tamlama hali eki **ET** ve **EAT**'de büyük ünlü uyumuna uyan bir ektir. Anadolu ağızlarında ise, büyük oranda bu uyum gözlenmekle birlikte, zaman zaman çeşitli fonetik sebepler ve bölge ağızlarındaki genel temayüller yüzünden uyumun bozulduğu da görülmektedir. Şimdi büyük ünlü uyumunu gösteren birkaç örnek verdikten sonra uyum bozukluklarını görelim:

- ordan ğahup geliyurlar oğlanın evuna .(Art./AYA,69/89)
- gel bunun elini öp didi.(Nevş./Ürgüp/Salur,NYA,147/20/24)
- oğlum sizin babāz alıp vermeyinen uğraşırđı.(K.Mar./Andırın/Tokmaklı,GDIAT, 133/6)

Büyük Ünlü Uyumunun Bozulması

1)-Bölge Ağızlarının Özelliğine Bağlı Olarak:

Doğu Anadolu ağızlarının temel bir özelliği olan ünlülerdeki kalınlaşma temayülü,²⁶ büyük ünlü uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır. Buna,Doğu Karadeniz ağızlarının ünlüleri değişikken kendine has özelliğini de ekleyebiliriz.²⁷

- bizim zamanımızda oldu.(El./Keban,KBAYA, 133/4/19,20)
- kimin oğlusun.(Bing./Dikme,BMKA-197/13/32,33)
- arhadaş senin adın nedir?(Ağrı,AĞYA, 1/3/67)
- pān da senin kibi bir pādişah kıziyim.(Tr./Akçaabad/Tüzköy,KDIAT,182/16)
- memeğin arasına(memenin arasına)(Tr./Vakfıkebir,KDIAT,273/19)

Kaideleşmemiş olmakla birlikte (Daha çok Doğu Anadolu ağızlarında) bir kelimedeki ünlülerden herhangi birinin incilmesi uyumsuzluğa sebep olabilmektedir.

-irica etdiler, bünun üzerine arhadaşlarnan barabar gelduh.
(Erzin./Kemah/Doğanbeyli, ErİA-11, 144/D-3-3/3,4)

-tokat valisi geldi onin tarihini oħidi. (Tunc./Mazgirt/Aydınlık, MHİAÖ, 48/3/16)

-hal mısále béla iki gişi gelmişler vurmuşler onin eşekidir.
(Bing/Bilaloğlu, BMIKA, 107/1/33,34)

2) - Ünlü-Ünsüz İlişkileri Sebebiyle

2-a) - Ürsüzlerin Ünlüler Üzerindeki İnceltici Tesiriyle

y- Ünsüzü:

-herkes sarāyin oğünden gelu geçeçek. (Rize, RIA, 1/104)

-gene bir kaçıyun diyör guzden eyei kirildi. (Rize, RIA)

2-b) - Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki Kalınlaştırıcı Tesiriyle

Kıvrık boyuna ait bir ağız özelliği olarak kabul edilen bu durum²⁸ Orta Anadolu ağızlarında daha çok belirgindir.

Böyle bir kelimedede genellikle yuvarlak **ince** ünlülerin yanında bulunan k, g, ğ sesleri bu ünlüleri kalınlaştırır. Ancak bu kalınlaşmayla meydana gelen uyumsuzluk ekte değil, kelimenin kökündedir.

-kosening garısına kose nerde deyi sormuşlar. (Çank./Cacıklar, AAT, 84/9-10)

b)- Küçük Ünlü Uyumu

Tamlama hali eki EAT'de küçük ünlü uyumuna uymaz.²⁹
 TT'de küçük ünlü uyumu bakımından tam bir işlerliğe sahip olan bu ek, Anadolu ağızlarında da büyük oranda küçük ünlü uyumuna uymaktadır.

-böğündür benim ömrümün soni(Bing./Direkli, BMİKA, 187/11/24)

-bunun bi yaramaz, terbiyesiz ölü varmış.(Çank./Çerkeş, AAT, 92/1,2)

sora bunuy adına bol börek deya.(Zong./Bartın, AIAD, 177/14)

Küçük Ünlü Uyumunun Bozulması1)-Bölge Ağızlarının Özelliğine Bağlı Olarak

EAT'de tamlama hali eki sürekli yuvarlak şekliyle kullanıldığı için, düz ünlüler taşıyan kelimelere getirildiğinde uyum dışı kalmakta idi.

Anadolu ağızlarında, özellikle Karadeniz bölgesi (Doğu) ağızlarında zaman zaman düz ünlülere yuvarlak olarak getirilmektedir.³⁰ Bu durum, diğer bazı eklerde de görüldüğü üzere eski şekillerin devamından çok, bölge ağızlarının bir hususiyetidir.

- ayrıldı órdan gétti bir ağacın dibine(Rize, RIA, 197/1/118)

-onnar benüm dilimden annar.(Tr., KDİAT, 133/25)

-senun yüzünen.(Tr./Akçaabad/Haşak, KDİAT, 17/14)

Ayrıca Doğu Anadolu ağızlarında görülen düz ünlülü biçimlerin yuvarlak ünlü bulunduran kelimelere gelmesi ile de uyumun bozulduğu görülüyor.

bu ağa bunun ismini mengene koyuyor. (Ağrı, AğYA, 1/1/22)

-buyur dağı denilen yüksek bir dağ var, onın arhasını aştı.

(Tunc./Gökçek, TMKA, 9/4/9)

2) - Dudak Ünsüzlerinin Yuvarlaklaştırıcı Tesiriyle

Dudak ünsüzleri olan b, p, m (ve diş-dudak, f, v) seslerinin ünlüler üzerinde yuvarlaklaştırıcı tesirlerinin olduğunu biliyoruz. Bazı Kelimelerdeki bu etkin yuvarlaklaşmasını da bu seslere bağlamaktayız.

-ahi benüm geçen ömrüme. (Çank./Camışlı, AAT, 126/7)

-bi herivün bi ölu varmış. (Çank./Cacıklar, AAT, 83/1)

Ancak, dudak ünsüzleriyle ilgili olmayan yuvarlaklaşmalar da vardır. Bunları, EAT'nin Anadolu ağızlarında devam eden özelliği olarak açıklamak mümkündür.

-kendüstün (Bing., BMKA, 183/10/33)

-sizün (EriA-11, 14/D-1-1/42)

-eviyun(evinin) (STİAT, 97/35)

Ünlü İkizleşmesi

Tamlama hali ekindeki ünlü ikizleşmesi (diftong), sonesi h, k, g(ğ), ve n gibi kelimelerde görülmektedir. Ek getirildiğinde bu ünsüzler eriyerek düşerler.

a i : padişain ayana. (Kars/Arpaçay/Kineği, AKD, 28/32)

e e : been evime. (Kars/Kağızman/Kötek, KİA, 7/5)

e i : -sein ahlın mı yoh. (Kars/Arpaçay/Akçalar, KİA, 161/1/16)

u u : -çocuun odaları döşenir. (Uşak/Eşme/Ahmetli, EYKA, 10/13/4)

Hece Kaynaşması

k (ğ), n vb. ünsüzlerin ereyip kaybolması yüzünden meydana gelen hece kaynaşması durumlarında ek +n ve +m şeklinde tek sesli olarak görülmektedir.

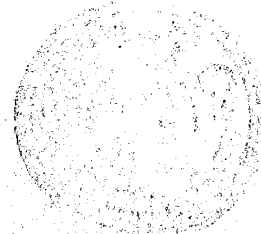
-çihaydım uca dān başına. (Çank./Cacıklar, AAT, 95/1)

-ırmān öte yanında. (Burd./Bucak/Ürkütlü, ADÜM-1, 103/4)

-yazılıs olmayınca bām aklım dāfdār mı? (İzm./Bergama/Yalnızev GBAA, 31/21/18)

-ğulāñ dibinde. (Kon./Ermenek, EFAD, 11/469)

-ğapīn önünde. (Tok./Zile, ZAÖS, 8/1)

II-KULLANILISIA)- İSİM KÖK ve GÖVDELERİNDE

- çetmi ğomsunun yanda ğır burunlu ğatır mı olur.(Gir./
KDIAT, 130/12)
- ölünün ğulāna kesmiş.(Ayd./Bozdoğan/Ziyaretli, GBAA,76/59/15)
- sensin bu hanenin bülbülü.(Ant./ADÜM-1, 131/16)
- ayranı ataşın üsdüna verih.(Tunc./Pertek/ Hıdırdamı, PAHM ,
54/8)
- ğızıy sözüñü alınca, orda dakacağımız şeyleri dakarız.(Zong./
Bartın, BYA , 51/6/2)
- aynı babayıy oğlusuy demiş.(Ant./Gündoğmuş, GdGA, 2/1/37, 38)
- allahān emrinnen.(Küt., KYA, 135/1/4)
- karpızlığ içine girdi. (Kars/Hanak/Çiçekdağı, KIA, 260/47/10)
- kösening ğarısına, köse nerde deyi sormuşlar.(Çank./Cacıklar,
AAT, 84/9,10)

A-a)- Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- bağçaların ğülü müyüm.(Ank./Kırıkkale/Çongar, OAAD, 209/1)
- yangın olur anaların yüreği.(Am./Çoran, AAT ,158/2)
- saçların boynuma dolanıyor sevākān./Burd./Bucak/Ürkütlü,
ADÜM-1, 104/7)
- size o urusların candarmalarına saldat me dermeşler.(Erz./
Olur, EIA, 37/02 000 01/24)
- o devlärin tārif ettikläri yerdä o ölanın memlikati imiş.
Isp./ADÜM-1, 62/22)

cehizi odalan birina urganlāla sārālā.(Bal./ADÜM-1,4/23)

-araplā dönüvedī ingilizlēñ yahına nasıl ısa yendile bizi.
Küt./Simav/Kuşu,183/22/2,3)

-kopāklān önnā.(Balık.,ADÜM-1,12/17)

-günnerin birisi bu dā gediyoṛ.(Tok./Turhal/Yağalan,ST İAT
147/14)

attarın üstüne ğaziler biner.(Çor.,AAT,152/16)

A-b)- İyelik Eki Almış Kelimelerde.

I.Teklik Şahıs:

-benim atımın terkisinē ativē, binsin u da gitsin.(Bolu/Baltalı,
AIAD,161/29)

-ağ sinemin üstünde kösgi belek yapılı

bi alemim var yēddi demir ğapılı.(Muş,AIAD, 86/1,2)

-balamuñ evñü yıhdım. (Am./Gümüşhacıköy,AAT ,158/19)

-lafumun birisi şudur dēmiş.(Ordu/Ünye/Koruklu,KDİAT, 5/23)

-ön ğoltuklarım oraya sarmaş yalañuz ğafayı ğulağımıy üsdüne
ğo. (Ant./Gündoğmuş,GdÇA, 1/1/17,18)

II.Teklik Şahıs:

-seni sevening suçu ne?(Esk.,AIAD, 124/6_)

-uşak sen arayisun

epaşağın pelasini.(Tr./Akçaabad/Çal,KDİAT ,168/23,24)

-eliyin yetmedī şahsa uzanma.(Kays./KA,26/10/53)

-işde böyle ğırk gündür başıyñ ucunda oturuym.(G.Ant.,GA-1,
348/19,20)

-ben senin bacıyın oğluyum.(Ad./Kadirli,AIKH,296/12)

-tohatdan yar sevenin

yurā yağ içinde.(Tok./Zile,ZAÖS ,99/7,8)

-senin eviyūñ eşiğın dibinde orda ğazan ınan lira dolu dedi.

(Siv./Yıldızeli/Büyükavren,STİAT, 79/35,36)

Özellikle Zonguldak/Bartın³¹, Urfa³², Antalya/Gündoğmuş³³, Kırşehir/Kaman³⁴, Kayseri³⁵, Kayseri/Bünyan³⁶, Gaziantep³⁷, Sivas/Yıldızeli³⁸, Niğde/Alay³⁹, Afyon/Şuhut⁴⁰ yörelerine ait metinlerden yaptığımız tespitlere göre, iyelik ikinci şahsın üzerine tamlama hali eki getirildiğinde, iyelik eki +n, +y sesine dönüşmektedir.

Trabzon/Vakfıkebir⁴¹, Kars/Susuz/Kırçiçeği⁴², Trabzon/Akçaabad⁴³, Konya/Ermenek/Turcalar⁴⁴ yörelerinde ise, ğ (veya g) 'ye dönüştüğü görülmektedir. Ancak, gerek ñ > y ve gerekse ñ > ğ, g dönüşmesi sadece iyelik ekinde değil, tamlama hali ekinin ünsüzünde de meydana gelebilmektedir.(adıy ne seniy (senin)(Ant./Gündoğmuş,GdQA,1/1/2)

ñ sesinin g veya y'ye dönüşmesi Türk dilinin çeşitli devrelerinde ve değişik şivelerinde de görülen bir hususiyettir.⁴⁵ Uygurca, münüz, miñiz, müyüz hem ñ hem de y ile kaydedilmiştir. Bu kelime, Tar. müngüs, Kır.müyüz, Kazan. mügüz şeklindedir.⁴⁶ Örneklerimizdeki özellikler de bundan farklı değildir.

111.Teklik Şahıs:

-e nesi var garısınınıñ aslan gibi avrat./Nevş.,NYA,120/1/47)

-tekrar babasının mezarını yapı,devin atını alıp eve getiri.

Van,AIAD, 3/17)

-babasının gonuşdu lafı hatilliyor alıyor cocu terkisine.

K.Mar./Elbistan, EA, 1/1/14,15)

Ünsüzle biten bazı kelimelere tamlama hali ekinin +nIn biçiminde gelmesi, ET⁴⁷ veya günümüz bazı şivelerinde (Özbekçe, Uygurca vb) görülen "evnin, atnın" vb. kullanılışların bir devamı değil, iyelik üçüncü şahsa ait ünlünün düşmesi sonucu, ünsüz üzerine gelmesidir. Bunu yukarıda sözünü ettiğimiz şekillerle karıştırmamak gerekir:

-arhadaşlar piriç cuvalnın (< cuvalının) āzını goyup da dibi ni delen hanķınızdı. (Zong./Safranbolu/Karaşar, AİAD, 196/12)

-ayağının ucu (Siv., STİAT, 70/22)

-gocagarnın olu (kocakarının oğlu) (Burd., ADÜM-1, 103/1)

I.Çokluk Şahıs:

-bir dökülsün ikimizin yüzüne. (Am./Merzifon/İmret, AAT, 160/20)

-bizim kütahyamızın bidesi, tahanlı bidesi, ādeTdir, (Küt./KYA, 136/1/56/

-her gün gözümüzün öginde. (Erzin./İllic/Rabat, ErİA-11, 128/D, 2-42/14)

II.Çokluk Şahıs:

-gapiñızın önünden bir davuşan geçti mu? (Kayseri, ADÜM-11, 82/19)

-gapiñızın halkası iki. (Ant., ADÜM-1, 132/19)

III.Çokluk Şahıs:

-evlerinin önünden bir yol geçiyo. (Tok./Artova/Örteren, STİAT, 149/5)

-davarların ön ayaklarının birini çimkelerinden kesiya. (Kast./DaA, 56/1/55)

B- ZAMİRLERDE KULLANILIŞIB-a) Şahıs Zamirlerindebenin/benin~/bäniñ:

Tamlama hali eki, ET'de şahıs zamiri l. teklik şahsa benin biçiminde gelmektedir.⁴⁸ EAT. döneminde ise, bir yarım benzeşmeye uğrayan ekin sonsesi m'ye dönüşmüş ve +üm (benüm) biçimini almıştır.⁴⁹

Anadolu ağızlarında ekin asıl şekli +im 'dir. Bunun fonetik farklılıklarından ve bölge ağızlarındaki değişik şekillerinden seçilen örnekler aşağıda verilecektir. Ancak, ET'deki biçimin Anadolu ağızlarında da aynen yaşadığını tespit ettik. Daha çok Bolu/Baltalı⁵⁰, Aydın/Karacasu/Çardak⁵¹, Nevşehir⁵², Denizli/Tavas⁵³ yörelerinde görülen bu şeklin örnekleri şunlardır:

- benin gücüm yétmedi. (Bolu/Baltalı, AİAD, 162/10)
- inda beniñki (Ayd./Karacasu/Çardak, GBAA, 88/67/34)
- sänin alı-vedüğin säniñ yanıñı gäsini, bäniñkä da bäniñ yanı-
mı gäsini dimiş. (Den./Tavas, GBAA, 61/19/20)

benim/bänim/benim/benum/benüm:

- bänim inägim va. (Muğ./Yerkesik, GBAA, 96/73/28)
- benim işim tez biter ev ufağ oldündan. (Nevş., NYA, 121/2/2,3)
- benum bil emicemin öli var. (Rize/Derebaşı, RİA, 212/6/1)
- benim da bir arzum var. (Art./AYA, 68/81)
- ahi benüm geçen ömrüme. (Çank./Camışlı, AAT, 126/7)

menim/mānim/menim:

- üş gece menim mezarımı bekleyin. (Van, AIAD, 3/3)
- çok bāklatmā mānim bāyim. (Isp., ADUM-1, 70/13)
- menim babam. (BMIA, 1/1/13)

penum:

- hayır sen penum kocamsın. (Tr./Akçaabad, KDIAT, 171/26)

bem (< benim)

- şimdi bēm gannımda ali var ıka dēdi ki, ha u bizim emine gazma gazuyuk, şurda gāş dibinde. (Gir./Bulancak/Bdzat, BKA, 3/3/1,2)

beem/ bēem:

- sonra beem evime gelirdi. (Kars/Kağızman/Kötek, KIA, 173/7a/5)
- anam bēem u başıma gelen. (Gir./Bulancak/Bozat, BKA, 2/1/33)

II. Teklik Şahıs:senin/seniñ/senin/sening:

- gāşların mildir senin
- dilin bülbüldür senin (Muş, AIAD, 73/11)
- ben seniñ gabını yahacam. (Nig./Alay, TDED, 1946/3-4) 153/19)
- ancağ senin gibi bi gence layıqtır. (Ağrı, AğYA, 1/3/71)
- ölüm sening bobanı şakiriñ bobası öldürmüş. (Çank./Saray, AAT, 88/24)

sānin/sāniñ:

- mundar ganına girdik, biz sānin dēdi çekdi vurdu. (Afy. ADUM-1, 31/12,13)
- sāniñ gibi cannarı. (Ayd./Karacasu/Yenice, GBAA, 90/68/39)

senun/senün:

-nedir senun yüzüñnen kaç senedur kazandüğümüzizi çerekiye ver-
veryuruk. (Tr./Akçaabad/Haşak, KDİAT, 17/14, 15)

-senün bu menevşe saçların beyenmiş kana. (Bing./Direkli, BMİKA ,
188/11/52)

seniy :

-adıy ne seniy? (Ant./Gündoğmuş, GdÇA, 1/1/2)

sein :

-diyir ğardaş sen delisin, serserisin, sein ahlın mı yoh?
Kars/Arpaçay/Akçalar, KİA, 161/1/16)

seğın:

-seğın evin basdı mi iki saat sora tamam seğın evin bitirdi.
Kars/Kağızman/Kötek, 71/ 4,5)

-seneyn: (EİA-11, s.276)

-seniyin: (EİA-11, s.277)

III. Teklik Şahıs:onun/onün/önün/onın:

-onun bi de hızmakāri vārdi adi fikrumdan ğetdi. (Bit./ÖAAA ,
311/1-1/6,7)

-önün bizā bi lirā fazla parası ğaşmış. (Küt./Uşak/Selçikler,
GBAA, 31/22/3)

onun vāstasınna bān burdu umumānāda ğalıyorun küllükda. /Man./
Kula/GBAA , 20/13/17,18)

onuy:

-burda akğavak ğızı va, onuy düvünü va deyor. /Zong./ Bartın
AİAD , 179/ 17)

I. Çokluk Şahıs:bizin/ biziñ:

ET'de, birinci çokluk şahıs için tamlama hali eki +İñ biçimindedir.⁵⁴ EAT'de n > m dönüşmesi olmuş (beniñ > benüm) ve ek sürekli yuvarlak ünlülü olarak kullanıldığı için +Um biçimine girmiştir.⁵⁵ TT'de büyük ve küçük ünlü uyumları bakımından tam bir işlerlik içinde olan ek, +Im (biz+im) biçiminde kullanılmaktadır.⁵⁶ Anadolu ağızlarındaki yaygın kullanılışı TT'de olduğu gibidir. Ancak farklı fonetik söyleyişlerle birlikte, yer yer ET şekillerin muhafaza edildiği de görülmektedir:

-bizin ğarnımız aç. (Burd./ADÜM-1, 117/18)

-biziñki de ız gibi duruyodu ha ğorseñ bi makine doldu āzına āder. (Nevş./NYA, 125/4/43,44)

bizim/bizım/bızım:

-oğlum bu işler bizim elimizde. (Ağrı/AğYA, 1/3/77)

-bizim ev sābı. (İzm./Karacadağ, GBAA, 26/18/15)

-bizim zamanımızda oldu. (El./Keban, KBAYA, 133/4/19,20)

-onlar eri muradına darısı bızım kiler başına ola. (Diy./DA, 137/19,20)

-bizum/ bizúm/ bi°zum/bizím/bizi°m: (RIA, s. 118)

II. Çokluk Şahıs:sizin/siziñ:

-oğlum sizin babāz alıp varmayinen uğraşırđı. (K.Mar./Andırın/ Tokmaklı, GDİAT, 133/6)

siziñ münasiP ğördünüzü ben de mehel mināsiP ğördüm deyerek ğıs

tarafı verir.(Küt./KYA, 136/1/47,48)

sizün:

-evet dedüm ⁵⁷ sizün alidür. (Erzin./Kemaliye, ErİA, 11, 14/D-1-1/42/
-ula baluklar sizün için çigardum. (Tr./KDİAT, 134/5)

sizun/siziñ/sizi'n: (RİA, s.119)

III.Çokluk Şahıs:

onların/oların:

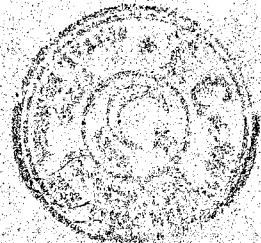
-onların içine katılırsın. (Ağrı/AğYA, 1/3/81)

-olarun(RİA, 120)

onlarun/ unlarun: (RİA, s.120)

onnarın:

-biz onnarın cānını da yēdik. (El./Keban, KBAYA, 130/2/19)

B-b)- İ ş a r e t Z a m i r l e r i n d eI. Teklik Şahıs:bunun/bunuñ/bunûñ/bunũñ/bünun/bunın:

- mirze mehmet bunun boynuna bi giliç vurur dévi öldürür. (Van, AİAD, 3/16)
- bunuñ bi yaramaz terbiyesiz ölu varmış. (Çank./ Çerkeş-, AAT, 92/1)
- bunũñ yanışı yalanı yok bunuñ. (Ad./Kadirli, KdA, 4/1/103)
- o bunũñ üli babasidü. (Bit./ ÖAAA, 311/1-1/6)
- irica etdiler bünun üzerine arhadaşlarnan barabar gahduh. Erzincan/Kemah/Doğanbeyli, ErİA-11, 144/D-3-3/3,4)
- bu ağa bunın ismini mengene koyuyor. (Ağrı/AğYA, 1/1/22)

munun :

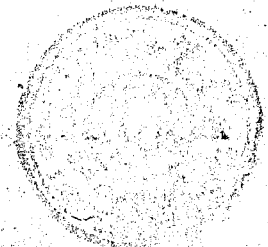
- munun⁵⁸ mehrivan adındaki gızı vardı. (Siv./Kangal/Terekeme, SEİAT, 110/19)

bunuy:

- bunuy babasınıy sesi demiş zaten yedi dağ arkasından duyulur. Ant./ Gündoğmuş. GdÇA- 1/1/30,31)

II. Teklik Şahıs:sunun/sunuñ:

- padişahım şunuñ saçı bölâ güzâl, kändi daha nasıl güzâl. (Afy./ Dinar, GBAA, 39/23/53)

III. Teklik Şahıs:anın:

Anadolu ağızlarında kullanılan yaygın üçüncü teklik şahıs işaret zamiri onun'dur. anın ET ve EAT dönemlerinde kullanılan bir şekildir.⁵⁹ Anadolu ağızlarında görülen benzer şekiller de bunların devamından başka bir şey değildir.⁶⁰

-anın için buraya cip demişler. (El./Poyraz/Cip, PNKA, 75/18/5)

onun/onın/onin:

-onun her muyunda yüz min gan olur. (Muş/Bulanık, AIAD, 90/30)

-buyur dağı denilen yüksek bir dağ var, onın arçasını aştı.
(Tunc/Gökçek, TMKA, 9/4/9)

-tokat valisi geldi onin tarihini ohıdi. (Tunc/Mazgirt/Aydınlık, MHIAÖ, 48/3/16)

onuy :

-kar göbek altında onuy ilacı. (Ant./Gündoğmuş/Kazığacı, GdçA 34/23/48)

I. Çokluk Şahıs:bunların/bunların/bunların/bunların:

Birinci çokluk şahıstaki bunların biçimi TT ile ortaktır.

-bunların/bunların/bunların (RIA, 123)

bunnarın/bunnarın/bunnarın:

-bunnarın altı tanesi kızdır. (Bing./BMKA, 194/12/3,4)

-eyvah didim hepsi gitti bunnarın bizim ev gitmiştir, didim. (Küt./KYA, 149/3/32)

-bunnarın hepsi de calığacı ve askē gaçai. (Ayd./Aş. Yakacık, NYAS, 5/14)

bunnarıy:

- bunnarıy çocuklar olmayomuş. (Zong./Bartın, AIAD, 177/1,2)

punnarın:

-punnarın beyuğini kuçuğini seçup pana köndersun. (Tr., KDIAT, 163/11,12)

II. Teklik Şahıs:şunların/şunnarın:

Anadolu ağızlarında kullanılan temel şekiller bunlardır. "şunlar" şekli genel Türkçe ile ortaktır.

-şunnarın evi yandı iki sene önce. (el./Harput, HYA, 78/2/19)

III. Teklik Şahıs:

onların/ha unların/ havunların (RIA, .., 123)

onnarın/onnarın/onnān:

-avcı āmet de ānarımış onnarın dilinden (Esk./Mihalıçık/Saray, AIAD, 112/12,13)

-ğiz da onnarın işini dutar. (G. Ant./GA-1, 348/22)

-dilki onnān önünā düşmüş. (Den./Çivril, GBAA, 55/43/69)

B-c)- D ö n ü Ő l ü l ü k Z a m i r l e r i n d ea) -kendi:I. Teklik Şahıs:kendimin/gendimin/gendimiñ:kendımın(BMİKA, s.84)gendımın (KBAYA, s.108)II. Teklik Şahıs:kendinin/kendının/gendiniñ/gendünün:-kendinin(BMİKA, s.84)-gendinin(KBAYA, s.108)III. Teklik Şahıs:kendinin/kendının/gendinin/kendüsünün/gendisinin:-kendinin (BMİKA, s.84)

-bu sözün üsdüne gendinin dosdu olan avrat göltuhlarından çekdi izarın ujlarını birañdı, geri topladı.(K.Mar./GDIAT, 158/27,28)

-vesiyat olmadığı zemon cinaze olırsa o sebaP kendüsünün degül verislerá kalur.(Bing./BMİKA, 183/10/33,34)

kendiniy:

-ğız kendiniy mendilini görüncü yırtaklaya.(Zongu/Bartın,AIAD, 179/21)

-gendinin/gendisinin(KBAYA, s.108)I. Çokluk Şahıs:kendimizin/kendımızın/gendimizin/gendımızın:

-biz gendi gendimizin üzerine birañtılar.(EL./Poyraz/Erzuruk,PNKA, 50/4/1,2)

kendimizin (BMİKA, s.85), gendimizin (KBAYA, s.109)

II.Çokluk Şahıs:

kendinizin/gendinizin:

-kendizin (BMİKA, s.85)

gendinizin, (KBAYA, s.109)

III.Çokluk Şahıs:

kendilerinin/gendilerin/gendilerinin:

-başıyo bu gendilerin sarayının önünde bir at bağlı. (Mal./
Doğanşehir/Günedoğru, GSKA, 2/1/65)

kendilerinin (BMİKA, s.85), gendilerinin (KBAYA, s.109)

B-d) - Soru Zamirlerinde

B-a), kim:

kimin/kimiñ/kimun/kimin:

-sen kimin oğluyusun len. (Küt./Emet/Güllüce, KYA, 177/19/13,14)

-gız diyo dōru sölä kimiñ gızısın sän diyo. (Man./Alaşehir/
Katırlı, GBAA, 17/19/13,14)

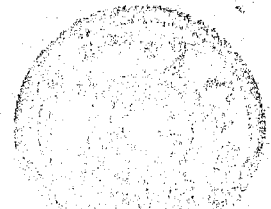
-mubarek bahmış ki kimin bahçasına göndára. (El./Keban, KBAYA-
129/2/8)

kimun dedi bu duğun. (Rize/Çayeli, RİA, 266/33/50)

B-b) - ne:

neyin:

evladda neyin var deyi? (El./Poyraz/Pelte, PNKA, 57/8/8)

B-e) - Belirsizlik Zamirlerindekiminin/kiminin:

- kiminin silehi da yoħdir. (Bing./Yazgulu, BMKA, 109/2a/98)
- bakdım yanımdaki eylerin kiminin kolu yağıyo, kiminin bacağı yağıyo. (Çor./Osmancık, OAYA, 33/9/26,27)

kimsenin:

- kimsenin bu işden haberi yoħ. (Diy., DA, 131/13,14)

heresinin:

- heresinin üç altını varmış. (El./Keban, KBAYA,)

hepsi/hepinizin:

- hepinizin garısını şeyh seviyo dedim. (Tok./Niksar, STİAT, 199/24)

herbirinin:

- herbirinin kırk elli tane katırı var. (Diy. DA, 132/14)

şeyin/şen:

- terezinin tuhtu var
- her bir şeyin vahtı var. (Urfa./UA, 86/16,17)
- ële güzel bi şen var? (El./Palu, PYA, 33/7/11)

III-TAMLAMA HALİ EKİ YERİNE KULLANILAN DİĞER EKLERYalın Halin Tamlama Hali Yerine Kullanılması

Bir halin fonksiyonunu tespit ederken, şekilden çok anlam ve fonksiyona dikkat etmek gerekir. Biz eksiz oldukları için,yalın halde kelimelermiş gibi görünen ve belirtisiz isim tamlaması kuran şekilleri "eksiz-belirsiz tamlama hali" olarak kabul ettiğimizden, bu tür kelimeleri tamlama hali yerine kullanılmış olarak kabul etmedik. (evimiz önu(evimiz+in önu)
(Bu konu için bkz. Yalın Hal(Nominative), Yalın Halin Eksiz Tamlama Hali Yerine Kullanılması bölümü, s.69)

Belirtme Halinin Tamlama Hali Yerine Kullanılması

-bunu tabi en ilkin bunu(< bunun) ğuslunu yapturacayığ biz.(El./Poyraz/Erzurük, PNKA, 51/5/2)
-allah seni(< senin) kimi oğulu maña vermeyipdi.(Kars/Çıldır, Koçğüden, KIA, 357/91/76,77)
-beni ıçun(benim için), oni ıçun(onun için)(RIA, s. 12)
-gâlini(gelinin) gâinatası var ımış.(Muğ./GBAA , 94/72/11).

Yönelme Halinin Tamlama Hali Yerine Kullanılması

-çünkü senē (senin) ilk avundur ben aparmam.(El./Palu/Umuktaya PYA , 26/5/68,69)
-bulara(bunların) adına sayman denir.(Küt.,KYA , 154/ 2/31)

IV- FONKSİYONLARI

Tamlama hali eki, kullanılış ve fonksiyonları bakımından diğer hal eklerinden ayrılır. Onun için bu hali diğerlerinden ayıran ve hatta hal olarak kabul etmeyen görüşler vardır.⁶¹ Diğer hallerin temel fonksiyonu isim ile fiil arasında bir vazife görmek iken, tamlama hali eki ismi isme bağlar. Sadece "olmak" fiili ve "predikatlarla" birlikte kullanılabilen ve ancak bu şekliyle diğer hallere yaklaşmaktadır. Ancak bu kullanılışlarda da yine söylenmemiş bir isim ifadesi gizli olduğu için fiile bağlanıyor sayılmaz.⁶²

Tamlama halinin diğer hallerden farkını daha açık görebilmek için, onlarla bir arada kullanalım:

kitap oku-

kitab+ı al-

kitab+a bak-

kitab+ta gör-

kitab+tan öğren-

kitab+la yüksel-

kitab+ça konuş-

ve

kitab+ ın kapağı

Görüldüğü gibi diğer hallerin temel vazifesi ismi içinde bulunduğu duruma göre fiile bağlamaktır. Ancak tamlama halinde durum farklıdır. Bu halin temel vazifesi ismi isme bağlamak ve tamlama kurmaktır. Olmak fiili ve bildirme eki ile birlikte kullanıldığında fiile bağlanıyor gibi görünmektedir.

senin olsun, senindir veya kitabın olsun, kitabındır.

Eklendiği İsim İle Diğer Bir İsim Arasında İlgili Kurar

İsim Kök ve Gövdelerinde.

daşın başına çıkmış. (El./Harput, HYA, 66/1/90)

-neyse geddım gızın anasına söyledim. (Mal., MA, 5/5/9)

-kalanın altında ekeller küncü. (Ur., UA, 85/21)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

-yangın olur anaların yüregi. (Am./Çoran, AAT, 158/2)

-bağçaların gülü müyüm? (Ank./Kırıkkale/Çongar, QAAD, 209/1)

gälännän elin öpü. (Muğ./Düğrek, GBAA, 100/76/16)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-atımın boynu gere. (Muş, AİAD, 75/13)

-gocayın goynına gir yavrım demiş. (Kays./Bünyan, BnA, 40/1/44)

-gapiñızın önünden bir davuşan geşti mi? (Kays./Bünyan, ADÜM-1, 82/19)

Zamirlerde

-benim soyadam topdaş eminä. (Afy./Dinar/Kınık, GBAA, 45/36/9)

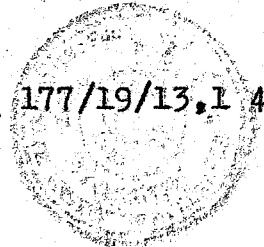
-senin kızın dünyaya gelmiş. (Tunc./Uzuntarla, TMKA, 1/1/8,9)

-valla sizin adamları bız vurmadih. (Bing./Bilaloğlu, BMKA 107/1/42,43)

-bunun bi yaramaz terbiyesiz olu varmış. (Çank./Çerkeş, AAT 92/ 1,2)

-burda akgavak gızı va, onun düvünü va, deya. (Zong./Bartın, AİAD, 179/17)

-sen kimin oğluyun len. (Küt./Emet/Güllüce, KYA, 177/19/13,14)

Zincirleme İsim Tamlaması Kurar

- davarların ön ayaklarının birini çimkelerinden kesiyâ.(Kast./
Daday/Karacaagaç/DaA, 46/1/55/
- hocanın birisi eşşân gulağının biri olmasaydı ben alırdım
demiş.(Çank./Cacıklar,AAT, 83/8)

Tamlama Haliyle Kurulan İsim Grubu Cümlelerin Öznesi Olabilirİsim Kök ve Gövdelerinde

-yakdi ocakları hep

- geminun atasçisi.(Tr./Sürmene/Aksu,KDIAT, 138/11,12)
- söyürmäzdän çıkdi çetânin ucu.(Afy./Emirdağlı,ADÜM-1,35/16)
- kızın babası katırçımış.(Bitl./ÖAAA,312/111-1/3)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- çocukların babası dağa gidi.(El./Keban,KBAYA, 148/8/24)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- söylediklerimin var mı gusuru?(G.Ant./GA-1,382/11)
- şimdi âfândim göcagarının ölu varmış.(Burd./Bucak/Ürkütü,
ADÜM-1, 103/1)
- ğardasının gönü yok.(Ad./Kadirli,KdA, 9/2/33)

Zamirlerde

- benim gücüm yetmedi.(Bolu/Baltalı,AİAD, 162/10)
- burda ağgavak gızı va, onun düvünü va deya.(Zong./Bartın,
AİAD, 179/17)

Tamlama Haliyle Kurulan İsim Tamlamalarında Tamlanan İyelik ve Belirtme Hali Eklerini Alarak Cümlelerin Belirtili Nesnesi Olur.

İsim Kök ve Gövdelerinde

-gızıy sözünü alınca orda dakacağumuz şeyleri dakaruz. (Zong./Bartın, BYA, 51/6/2)

-körpenin alıyı tanıır mısın dedi baa. (Gir./Bulancağ/Bozat, BKA, 1/1/6,7)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

-gälännän elin öpa. (Muğl/Düğrek, GBAA, 100/76/16)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-ben nasıl bavamın adını söyledim. (Tunc./Erdogdu, TMKA, 8/3/36)

-türkiyenin her tarafını gezdik. (Erzin./Kemalîye, ERIA, 14/D-1-1/33)

Zamirlerde

-üş gece menim mezarımı beklayın (Van, AİAD, 3/3)

-avcı amet bizim dilimizi diledi diye. (Esk./Mihallicik/Saray AİAD, 112/12)

-gız da onnarın işini dutar. (G.Antep, GA-1, 348/27)

Tamlama Haliyle Kurulan Tamlamalarda, Tamlanan Yönelme, Bulunma ve Çıkma Hali Eklerinden Birini Alarak Cümlelerin Dolaylı Tümleci Olur.

İsim Kök ve Gövdelerinde

-yabanın üsdünä bindirmiş geçirmiş. (Burd./Bucak/Ürkütü, ADÜM-1, 104/7)

-daşın başına çıkmış.(El./Harput,HYA, 66/1/190)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

-saçların boynuma dolanıyor severkân.(Burd./Bucak /Ürkütlü,
ADÜM-1,104/ 7)

-araplā dönüvedi ingilizlēñ yanına nasıl isa yendile bizi.
(Küt./Simav/Kuşu,KYA , 183/23/2,3)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-benim atımın terkisine ative binsin u da gitsin(Bolu/Baltalı
AİAD , 161/29)

-evlerinin önünden bir yol geçiyor.(Tok./Artova/Örteren,STİAT
149/ 5)

Zamirlerde

benim yanıma gëlirsin demiş.(Isp.,ADÜM-1, 62/9_)

-kimsenin matarasından alıp da içmezdi,(El./Harput,HYA ,69/1/298)

Bir Topluluktan Bir Parçayı Belirtir

-lafumun birisi şudur demiş.(Ordu/Ünye/Koruklu,KDİAT, 5/23)

-gartalun biri ahmada bir tilak veriyö.(Cihanbeyli/Kulu,TDAY-B)
1967- 32/8)

-ğunlerin birisi bu dā gēdiyor.(Tok./Turhal/Yağalan,STİAT,147/14)

Bir Topluluğun Bütününü Belirtir

-sışırların hapsini bālaya, orta yerlerine gendü yatıya.(Kast.)

-Daday/Karacaagaç, DaA , 45/1/20)

-bunnāñ hepsi de çalıgakıcı ve askē gaçai.(Ayd./Nazilli/Aş.Ya-
Yakacık,NYAS,5/14)

E d a t l a r l a K u l l a n ı l ı Ő ıgibi/kibi/kimi:

- herif bizim gibi iktiyer imiş. (Kast./Daday/Uzbanlar, DaA, 43/2/9)
- sen de benim kibi garip ölesen. (Am./Merzifon/Akpınar, AAT, 170 / 1)
- ne isim ne cisim senin kimi bir adamım. (G.Ant./GA-1, 348/19)

için/içün/uçun/üçün:

- ben onun için düşünüyorum. (Ağrı/Diyadin/Satıcılar, AĞYA, 8/19/ 124)
- onun için orduzda o aslanların çıhdığı yere aslan tepe adını vermişler. (Mal./MA, 4/4/29, 30)
- onun uçun sepetçö dediler. (Kast./AAT, 3/3)
- onun için arzılarım sılayı. (Yozg./Yerköy, YkA, 45/4/14)

içi/çin:

- onun içi çokılan çoculan gavğa çoğ olu. (Ayd./Karacasu, GBAA, 92/70/23, 24)
- türkiyâ zamanında bu çätâdi demiŐlâ dâ onun çin yakaladıâ. (İzm./Urla, GBAA, 28/19/ 5, 6)

üzerine/üsdüne:

- irica etfiler bunun üzerine arhadaşlarnan barabar ğahduğ. (Erzin./Kemah/Doğanbeyli, ErIA-11, 144/D-3-3/3, 4)
- onun üsdüne bir örtü örtülür. (Kays./KA, 4/1/74)

kadar/ğadar/ğadâ:

- senin ğadargüzel delmiş. (El./Harput, HYA, 69/1/278)

V- TAMLAMA HALİ EKİNİN DİĞER İSİM ÇEKİM EKLERİNİN
YERİNE KULLANILMASI

Taradığımız metinlerde tamlama hali ekinin diğer isim çekim eklerinin yerine fazlaca kullanılmadığını gördük.

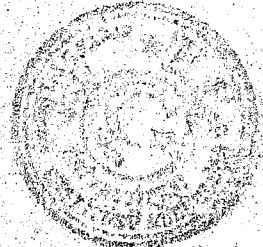
Tamlama Hali Ekinin Yönelme Hali Eki Yerine Kullanılması

-gızım diyo sâniñ anañ bänim vasiyat itdi. (bana vasiyet etti)
Man./Alaşehir/Katırlı, GBAA, 16/10/ 5,6)

N o t l a r

- 1) -Ekz.Muharrem Ergin, Türk Dilbilgisi, İstanbul 1980,s.229-230;
Kevser Acarlar, "<olmak>fiilinin özellikleri",Türk Dili
XX,216(1969),s.714-718
- 2) -Ekz.Muharrem Ergin, a.g.e.,s. 229-230 ; Efrasiyap Gemalmaz,
Erzurum İli Ağızları-1, Atatürk Üniv. Yay.Erzurum 1978
s. 274; N.Memmedov, Azerbaycan Dilciliyinin Nezeri Esas-
ları, Bakü, 1971,s.205
- 3) -Ekz. A.Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri(Çev.Mehmet Akalın)
TDK Ankara 1988,s.63; EF'de ünsüzle biten kelimelere
bazen +n^on biçimiyle eklenmektedir.(at^on^on) n lehçesinde
+^ong, +ang, +eng, +nang, +neng, yazmalarda genellikle
n^ong Ekz. A.Von Gabain, a.g.e.,s.63; Efrasiyap Gemalmaz,
Eski Türkçenin Eklığı, Atatürk Üniv.Yay. Erzurum 1986,s.24
- 4) Ekz.Faruk Kadri Timurtaş, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul
1981, s.68-69; Gürer Gülsevin, Eski Anadolu(Türkiye)
Türkçesinde İsim Çekimi Eklerinin Fonksiyonları ve Kul-
lanılışları, İnönü Üniv. Sos.Bil.Enst.basılmamış yüksek
lisans tezi, Malatya,1987,s.37
- 5) -Ekz.Muharrem Ergin, a.g.e.,s.229-230
- 6) -Ekz.Ahmet Caferoğlu, Türk Dili Tarihi, İstanbul 1984,s.137;
M.Räsänen, "Materialen zur Lautgeschichte der turkischen
Sprachen", SO XV (1949) ,s.196 (türk budunig atı)
- 7) -F.R.Zeynelov, Türk Dillerinin Mukayeseli Grammatikası, Bakü
1973,s.46-47
- 8) -F.R.Zeynelov, a.g.e.,s.47

- 9) -Ekz. Muharrem Ergin, a.g.e., s.229
- 10) -Ekz. Efrasiyap Gemalmaz, Erzurum İli Ağızları-1, Erzurum 1978, s.274
- 11) -Ekz. N. Memmedov, a.g.e., s.205
- 12) -Ekz. N. Memmedov, a.g.e., s.205
- 13) - ET'de tamlama hali eki, şahıs zamirlerinin birinci teklik ve çokluk şahıslarında +In̄ şeklinde gelirken, EAT' de ekin ünsüzü dudak benzeşmesine uğrayarak m olmuştur. n̄'li şekiller ise, ilk dönemlerde ve seyrek olarak kullanılmıştır. Anadolu ağızlarında yaygın l. teklik ve çokluk şahıs zamiri TT'de olduğu gibi +Im ekini alır. +In̄ 'li şekiller ise Anadolu ağızları ile ET arasındaki bağı ve ET şekillerin Anadolu ağızlarındaki devamını gösterir. Bkz. A.Von.Gabain, a.g.e., s.66; Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e., s.68-69
- 14) - Ekin Ünsüzden sonra +n'nin biçiminde görünmesi, iyelik ekinin düşmesi sonucu olmuştur. Normalde ünsüzden sonra +In biçimindedir. (çuval+ı+nın > çuvalının)
- 15) -Ekz. F.R. Zeynelov, a.g.e., s.47
- 16) -Özellikle Antalya/Gündoğmuş, Zonguldak/Bartın ve Urfa yörelerinde görülen n̄ > y değişmesi bir Kıpçak dil özelliği olarak dikkati çekmektedir. Bkz. GdÇA, 1/1/2; AİAD, 177/1,2) UA, 86/14-15, Krş. Zeynep Korkmaz, "Bartın ve yöresi ağızları üzerine", Türkoloji-1/1, (1964) s.103-141
- 17) -Bkz. AİAD, 179/21, Krş. Zeynep Korkmaz, a.g.m., s.103-141
- 18) -GdÇA, 2/1/37,38 (ve diğer metinler)
- 19) -UA, 86/14-15

- 20) -Ekz. Zeynep Korkmaz, a.g.m., s.103-141
- 21) -Ekz. GdÇA, 1/1/2
- 22) Ekz. AİAD, 177/1,2
- 23) -bkz. UA, 86/14
- 24) -Bu durum Orta ve Batı Anadolu ağızlarında daha yaygındır.
Ekz. AİAD, 161/7; 123/8
- 25) -Krs. A.Von Gabain, a.g.e., s.63
- 26) -Ekz. KBAYA, s.53; EMİKA, s.36; AŞYA, s.197; EİA-1, s.105
- 27) -Ekz. RIA, s.66; KDİAT, s. 182; 273
- 28) - Ekz. Zeynep Korkmaz, "Anadolu ağızlarının etnik yapıyla ilişkisi sorunu", TDAY-B, (1971) s.21-46
- 29) -Ekz. Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e., s.68-69
- 30) -Ekz. RIA, s.61; KDİAT, 17/14-15; 138/11,12
- 31) -Ekz. AİAD, 179/21
- 32) -UA, 86/14
- 33) -GdÇA, 2/1/37,38
- 34) - OAAD, 103/9
- 35) - KA, 26/10/59
- 36) -BnA, 104/1/44
- 37) - GA-L, 348/19,20,21
- 38) - STİAT, 79/35,36
- 39) -TDED 1946 (3-4), 152/11
- 40) - ADÜM-1, 34/25
- 41) - KDİAT, 273/17,18,19,20
- 42) - KİA, 166/3/47
- 43) - KDİAT, 168/23,24
- 44) - EFAD, 11/490

- 45)- Tamlama hali eki n̄'nin y'ye dönüşmesi için bkz. "Anadolu Ağızlarında Görülen Tamlama Hali Ekleri" bölümü.
- 46)- Fazla bilgi için bkz. Saadet Çağatay, "Türkçede n̄~g sesine dair" TDAY (1954), s.15-30
- 47)- Bkz. A.Von Gabain, a.g.e., s.63
- 48)- Bkz. A.Von Gabain, a.g.e., s.66
- 49)- Bkz. Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e., s.69; Gürer Gülsevin, a.g.t., s.38
- 50)- AIAD, 162/10
- 51)- GBAA, 88/67/34
- 52)- NYA, 125/4/43-44
- 53)- GBAA, 61/49/19-20
- 54)- ET'de yaygın olarak kullanılan şekil biz+iñ'dir. biz+niñ biçimi ise daha sonraki dönemlere aittir. Bkz. A. Von Gabain, a.g.e., s.66
- 55)- Bkz. Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e., s.68-69; Gürer Gülsevin, a.g.t., s.38
- 56)- bkz. Muharrem Ergin, a.g.e., s.268; Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, İstanbul 1974, s.359
- 57)- Ekin Erzincan yöresinde çoğunlukla yuvarlak biçimiyle kullanılmasını EAT'ye ait bir özelliğin bölge ağızlarındaki devamı olarak görüyoruz. Bkz. Mukim Sağır, Erzincan İli Ağızları-1-11, (Atatürk Üniv. Sos.Bil.Enst. basılmamış doktora tezi,) Erzincan 1987, s. 14/D-1-1/42
- 58)- Krş. Brahmi metinlerinde moñun (veya munuñ) Bkz. A.Von Gabain a.g.e., s.67; Azeri Türkçesinde de birinci teklîk şahıs işaret zamiri mu şeklindedir. Bkz. Muharrem Ergin, Azeri Türkçesi, İstanbul 1981, s.99; b > m değişmesi Azeri ve Terekeme ağızlarının belirleyici bir özelliğidir. Bkz.

Ahmet Bican Ercilasun, Kars İli Ağızları, Ankara 1983, s.116

59) - Bkz. A. Von Gabain, a.g.e., s.68; F.Kadri Timurtaş, a.g.e. s.83, Ancak, EAT 'de tamlama hali (genitive) eki, sürekli yuvamlak olarak kullanıldığı için, anın değil anın biçimindedir.

60) - Bu şekil Elazığ/Keban yöresi ağızlarında "göre" edatı ile birlikte sıkça kullanılır. (ana göre =ona göre)

61) -Tamlama (genitive) halini isim halleri arasında göstermeyen eserler için bkz. M. Kaya Bilgegil, Türkçe Dilbilgisi, İstanbul 1984, s.125; Kemal Demiray, Temel Dilbilgisi, İstanbul 1958, s.54-55; Haydar Edizkum, Yeni Türk Dilbilgisi, İstanbul, 1963, s.80; Tahir Nejat Gencan, Dilbilgisi, İstanbul 1975, s.136

62) - Bkz. Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1980, s. 229-231

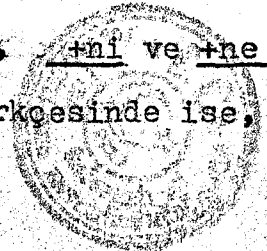
B E L İ R T M E   H A L İ (Accuzative)

Cümle içinde fiilin doğrudan tesir ettiği isim belirtme (accuzative) halinde bulunur. Karşılıdığı hareket doğrudan bir isme tesir eden fiiller, geçişli fiillerdir. Belirtme hali, ismi kendisine tesir eden geçişli fiile bağlayan haldir. Bu hal bazan eksiz (cam kır-), çoğu zaman da ekli (cam+ı kır-) olur.¹

Belirtme hali eki, ET'de +g, +g, +ıg, +ig, +uğ, +üg; iyelik eklerinden sonra +n, işaret ve şahıs zamirlerinden sonra ise, +nı, +ni şeklindedir. +nI biçimi daha sonraları normal isim tabanlarında da kullanılmıştır.² EAT döneminde bir yandan -seyrek de olsa- eski şekiller devam ederken diğer yandan da Oğuz Türkçesinin kendine has özelliği olan +ı, +i (+yı, +yi, +nı, +ni,) şekilleri ortaya çıkmıştır.³

TT'de belirtme hali ekinin şekilleri +I, +U (+yI, +yU, +nI, +nU) ekleridir.⁴ Anadolu ağızlarında asıl belirtme hali eklerinin şekilleri TT'de olduğu gibidir. Ancak bu temel seslerin değişik söylenişlerinden ortaya çıkmış, az-çok farklı fonetik özelliklere sahip şekiller de vardır. Bu arada iyelik üçüncü şahıstan sonra belirtme hali ekinin +n (veya +ø) biçiminde kullanılması Anadolu ağızları ile ET arasındaki bağı gösterir.⁵

Çağdaş Uygur ve Özbek Türkçelerinde belirtme halinin sadece bir şekli vardır. (+nI) Tatar Türkçesinde +ni ve +ne olmak üzere iki şekli vardır. Günümüz Başkirt Türkçesinde ise,

+nı, +ni, +no, +nö, +zı, +zi, +zo, +zö, +dı, +di, +do, +dö, +tı, +te, +to, +tö gibi çok farklı fonetik biçimleri görülmektedir.⁶

Belirtme hali de tamlama hali gibi ekli(belirli) ve eksiz(belirsiz) olmak üzere iki şekilde bulunur. Ekli belirtme hali durumunda olan kelime, cümlenin belirtili nesnesi olur. Eksizinde ise, bir belirsizlik vardır. Ancak, özellikle belirtilmiş iyelik eklerinden sonra belirtme hali eki kullanılmadığı halde, kelime cümlenin belirtili nesnesi olabilmektedir. Biz bu durumdaki kelimeleri eksiz (belirtisiz) belirtme hali olarak kabul ettiğimiz için, belirtme hali yerine kullanılan yalın haldeki kelimeler arasına katmadık.

I- EK İN FONETİĞİ

ANADOLU AĞIZLARINDA GÖRÜLEN BELİRTME(Accuzative) HALİ EKLERİ

A- Eksiz Belirtme Hali (Ø)

Genel Türkçede olduğu gibi, Anadolu ağızlarında da geçişli fiillerin belirtisiz nesnesini gösteren ismin belirtme hali eki +Ø'dir. Geçişli fiillere gelen ve cümlede belirtisiz nesne durumunda olan bu tür kullanılışlar, ek almadıkları için yalın hal olarak kabul edilemezler. Efrasiyap Gemalmaz bunu

"Belirtisiz Yükleme Hali Ø"⁷, Faruk Kadri Timurtaş ve Muharrem Ergin "Eksiz Akkuzatif",⁸ N. Memmedov ise, "gayri-müeyyen tesirlik hal"⁹ olarak adlandırmaktadırlar.

Eksiz belirtme halinde olan kelimeler, eksiz ve belirsiz oldukları için yalın haldeki kelimelere benzerler. Azeri dilcisi N. Memmedov, "... ismin gayri-müeyyen tesirlik halı, ismin adlıg halına ohşasa da onları garişdırmak olmaz. Tesirlik halı (müeyyen olsun ve isterse de gayri-müeyyen olsun) cümlede vesitesiz tamamlıg olur..."¹⁰ diyerek, "o mene bir kitab verdi" cümlesindeki kitab kelimesinin yalın halde değil, "gayri-müeyyen tesirlik halda" olduğunu belirtmektedir. 11

Eksiz belirtme halinde olan isimleri de kendi içinde iki gruba ayırıyoruz. Tamlama halinde olduğu gibi belirtilmiş iyelik eklerinden sonra kullanılmayan belirtme hali ekine rağmen bir belirlilik vardır. Bu tür şekiller eksiz olmakla birlikte cümlenin belirtili nesnesi durumundadırlar. Normal kelime kök ve gövdelerinde ise, ek kullanılmadığı zaman, söz konusu kelime cümlenin belirtisiz nesnesi olur.

I- Eksiz Belirtili Belirtme (accuzative) Hali

Belirtilmiş iyelik eklerinden sonra belirtme hali ekinin kullanılmaması EAT metinlerinde de oldukça yaygındır. F.Kadri Timurtaş, aynı özelliği EAT için ele almakta ve bunların aslında belirli olduklarını ifade etmektedir. 12

Aynı durum Anadolu ağızları için de geçerlidir..

I- Teklik Şahıs:

-ne sorarsın benim ismin. (Nevş./Hacıbektas/Yenice, NYA, 202/59/51)

-yavraldım yakardım benim sözüm gabil etmedi. (Mal./Doransehir/

-Sögüt, GSKA, 24/6/40)

-dudu her bir yanım vay ihdiyarlıq. (Kars/Kağızman/Kötek, KİA
173/76/14)

II. Teklik Şahıs:

-beni yeñersen ben sana varacın dedi, ben seni yeñersem kellēn
goparırın dedi. (bolu, AIAD, 167/8,9)

-gä gidälim sänin paran alım. (Afy./Dinar/Avşar, GBAA, 41/30/6)

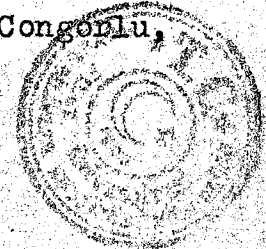
-sen memleketin yolun dut, get. (Mal./Doğanşehir/Söğüt, GSKA
28/ 8/14)

III. Teklik Şahıs:

Üçüncü teklik şahıs iyelik eki I/SI biçiminde kabul edilmektedir. Aşağıda vereceğimiz örneklerde ise, bu ek +sIn şeklindedir. (sefa +sIn) Üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin buradaki kullanılışı diğer şahıslardan farklı değildir. Diğer şahısların üzerinde +Ø (belirtilmemiş) bir belirtme hali eki düşünüldüğüne göre, üçüncü şahısta da aynı durum vardır. O halde üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra, +sI(n) Ø biçiminde bir belirtme hali düşünmek gerekir. "Buradaki (n) sesi ise, aslında üçüncü teklik kişi zamiridir: (sIn). Zamanla ekleşerek iyelik vazifesini üstlenmiştir.¹³ Ayrıca bu +sIn biçimi sadece iyelik üçüncü şahsın üzerine hal eki geldiği zaman değil, herhangi bir ek sözkonusu olmadan da görülebilmektedir: (keten köynek geymiş yahasın ezik. Mal./Tilek, GDIAT, 13/20)

-bu dünyanın bir sefasın sürmedim. (Kars/Kağızman/Kötek, KİA
7/13)

-lalenin sümbülün koşusun keser. (Kırş./Çiçekdağı/Congorlu,
QAAD, 131/ 20)

istanbuldan gelir tatar

gamçısının göve atar.(Or./Ünye/Seferli,KDİAT, 8/16/17)

-zehmeride dost almasın bitirir.(Çor./Çay/Hatay,AAT,140/14)

I.Çokluk Şahıs:

-hazreti hamza pirimiz

aradık bulduk birbirimiz.(Or./Ünye/Seferli,KDİAT, 8/14,15)

II.Çokluk Şahıs:

-çocuklarıynan garısıynan ālaşdılar hakgınız helāl edin.(Siv./Olukman,STİAT,45/31)

III.Çokluk Şahıs:

-çek deveci develerin yohuşa

ağ memeler birbirine tohuşa.(Nig./Aksaray,AAT, 185/6,7)

-ādirmiş ğaşların gözlerin süzer (K.Mar./Andırın/Tokmaklı,GDİAT,136/23)

1

2- Eksiz Belirtisiz Belirtme (accuzative) Hali +Ø

Bu tür kullanılışlar genel Türkçeden farklı değildir.

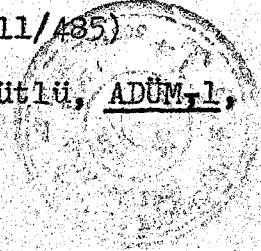
Geçişli fiillerin belirtisiz nesnesi durumundadırlar.

-ehtiyar bu sozi kabul etdi. ve helva kavurmaya başladı.

(Tr./Akçaabad/Tüzköy,KDİAT, 183/5,6)

-ğına yakdım elime.(Kon./Ermenek/Adıllar,EFAD, 11/185)

-olannarı da harman savuruyomuş.(Burd/Bucak/Ürkütü, ADÜM,1,103/ 9)

B- Ekli Belirtme (accuzative) Hali

Anadolu ağızlarında görülen belirtme hali ekleri TT ile aynıdır. Ancak, temel şekillerden farklılaşarak ortaya çıkmış ve değişik fonetik değerdeki biçimleri de vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

+i :

-gızı yoharı çiharır. (G. Ant / GA-1, 350/6)

+i :

-oriya bu yuki verusun. (Rize/Güneysu/Küçükcamı, RİA, 242/18/37)

-kafayı kaldırdım. (BMKA, 106/1/9)

+i :

-kabaj pırak. (Rize/kalkandere/kayabaşı, RİA, 249/22/54).

+i :

-elini mezara ati, daşı, torpağı beraber galdırı. (Van/AİAD 3/ 23)

+i :

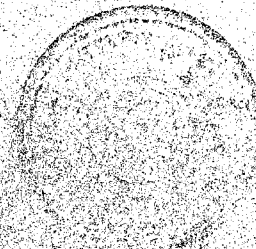
-asgerlik e işde asgerliyi yapıdık geldik asgerden. (yozg./Yerköy/Hacımusallı, YKA, 40/1/ 4,5)

+i :

-kabaj paralen almazuk. (Rize/Kalkandere/Kayabaşı, RİA, 249/22/54)

+u :

-gız suyu getirir. (Kays./KA, 1/1/18)

+ú :

-getirdiñan sora bülbülü gafesta nasıl çiharisa bülbül
hemen oli bi gız. (El./Keban/Bahçeli, KBAYA, 191/20/ 55,56)

+ü :

-ğurduk dünümü.(Ad./Kadirli, KdA, 4/8/93)

+y(< +y+1) :

Bu tür kullanılışlarda asıl belirtme hali eki düşürü-
lüyor ve bağlayıcı ünsüz olan +y sesi belirtme hali fonksi-
yonunu üstlenmiş oluyor.

-makiney harmana getirinci biz, bütün gönşilar savırriñ, süpür-
rük. (Nevş./Ürgüp/Salur, NYA, 143/17/36,37)

-gapiy açık bırakma didi.(İzm./Yeniköy, GBAA, 25/17/96)

+nI :

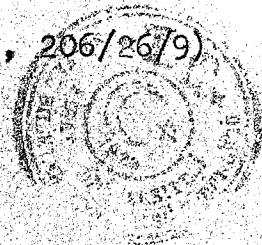
Bu şekil zamirlerden sonra kullanılmaktadır. Kars
il̄ Arpaçay ilçesi Sürmeli çukuru Azerilerinde, Azerî Türkçe-
sinde olduğu gibi, ünlü ile biten kelimelerden sonra +nI be-
lirtme hali şekli görülmektedir.¹⁴ Anadolu ağızlarında za-
mirlerden ve bir kısım düşürülmüş iyelik eklerinden sonra ekin
+nI ve +nU şekilleri kullanılmaktadır.

-oğlan gaşmış bunu dutmuş.(Nig./Alay, TDED, 1964 /4-4) 153/14)

-padişa buhı yanıa almış.(Bing./Elmalı, BMİKA, 199/15/1)

-sunu bi ziyaret edim.(Erzin./İliç/B.Armutlu, ErİA-11,
279/2-14/26)

-siz onı bilmassız.(El./Baskil/Doğancık, KBAYA, 206/26/9)

Aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi, iyelik eki düşürüldüğü için, belirtme hali eki ünsüzün üzerine doğrudan +nI şeklinde eklenmektedir. Ancak bu durmu Et veya yaşayan bazı şivelerdeki (Uygur, Özbek vb.) şekillerle karıştırmamak gerekir.¹⁵

- ama tel örgülerni (<örgülerini) hep kesmiş çağartmış. (Kars/ Subatan, KİA, 169/4/77)
- defderni (<defterini) (ErİA-11, 79/2-14/46)
- ayağını (<ayağını) (KİA, 187/15/9)
- şimdise sen bunun, bu cenazenin tavgunnu (tavgununu) ver. Or./Fatsa/Gorgucak, KDİAT, 16/7)

+ın :

Kars ili ağızlarında görülen bir şekildir.¹⁶ Ek, iyelik ikinci şahıs ile karışmaktadır.

- yemeğün (yemeğ+i+n+i) yiyirsin, çayığın (çay+i+n+i) içirsin. (Kars/Susuz/Kırçıçeği, KİA, 165/3/8)
- senin emceğün (amca+n+i) efenim araba vurdi. (Kars/Susuz/ Kırçıçeği, KİA, 165/3/28)

Burada n > ğ dönüşmesi meydana gelmiş ve iyelik ikinci şahıs eki olan +n, +ğ'ye dönüşmüştür. Ancak, belirtme hali ekinin böyle bir kelimeye +ı/i şeklinde gelmesi gerekirdi. Tespit ettiğimiz örneklerde ise, +In şekli akkuzative eki olarak görülmektedir.

Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra

Genel Türkçede olduğu gibi, Anadolu ağızlarında da belirtme hali eki, ünlü ile biten kelimelere eklendiğinde araya bir koruyucu -y- ünsüzü girmektedir. İyelik üçüncü teklik ve çokluk şahıslardan sonra ise araya bir -n- ünsüzü gelmektedir. Bu ünsüzün vazifesi ve menşei hakkında henüz kesin bir şey söylenememektedir. Gramer kitaplarımızda bu ünsüze "zamir n'si" veya "bağlayıcı ünsüz" denmektedir.¹⁷ (Bu n hakkında bkz. I-Eksiz Belirtili Belirtme Hali Ø böl.)

Fişlerimiz arasında çıkan Kars ili ağızlarına ait birkaç örnekte, iyelik üçüncü şahıstan sonra getirilen belirtme hali ekinin koruyucu ünsüzü y veya n(zamir n'si) değil, -ğ- sesidir. Bu fazla yaygın değildir. İyelik ikinci şahıstaki nazal ñ sebebiyle bu şekle girmiştir.¹⁸ (n > ğ)

-gözügü(göz+ü+n+ü) yumar, yere vurursun.(Kars/selim/Karahamza, KIA, 180/11/33)

Diğer örneklerde durum yazı dilinden farklı değildir.

-ğınayı da onnar söylesin.(Erzin/İliç/Doğan, ErİA-11, 118/D-2-34/24)

-atım yanına kimseyi yaklaştırmaz.(Ad./Kadirli, AİKH, 298/5,6)

-suyu gaynadırır, mercimeği içine biraşırır.((Tunc./Pertek/Aş.Gülbahçe, PAHM, 9/ 139)

-validesini gazanın başına getirmiş.(Nig./Bor/Karanlıkdere, AAT, 180/ 16)

İşaret zamirlerinin teklik 1.,2.,3. şahıslarında, şahıs zamirlerinin ise, üçüncü teklik şahıslarında belirtme hali eki, +n (+nI) sesiyle kalıplaşmış bir şekilde kullanılmaktadır. Bu, TT. ile birleşen bir biçimdir.

- oğlan gelmiş bunu dutmuş.(Nig./Alay, TDED, 1946 (3-4), 153/14)
- sân munu bu gün gözlat didi. (Küt./Uşak/Hasköy, GBAA, 35/25/8)
- şunu bi ziyaret edim. ((Erzin./Ilıç/B.Armutlu, ErIA-11, 279/D-2-14/26)
- onu alıya, çalmaya başlaya.(Kast./Daday/İnciğez, DaA, 54/4/75)
- kendünü de görecöm.(Tr., KDİAT, 133/4)

Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Anadolu ağızlarında belirtme hali ekinin ünsüzle biten kelimelere eklenmesi TT'den pek farklı değildir. Ünsüzle biten kelimelere belirtme hali eki, genellikle ünlü uyumlarına da uyarak *l, +i, +u, +ü şeklinde eklenir.

- gızı yoharı çıkarır.(G.Ant./ GA-1, 350/6)
- oriya bu yüki verusun.(Rize/Güneysu/Küçükcamı, RIA, 242/18/37)
- evi yihmaduh.(Erzin./Kemaliye, ErIA-11, 14/D-1-1/29,30)
- elini mezara ati, daşi, toroaği beraber galdırı. (Van, AİAD, 3/ 23)
- başladı türki gırmiya . (Erz. /Tepeköy, EİA, 27/ol-111 ol/ 38)

Tonsuz Ünsüzlerden Sonra

TT'de olduğu gibi, Anadolu ağızlarında da tonsuz ünsüzlerle biten kelimelerin bir kısmında, belirtme hali eki getirildiğinde, tonsuz ünsüz tonlu tarşılığına dönüşür.

-seferberluğu ne bilurum. (Rize/Kalkandere/Yokuşlu, RIA, 253/24/22)

-kaşuğu doldurdi. (Rize/Sütlüce, RIA, 213/10/18)

-torpağı beraber galdırı. (Van, AİAD, 3/23)

Aşağıdaki örneklerden de görüleceği gibi, bu tonsuz-tonlu dönüşmesi her zaman meydana gelmemektedir. Bu durum, bazen bölgenin ağız özelliğinden, bazen de, kelimenin bünyesine ait özelliklerden kaynaklanmaktadır. Kelimenin bünyesine ait bu özellikler TT ile aynı şekildedir.

-topı aldı. (Kon./Ermenek/K.Ortaköy, EFAD, 11/468)

-suti sağerler. (Rize/İkizdere/Çamlık/ RIA, 254/26/18)

-oriya bu yükü verusun. (Rize/Güneysu/K.Cami, RIA, 242/8/37)

Tonsuz ünsüz ile biten bazı kelimelere belirtme hali eki getirilince, hece kaynaşması veya tonsuz ünsüzün düşmesi sebebiyle ünlü ikizleşmesi (difftong) olayı meydana gelmektedir.

-çörā (çöreği) soruyom. (Nevş./NYA, 126/5/16)

-duzlu böre (böreği) yediriyor. (Muğ./Düğrek, GBAA, 98/75/25)

-bu başlı (başlığı) güzelce sarıyo. (Yoz./Yerköy/Karaoşman, YkA, 47/5/36)

-kaymağ toplarler. (Ri./İkizdere /Çamlık, RIA, 254/ 26/ 19)

EKİN ÜNLÜ UYUMLARINA GÖRE DURUMUa) - B ü y ü k Ü n l ü U y u m u

Türkçenin en eski yazılı metinlerinden günümüze kadar sağlam bir şekilde devam eden büyük ünlü uyumu, kelimelerde seslerin kalınlık ve incelik bakımından bir uyum içinde olmaları demektir. Bu uyum büyük oranda Anadolu ağızlarında da yaşamakla birlikte, TT olduğu kadar sağlam değildir. Özellikle bazı bölge ağızlarında bu uyum büyük oranda bozulmaktadır.¹⁹

Uyuma giren şekillere birkaç örnek vermek gerekirse:

-ğınayı (Erzn/İliç/Doğan, ErİA-11, 118/D-2-34/24)

-suyu (Tunc./Pertek/Aş. Gülbahçe, PAHM, 9/13)

-evi (Kays./KA, 24/10/16)

beni (Kast./Daday/Uzbanlar, DaA, 51/3/43)

bunu (Den., GBAA, 48/39/20)

Büyük Ünlü Uyumunun Bozulması1) - Bölge Ağızlarının Özelliğine Bağlı Olarak

Karadeniz ve özellikle de Doğu Anadolu ağızlarında görülen sonses ı, u, ü, gibi ünlülerin i'leşmesi büyük ünlü uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır. Ayrıca, tonsuz ünsüzlerin eriyip kaybolması neticesinde meydana gelen hece kaynaşması ve yine özellikle Doğu Anadolu ağızlarında görülen ek bünyesindeki kalınlaşma veya incelme yönündeki temayüller, uyumu bozmaktadırlar.²⁰

- evde puni kovdiler.(tr./Of,KDİAT, 163/2)
- beni eşidër.(Bing./Bilaloğlu, EMİKA, 10)/1/35)
- oni öldürürsün.(Ağ.,AĞYA, 1/3/35)
- torpağı barabar galdırı.(Van, AİAD, 3/23)
- éhtiyar bu sozi kabul etdi.(Tr./Akçaabad/Tüzköy,KDİAT,183/5)
- ekeydim bağı bostani,(Muş/Karaköse, AİAD, 108/9_)

2)- Ünlü -Ünsüz ilişkileri Sebebiyle

2-a)- Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki İnceltici Tesiriyle

-y- Ünsüzü:

Bu ünsüz inceltici bir özelliğe sahiptir. Bazen kelime köküne ait bir sesi, bazen de belirtme hali ekini incelterek uyumsuzluğa sebep olmaktadır.

- bu gecá dé diyer, gäpiy kitlársum dé diyer.(Art./Maden, AYA, 83/18)
- baba bacıyi gätma .(Erzin./Kemaliye, ErİA-11,13/1)
- orda parayı sayay,(Tr./Akçaabad/Haşak,KDİAT, 171/19)
- yassıyı da gılmalıh.(El./Keban,KBAYA, 137/4/62)

2-b)- Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki Kalınlaştırıcı Tesiriyle

Anadolu ağızlarında bazı ünsüzlerin kalınlaştırıcı tesirlerinin olduğu bilinmektedir.²¹ Daha çok kelimenin köküne ait seslerde veya sözkonusu ünsüz eriyip düşerken hece kaynaşması sonucu etkisini geride kalan ünlü üzerinde bırakarak uyumsuzluğa sebep olmaktadır.

- çörâ (çöreği) soruyon.(Nevş./NYA, 126/5/16)
- kopâ (köpeği) satmaya gidiyom.demiş.(Nevş./Derinkuyu,NYA 135/12/7)

-koseyi gordün mi. (Nevş./Kays.)

b) Küçük Ünlü Uyumu

Bir kelimenin ilk hecesinde düz bir ünlü varsa, ondan sonra gelen hecelerdeki ünlülerin de düz, ilk hecede yuvarlak bir ünlü varsa, devam eden hecelerdeki ünlülerin ya geniş-düz(a,e) veya dar-yuvarlak(u,ü) olması kuralıdır.

ET'de²² kısmi olarak var olan bu kural, EAT döneminde pek sağlam değildir.²³ TT'de ise temel bir kural olarak günümüzde yaşamaya devam etmektedir. Ancak, TT'de de bazı istisna ekler ve kelimeler bu kurala uymamaktadır.²⁴

Anadolu ağızlarında küçük ünlü uyumu pek sağlam değildir. Yazı dilinide uyuma giren birçok kelime ve ek, Anadolu ağızlarında uyum dışı kalmaktadır. Bunun başlıca sebebi ise, EAT ve Osmanlıca'dan kalma bazı özelliklerin Anadolu ağızlarında yaşaması, bazı ağızların genel temayülleri ve ünlü-ünsüz ilişkileridir.

Küçük Ünlü Uyumunun Bozulması

1) Bölge Ağızlarının Özelliğine Bağlı Olarak

Küçük ünlü uyumunun en çok ihlal edildiği ağız bölgeleri Karadeniz ve Doğu Anadolu'dur. Doğu Anadolu ağızlarının temel bir özelliği olarak belirtilen sones i'leşmesi (ı,u,ü > i) yuvarlak ünlüler taşıyan kelimelerde küçük ünlü uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır. Sones i'leşmesi Trabzon ve Rize ili ağızlarında da sıkça görülüyor.²⁵

-başladi türki girmiye. (Erz./Tepeköy, EIA, 27/01 111 01/ 38)

- ēhtiyar bu sozi kabul ētdi. (Tr./Akçaabad/Tūzkōy, KDIAT, 133 /5,6)
- suti sağerler. (Ri./İkizdere/Çamlık, RIA, 254/26/18)
- oni (EriA-11, 118/D-2-34/18)
- buni (EFAD, 11/463)
- yüzüni, gözünü (EIA, 12/ 4 01 000 01/72)

2) - Ünlü-Ünsüz İlişkileri Sebebiyle.

Ünlü-ünsüz ilişkileri sebebiyle kelimenin kök sesinde meydana gelen değişme ve hece kaynaşması gibi olaylar uyumsuzluğa sebep olmaktadır.

- sandū açıydā kōse. (Kast./Daday/İnciğez, DaA, 54/4/74,75)
- altunlari alacah deya. (Kast./Daday/karacağaç, DaA, 47/1/94)

Ünlü İkizleşmesi

a i :

- evi ev iden avrat, baı bā iden bāvāt. (Kays./KA, 24/10/16)

a i :

- kabaı pırak. (Ri./Kalkandere/Kayabaşı, RIA, 22/54)

e i :

- yemeı (Ri./RIA, 1/120)

e i :

- aşıdi çekmecēı (Tr./Akçaabad, KDIAT, 172/23)

ı i :

- bu başıı güzelce sarıyo. (Yoz./Yerkōy/ Karaosman, YKA, 47/5/36)

i j :

-guzii aşşā almiya gâllim.(Gir./Balancak/Bozat,EkA , 2/2/2)

i i :

-asgelii yapıh.(Yoz./Yerköy/Hacimusallı,YkA ,40/1/4,5)

u u :

-o giz çocu yerimiş o almadan.(Isp./ADÜM-1, 61/4)

Hece Kaynaşması

-hocē (hocayı)çağırtmış(Çank./Cacıklar,AAT , 90/23)

-işi annadē uçun esgi avradınızihemen boşar.(G.Ant./GA-1,350/17)

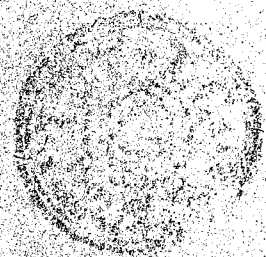
-börē(böreği) yidiriyo.(Muğ./Düğrek,GBAA,98/75/25)

-şu divden aldığıın parā(parayı) getir.(Or./Ünye/Velibayraktar..
KDİAT , 14/22)

-at oğlum tüvē(tüfeği)(Esk./Mihallicık/Saray,AİAD, 112/3)

-bu kopā satmāya gediyou demiş.(Nevş./Derinkuyu/Salur, NYA ,
135/12/17)

-cörā soruyon.(Nevş., NYA , 126/ 5/16)

II- KULLANILIŞIA- İSİM KÖK ve GÖVDELERİNDE

- ğınayı da onnar söylesin.(Erzin./Ilıç/Doğan, EriA-11, 118/
D-2-34/24)
- ehtiyar dede başlamış lafı annatmiya.(Or./Ünye,Koruklu,
KDIAT, 5/23)
- neyse avrat kapiyi açer.(Bit./ÖAAA , 312/111-1/14)
- gız suyu getirir elleni öper, döner gider içeriye.(Kays.KA
1/1/18,19))
- bir tepsinim içine ğınly ortasına gollar. (Kays., KA , 6/1/141)

A-a) - Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- altunları alacak deya.(Kast./ Daday/Karacaagaç, DaA , 47/1/94)
- ben bu develeri ne edim götürüm.(Kars/Arpaçay/ Keçebörk, KIA
162/1/45)
- biri diyir ki, atdanı inkâr edir./Kars/Arpaçay/Başgedikler,
KIA , 170/5a/15)
- daşdarı getirdiler .(Kars/Çıldır/Koçgüden,KIA , 356/91/74)

A-b) - İyelik Eki Almış KelimelerdeE. Teklik Şahıs:

- çürütüm ömrümü verdim talana.(Kars/Arpaçay/Başgedikler, KIA
170/ 5/ 24)
- allahı düvâ eddim sâni gızımı vecân demiş.(Ayd./Nazilli, GBAA
84/65/12)

-benim devamı söyle.(El./Keban,KBAYA, 130/3/16,17)

II.Teklik Şahıs:

-şazanını boşatdım, şoriya atdım. (G.Ant.,GA-1, 378/3,4)

-senin davenı görmemişim.(El./Keban,KBAYA ,130/3/17)

-gözüğü yumar yere vurursun.(Kars/Selim/Karahamza,KİA, 180/11/33)

-yemegiğin yiyirsin, çayığın içirsin.(Kars/Susuz/Kırçiçeği,
KİA , 165/3/8)

III.Teklik Şahıs:

-parasını biraşmazuh.(Art./Maden, AYA , 83/18,19)

-içerisini ustalara deldiriz.(Eskş./Dağküplü,AIAD, 119/23)

-hemen defderni açıp defderne not ediyi. (Erzin./Ilıç/B.Armutlu,
EriA-11, 79/2-14/46)

-gömmeni gana bölän.(Afy./Dinar, GBAA , 38/28/2)

I.Çokluk Şahıs:

-söyläyälim dädimizi säa.(Afy.,ADÜM-1,32/19)

-biz bacımızı säna vererek.(Mal./Doğanşehir/Günedoğru,GSKA ,
3/1/74)

-yolumuzu, sözümüzü bilisin.(El./Keban, KBAYA, 168/5/34)

II.Çokluk Şahıs:

-gızınızı çaların.(Kast./Daday, DaA, 92/16/84)

-hepinizi ağırliıyabiliriz demiş.(Nig./Bor/Karanlıkdere, AAT ,
108/6)

-sizin davazı ben çekecem.(Kars/Arpaçay/Eaşgedikler, KİA ,
170/5a/12)

III. Çokluk Şahıs:

- giz gelir ellerini öper.(Nevş.,NYA , 121/2/7)
- o gün davarların alt dudaklarını üs dudaklarını kesiyá, dişle-ri sırdiya böle.(Kast./Dalay/Karacaagaç, DaA, 46/1/45,46)

B- ZAMİRLERDE KULLANILIŞIB-a)- Şahıs ZamirlerindeI. Teklik Şahıs:beni/bâni/bâni:

- beni burda çövrüdüle gittile. (Kast./İnday/Uzbanlar, DaA, 51/3/43)
- ey oldu ali bâni oyandıın. (Ant./ADÜM-1, 130/ 1)
- alla bâni âla âyağa düşürmiya fazla. (El./Baskil, KBAYA, 202/24/20)

meni/mani:

Zamirin bu şekildeki kullanılışı daha çok Doğu Anadolu ağızlarında görülmektedir. Azerî Türkçesinin Anadolu ağızları içerisindeki uzantısını göstermektedir. (Ekz. Yalın Hal (Nominative), Şahıs Zamirleri bölümü s.49-54)

- evvela meni yi, sorâ babami yi. (Van, AİAD, 3/12)
- meni gögerçin eyle. (Muş, AİAD, 75/10)
- ablâm gıl öldüdü mâni di, öldücek de â. (Ayd./Bozdoğan/Ziyaretli, GBAA, 77/ 59/40,41)

benü:

- bilmem benü ne edecekler. (Erzin./Kemaliye, ErİA-11, 15/D-1-1/57)

benê :

- gême benê vurdürmadê. (Erz./Olur, EİA-11, 38/4 02 000 01/55)

peni :

- boban peni pu zindandan çigarsa pen kiderum. (Tr./OF, KDİAT, 164/ 11)

II. Teklik Şahıs:seni/sâni/sâni/sani:

- hiç değilse seni öldürmesin. (Ağ./AğYA, 1/3/84)
- hâdâ giT sâni isdimân demiş. (Muğ./Düğrek, GBAA, 97/74/26,27)
- ey ki sâni yaşatmışlar oranın milleti. (Art./Maden, AYA, 84/51)
- nasıl giymişlar sani yollamışlar yolliya. (Kars/Selim/Oluklu, KIA- 225/34/40)

III. Teklik Şahıs:onu/onı/oni:

- onu da pādīşah almış. (Den., GBAA, 51/40/24)
- siz onı bilmasız. (El./Baskil/Doğancık, KEAYA, 206/26/9)
- oni gördünüz mü? (Fr., KDIAT, 134/1)

unu/ünü:

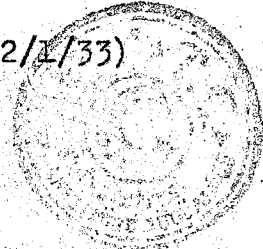
- boba unu nasıl bulacuz. (Bo./Baltalı, AİAD, 161/1)
- ünü gösterdik, bu mu dedik, aha bu dedi. (Küt./ Çöğürler, KYA 166/9/26)

ha uni/havuni (RIA, s.122)ön (<onu):

- sizin yaylada bi güzel gördük ön isteriz. (Bo./Akçakoca, AİAD, 159/14)

I. Çokluk Şahıs:bizi:

- bizi de geçirdi. (El./Harput/Buzlukbağları, HYA, 62/1/33)
- bizi gurtardı. (G. Ant., GA-1, 388/2)

- amanın aşam(āşam) bi göneydiñ sen bizi.(Novş.,HYA, 124/4/26)
 -bizleri mağsun ediyor.(Ant.,ADÜM-1,134/15)

II.Çokluk Şahıs:

sizi:

- ğardaşım biz sizi aradıñ sorduh.(Kays.,KA ,2/1/23)
 -ğizlara diyir ki, gelim sizi gurtardım,götürecem.(Kars/Selim/
 Karahamza, KIA , 180/11/25)

III.Çokluk Şahıs:

onları/onnarı

- onları(KBAYA,s.107) , onlara(BMİKA,s.83), onları(KYA.s.90) .
 -onnarı (KBAYA, s.107), onnarı(BMİKA,s.83),Onnarı (KYA,s.90/
 -ha unları/havulari: (RİA,s.123)

B-b)- İşaret Zamirlerinde

I.Teklik şahıs:

bunu/buñu/bunı/buni/ha buni:

- bunu da gālīp pādīşah ğarısına sölämiş.(Afy./Dinar,GBAA,39/28/50)
 - buñu pādīşah ğabar vēriyollar.(Tok./Turhal/Yağalan,ŞİAT,147/10)
 -siz ki bunı yaptıñtan sonra herenize bir kese altın var.
 (Ağ,AĞYA , 1/3/90)
 -dediñ buni vērah.(Diy.,DA,12062)
 -ha buni.(RİA, s.122)

munu :

-al munu götür babama vër dedî.(Siv./Kangal/Terekeme,STİAT
109/22)

-sân munu bu gün gözläT didi.(Küt./Uşak/Hasköy,GBAA,35/25/8)

puni :

-evden puni kovdiler.(Tr./Of/Zelego,KDİAT, 163/2)

II.Teklik Şahıs:

şunu/şuni/:

-sen şunu tākip et dedim.(Kast./Daday/Kızılörençik,DaA,82/13/11)

-desem ki şunı apar bēne gülerler.(El./Palu/Umutkaya,PA ,
15/1/ 31,32)

-şuni (RİA, s.122)

III.Teklik Şahıs:

anı:

İşaret zamiri üçüncü teklik şahsın bu kullanılışı
ET ve EAT ile birleşen bir şekildir.²⁶

-anı girı-vēsîñ bıllurü ülâ ginâ.(Den./Tavas,GBAA,61/49/1)

onu/onı/oni:

-ğardaşım bunu kime alıysañ onu yalē goma dēr.(G.Ant.,GA,L,
350/4)

-meliha onı pek içer gî(Nevş.,NYA , 120/1/45)

-sen fırsat bulur oni öldürürsün.(Ağ./AğYA, 1/3/34,35)

unu/ unu:

-baba unu nasıl bulacuz? (Bo./Baltalı,AİAD, 161/23)

unu gösterdik, bu mu dedik, aha bu dedi. (Küt./Çögürler, KYA,
166/9/26)

ha uni/ havuni: (RİA., s.122)

on (< onu):

-on da koy'yirinde alamadı. (Nevş., NYA, 131/8/ 14)

I. Çokluk Şahıs:

bunları/bunnarı/ buları:

-kul Bunları çağırıyor. (Ağ./Diyadin/Satıcılar, AğYA, 8/23/296)

bunları (KYA, s.90)

bunnarı (KYA, s.90)

II. Çokluk Şahıs:

şunları/şunnarı/şunları/şulları:

-şunları (KYA, s.90), şunnarı (KYA, s.90)

-şunları (RİA, s.123), şulları (RİA, s.90)

III. Çokluk Şahıs:

onları/oları/onnarı:

oları gövmuşlar (El./Baskıl, KBAYA, 206/26/22)

-onnarı basmadı. (Ka s/Kağızman/Kötek, KİA, 173/ 7a/6)

Ha unları/ havuları: (RİA, s.123)

-onları (KYA, s.90)

B-c) - D ö n ü Ő l ü l ü k Z a m i r l e r i n d ea) - kendi:kendimi/kendümü/gendimi/gendümü:-ben kendimi saklarımoğlannarıy eyisine.(Zong/Ereğli/İkise,AtAD, 191/18)-bu arada kendümü tiñ tiñ tiñ köye indidüm.(Çor./Osmancık,
OAYA, 36/12/14)

-bir taş attım zetine

zetinin irisine

ben gendimi sakladımyiğidin eyisine(Ayd./Nazilli,NYAS, 133/ 13,14,15,16)-ya beni birlik götürya gendümü öldüreyin.(Kast./Daday,DaA , 91 16/23,24)II.Teklik Şahıs:-
kendini/gendini/gendünü/genduni:-kendini hiç şaşirtma.(Ağ./Diyadin/Satıcılar,AYA,8/9/148,149)

-ğaşların ağıp durma

hatıra dağıp durma

bek de güzel degülsün

gendünü öğüp durma.(Tok./Zile, ZAÖS, 87/17,18,19,20)-genduni (RIA,s.121)

III. Teklik Şahıs:

kendini/kendisini/ kändini/gendini/gendünü/kendünü/genduni/
gendisini:

- genduni, gendisini (RİA, s.121)
- her insan aynada kendini görür. (Zong./Ereğli, AIAD, 193/9)
- o da tabi kendisini işelēn gelir, hediyesinnen gelir. (Küt./
KYA, 138/1/117)
- kändini attırı-vemiş, arkasından goşmaya durmuş. (Isp./ ADÜM-1,
62/31)
- arhadaşım ömer tirenden gendini atmağ ister. (Ank./Kırıkkale,
Çongar, OAAD, 206/8,9)
- adam gendünü asar mı? (Tok./Artova/Örteren, STİAT, 151/24)
- helbet de kendünü de görecöm. (Tr./ KDİAT, 133/4,5)

gendiği:

- tazı nası gendiği vurisa, hizmakārın elından sēplani gidi.
EL./Keban/Aş.Çakmak, KBAYA, 182/18/15,16)

I. Çokluk Şahıs:

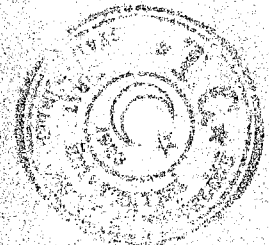
kendimizi/gendimizi/gendumuzi/gendimuzi:

- gendi gendimizi gurtardığ. (El./Harput, HYA, 95/3 /33,34)
- gendumuzi, gendimuzi (RİA, s.122)
- gendimizi (KBAYA, s.107)

II. Çokluk Şahıs:

kendinizi/gendinizi/gendunizi/gendinuzi:

- gendinizi (KBAYA, s.109), kendizi /BMİKA, s.85)
- gendumuzi, gendimuzi (RİA, s.122)

III. Çokluk Şahıs:kendilerini/gendilerini/gendileruni:

- gendilerini (KEAYA, s.109)
- gendileruni (RİA, s.122)

b) - öz :

v

Bu dönüşlülük zamiri, Azeri Türkçesinde yaygın olarak kullanılır. Anadolu ağızlarındaki şekilleri de yine Azeri Türkçesinin tesiri olan bölgelerde görülüyor. Daha çok, Kars, Muş, Van, Ağrı, Diyarbakır, Artvin, Erzurum, Sivas gibi illerin ağızlarında yaygındır. ²⁷

özümü/özünü/özünü/özün:

- özümü zor gurtarırım. (Kars/Çıldır/Koçgüden, KİA, 356/91/42)
- dana kimi özünü eşe atmaa çalışdı ama ilam şehlendi. (Kars/Çıldır/Koçgüden, KİA, 356/91/45,46)
- sen uşahsen sen özünü bilmezsen. (Kars/Çıldır/Meryem, KİA, 364/94/19)

özün bilmez inen galhıf oturma. (Muş /Eulanık, AİAD, 90/9)B-d) - S o r u Z a m i r l e r i n d ea) kim:

- kimi gönderalım. (Art., AYA, 67/27)
- kimi çağırayım ki savassın. (Ağ./Diyadin/Satıcılar, AĞYA, 8/19/ 140)

b) - ne :

-neyi gördün?(Anad. ağızları)

-el benim nem(neyimi) avıdır.(Ur./UA , 87/16)

B-e) - Belirsizlik Zamirlerinde

kimini/kimisini/kimin:

-kimini da aldı, kimin yükün altında daha durur belki de o bardak mardağ peşgir meşgir.(Ad./Kalirli, KdA , 5/1/105,106)

-kimin açıp kimin örtme geldim.(Siv./Yıldızeli, STIAT, 8/16)

-kimisini çoban éde.(Kars/Kağızman, KIA, 176/9/6)

kimseyi:

-başım üsdüne hiç kimseyi hana almiyacağam.(Diy., DA, 132/4)

hepsini/hepimizi/hepinizi:

-sütün hepsini dökecehsın.(Ağ./AğYA, 3/9/22)

-hepimizi giracağdı.(El.Baskil/Doğancık, KBAYA , 208/27/44)

-hepinizi ağırlıyabiliriz demiş.(Nig./Bor/Karanlıkdere, AAT , 180/6)

birini/birin:

birini açar, birin yumar.((Afy./Emirdağ/ ADÜM-1, 38/10)

-birin daha alık gäliyoru.(Muğ./Dügrek, GBAA, 99/75/ 50)

seyi:

-zaliha seyi seviyor(El./Baskil/Şefkat, KBAYA , 219/34/17)

ötekini:

-ötekini de asmış(Kars/Arpaçay/Başgedikler, KIA, 170/5a/17)

III-BELİRTME HALİ EKİ YERİNE KULLANILAN DİĞER EKLER

Yalın Halin Belirtme Hali Yerine Kullanılması

Belirtme halinde bulunan isimler cümlede belirtili nesne durumundadır. Geçişli fiillere gelirler. Ancak, bir de eksiz belirtme halinde olan kelimeler var ki, bunların eki Ø'dir. Bunlar da geçişli fiillere gelirler, fakat cümlenin belirtisiz nesnesi olurlar. Belirtilmiş iyelik eklerinden sonra ise, ek kullanılmadığı halde kelime cümlenin belirtili nesnesi durumundadır. Bu tür kelimeler ek almadıkları ve belirsiz oldukları için yalın hale benzerler. Biz bunları (Ø) belirtme halinde olarak kabul ettiğimiz için bu başlık altında onları incelemiyoruz. (Bu konu ile ilgili olarak bkz. Yalın Hal, IV. bölüm s. 71)

Yönelme Halinin Belirtme Hali Yerine Kullanılması

Anadolu ağızlarında en sık görülen hal ekleri arasındaki yer değiştirme olayı, belirtme hali ile yönelme(dative) hali arasında olmaktadır. Bu olay, başta Güney-Batı Anadolu ağızları olmak üzere, bütün Anadolu ağızlarında sıkça görülmektedir.²⁸

Zeynep Korkmaz bu özelliği Güney-Batı Anadolu Ağızları, (Ankara 1956) adlı eserinde incelediği gibi, 1. Millî Türkoloji Kongresi'ne sunduğu "Batı Anadolu ağızlarında yazı dilinden ayrılan isim çekimi ekleri ve fonologie-morphologie bağ-

lantısı"²⁹ adlı bildirisinde de Türk dilinin tarihî seyri içerisinde mukayeseli olarak ele almıştır.

Korkmaz, önce yönelme hali ekini(ı/i), belirtme hali ekini de ağızlarda olduğu gibi (a/e) olarak belirliyor. Daha sonra "isim çekimi eklerinde görev aktarımı" konusunu inceliyor ve Güney-Batı Anadolu ağızlarındaki bu durumun bölge ağızlarındaki "ünlü daralması", "fiillerin rejimi", "tarihi ve bugünkü şivelerdeki durumla" ilgili olup olmadığı konularını araştırıyor, nihayet, bölge ağızlarındaki ünlü daralmasının yanında ET'deki (n lehçesi)+ag/+eg belirtme hali ekinin devamı olduğu sonucuna varıyor.³⁰ ET'nin n lehçesi ve Çuvaşça ile Batı Anadolu ağızlarını bu özelliğiyle birleştirmektedir. Ayrıca günümüz Gagauz Türkçesinde de belirtme hali eki yerine yönelme hali ekinin kullanıldığını Azeri dilcisi Zeynelov belirtmektedir.³¹

Turgut Günay, bunu, Rize ili ağızlarındaki örneklere göre "geçişli olan bazı fiillerin geçişsiz fiil işlemi görmeleriyle ortaya çıkmış arızî bir hadise" olarak görüyor.³² Ancak, örneklerin çokluğu ve belli fiillerle sınırlanmaması, Anadolu ağızlarının bütünü için düşünüldüğünde, bu görüşe katılmayı zorlaştırmaktadır.

Anadolu ağızlarının bütününde görülen dative'in accuzative yerine kullanılması hadisesinin temel sebebi bizce de Zeynep Korkmaz'ın belirttiği gibi, fonetik ve morfolojiktir. Kökü ET'ye dayanır. Bu arada kısmen fiillerin rejimiyle alakalı olanları da vardır. Hatta bazı fiillerin ismi her iki halde de kabul etmesi, bu karışıklığın diğer bir sebebi olarak alınabilir. (beni çağır, = bana çağır-; seni beğen- sana beğen- ...gibi. (El./Keban/Baskil yöresi ağızları)

İsim Kök ve Gövdelerinde

- şu dağa aldı duman (Tr./Sürmene/Aksu, KDIAT, 137/29)
- yola tamir ederdiler. (Ri./Kalkandere/Kayabaşı, RIA, 250/22/87)
- dā ziyade ben bizim burdā çalışmaa tercih ediyom. (Küt., KYA 125/5/53)
- yavu sen şu vahıda ğadar bir sene oldu, aha bir seniye de geşdi (Ad./Kadirli, KdA, 2/1/43, 44)
- ğapiya zorlamışlar. (Çank./Cacıklar, AAT, 84/5/)
- tabağa guydular ğara biberi
- bibere eİlemēn eliñiz ğabarı. (Esk./Seyitgazi/Kiçsaray, AIAD, 119/15)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- kāsmişlä ğarpızlara. (Ayd./Bozdoğan/Ziyaretli, GBAA, 76/59/2)
- tavuhlara da sula dēr. (Kırş./Kaman, OAAD, 100/19)
- dālara duman bürüdü. (Isp./Eğridir, ADÜM-1, 71/12)
- gafdannara geidiriyo. (Den., GBAA, 49/39/46)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- benim ğardaşıma deyo öldürmüşsün. (Man./Akhisar/Söğütlü, TDAY-B (1967), 89/23)
- ğorharım nişannıma tuşmannar alır. (Çank./Cacıklar, AAT 89/23)
- davulun sāsina (sesini) duyunca. (Isp./Eğridir, ADÜM-1, 71/13)
- geş-ğali-vedik bitirimädik işimizä. (İşimizi) Muğ./GBAA, 15/73/8)
- av dakımlāna (takımlarını) isdemiş annäsindän. (Den., GBAA 48/39/5)

Zamirlerdea) -Şahıs Zamirlerinde

-o dedi yok, ben inmem bana(beni) yeni mahalleye götür dedi.
Küt.,KYA, 149/3/35)

-anneme demiş bak demiş sen bene(bana) salmadın da kötü met-
tin.(Ayd./Çine/Bölüntü, CYA, 1/1/23)

-anam babam bize(bizi) aldı.(Kars/Sarıkamos,KİA, 183/12/9)

b) -İşaret Zamirlerinde

-giz buna(bunu) ma'rak etmeye başlamış.(G.Ant.,GA,344/16,17)

-o uyumadığı için giz dolapdan inerken görmüş, dur bahalım
ben buña(bunu) sēr edim, bu nēcimiş dimiş./Kırş./Karıncalı,
OAAF,106/24,25)

-bân başgâ şē isdemeyon buna(bunu) gâti demiş.(Ayd./Bozdoğan
GBAA, 79/60/33)

-ona çağurāyim.(Ri./Kalkandere,RIA, 246/20/26)

c) -Dönüslülük Zamirlerinde

-giz da deyo ki ben gendü gendüme(kendimi) öldürürüm gati o-
larağ, ben oña varmam.(Tok./Artova/Taşpınar,STİAT,173/22,23)

d) -Belirsizlik Zamirlerinde

-yārın bazartesi günü galın duvasına buyuracağsınız diye
herkeze(herkes) hāvet idellër.(Kays./KA, 4/1/96,97)

-hāpsinä (hepsini) tanıdı gāri.(Muğ./Düğrek,GBAA,98/75/17)

Bulunma Halinin Belirtme Hali Yerine Kullanılması

-almış onda(onu) da bir dişlemiştir.(Ri./Güneysu/Küçükcağı RIA,
243/18/114)

Çıkma Halinin Belirtme Hali Yerine Kullanılması

-ben de aynı babamın yaptığı işden(işi) yapacağım.(Erzin./
Iliç/B.Armutlu, ErİA-11, 78/2-14/15)

IV-F O N K S İ Y O N L A R I

Cümlede Belirtili Nesne Görevindedir

Belirtme hali ekinin ilk ve temel fonksiyonu, geldiği kelimenin karşıladığı nesneyi diğerlerinden ayırarak onu belirli bir hale getirmektir. Cümle içinde bu eki alarak doğrudan fiile bağlanan kelime, cümlenin belirtili nesnesidir.

İsim Kök ve Gövdelerinde

- şimdik ğara yılan ak yılanı boğarmış. (Esk./Mihalıçık/Saray, AIAD , 111/3,4)
- ekeydim baği, bosdani. (Muş/^Karaköse, AIAD- 108/9)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- ben bu develeri ne edim götürim. (Kars/Arpaçay/Akçalar, KIA , 162/1/42)
- galabalıqları deşirrik ortadan. (Nevş. NYA , 121/2/1)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- çürütüdüm ömrümü verdim talana. (Kars/Arpaçay/Başgedikler, KIA , 170/5/24)
- benim devemî söyle. (El./Keban, KBAYA , 130/3/16,17)
- gazanını boşatdım şoriya atdım. (G.Ant., GA, L, 378/3.4)
- sōna gannımızı doyurruh. (Nevş., NYA , 121/2/2)
- yemeklerini yerlerdi. (Tunc./Uzuntarla, TMKA , 1/2/35)
- gömmēini ğana bölän. (Afy./Dinar, GBAA , 38/28/2)

Zamirlerde

- beni türkler yaraladı dēdim. ((Man./İğdecik, GBAA ,14/8/30)
 -evvela meni yi, sorá babami yi. (Van, AİAD, 3/12)
 -bobam peni pu zindandan çigarsa pen kiderum. (Tr./Of, KDIAT,
 164/11)
 -bizi min bir derde girifdar eyler. (Muş/Bulanık, AİAD ,91/1)
 -sen şunu tākip et dēdim. (Kast./Daday/Kızılören, DaA ,82/13/11)
 ben kendimi sakların. (Zong./Ereğli, AİAD, 191/18)
 -özünü çaya vurunca su bunu yıhır. (Kars/Arpaçay/B.Aküzüm,
KİA , 329/15,16)

Mekân Bildirir

- evi temizledim. (El. yöresi ağızları)
 -evi (RIA, 225/10/309)
 -ha bu yoli elá ettilá sen da şaşirisun. (RIA , 250/10/85,86)

Zaman Bildirir

- aşşamı orada geçirmişler. (El./Keban yöresi ağızları)
 -o geceyi yatdı. (Kars/Arpaçay/B.Aküzüm. AKD ,332/37)

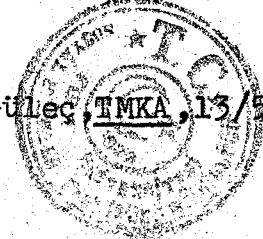
E d a t l a r l a K u l l a n ı l ı ş ı

gibi/kibi:

- geldiği gibi de getdi. (Anadolu ağızları)
 -olduğu kibi araba durdi. (Kars/Susuz /Kırçıçeği. KİA, 165/3/20)

için/uçun:

- çünkü hayvan zararlı hayvan olduğu için. (Tunc./Güleç, TMKA, 13/5/14)

İkilemeler Kurar

- paltomu al g t sobayı mobayı yah. (El./Keban/Aş.Çakmak, KBAYA
182/18/12)
- eşya meşyayı çiharttıh içindan. (Kars/Kağızman/Kötek, KİA,
173/7a/9,10)
- ver muradını yeri göğü yaradan. (Diy./DA ,84/7)

√-BELİRTME HALİ EKİNİN DİĞER İSİM ÇEKİM EKLERİNİN YERİNE KULLANILMASI

Belirtme Halinin Yalın Hal Yerine Kullanılması

İsim Kök ve Gövdelerinde

- o geceyi yatdı.(Kars/Arpaçay/B.Aküzüm,KİA, 332/37/
- sandığı alıp açmış, içinden bi erkek çocuğu(çocuk) çıhmış.
Ad./Kadirli, AİKH, 289/3,4)
- nası iki tene tüfengi(tüfek) atir, ateş edirse bu hayvan gaçir.(Kars/Selim/Karahamza, KİA , 180/11/10_)

Zamirlerde

- heş gızında şunu(şu) va dēmemiş.(Bil./Söğüt/Koyunlu, SA ,
24/22/12)

Belirtme Halinin Tamlama Hali Yerine Kullanılması

- allah seni (senin) kimi oğlu maña vermeyipdi.(Kars/Çıldır,
KİA , 357/91/76,77)
- öyle zigıymet eşya var ki, yani bir çifcide bunu(bunum) olaçağı hēş tāmın edilmes.(Kars/Arpaçay/Akçalar,161/1/29,30)
- beni için(benim için), oni için(onun için)(RİA, s.12)
- gälini (gelinin) gainatası var ımış.(Muğ.GBAA, 94/72/11)

Belirtme Halinin Yönelme Hali Yerine Kullanılması

Anadolu ağızlarında görülen en yaygın görev aktarımı belirtme hali eki ile yönelme hali ekleri arasında olmaktadır. Güney-Batı Anadolu ağızlarında biraz daha sık ve sistemli olmakla birlikte, bütün Anadolu ağızlarında görülmektedir. 33

(Bu konu için bkz. Yönelme Halinin Belirtme Hali Yerine Kullanılması bölümü, s. 151)

İsim Kök ve Gövdelerinde

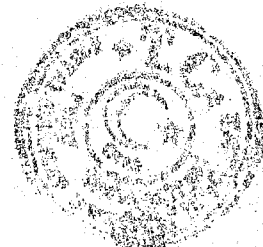
- o ğalan sığır malları suyu(suya) götür.(Kırş./Kaman/Meryemkaşı, OAAD, 100/12,13)
- kızı saT on bir on bir buçuu(buçuğa) geldi mi aPdest alır gelin oturu, ğına yakılır.(Küt.,KYA, 137/1/8/)
- o gün muradı(murada) erdi maraşı.(K.Mar.,GDIAT, 150/5)
- yonan izmiri(izmire) çıkış dedilä.(Ayd./Karankova,GBAA, 74/58/1)
- gidelim bir yeri kadā(yere kadar)(Ed.,TDAY-B, (1960)186).
- bi gün avı(ava) getmiş çocuk.(Den.,GBAA, 48/39/8)
- o karşı dağı getmiştim.(Bing.,BMİKA, 196/13/4)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- başğa māmlikāleri(memleketlere) gidicāmin?(Muğ./Yerkesik, GBAA, 96/73/21)
- arhadaşlarım atlari(atlara) bindiler.(Art./Maden,AYA, 83/6)

İyelik Eke Almış Kelimelerde

- nēden başımı(başıma) belā olduñuz.(Den.,GBAA, 51/40/29)
- ev içini(içine) baksana.(Rize,RIA, 205/2/46)
- atını minir gedir, ğızı da goor orda.(Kars/Çıldır/Meryem, KIA, 364/94/3)
- letif şahım mindim eşgin atını(atına) (Siv./Divriği/Terekeme, STİAT, 124/16)

ZamirlerdeŞahıs Zamirlerinde

- beni ağladunuz mi?(Ri./Sütlüce,RIA , 226/10/343)
 -allah sâni bânî(bana) vere.(Ayd /Bozdoğan,GBAA, 78/60/5)
 -ya bi bak oni(ona) (Rize, RIA ,201/1/166)
 -hadi oına-viñ bizi(bize) bakman diyo.(Man./Soma/Tarhala,
GBAA , 6/2/33)

İşaret Zamirlerinde

- anası gıl bunu(buna) küs üdüler, barışmadılar.(Afy./Dinar/
 Kınık,GBAA , 45/36/11,12)
 -ââ şunu bak(şuna bak) (Den./Tavas, GBAA ,160/48/13)
 -puşluktanvuruldu oni (ona) yanarım.(Rize,RIA ,205/2/124)

Dönüştülük Zamirlerinde

- çocuk kändini(kendisine) benziyömuş tıpgı.(Ayd./Bozdoğan,
GBAA, 79/60/39)
 -gändini münasip bulumamış.(Muğ./Düğrek,GBAA,98/75/11)

Belirtme Halinin Çıkma Hali Yerine Kullanılmasıİsim Kök ve Gövdelerinde

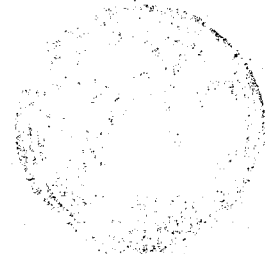
- ingindi yüksekli dağların garı
 adam vaz mı geçer sevdiği yari(yarden)
 dohsan beş yaşında olsam bir garı
 dokulsa dişlerim gonül yine senden vaz geçmez.(Nig./Karaca-
 şar, TDED , 1946 (3-4), 161/9,10,11,12)

Zamirlerde

-onu (ondan) ğayrı dört sene mektup gelmedi, mektup alamadık.

(Kon./Ermenek/K. Ortaköy, EFAD, 11/467)

N o t l a r

- 1) - Bkz. Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1980, s.231;
Efrasiyap Gemalmaz, Erzurum İli Ağızları-1, Erzurum 1978, s.277;
Faruk Kadri Timurtaş, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul, 1981
s.71
- 2) -Bkz. A.Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri, TDK Ankara 1988, s.64;
Ahmet Caferoğlu, Türk Dili Tarihi, İstanbul 1984, s.137-138
- 3) -Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e., s.70-71; Gürer Gülsevin, Eski Anadolu(Türkiye) Türkçesinde İsim Çekimi Eklerinin Kullanılışı ve Fonksiyonları, (Yön.Doç.Dr.Osman Nedim Tuna) İnönü Üniv. Sos.Bil.Enst. basılmamış yüksek lis.tezi. Malatya 1987, s.48
- 4) -Muharrem Ergin, a.g.e., s.231
- 5) Muharrem Ergin, a.g.e., s.232; Ahmet Caferoğlu, a.g.e., s.137-138
- 6) -F.R.Zeynelov, Türk Dillerinin Mukayeseli Grammatikası, Bakü 1973, s.54; N. Memmedov, Azerbaycan Dilciliyinin Nezeri Esasları, Bakü, 1971, s.208
- 7) - Bkz. Efrasiyap Gemalmaz, a.g.e., s.277
- 8) -Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e., s.277
- 9) -N. Memmedov, a.g.e., s.208
- 10) - N? Memmedov, a.g.e., s.208
- 11) -N. Memmedov, a.g.e., s.208
- 12) -Bkz. Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e., s.71
- 13) Bkz. Gürer Gülsevin, a.g.t., s.13
- 14) -Bkz. Selahattin Olcay, Ahmet Bican Ercilasun, Ensar Aslan ,
Arpaçay Köylerinden Derlemeler, TDK Ankara 1976, s.18

- 15)-Bkz. A. Von Gabain, a.g.e., s.64
- 16)- Ahmet Bican Ercilasun, Kars İli Ağızları, Ankara 1983, s. 165/3/8; 165/3/28
- 17)- Muharrem Ergin, a.g.e., s.225
- 18)- ñ sesi için bkz. Tamlama Hali (Genitive) bölümü ve krs. "Saadet Çağatay, Türkçede ñ sesine dair", TDAY-B (1954) s. 15-30)
- 19)- Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu ağızlarında ünlü uyumunun bozulması için bkz. RIA, KBAYA, BMİKA, ErİA-11, EİA-11, KİA, AZYA, KDİAT, GDİAT, DA vd. bu eserlerin metinleri.
- 20)- Bkz. Ahmet Buran, Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları, (Yön.Doç.Dr.Tuncer Gülensoy) Fırat Üniv.Sos.Bil.Enst. basılmamış yüksek lisans tezi, Elazığ 1986, s. 53
- 21)-Bkz. Zeynep Korkmaz, "Anadolu ağızlarının etnik yapıyla ilişkisi sorunu", TDAY-B (1971), s.21-46
- 22)- A. Von Gabain, a.g.e., s.36
- 23)- Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e., s.19-48
- 24)- Türkiye Türkçesinde yor şimdiki zaman eki ve çamur, yağmur, avuç vb kelimeler küçük ünlü uyumuna uymazlar. Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e., s.73
- 25)- Bkz. RIA ve GDİAT eserlerin metinleri.
- 26)- Bkz. A. Von Gabain, a.g.e., s.68; F.Kadri Timurtaş, a.g.e. s.70
- 27)-Bkz. KİA, AYA, EİA-11, STİAT, DA, AIAD eserlerin metinleri.
- 28)- Anadolu ağızlarındaki belirtme-yönelme, yönelme-belirtme hali eklerinin görev aktarımı için bkz. Zeynep Korkmaz, Güney-Batı Anadolu Ağızları, Ankara 1956 ,Ahmet Caferoğlu, ADÜM-1, İstanbul,1940, Turgut Günay, RIA, Ankara, 1978, Tuncer Gülensoy, KYA , Ankara 1988 ve Zeynep Korkmaz, "Batı Anado-

lu ağızlarında yazı dilinden ayrılan isim çekimi ekleri ve fonolojie-morphologie bağlantısı." 1.Millî Türkoloji Kongresi, Tebliğler, (6-9 Şubat 1978 İstanbul 1980, s.29-40

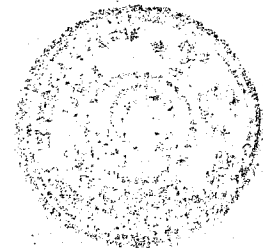
29))- Zeynep Korkmaz, a.g.m., s.29-40

30))- Ekz. Zeynep Korkmaz, a.g.m. ,s.29-40; Krş. A.Von Gabain, a.g.e., s.64

31))- Ekz. F.R.Zeynelov, a.g.e., s.54

32))- Ekz. Turgut Günay, a.g.e., s.110.

33))- Ekz. Zeynep Korkmaz, Güney-Batı Anadolu Ağızları, Ankara 1956

Y Ö N E L M E H A L İ (Dative)

Yönelme hali iş,hal,hareket ve nesnenin yönünü, varacağı son noktayı belirtir. Fiilin hareketinin yöneldiği ve kendisine yaklaşılan nesne,cümlede yönelme halinde bulunur.¹

Yönelme hali eki, ET'de yaygın olan biçimiyle +ka,+ke +ga,+ge, iyelik eklerinden sonra +na,+ne ve sonesi k ünsüzü olan isimlerle kitabelerdeki bazı yer adlarında +a,+e şeklindedir.² EAT'de, ek başlarındaki -g- seslerinin düşmesi sebebiyle ek +a/+e (+ya,+ye/+na,+ne) şeklini almıştır.³ TT'de de EAT'de olduğu gibi ünsüzle biten kelimelerde +A, ünlü ile biten kelimelerde 4(y)A, iyelik ekleri ve işaret zamirlerinde ise, +(n)A şeklinde kullanılmaktadır.⁴

Azerî,Türkmen, Gagauz ve Türkiye Türkçesi gibi Oğuz grubu şivelerde yönelme hali ekinin şekli aynıdır.⁵ Diğer şivelerde ise temel fark, ek başındaki k/g ünsüzünün muhafaza edilmiş olmasıdır.⁶

1-E K İ N F O N E T İ Ğ İ

ANADOLU AĞIZLARINDA GÖRÜLEN YÖNELME(Dative) HALİ EKLERİ

Anadolu ağızlarında görülen temel yönelme hali şekilleri,TT'de olduğu gibi, +a,+e (+ya,+ye/+na,+ne) ekleridir.

Bu temel şekillerin farklı söylenişlerinden ortaya çıkmış,değişik fonetik değerlere sahip şekiller de vardır. Kütahya⁷ ve

Muğla⁸ yörelerinde tespit edilen +ga biçimi şimdilik sadece iki örnekte görülmekle birlikte, Anadolu ağızları ile ET arasındaki bağı göstermesi bakımından oldukça ilginçtir. Zira Batı Türkçesi daha XIII. yüzyılda bu tür kullanılışları bırakmıştır.

Anadolu ağızlarını⁹ TT'den ayıran diğer önemli bir özellik de, iyelik eklerinden sonra gelmesi gereken yönelme hali ekinin getirilmeyerek düşürülmesi ve iyelik ekinin yönelme hali ekinin fonksiyonunu da ifade etmesidir.¹⁰ (gardaşan = kardeşine, EİA, 11, s.231) Bu kullanılışların örneklerini "Kullanılışı" bölümünde ayrıca inceleyeceğiz.

Anadolu ağızlarında tespit ettiğimiz yönelme hali ekleri şunlardır:

+a :

-hırsızlığa gidellermiş. (Siv., STİAT, 72/19)

-yola bakıyoru bölē. (Bil. /Söğüt/Koyunlu, SA, 4L2L3)

+á :

-gocam ásgerá gētdi. (El./Baskil, KBAYA, s.201/16)

-beyimuz gētti kürbetá. (Ri./Vamlıhemşin/Şenyuva, RIA, 290/47/1)

+á :

-bordān gīdāriz mōlāyā āşamā gādan hızmāt işlē veriz yüz ālli guruşā. (Muğ./Dirgeme, GBAA, 102/78/1,2)

-onnar ēle dellerse o zaman hakim ben obur o dāā gidecem dēr.

El./Koruk KDKA, 20/3/15,16)

+ā :

-arkadan yimek yimeā başlā. (Küt., KYA, 137/1/83)

+ā :

-halkā (KYA, 1/31), nişanā (KYA, 1 36)

+ä :

-gülüşä mārāklīmīş çok.(Burd./Burak/Ürkütlü,ADÜM-1, 103/2)

-neise vakıtsız āşam ävä gät̄dim.(İzm./Yeniköy,GBAA, 24/17/4)

+e :

-bacısı gözele gardaş olaydım.(Ur.,UA, 86/5)

-gap̄in önünde olsam tencere

yar evime gelse vursam zincire.(Tok./Zile, ZAÖS, 87/1,2)

+ē :

-onnarın gitmiē gıpırdandıklarını erkekler ānnadılar.(K.Mar.,

GDİAT, 159/21,22)

+ağ (<a+ğ):

-suyağ iner dalın altında yatar suğudūn dibinde.(Nevş./Gülşehir/
Kızılköy,NYA,197/57/31,32)

+y : (∅)

-sen ēle bizi buray getirennen bir demedin ki padişahıdım,bēle
goşumum,bēle behmanım; bēle fēt etdim, bunu demedin.(Kars/Iğdır,
KİA, 272/52/27,28)

+ğa :

-durakğa (Muğla)

+ge :

-dūn olurkan ısımarına, tēzelerine,halalarına,ninelerine,nese
canım esge dosda(eşe dosta) eşça gönderilir.(Küt./Tāvşanlı/Çu-
kurköy,KYA, 223/44/12,13)

Aşağıdaki örneklerde de ek +ğa biçiminde görülüyor.

Ancak, burada yardımcı ses y' nin ve zamir n'sinin yerine gelen
bir yardımcı ses olduğu için, ekin başındaki -ğ- ünsüzünü eke

dahil etmiyoruz.

-maraşdan gelmişler burağa diyollar.(Kars/Hanak/Damal/Y.Gündeş,
KİA, 247/43/1)

-get baş başuma uylama yoħsam dedi basarım göbeğüğe bir
gürşun, sáni dedi çiyá biraħurum, çákil geç gedaram.(Art./
Maden,AYA , 85/58/59,60)

Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra

Anadolu ağızlarında, yönelme hali eki, ünlü ile biten isim kök ve gövdelerine genellikle bağlayıcı -y- ünsüzü olarak gelir. Az sayıda örnekte ise, bu bağlama vazifesini -ğ- sesi yapmaktadır.(bura+ğ+a) İşaret zamirleri ve iyelik üçüncü şahıslardan sonra ise, +(n)A biçiminde n sesiyle birlikte kullanılır.

-giz aşşā indi saraydan çocū aldı yokarıya çıkardı.(Bo.,AİAD
164/13,14)

-bordan gidāriz mölāyā.(Muğ./Dirgeme,GBAA, 102/78/1,2)

-suyağ iner.(Nevş./Gülşehir/Kızılköy,NYA, 197/57/31)

Erzurum ili ağızlarında işaret zamirinin üçüncü teklik şahıs çekiminin (ona) bir de oya (o+y+a) şekli vardır. Burada ek n sesiyle birlikte değil, +(y)a biçiminde -y- yardımcı ünsüzünü alarak gelmektedir.¹¹

-ulaşmadım oya(ona) (EİA-11, 76/04 013 01/43)

Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Yönelme hali eki, ünsüz ile biten kelimelere, ünlü uyumları doğrultusunda +a/+e şeklinde doğrudan eklenir.

- yola bakıyorü böle.(Bil./Söğüt/Koyunlu,SA, 4/2/8)
- âşama hazırlanı bunna .(Man./Soma/Tarhala,GBAA, 4/1/39)
- ğıza çoban aşı^h olmuş.(Tok./Niksar/İpsimara,STİAT, 158/20,21)
- o açia çihinci ben herife görükmeden ğarannih yere oturdum.
Ank./Kırıkkale/Çongar,DAAD, 205/11,12)

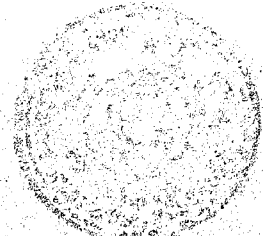
Tonsuz Ünsüzlerden Sonra

TT'de olduğu gibi, Anadolu ağızlarında da tonsuz ünsüzlerle biten kelimelere yönelme hali eki getirildiğinde, bazen tonsuz ünsüz tonlu karşılığına dönüşür.

- hırsızlığa gidellermiş.(Siv.,STİAT, 72/19)
- duşmannar gälmiş al kanımı işmäğä.(Burd/ Bucak/Ürkütlü,
ADÜM-I, 109/24)

Ancak, tonsuz ünsüzle biten bütün kelimelerin sonesi yönelme hali eki aldığında tonlu karşılığına dönüşmemektedir.

- gezdim tozdum ondan sonra ota gëttim.(Ad./Kadirli,KdA,1/1/3,4)
- ata bahmaya gelir.(Mal.,MA, 8/7/44)
- beyimiz gëtti kuṛbetá.(Ri./Çamlıhemşin/Şenyuva, RIA,47/1)

EKİN ÜNLÜ UYUMLARINA GÖRE DURUMU

a)- B ü y ü k Ü n l ü U y u m u

Yönelme hali eki, genel Türkçede büyük ünlü uyumuna uyan bir ektir. Anadolu ağızlarında ise, genel Türkçedeki kadar sağlam olmamakla birlikte uyuma girer.

- sonra ólana bi garpız vemiş ordan hoca. (Isp., ADÜM-1, 62/13)
- çarşıya gidilecek. (Kays., KA , 2/1/35)
- fare de un çalmaya değirmene getmiş. (Mers./Silifke, 234/5/28)
- yar evime gelse vursam zincife. (Tok./Zile, ZAÖS, 87/2)

Büyük Ünlü Uyumunun Bozulması

1)- Bölge Ağızlarının Özelliğine Bağlı Olarak

Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu ağızlarının kendine has özelliklerinden kaynaklanan ve çok değişken olan ünlülerinin, kalınlık-incecik uyumuna aykırı olarak gelmesi sebebiyle, yönelme hali eki, büyük ünlü uyumunu bozabilmektedir.

- örden tirenle bizi konyae (konyaya) göndördiler. (Ri./Çamlıhemşin, RİA, 283/41/69)
- yole devam ediliyo. (Ri./Pazar/Derebaşı, RİA, 289/51/27)
- gedeha rahi alır. (Erz., EİA-11, 12/4 011 000 01/56)
- ben eva gidayım. (El.,/Kerban/Beydeğirmeni, KBAYA , 195/22/8)

2) - Ünlü-Ünsüz İlişkileri Sebebiyle2-a) - Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki İnceltici Tesiriyle-y- Ünsüzü :

Bu ünsüz bazen yönelme hali ekini, bazen kelimenin kök veya gövdesine ait ünlüyü, bazen de eriyip kaybolurken geride kalan hecenin ünlüsünü inceltmektedir.

-şindi bân arpa yolmē(yolmaya) gitdim.(Küt./Uşak/Umurca, GBAA, 33/23/4)

-gönşular da toplanmışdı, çocukların adını goymiya.(Siv./Yıldızeli/Çavuşlu, STİAT, 9/25,26)

-herkeş oria dolar.(Nevş., NYA, 140/15/3)

2-b) - Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki Kalınlaştırıcı Tesiriyle

k, g, ğ (ng) gibi ünsüzler, ünlüler üzerinde kalınlaştırıcı tesiri olan ünsüzlerdir. Bu ünsüzlerin bazı durumlarda düşmeleri sonucu meydana gelen diftonglarda veya eriyip kaybolurken hece kaynaşmasına sebep oldukları hallerde, etkilerini geride kalan hece üzerinde bırakarak uyumsuzluğa sebep olmaktadır.

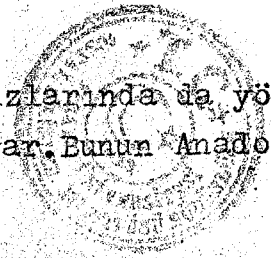
-arkadan yemek yemeā(yemeye) başlā.(Küt., KYA, 137/9/83)

-nōtak emmōlu gāderā(kaderine) kūs.(K.Mar./Andırın/tokmaklı, GDİAT, 134/3)

-şindi aşadan dūnūrle oturmā (oturmaya) gāliyo.(Man./Soma/Tarhala, GBAA, 3/1/7,8)

b) - K ü ç ü k Ü n l ü U y u m u

Genel Türkçede olduğu gibi, Anadolu ağızlarında da yönelme hali eki genellikle küçük ünlü uyumuna uyar. Bunun Anado-

bu ağızlarına has ayrı bir şekli ve kullanılışı yoktur.

Ünlü İkizleşmesi

a a :

-gelin geldi padışaa(padışaha) haber verdiler.(Kars/Arpaçay/
Kinefi, AKD ,29/20)

ā ā :

-onnar ele dellerse o zaman hakim ben obur odāā(odaya) gide-
cem der.(El./Koruk, KDKA , 20/3/15,16)

ä ä :

-söylämää yüräk istär.(Ant., ADÜM-1 , 135/6)

a ē :

örđan tirenle bizi konyae gönderdiler.(Ri./Vamlıhemişin, RIA ,
41/63)

e ā :

-arkadan yemek yemeā başlā.(Küt., KYA , 137/1/83)

e e :

-neree götürecen./Küt., KYA , 141/1/233)

l a :

-bi sandia (sadniğa) guyup suya atıyo.(Esk., AİAD , 127/8,9)

i a :

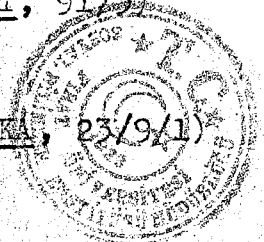
-herkes oria dolar.(Nevş./Ürgüp, NYA , 140/15/3)

i e :

-sabahlen camie (camiye) gitmişle.(Çank./Yerkes, AAT , 91/7)

o e :

-ramazan ayında koē(köye) hoca lāzım olmuş.(Kays., KA , 23/9/1)

u a :

-bu çocuğ başış ne verelim./Kırş./Avanos, QAAD, 116/21)

ü e :

-bizim bölüe bişe zormadan gitmiş.(Küt., KYA, 191/14/93)

-büyüe goydum dolmadı, güccüe goydum almadı.(Kays., KA, 26/10/46)

Ünlü ikizleşmesi olayı, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, genellikle k,g,ğ,y,h gibi ünsüzlerin düşmesi sonucu meydana gelmektedir. Bu fonetik olay meydana gelirken bazen yönelme hali ekinin ünlüsü kısalmakta, uzamakta, incelmekte veya kalınlaşmaktadır.

Hece Kaynaşması

Hece kaynaşması daha çok ünlü ile biten ve koruyucu -y- ünsüzü ile birlikte kullanılan yönelme hali eki almış kelimelerde görülmektedir. Bunu ğ (<k) sesiyle biten kelimeler takip eder. Hce kaynaşmasına uğramış kelimelerde şekil olarak yönelme hali eki yoktur. Çoğu zaman bu ek, kelimenin kök veya gövdesiyle kaynaşmış durumdadır. Hece kaynaşması durumunda geride kalan hecenin ünlüsü genellikle uzundur.

-var varanîñ, sür süreñin dâstursuz bā(başa) girēñin başında mangalla patla.(Eumf. ADÜM-1,116/16,17)

-getmiş hambal kōşā (küşeye) oturmuş, añlama(añlamara) başlamış.(Afy./Dinar/Avşar, GBAA , 41/30/4)

-ori äviñ birisine rak işme(içmeye) gittik.(Den./Kadılar, GBAA, 53/42/1)

-sabā (sabaha) garşı ala garaññarak bizim gelinnā, olgāñ

binmiş bir ata.(Ad./Kadirli, KdA, 8/2/19,20)

-sizi uyarmā (uyarmaya) geldim.(Küt./Tavşanlı,KYA, 176/17/8)

-tarlā varmış.(tarlaya varmış)(Siv.,STİAT, 54/22)

-şindi aşadan dūñürlā oturmā(oturmaya) gāliyo.(Man./Soma/
Tarhala, GBAA, 3/1/7,8)

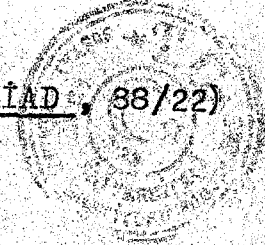
II- KULLANILIŞI

A- İSİM KÖK ve GÖVDELERİNDE

- gazana girecen (Nig./Bor, AAT, 131/1)
- yola bakıyorü böle. (Bil./Söğüt/Koyunlu, SA, 4/2/3/
- hırsızlığa gidellermiş. (Siv., STİAT, 72/19)
- gocam asgerá getdi. (El./Baskil, KBAYA, 201/16/20)
- gapin önünde olsam tencere
yar evime gelse vursam zincire. (Tok./Zile, ZAÖS, 87/1,2)
- ben buannarı eve götürün. (Zong./Bartın, AİAD, 177/27)
- gülaşa meraklımış çok. (Burd./Bucak/Ürkütlü, ADÜM-1, 103/2)
- suyaş iner (suya iner) dalın altında yatar suğudüm dibinde.
Novş./Gülşehir/Kızilköy, NYA, 197/57/31,32)

A-a) - Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- demiş ki gızlara, anam isdesin demiş, tamam beendim demiş.
Ad./Kadirli, KdA, 1/1/6,7)
- düşdüm yollara yayan. (Zong./Ereğli/İkse, AİAD, 191/1)
- neyse atlara biniler gidiler. (Mal., MA, 9/7/86)
- sahat on ikilere gādā. (Küt./Simav/Dağardı/imranlar, DğA,
29/12)
- ona atma öteki köpeklere at deller. (Esk./Mihallicık/Saray,
AİAD, 112/26)
- ohudum dersimi dersdere gätüm. (Muş/Bulanık, AİAD, 38/22)

A-b) - İyelik Eki Almış KelimelerdeI. Teklik Şahıs:

- bize yani bubama demirci hasan delēdi. (Ayd./Kazilli/Aş.Ya-
kacık, NYAS, 5/1)
- başına takdim sümbülü. (Ant., ADÜM-1, 131/14)
- yüzümä yüzümä bakdın. (İzm./Yeniköy, GBAA, 25/17/53)
- üzerime elzem olmiyan işe garişmam diydi. (Or./Ünye, KDIAT, 4/8)

II. Teklik Şahıs:

- köse de musavurumuz geldi, gēt ablaña söyle birez yemağ
hazırlasın dēdīm, onun çün göyurdum. (Çank./Cacıklar, AAT, 84/17)
- gēt boş boşuma uylama yoħsam dēdi basarım göbeğüğa br gurşun
sāni dēdi çiyā biraħurum. (Art./Maden, AYA, 85/58, 59)
- armıd daldan düşer mi
günden yanı bişer mi
sevüp sevüp ayrılmak
gız ¹² şaniya düşer mi (Ant./Gündoğmuş/Kozağacı, GdÇA, 35/23/70-73)
- yolçi yoliya kurban
selam ēt yara benden. (Ur./ UA, 88/11, 12)
- al eliye kalemi
yaz başıya geleni (Zong/Bartın, AIAD, 182/17)
- üsdüve¹³ düşdüKçe
senin gönlün büyüdü. /Gir./Bulancak/Bozat, BKA, 9/7/35, 36)

İyelik II. teklik şahıstan sonra yönelme hali ekinin düşürülmesi, özellikle Doğu Anadolu ağızlarında görülen bir durumdur. Bu tür örneklerde, kelime ünlü ile bitiyorsa, kök veya gövde ünlüsü, ünsüz ile bitiyorsa, yardımcı ünlüsü a veya e'ye

dönüşür. Bu dönüşme meydana gelirken, a,ı,u, o ünlüleri a,
e,i,ö,ü, ünlüleri de e olurlar. İyelik eki ile, ses değiş-
mesine uğramış iyelik ekinden önceki ünlü birlikte iyelik ve
yönelme anlamlarını ifade ederler.¹⁴

- bab gēt işen(iş+i+n+e) deller./El./Koruk,KDKA , 20/3/8)
- bin atan (at+i+n+a).(Erz./Pasinler,EİA-11,160/o9 000 04/14)
- bi iki tene aklan(aklına) gelise söle.(El./Harput,HYA,72/1/406)
- metüp yazdım dört köşe
mektübe nişan düşe
mektüp elen(eline) değende
sıla fikren(fikrine) düşe.(Bit./Ahlat, AİAD , 54/3,4)
- başında puşan(puşu+n+a) gurban
dodağan dişen(dişine) gurban
yalnız s̄an d̄emerem
yēşan(eşine) yoldaşan(yoldaşına) gurban.(Muş,AİAD , 73/3,4)
- vay kurban ölem seniñ ağzān(ağzına)(Bit.,ÖAAA, 312/111-1/10)
- cehennem başān(başına) seni alsın baah n̄olacah.(Erzin./Kema-
liye, EriA-11, 45/D-1,25/15)
- üç seneliyen üç girmızı lira versem benim yanımda durur musun?
Or./Ünye, KDİAT, 3/6,7)

III. Teklik Şahıs:

- ölu babasına kūsüp gēdiyo.(Siv./Yıldızeli/B.Avren,SFİAT,3/25)
- boynuna taħallar hayde gēt.(El./Keban,KBAYA , 128/1/23)
- almış s̄apādi āvinā ḡalmış./Afy./Dinar,GBAA ,39/28/83)
- evüne geldi yatdı.(Mal.,GDİAT, 4/21)
- neyä söydün gir papazın gariya.(karısına)(Afy./Emirdağlı,
ADÜM-1,35/7)

Aşağıdaki örneklerde görüleceği gibi, yönelme hali eki, ünsüz ile biten kelimelere +nA biçiminde eklenmiş olarak görülmektedir. Ancak burada, iyelik ekine ait ünlü düdüğü için bu durum ortaya çıkmıştır. Anadolu ağızlarında yönelme hali eki, ünsüzle biten kelimelere a/e biçiminde ve doğrudan eklenmektedir.

-bunnar su kenarna(kenar+1+n+a) çamēşır yıkamaya gediyoŕller.
Eskş.,AIAD, 127/10-11)

-güveyu ğızın yanna(yanına) biner.(Ant./Gündoğmuş,GdÇA,34/23/31)

-varıyollar denizin kearna(kenarına)(Sıw./Yıldıeli/B.Avren,
STIAT, 3/15)

I.Çokluk Şahıs:

-baççamıza çapılē gidiP-barıa.(Muğ./Yerkesik,GBAA, 95/73/14)

-köyümüzä muallim gälise hoş gādi.(Bal./Edremit,ADÜM-1,6/4,5)

-nōlacağ ğız yine gettük yërimize.(El./Harput/Buzlukbağları,
HYA , 62/1/38)

II.Çokluk Şahıs:

-olum ben bubanıza söyleyem ēyer izin vërirse gidersiniz dēyyo.

Eskş.,AIAD, 127/28)

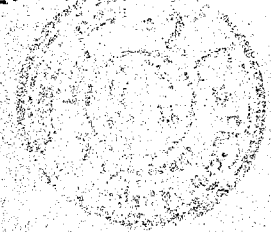
-hadē gedın işıza dēyi.(El./Keban,KBAYA, 132/3/49,50)

-yavrularınıza sırmalı kāmār.(Ant./ ADÜM-1, 132/17)

III. Çokluk Şahıs:

-geTdim bi aydın tarafłana dōru.(İzm./Yeniköy,GBAA,24/17/12)

-keban tarafłarına gar yağmış.(Keban)

B- ZAMİRLERDE KULLANILIŞIB-a) Şahıs Zamirlerinde1. Teklik Şahıs:bana/baña/bane/bene/bena/bänä :

Anadolu ağızlarında kullanılan temel şekil, bana/baña biçiminde genel Türkçe ile birleşmektedir. Bunun değişik söylenişlerinden ortaya çıkmış farklı şekiller ise oldukça çoktur.

-o yar bana ne deyip de küsüyo. (Am./Merzifon/İmret, AAT, 161/12)

-kaadi baña vir diyor. (Kays., KA, 11/2/17)

-bir gün bane dediler. (El./Palu/Umutkaya, PYA, 30/6/4)

-dedim bu süt sağmayı bene öğretsene. (Ağ., AĞYA, 3/9/21-22)

-bene uzağ. (Kars/Susuz/Kırçiçeği. KİA - 3/16)

soyundumkinä ba^hdı bänä yaralı. (Man./İğdeçik, GBAA, 14/8/29)

baa/bää/baa/bää (< bana) :

Zamirin kök sesi olan n/n̄ sesinin düşürülmesi sonucu diftonglu şekiller ortaya çıkmıştır.

-sen bää bir izin v̄er de gedyim de bir babamın köyüne ba^hyim de geliyim deyor. (Tok./Turhal/Yağalan, STİAT, 147/21,22)

-mektubu çıkar bää oku diyor. (Kon./Cihanbeyli/Kulu, TDAY-B (1967) 28/1)

-ḡet de baä bi resmi t̄azim et bağım. (Erzin./Kemaliye, ErİA-11, 13/D-1, 1/78)

-körpenin aliyi tanır mısın d̄edi bää. (Gir./Bulancak/Bozat, EkA, 1/1/6,7)

baan/baan̄/baan̄ (< bana):

Bu şekil, zamirin n/n̄ 'yi düşürmesi ile meydana gelen diftonglu biçime, +n sesinin eklenmesiyle meydana gelmiştir.

bana baa baa+n

-saan ne verem ki sen o toru baan veresen. (El./Ağın, KBAYÄ
265/47/11,12)

-ana babamın yayını ohunu baan̄ ver. (Tunc./Hozat, GDIAT, 121/9)

-ē olum baan̄ değil de gendiyen dutacağsın dedi. (El./Dambüyük,
KDKA, 39/10/4)

baha/bahan/behen (< bana):

Yönelme hali eki ile çekimlenen birinci teklik şahıs zamiri, önce n/n̄ sesini düşürmüş ve diftonglaşmıştır: bana > baa Türkçede iki ünlünün yanyana bulunmaması sebebiyle, daha sonra da arada bir -h- türemesi olmuş ve zamir bana > baa > baha şeklini almıştır. Saat kelimesinin saat > sahat olması gibi. Bu şeklin sonuna eklenen türeme +n sesi ile birlikte zamir bana > baa > baha > bahan biçimine girmiştir.

-yav baha bi çeket lazım ēle güzel bi Şen var, yohsa yoh?

El/Palu, PYA, 33/7/10,11)

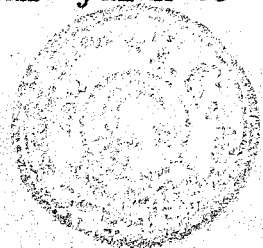
-baha (EriA-11,14/D-1,1/30)

-sen bahan yar olmisan

yüzüme gülme barı. (Diy., DA, 111/20,21)

-bahan ğarşı, yaşını seksen dohsan yaşındaki adam yalan sö-
ledi. (El./Poyraz/Pelte, PNKA, 58/8/19,20)

-behen (EriA, s.282)

maña/māñä/meñe:

Azerî Türkçesinin Anadoludaki uzantısını temsil eden bu zamir daha çok Kars, Ağrı, Muş, Van, Bitlis, Erzurum, Sivas gibi illerin ağızlarında yaygındır.¹⁵ Diğer bölgelerde ise seyrek olarak görülmektedir.

-haydi get filan dağdaki haramı başdarını geti maña. (Siv./Kangal/Terekeme, STİAT, 112/26)

-gızı da maña ver (Kars/Arpaçay/B.AKüzüm, AKD, 332/5)

-ni habā vīmādiñiz māñä. (Ayd./Bozdoğan/Ziyaretli, GBAA, 77/59/56)

-ayrılarda bir hedāye meñe vermez mi? (Siv./Kangal, STİAT, 112/25)

pana :

Doğu Karadeniz ağızlarının bir özelliği olarak zamirin ön sesi b, p'ye dönüştürülmüştür. Bu hadisenin temel sebebi, Karadeniz ağızlarının önsesteki bazı tonlu ünsüzleri tonsuzlaştırmasıdır. (bıçak > piçak, balık > paluk vb.)

-pana bir mergep vereceksun. (Tr./Of, KDİAT, 164/16)

-punnarın beyüğünü ve kuçuğunu seçup pana köndersun. (Tr./Of/Zelego, KDİAT, 163/11,12)

bā/b^cā/bē (<pana):

Şahıs zamiri birinci teklik şahsın Anadolu ağızlarında hece kaynaşmasına uğramış biçimidir. Muhtemel oluşması şöyledir. bana > baā > bā/bē

-olanın biri bubasına bā pēdişahın gızını alıvēcaysın diyo.

Kast./Daday, DaA, 48/2/1,2)

-bā annat yoksa seni öldürürüm demiş. (Or./Ünye/Koruklu, KDİAT 6/11)

-bunun da zürriyeti yok, bu ağaç da meyvasız, senden bē kıyas edim dēr.(G.Ant./Nizip,NA ,25/1/9,10)

-bāmdan isdedim bā para vērden dēy ben de sā yazdım.
G.Ant.,GA-1, 334/3,4)

II.Teklik Şahıs:

sana/sāna/sene:

-bunu sana kim dēdi.(Gir./Daru, KDİAT, 130/11)

-deveye virmedin parayı ben sāna virdim idi.(Nevş./Tatların, NYA ,133/10/31,32)

-yar elinden tutēydim

çıheydim sene dağlar.(Muş,AİAD , 76/21)

-şindi ben sene bir hēkān sōylim de sen oni sōyle.(Erz./EİA-11, 11/ 01 000 01/6,7)

saa/sāa/sāa(←sana):

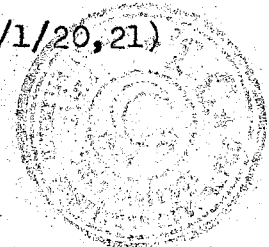
Birinci şahısta olduğu gibi, ikinci teklik şahısta da n/n̄ sesi düşürülmüş ve samir sana > saa diftonglu şekli almıştır.

-öyleyse ben de sāa arhadaş oluyum dēdi.(Yozg/Kaşkışla, OAAD, 139/7)

-ben saa kötülük ettirmem dēmiş.(Nig/Bor/Karanlıkdere,AAF , 179/18,19)

-daşın başına uçaçağın dēyi sōyledim, sāa o gurnazlığı dēmiş.
Ant./Gündoğmuş,GdÇA, 2/1/50,51)

-elim dakıldı sāa.(Gir./Bulancak/Bozat,BKA, 1/1/20,21)

saan/seen :

n/n̄ ünsüzünü düşürerek diftonglaşan zamirin sonunda bir +n sesi türetilmekte ve zamir sana > saa > saa+n biçimini almaktadır.

-yav ataturk ėla bi adamdı ki oğlum ben saan nası nakledam.

(El./Baskil/Doğancık, KBAYA, 208/26/45, 46)

-bu seen bi gún lázım olur. (Kars/Arpaçay/Akçalar, KİA, 161/1/15)

saha/sahan/sehen :

Türçede bir kelime içerisinde iki ünlü yanyana bulunmaz. Dative eki almış ikinci teklik şahıs zamiri, n/n̄ ünsüzünü düşürerek diftonglaştıktan sonra, yukarıda sözünü ettiğimiz kural gereği iki ünlü arasında bir ünsüz türetmektedir. sana > saa > saha. Bu oluşum sırasında zamirin sonunda türetilen +n sesi ile birlikte, zamir sana > saa > saha > saha+n şeklini almaktadır.¹⁶

-nası olsa oğlum ben saha alāsını aluram, onu almam. (Erzin., ErİA-11, 331/D-7, 6/11)

-abdulem bile geldi

sevdiğim gile geldi

ben sahan yalvarırken

eşikler dile geldi. (Diy./ DA, 7/1, 2, 3, 4)

sehen, (EİA-1, s. 232)

sağa (< sana) :

n̄ng dönüşmesi sonucu meydana gelmiş bir şekildir.

Zamirin içses ünsüzü ng= n̄ nazal bir sestir. Bu sesin n tarafının kaybolması ve g tarafının ise iyice belirginleşmesi ile

bu şekil ortaya çıkmıştır.

-ula pen sa kâpiyi çek dedumsan kopar demelum ya.(Ri./Süt-
lüce, RIA, 218/10/40,41)

-sa diyom sā bezirgān hoca

ne gündüzüm gündüz ne gecem gece.(Tok./Zile, ZAÖS, 96/1,2)

sā/sā/s^ˆa/sē(<sana):

Birinci teklik şahısta olduğu gibi hece kaynaşması sonucu meydana gelmiş bir şekildir: sana > sa > sā(sē)

-buranın hepsini sā vërdim.(El./Baskil/Çoganlı, KBAYA,255/36/41)

-bu bān sā(sā) söyläi-viräm diyo.(Man/Soma/tathala, GBAA ,
5/2/14,15)

-bāndan isdedim b^ˆa para nêrden , ben de s^ˆa yazdım.(G.Ant.
GA-1,334/3,4)

-ülen kopad dīm ben sē didi.(G.Ant/Nizip, NA , 27/1/68,69)

sān (<sana):

Bu şekil, saa+n biçiminin ünlülerinin birleşmesi ile meydana gelmiştir: sana > sa > saa+n > sān

-yüz gurus vër ki sān vërem.(El/Ağın, KBAYA, 265/47/18,19)

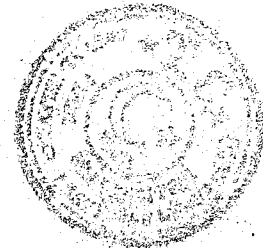
III.Teklik Şahıs:

aña:

ET ve EAT şahıs zamiri çekimiyle birleşen bu şekil fazla yaygın değildir.¹⁷

-attarın üstüne gaziler biner

aña binip cümle maksuda êrer.(Çor., AAT, 152/16)

ona/õna/una/uña/one:

- bân dâ ona dõru yõrüdüm şindi.(Küt/Uşak/Selçikler,GBAA,32/22628)
- õna yaklaşmayın, çok tehlikelidir dër.(Ad./Kadirli,AİKH ,
299/2)
- gızım dëdi hade çık dışarı bi ta bak uña sen dëdi.(Bil./Sögüt/
Koyunlu, SA, 4/2/7)
- aşşādan gelir kervan
ben olëyim uña seyran(Esk.,AİAD, 121/19)
- one allah rızası içün fakirdir diye verurler.(Tunc/Mazgirt/
Anıtçınar,MHİAÖ, 50/4/10,11)

oya(<ona):

- nvy dönüşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. n/n̄ ve g ses-
leri Türkçede çeşitli sebeplerle y ve v'ye dönüşebilmektedir.¹⁸
- ulaşmadım oya(ona)(Erz./Oltu /Dutlu,EİA-11,77/04 013 01/43/

1.Çokluk Şahıs:bize/bizā/bizā':

- ora bize çoğ bi ehdiyaş dāl.(Nevş/Acıgöl,NYA, 130/7/22)
- bakam yazılısı vāsa bizā virin̄.(Man./Soma/Tarhala-GBAA ,
6/2/4)
- bizā' biraz para lazım.(El/Baskil/ Şituşağı, KBAYA,204/25/24,25)

biye(<bize):

Urfa yöresi ağızlarında yaygın olarak kullanılan bir şekildir.

-kalanın altında ekeller küncü

ekeller biçeller bir avuç inci

yar biye(bize) göndermiş hayva turuncu(Ur.,UA , 85/21,22,23)

II. Çokluk Şahıs:size/sizä/siza:

üç gün size müsade. (Kays., KA, 2/1/24)

-bän sizä bi şē söyliyacam. (El./Baskil/Doğancık, KBAYA, 208/26/60)

-ey ağalar siza tarif eyliyem

aħlimi başımdan aldı bir gelin. (Kars/Selim/Oluklu, KIA, 225/3436)

III. Çokluk Şahıs:onlara/onnara/unnā :

-onlara bakmayın. (Anadolu ağızları)

-onnara ömür bizlärä ğara kömür. (Den/Çivril, GBAA, 56/43/91)

-ğız evini unnā da gidiyo ğari ğız ävini. (Man/Soma/Tarhala
GBAA, 4/1/40-41, 42)

ha unlara/havunlara: (RIA, s.123)

B-b) - İşaret ZamirlerindeI. Teklik Şahıs:buna/buñā/bune:

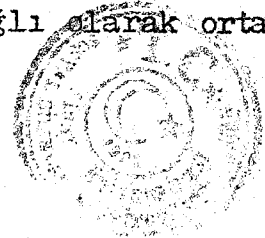
-buna da hot dërik. (Yozg./Yerköy/Hacımusalı, YKA, 40/1/14, 15)

-ğız buna dëllir ğader mevlanın işi. (Am./Çoran, AAT, 157/17)

hakim bune bağırdı. (Bing/Ortaköy, EMİKA, 151/6/20)

puna/puñā:

Daha çok Doğu Karadeniz ağızlarında görülen bu şekil, bölge ağızlarındaki tonsuzlaşma temayülüne bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁹

puna selam v̇eriyo. (Siv./Yıldızeli/Büyükavren, STİAT, 3/27)

-puna bir çift horoz köndermişdür. (Tr./ Of, KDİAT, 163/11)

buã/pua: (<buna)

Zamirin çekimi sırasında içses ünsüzü durumunda bulunan -n- sesinin düşmesi sonucu iki ünlü karşılaşmış ve bir diftong durumu ortaya çıkmıştır.

-işde buã benzer bişiler. (Yozg/Yerköy/Karaoşman, YKA, 47/5/27)

-validesi da hizmetçisini könderdi hüsüsü pua bir hemam tütüdi.

Tr./Akçaabad/Tüzköy, KDİAT, 181/3,4)

buğa (<buna):

Özellikle Kars, Trabzon ve Rize ili ağızlarında görülen bu şekil, n/ñ > ğ dönüşmesinin bir sonucudur. ñ (nazal) sesindeki g'nin hakimiyeti ve iki ünlü arasındaki durumuyla ilgilidir.²⁰

-e ben de tabi kafam zati sürüm bozuk birlan buğa patlattım

tabi. (Ri./Derebaşı, RİA, 213/6/15,16)

ha buğa (buna) (RİA, s.123)

II. Teklik Şahıs:

şuna/şuãa:

-diyor ki, dūr başına bir dilençi gelmiş diyor, gediñ şuãa su

parayı verin de kaqsın gētsiñ, diyor. (K.Mar./Elbistan, EA

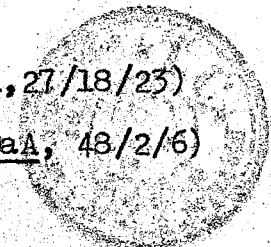
4/1/88,89)

III. Teklik Şahıs:

ona/õna/one/uãa/una:

-ona v̇edim ādı giTdi diyo. (İzm./Karacadağ, GBAA, 27/18/23)

-gızımı ona v̇örün ḋeya. (Kast./Daday/Uzbanlar, DaA, 48/2/6)

one (Bing., EMİKA, 183/1L/34,35)

uña (Bil/Söğüt, SA, 4/2/7)

una (Eskş., ADAD, 121/19)

oya (<ona):

-ulaşmadım oya. (EİA-11, 77/ 04 013 01/43)

oğ (<ona):

-çorba suyunun içine inceciük şehriye göyacağuna at oğ iki dene yiri hamsi de olsun s̄a bi güzel hamsi çorbası. (Tr., KDİAT, 133/14,19)

oğa (ona):

-ben utandüğumdan karşuluk vermedum oğa. 21 (Ri., RIA, 226/10/320)

I.Çokluk Şahıs:

Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanılan ve genel Türkçe ile birleşen biçimi bunlar+a 'dır. Bunnar+a şekli ise, ilerleyici benzeşme ile (nl>nn) ortaya çıkmıştır.

-padişa bunnara yemek getiri, guzu kesi. (El./Keban, KBAYA, 131/3/30)

-mühtü bunnara sordu. (Isp., ADÜM-1, 66/18)

ha bulara/bulara/bunlara (RIA, s. 123)

II.Çokluk Şahıs:

şunlara/şunnara:

-şunlara/şunnara (KYA, s.90)

III.Çokluk Şahıs:

onlara/onnara/olara:

-onlara/onnağa (KYA, s.90)

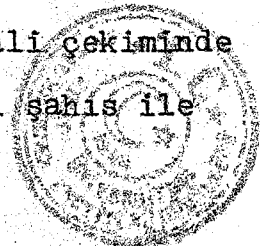
-ha unlara, havunlara (RIA, s.123)

B-c) - D ö n ü ş l ü l ü k Z a m i r l e r i n d ea) - kendi:kendime/kandima/gendime/gendüme:

Kendim+e şekli genel Türkçe ile ortaktır. Batı Türkçesinin bir özelliği olan, önseste tonlulaşma Anadolu ağızlarında daha da belirgin olduğu için, k > g değişmesiyle zamir kendime > gendime şeklini almıştır. Ancak birçok örnekte dönüşlülük zamiri kendi'nin son ünlüsü yuvarlak olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla da kendüm+e/gendüme biçiminde çekimlenmektedir. Bu, EAT dönemine ait bir özelliğin Anadolu ağızlarında yaşamasından başka bir şey değildir. Çünkü, EAT'de dönüşlülük zamiri "kendü" biçiminde hep yuvarlak ünlülü şekilde kullanılmakta idi.²²

gülüyom kendime. (Ağ., AğYA, 3/10/42)-bän dä kändimä mäkän şayidi göstädim. (İzm./Güner, GBAA, 23/16/7)-gendime münasip yar bulamadım. (Çank./Cacıklar, AAT, 95/28)-gendüme münasip yar bulamadım. (Tok./Zile, ZAÖS, 100/16)II. Teklik Şahıs:kendine/gendina/gendüne:-sän gändinä yaptın. (Kon./Ermenek, FDAY-B (1967) 11/20)-var gendüne muska yaz. (Kast/Daday, DaA, 94/16/136)-kendina (KBAYA, s.108)gendiye(n{kendine}):

İyelik ikinci şahıstan sonraki yönelme hali çekiminde bu durum ortaya çıkmaktadır. Burada, iyelik ikinci şahıs ile

yönelme hali eki birleşmiş ve iki fonksiyonu üstlenmiş tek şekil durumuna girmiştir.²³

-ē olum bāñ deñil de gendiye(n kendine) dutacāsın dēdi.(El./Dambüyük, KDKA, 39/10/4)

111.Teklik Şahıs:

kendine/kendına/kendisine/kāndinā/gendüne/gendine

-kendi kendine düşünmüş.(Esk./Mihallicık/Saray,AİAD, 111/4,5)

-kızını kendisine vermiş.(Ağ./AğYA, 1/5/138)/

-kendina dēdīm vēysi sen gēt isderse ben gidērim.(Bing/Ortaköy BMİKA, 151/6/17)

-bezirgān başı gendine bi ğara halēylı vermiş.(G.Ant.,GA-1,348/9)

-o ğadar davarım gitti dēya gendü gendüne .(Kast./Daday/Karacağaç,DaA , 46/1/58,59)

gendiye(kendisine):

-gendiye(kendisine) pirifani ras geli.(El./Poyraz/Pelte,PNKA , 57/8/2)

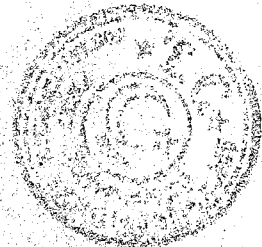
1.Çokluk Şahıs:

-kendimize/gendimize/gendümüze:

gendümüze/gendimize(RİA, s.122)

-gendimize(KBAYA ,s.109)

-kendimize(BMİKA ,s.85)

II. Çokluk Şahıs:kendinize/gendinize/gendunuze/kendiza:

- gendinıza (KBAYA, s.109)
- kendiza (BMİKA, s.85)
- gendinuze, gendinuze (RİA, s. 122)

III. Çokluk Şahıs:kendilerine/gendilerine/gendilere/gendilerune:

- gendi gendilerine galıllar.(Kays.,KA, 7/1/159)
- gızı ben buldumun uçun ne olana seslenebilim ne gendilere.
Ad./Kadirli, KdA, 3/1/56,57)
- gendilerine (EnA, 41/1/88,89)
- gendilerune(RİA, s.122)

b) - öz :özüne/

- göğde uçan teyyare
selam söyleyin yara
men özüne yar buldum
başına bulsun çara.(Van, TD (103) 350/20)

özüne/üzine:

- harput paşası gene üzine(özüne) bir kağız gönderi.(Diy., DA,
148/ 18)

B-d) - Soru Zamirlerinde1) - kim :kime/kima:

-kızım diyor sen bu atı kime vermişsin?(Ağ./Diyadin/Saticılar,
AĞYA, 8/22/253)

-bir geçimi kime aldirdin irezil?(Kırş. /Kortulu,QAAD ,110/9)

-sen kimâ emredarsan ben yoh dërmiyim diyër.(Art.,AYA, 68/74,75)

2) - ne :

-ne geçti ki aradan.(And. ağızları)

-neyâ söydün gir papazın gariya.(Afy./Emirdağlı, ADÜM-1,35/7)

neen (>neyine)

-neen lazım senin, çoluğ sâbısn.(Erzin/Kemaliye,ErIA-11, 15/
D-1,1/56)

B-d) - Belirsizlik Zamirlerindehepsi/hepsine/hâpisinâ:

-hâpisinâ bakdı gari.(Muğ./Düğrek, GBAA, 98/75/17)

kimse/kimseye/kimsâyâ:

-diñâlmış hoca bırakmış getmiş, bänim adımı vëmâ kimsâyâ demiş.

Isp., ADÜM-1, 63/20,21)

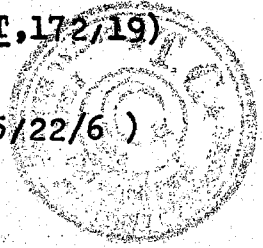
-bu sırrı kimseye demeyesin deyalar.(Kast./Daday, DaA ,64/9/5,6)

kimi:

-kimine meslek verilir,kimine rehi.(Am./Köyceğiz,AAT,172/19)

heresi/heremize:

-heremize bir mavzer yola çıktık.(El/Keban,KBAYA,195/22/6)

III. YÖNELME HALİ EKİ YERİNE KULLANILAN DİĞER EKLER

Yalın Halin Yönelme Hali Yerine Kullanılması

İsim Kök ve Gövdelerinde:

- bilmem başım alıp hangi diyar gidem ben. (Kars/Arpaçay/B.Aküzüm, AKD, 384/16)
- on üç (on üçe) girmiş çocuk. (Afy./Dinar, GBAA, 38/28/31)
- son bi çifci (çiftçiye) ras geldim. (Den./Tavas/Yarangüme, GBAA, 26/18/6)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- rumeli (Rumeliye) çalışmaya ve gazanmaya getmiş. (Or./ Fatsa, KDIAT, 16/1,2)
- hatırım (hatırırma) gälimyo ki. (ManşSoma/Tarhalı, GBAA, 98/75/8)
- bi tavus ğuşu (kuşuna) ras geliy. (Tunc., GDIAT, 121/14)

Zamirlerde

- arvat kañ mañ kuymañ yap. (Bit., ÖAAA, 313/1V-1/10)
- o gibi bizim içärimizdä laf var kimsä (kimseye) sölämiyoz. (GBAA, 43/32/10,11)

İşaret ve soru zamirleriyle kurulan yer ve soru zarfı durumunda olan yalın haldeki kelimeler de sıkça yönelme hali yerine kullanılmaktadırlar. Bu tür kuruluşlarda işaret ve soru zamirlerinin üzerine getirilen +ra/+re ekleri, yön gösterme eki gibi görülüyor. Ancak, yapılan etimolojik tahlillerinde bunların yön gösterme eki değil, bu + ara ve ne + ara

(bu+ara > bura; ne+ara > nere) şeklinde kuruldukları belirtilmektedir.²⁴

-fadimä gälini bura(buraya) bän bi çığıra gäledim.(Afy./Dinar, Kınık, GBAA, 45/36/19)

-e nä äkiyosum sen burä.(Küt./Uşak, GBAA, 34/24/1)

-ore(oraya) bazarcılā gämiş.(İzm./Yeniköy, GBAA, 25/17/35)

-nere(nereye) gidirsin.(Kars/Arpaçay/Akçalar, KİA, 1/23)

-nerä(nereye) gitsäm yar gäliyoru aklıma.(Afy./Şuhut, ADÜM-1, 34/23)

Tamlama Halinin Yönelme Hali Yerine Kullanılması

Zamirlerde

-gızım diyo, seniñ anan bänim(bana) vasiyat iŧdi.(Man./Alaşehir/Katırlı, GBAA, 16/10/5,6)

Belirtme Halinin Yönelme Hali Yerine Kullanılması

İsim Kök ve Gövdelerinde

-bunu verin hökümatı(hükümete) dedi.(Ayd./Nazilli, GBAA, 84/65/31)

-gidelim bir yeri(yere) kadä. (Ed., TDAY-B, (1960) 186)

-kızun tarafi tabi enişteye(enişteyi) dağvet eder.(Ri./Kokulukaya RIA, 9/32)

-güve gäldi evi(eve) bakdı.(Muğ./Düğrek, GBAA, 99/75/34)

-bir gün avı(ava) gitmiş çocuk.(Den., GBAA, 48/39/8)

-kızı saŧ on bir on bir buçuu(buçuğa) geldi mi apdest alır.
Küt., KYA, 137/1/86)

-mezar üstünde parsa

yakındır bureyi(buraya) bursa.(Man./Akhisar/Söğütü. TDAY-B, 1967, 3/1,2)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- başğa māmlākālāri(memleketlere) gidacä-miñ?(Muğ./Yerkesik,
GBAA, 96/73/21)
- arhadaşlarım atlari(atlara) bindilär.(Art./Maden, AYA, 83/6)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- neden başımı(başıma) bälā olduñuz, pādīşah sizi ğız sannemiş.
Den., GBAA, 51/40/29)
- boççasınna ālını(eline) veriyo.(Ayd./Karacasu, GBAA, 92/71/3,4)
- atını (atına) minir ğedir.(Kars/Çıldır/Meryem, KIA, 364/94/3)

ZamirlerdeŞahıs Zamirlerinde

- beni ağladunuz mi?(Ri./Sütlüce, RIA, 226/10/343)
- adam bizi(bize) beş lira vēdi ğapıyı da böyle ğircek şekilde
çarptı.(Küt., KYA, 149/3/42.43)
- allah sāni bāni(bana) vērē.(Ayd./Bozdoğan, GBAA, 78/60/5)

İşaret Zamirlerinde

- o zannedir ki, ğarılar buni(buna) seslēr.(Erz., EIA-11, 13-14/
01 000 01/80)
- aā şunu(şuna) bak.(Den./Tavas, GBAA, 160/48/13)
- ya bi bak onf(ona) (Ri., RIA, 1/166)

Dönüşlülük Zamirlerinde

- ğändini mūnasip(kendine mūnasip) bulumamış.(Muğ/Düğrek, GBAA,
98/75/19)
- çocuk kāndini(kendisine) bāñzeyōmuş tıpgı.(Ayd./Bozdoğan, GBAA,
79/60/39)

Bulunma Halinin Yönelme Hali Yerine Kullanılmasıİyelik Eki Almış Kelimelerde

-toldürdi torbesinde(torbasına) sevindi aldı getti.(Bit.ÖAAA
313/IV-1/28)

-bi gün tırabizondan kayıktan gelukan ayin batmasında(batmasına)
var idi bir saat daa hava estuğu zamanda ekseri aydan belli
olur; ayin durmuş olduğı yer böle olur kıpkırmızı.(Ri.,RİA /2/2)

Zamirlerde

-dayi bunda(buna) ne istiysun?(Ri./Sütlüce,RİA, 224/10/261)

-biz onda(ona) eskiden tulum derduk.(Ri.,RİA, 200/1/138)

Çıkma Halinin Yönelme Hali Yerine Kullanılmasıİsim Kök ve Gövdelerinde

-kahıp gıdah

çırayı yağıp gıdah

gözelden(güzele) doyum olmaz

yüzüne bağıp gıdah.(Ur.,UA, 87/1,2,3,4)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

-tahım gumandani ağışandan izin verdiki, arhadaşlar, usda

esgerlerden(askerlere) nöbet diyi bir şey yoh.(Erz./Geyik,

EIA-11,24/ 01 038 02/35,36,37)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-üzellerinden(üzerlerine) (Çank.,AAT, 118/1)

IV- FONKSİYONLARI

Fiilin hareketinin yöneldiği nesne ile kendisine yaklaşıl原因 nesne cümlede yönelme halinde bulunur. Yani, yönelme halinin temel fonksiyonu hareketin yönünü ve varacağı son noktayı belirtmektir. Ancak yönelme hali ekinin fonksiyonu oldukça geniştir.²⁵ Yönelme hali ekinin Anadolu ağzlarında tespit ettiğimiz fonksiyonları şunlardır:

Yönelme Hali Eki Almış Kelime Cümlede Dolaylı Tümlec Olur

İsim Kök ve Gövdelerinde

- çarşıya gidilecek.(Kays.,KA , 2/1/35)
- zabahlein camie gitmişl̄e.(Çank./Çerkeş,AAT, 91/3)
- ben bunnarı eve götürün.(Zong/Bartın,AİAD, 177/27)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- düşdüm yollara yayan.(Zong/Ereğli/ikse,AİAD, 191/1)
- anası gara gara tasalara batmış ölmed déya.(Isp./ADÜM-1, 62/ 14,15)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- baççamıza çapıl̄e girip-barıs Muğ./Yerkesik,GBAA ,95/73/14)
- yüzüne bahasım geldi.(G.Antep,GA-1, 352/16)
- köyüne getirir o davarı.(Esk./Mihallicık/Saray,AİAD,113/17)
- köyümüze mualim gälise hoş gädi..(Bal./Edremit,ADÜM-1,6/4,5)

Zamirlerde

- bene cüvâp vërmedi.(Bil./Söğüt/Koyunlu, SA , 5/3/7,8)
- gızı da maña vër.(Kars/Arpaçay/B.Aküzüm, AKD, 332/5)
- hangısı iyi pëhlivanba baş alısa ona verilë.(Bal.,ADÜM-1,4/27)
- buna dëmişle ki, git burdan bi hayvan beyen ge.(Bo./Baltalı AİAD, 161/1,2)

Zaman Bildirir, Zaman Zarfları Kurarİsim Kök ve Gövdelerinde

Genellikle zamanla ilgili kelimelere gelerek onu fiile bağlar ve cümlede zaman zarfı fonksiyonunu ifade eder.

- akşama gız evine giderler.(Küt./Simav/Dağardı, DGA, 8/4)
- bölece hazıllanan yimekler perşembë güne tamamlanır.Kays. KA, 8/1/186)
- aşama hazırlanı bunna.(Man./Soma/Tarhala, GBAA, 4/1/39)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- güdë, çeviri gelirdim aşam üstüne.(Küt./Emet/Kayı, KYA, 182/22/2)

Fiyat, Miktar ve Süre Sınırını Belirtirİsim Kök ve Gövdelerinde

- hocam ben bu havızlışı bitiresiye oçuyacām dëmiş.(Kon./Ermenek K.Ortaköy, EFAD, 11/467)
- yavu sen şu vağıla gadar bir sene oldu, aha bir seniye de geşdi. Ad./Kadirli, KdA, 2/1/43,44)

-borđan gidäriz mōläyā āşamā ğādan hızmāt işlē-veriz, yüz elli guruşa .(Muñ,Dirgome,GBAA, 102/88/1,2)

-otuz üçä ğadar.(El./Baskil ,KBAYA , 206/26/9)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

-sabağlara ğadar ağlarmış.(El./Keban,KBAYA, 185/8/29)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-üç seneliyen(seneliğine) üç gırmızı lira versem benim yanımda durur musun? Or./Ünye,KDIAT , 3/6,7)

-ğözlerine ğadar sarılı.(Siv.,STIAT , 73/17)

Sebeb,Maksat Bildirir(için,üzere,maksadıyla,göre... vb.)

Kelime kök ve gövdelerinin üzerine gelen yönelme hali eki, için, üzere, maksadıyla... vb. edatların ifade ettiği anlamı ifade eder. Bu tür kullanımlarda sözkonusu edatlardan biri kullanılmışsa kelime dative ekini alma ihtiyacı duymaz ve yalın halde kullanılır.

-iki gündür su içmiye(içmek için) gelmeyo.(Nig/Alay,TDED (1946) (3-4), 154/15)

-bizim burda kadınlar toplanır göre gideller²⁶ (görmeye,görmek için) El./Keban/Pınarlar(Nimri) KBAYA, 198/23/70,71)

-bir ğargı almış oğlan denize gitmiş balığ avlamaya. Nig./Alay TDED, 1946 (3-4), 152/2)

-sizi uyarmā(uyarmaya ,uyarmak için, uyarmak üzere, uyarmak maksadıyla) geldim.(Küt/Tavşanlı/ Çobanköy,KYA , 176/17/9)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

-ordeki mövcüt mezarlara (mezarlar için) fatiha okunır.(Bing.
BMKA, 184/10/51)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-parmağuma yapturdum isimli yüzük./Tok./Artova/Örteren,STİAT
149/21,22)

-bunu köye sığır çobannına göymüşlar.(Isp.,ADÜM-1, 65/9)

Zamirlerde

-gendüme(kendim için) münasip yar bulamadım.(Kast., AAT,7/10)

Eklendiği Kelimeyi Yer İlgisiyle Yükleme Bağlar

Yönelme hali eki almış kelime, içine, üstüne, altına, yanına, dışına ... vb. anlamlar kazanarak, yer ilgisiyle yükleme bağlanır.

İsim Kök ve Gövdelerinde

-almış hēbiş (heybenin içine) doldurmuş.(Nevş,NYA, 123/3/5)

-bu gazana(kazanın içine) girecen.(Nig./Bor,AAT,181/1)

-o altın başlı oğlanla o sırma saçlı ğızı da u ebelik yapan ğadın bi sandia (sandığın içine) guyup suya atıyo.(Eskş.,
AİAD , 127/8,9)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

-neyse atlara biniler(atların üzerine) gidiler.(Mal.,MA,9/7/86)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- torbaza göyun ki(torbanızın içine) götürüp büşürüp yĕk.(El./Harput, HYA, 70/1/346)
- gülä gülä yar goynuma girmädi.(Burd./Bucak/Ürkütlü, ADÜM-1, 104/2)

Hareket, İş ve Nesnenin Yönünü Belirtir

Bu halin temel fonksiyonu iş, hareket ve eşyanın yönünü belirtmek olduğu için, buna "yönelme hali dative" diyoruz. Çoğu zaman cihet ve mekân gösteren kelime ve edatlar yönelme hali ekinin bu fonksiyonunu üstlenirler.²⁷

İsim Kök ve Gövdelerinde

- işte yol, birî sâ gider birî sola.(Kast./Daday/Karacağağaç, DaA, 45/1/4)
- yola bakıyoru böla./Bil.Söğüt/Koyumlu, SA, 4/2/8)
- fare de un çalmaya değirmene getmiş./Mers./Silifke, TPMMTA 234/5/28)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- ona atma öteki köpeklere at deller.(Eskş./Mihallicık/Saray, AtAD, 112/ 26)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- küççik hanım otırmış
benim yolima baher.(Bing./Direkli, BMİKA, 187/11/42,43)
- giTdim bi ayın tarafına dörü.(İzm./Yeniköy, GBAA, 24/17/12)

Zamirlerde

- yar elinden tuteydim
 çihéydim sene dağlar.(Muş,AIAD, 76/21)
- hemen bana doğru böyle koşarak geliyor.(Tunc./Güleç,TMKA
 14/5/50,51)
- ona yaklaşmayın.(Ad./Kadirli,AIKH, 299/2)

E d a t l a r l a K u l l a n ı l ı Ő ıkadar/ğadar/ğader/ğader/ğeder:

- ikisi savaşıyorlar aşsama kadar hiç kimse kimseyi yenmiyor.
 Ağ./Diyadin/Satıcılar, AĞYA, 8/20/155,156)
- ya oğlum sinciye ğadar niye söylemedin demiş.(Nig./Bor/Karan-
 lıkdere, AAT, 179/15)
- ele olurdu ki, kız tam gelip göcasına yahlaşincaya ğader
 birbirlerini görmezlerdi./Mal.,MA, 3/3/27,28)
- o zamana ğader köse tarlayı tahımı satıp bi eşseg almış.(
 Çank./Cacıklar, AAT, 83/17)
- kêçel de fakir idi, evlenebilmiyeceğ idi, önene ğeder avrat-
 sız kéçecédi hayatı.(Kars/Arpaçay/B.Akizüm,AKD, 332/2)

kaña/ğada/ğadā/ğadā:

- orda aşsama kada durula.(Zong./Bartın,BYA, 52/3/31)
- köye gada gelmiş.(Çor./Osmancık/Avlağı,OAYA, 13/3/55)
- aşamlara ğadā bayırlāda geze geze çay canım istedi.(Küt./
 Simav/Dağarid/Evciler,DĞA, 24/32/33)

-yolléyyen báslāsinnā, siz varasıya ğada. (Isp. ADÜM-1, 66/4)

ğadağ/ğadan/ğeden:

-ğına ğéceleri oluyı, oynanıyı, ğülünüyi sabahlara ğadağ
Uş./Eşme/Kayalı, EYKA, 6/8/7,8)

-bordan ğidāriz mōlāyā āşamā ğadan hızmāt işlē-veriz yüz elli
ğuruşa. (Muğ/Dırgeme, GBAA, 102/78/1,2)

-bīstsort kövüne çihıncıya ğeden. (Erz./Pasinler, EIA, 153/
09 000 01/8,9)

āder:

-ayāñā nālīmı ğıyme, āsmā āder saña dedīmi oluma dime. (Kays.
KA, 9/1/228,229)

ğöre:

-yerine ğöre ğönderilirdi. (Mal., MA, 3/3/33)

-adamin durumuna ğöre iskat dağıdırlar. (Bing./EMİKA, 183/10/37,38)

ğarşı/ğarşın(karşı):

-sabā ğarşı ala ğaraññırak bizim ğelinnik olacak binmiş bir
ata babam beni bindirdi bir ata. (Ad./Kadirli, KdA, 8/2/19,20)

-hindi ğederken mederken şafağa ğarşın horoz "ğlık" demiş.
Mers./Anamur/Dedeköy, TPMMA, 234/4/32)

yakın:

-hemen nizamiyeden çıkđım allah ısmarladık zabaha yakın ğeldim
bölüğü buldum diyo. (Çor. / Osmancık/Avlağı, OAYA,
32/9/10,11)

ça /şa:

- öte başa geçince, atın ön arğa ayakları boynuna ça baliçâ gömüliy.(G.Ant./Nizip,NA , 32/1/260,261)
- o zamana ça ahlına düşdü dedi ki, devrüşün halı ne olcah?
(Srv./Yıldızeli/B.Avren, STİAT, 80/7,8)
- bizim eski evin yanına şa vadük.(Zong/Bartın,BYA, 34/1/16)

Buradaki ÇA (şa) 'nın fonksiyonu, örneklerde de görüldüğü gibi, "kadar" edatıyla aynıdır. Bir sınırlama fonksiyonu var. Z. Korkmaz, bu edatın ekleşmiş şekillerini "eşitlik hali" için ele alıp, eşitlik ekinin "sınırlama"(limitativus) fonksiyonunu bununla tespit etmektedir.²⁸ Ancak Anadolu ağızlarında, görüldüğü gibi, "ça", kadar edatı ile eş fonksiyona sahiptir ve bir edat durumundadır.²⁹

İkilemeler Kurar

- yan yana gidik gidele.(Ayd./Karacasu/Ataeymir,KsYA, 64/40/2)
- şindi bi âdet çıkmış
- yüz yüze oluyo pazallık.(Zong./Bartın,AİAD, 181/14)
- aman da hasret galdık biz bize(Zong./Safranbolu,AİAD, 205/17)
- benden sağa sola kebab gönderiyo.(Çor./Osmançık,OAYA,35)1/18)
- yüzümâ yüzümâ bakdı.(İzm./Yeniköy,GBAA , 25/17/53)
- ona buna bahdı./Nevş.,NYA, 129/6/36)
- şuraya buraya gittim.(Kast./Dağay/Karacağağaç, DaA ,47/1/78)
- al alana ver verene onlar düşsin birbirine biz gelah meselemize.(Diy.,DA, 198/22,23)
- yatan herif birden bire ayağı kaşır.(Diy.DA, 133/5,6)

V- YÖNELME HALİNİN DİĞER İSİM ÇEKİM EKLERİNİN YERİNE KULLANILMASI

Yönelme Halinin Yalın Hal Yerine Kullanılması

İsim Kök ve Gövdelerinde

balıh geriye(geri) deñize düştü deyör.(Siv./Yıldızeli/B.Avren
STİAT, 3/24)

-gendi gendini vurucuyken olan hemene(hemen) ulaşır, elinden
galem traşı alır.(G.Ant, GA-1, 350/15,16)

-ben bir pusuya(pusu) kuram ben bundan gurtulam.(El/Palu/Umut-
kaya, PYA , 30/6/15)

-ruslarnan bir seneye(sene) gadar arbettik.(lüleburgaz, DFYA,s.12)

Yönelme Halinin Tamlama Hali Yerine Kullanılması

Zamirlerde

-çünkü sene(senin) ilk avundur, ben aparmam.(El,/Palu/Umutkaya
26/5/68,69)

Yönelme Halinin Belirtme Hali Yerine Kullanılması

(Bu konu ile ilgili olarak bkz. Belirtme Hali(accuzative), §-151-154)

İsim Kök ve Gövdelerinde

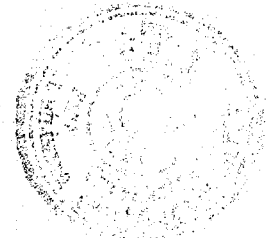
-şu dağa aldı duman.(Tr./Sürmene/aksu,KDİAT, 137/29)

-gapiya(kapıyı) zorlamışlar. (Çank./Cacıklar,AAT, 84/5)

-yola tağmir ederdile.(Ri./Kalkandere/Kayabaşı, RİA, 250/22/87)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

-dälara duman bürüdü.(Isp./Eğridir,ADÜM-1,71/2)

- ğafdannara(kaftanları) geidiriyo.(Den.,GBAA, 49/39/46)
 -kesmişlä karpızlara(karpuzları)(Ayd./Bozdoğan/Ziyaretli,
GBAA, 76/59/2)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- düşmanım duymasın dosduma(dostumu) çağır.(Afy. ADÜM-1, 33/3)
 -ğorğarım nişannıma tüşmannar alır.(Çank./Cacıklar, AAT,89/23)
 -boççasına(bohçasını) alini veriyo.(Ayd./Karacasü, GBAA,
 92/71/3,4)
 -geş gelivēdik bitirimädik işimizä.(işimizi) Muğ/Yerkesik,
GBAA, 95/73/8)

Zamirlerde

Sahıs Zamirlerinde

- ğurtar yengeciğim bene(beni) ğurtar dedi.(Ayd./Karacasu/Ata-
 eymir, KsYA, 64/40/78)
 -bana(beni) yeni mahalleye götür dedi sarhoş,adam.(Küt.,KYA,
 149/3/35)
 -bardızda bize(bizi) beş altı gün eylediler, aş etmek yedirdi-
 ler.(Kars/Sarıkamış,KİA, 184/12/42)

İşaret Zamirlerinde

- götürün buna(bunu) deyo./Man/Akhisar/Sögütlu,TDAY-B,(1967)
 15/14)
 -gız buna(bunu) merak etmiye başlamış./G.Ant, GA-1, 344/16,17)
 -canni saniyo ona(onu).(Man./ Akhisar/ Sögütlu, TDAY-B,(1967)
 15/15,16)

Dönüslülük Zamirlerinde

-ğız da dëyor ki ben gendü gendüme(kendi kendimi) öldürürüm
 gäti olarak ben oña varmam.(Tok./Artova/Taşpınar,STİAT ,
 173/22,23)

Belirsizlik Zamirlerinde

-hâpfsinâ(hepsini) tanıdı gâri.(Muğ/Düğrek,GBAA, 98/75/17)
 -herkeze(herkesi) davet edeller.(Kays.,KA , 4/1/97)

Yönelme Halinin Bulunma Hali Yerine Kullanılmasıİsim Kök ve Gövdelerinde

-eve(evede)duramayırım(Ri./İyidere/Köşklüköy,RIA, 236/13/20)
 -oy kemencem oy köksüz
 sen annesüz ben yoksüz
 bu köye(köyde) bu kadar kız
 ben gezerum gömlöksüz (Ri.,RIA, 209/4/1,2,3,4)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

-fakat yakın civarda kemse ğız vermedüğü gibi, uzaklara(uzaklarda)
 aramaya başlamış.(Or./Ünye/Karapınar,KDİAT, 76/18,19)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-biz de sizin sayanıza(sayenizde) geçinelim gidelim.(Nevş./
 Hacıbektas/Aşağıbarak, NYA , 208/62/91,92)
 -biz kaldık böyle ara yerlerine(Ri./Çamlıhemşin/Şenyuva,
RIA , 47/1)
 -sâlam vëdim filan kändi dalganna(dalgalarında) görüşüyola.
 İzm./Yeniköy, GBAA , 25/17/52)
 -vazife başınayım(başındayım) RIA . 3/18)

Zamirlerde

-du bakı^lım buna(bunda) ne iş var.(Ri.,RIA,208/3/42)

-akıl pırak^madi pana(bende)

bu rizenun kızları.(Rize,RIA)

Yönelme Halinin Çıkma Hali Yerine Kullanılmasıİsim Kök ve Gövdelerinde

-burada çok durmadiğına(durmadiğından) dişik konuşur.(Ed., TDAY-B
(1960)s. 184)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-arhadaşlar şindi başıma(başımdan) geçen esgerde bir hékaya
var, size annadacam.Erz./Geyik, EIA-11, 23/01 038 02/5)

-iste beni anama(anamdan) Ri., RIA,4//40)

-peşüme(peşimden) ağlayurdi

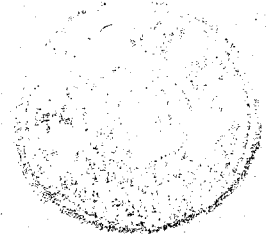
sevdiğim gana gana.(Tr./Sürmene/Aksu,KDIAT, 137/1,2)

Yönelme Halinin Vasıta Hali Yerine Kullanılmasıİsim Kök ve Gövdelerinde

-bazen oyle olur ki, kırk däne palamut bi oltaya(oltayla)
dutarım.(Ri.,RIA, 2/ 176,177)

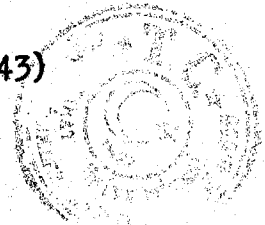
İyelik Eki Almış Kelimelerde

-ee filancanın kızını anadem böyle isriyomuş oğlan gedelim
allahın emrine(emriyle) isteyelim dedük.(Am./Gümüşhacıköy/
Salla, GhÇA, 15/6/12,13)

N o t l a r

- 1)-Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1980, s.233-234
- 2)-Bkz. A. Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri, TDK Ankara 1988 s. 63; Ahmet Caferoğlu, Türk Dili Tarihi, İstanbul 1984 s. 137
- 3)-Faruk Kadri Timurtaş, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981 s. 69-70
- 4)- Muharrem Ergin, a.g.e., s.233-234
- 5)-F.R.Zeynelov, Türk Dillerinin Mukayiseli Grammatikası, Bakü, 1973, s.50
- 6)- Bilinen şekillerden farklı olarak, Kırgız Türkçesinde go/gö, Altaycada go/gö/ko/kö, Karacay-Balkar Türkçesinde ha/he/ gibi şekiller vardır. Bkz.F.R..Zeynelov, a.g.e, s.50
- 7)-Bkz. Tuncer Gülensoy, Kütahya ve Yöresi Ağızları, TDK Ankara 1988, s.223/44/12,13
- 8)- Muğla yöresindeki "durakğa" kullanılışı hocam Prof.Dr. Tuncer Gülensoy tarafından Marmaris'te tespit edilmiştir.
- 9)-Bu şekil daha çok, Doğu Anadolu ağzlarında görülmektedir. Bkz. EIA-1, s.281; AIAD (Bitlis, 54/3,4); AIAD (Muş, 73/3,4) HYA (EL./Harput, 72/1/406); KDKA (Elazığ, 20/3/8); ÖAAA (Bitlis, 312/III-1/10); ErIA-11, (Erzin/Kemaliye, 45/D-1-25/15); KDIAT (Or./Ünye, 3/6,7); BMIKA (Bingöl, 196/13/15,16)
- 10)-Bkz. Efrasiyap Gemalmaz, Erzurum İli Ağızları, Erzurum 1978 s.281
- 11)-Bkz. Efrasiyap Gemalmaz, a.g.e., 11, 76/04 013 01/43)

- 12)- $\tilde{n}/g$ (veya $\tilde{n}g$) seslerinin y olması için bkz. Tamlama Hali(Genitive) I-Ekin Fonetiki bölümü. Krş. Zeynep Korkmaz, "Bartın ve yöresi ağızları üzerine" Türkoloji 1/1, (1964) s. 103-141; Saadet Çağatay, "Türkçede $\tilde{n}g$ sesine dair" FDAY (1954), s.15-30)
- 13)-g ve n seslerinin v'ye dönüşmesi bir Kıpçak dil özelliğidir. Krş. Zeynep Korkmaz, "Bartın ve yöresi ağızları üzerine", Türkoloji 1/1, (1964), s.103-141
- 14)-Bkz. Efrasiyap Gemalmaz, a.g.e.l, s.281
- 15)- Krş. Yalın Hal(Nominative) Şahıs Zamirleri I.Teklik Şahıs: (men), s. 49)
- 16)-Krş. Birinci Teklik Şahıs Zamiri: baha/bahan/behen şekilleri
- 17)-Krş. A. Von Gabain, a.g.e., s.68; Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e. s.69; Gürer Gülsevin, Eski Anadolu Türkçesinde İsim Çekimi Eklerinin Fonksiyonları ve Kullanılışları, (Yön.Doç.Dr. Osman Nedim Tuna) İnönü Üniv. Sos.Bil.Enst. basılmamış yüksek lisans tezi, Malatya 1987, s.63-64
- 18)-Bkz. Saadet Çağatay, a.g.m., s.15-30; Zeynep Korkmaz a.g.m., s .103-141
- 19)- Krş. pana(<bana) Şahıs Zamirleri bölümü ve Yalın Hal(Nominative) Şahıs Zamirleri:pen (<ben); İşaret Zamirleri pu (bu), punnar (bunlar)
- 20)-Krş. Tamlama Hali(Genitive):İyelik II.Teklik Şahıs: paşuğun (başının)KDIAT, 168/24; Belirtme Hali(Accuzative) İyelik İkinci Teklik Şahıs:emceğin(<amcanın); Yönelme Hali(Dative) Şahıs Zamiri II.Teklik Şahıs, sağa(sana); İşaret Zamiri III.Teklik Şahıs: oğa (<ona)
- 21)-İşaret Zamiri III.teklik şahısta da $\tilde{n} > g$ dönüşmesi olmuştur bkz. 20 numaralı not.

- 22)-Bkz.Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e.,s.85-86
- 23)-Bkz.Efrasiyap Gemalmaz, a.g.e.1, s.281
- 24)-Bkz.Tuncer Gülensoy, a.g.e.,s.91
- 25)-Bkz. Samim Sinanoğlu, "Yöneliş düşümlü ad", Türk Dili
(1960) 103, s.337-339
- 26)- gör- fiilinin isim olarak kullanılışı genel Türkçede yoktur. Burada ise, "göre git-" biçiminde isimleşmiş ve dative eki almıştır. Kelime bu anlamıyla Derleme Sözlüğü'ne alınmamıştır.
- 27)-Bkz Suzan Duran, "Türkçede cihet ve mekân gösteren söz ve ekler", TDAY-B (1956), s.1-100
- 28)-Bkz. Zeynep Korkmaz, "Türk dilinde ça eki ve bu ek ile yapılan isim teşkilleri üzerine bir deneme", TDAY (1958) s. 41-68
- 29)- ça edatını Necmettin Hacıeminoğlu da tespit etmektedir. Ancak orada bu edat bizimkinden farklıdır ve "aferin" karşılığında bir anlamı vardır. Bkz.Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dilinde Edatlar, İstanbul 1984,s.296

B U L U N M A H A L İ (Locative)

Bulunma hali iş, hareket, şahıs ve eşyanın yerini bildirir.¹ Bu, bulunma halinin temel fonksiyonudur. Bunun yanında bulunma hali ekinin daha değişik fonksiyonları da vardır. Bunların başında, zaman, iş, şekil-tarz, durum, karşılaştırma, kesir, miktar, kısım, vasıf, parça ...vs.² gelir. Zaman ifadesi özellikle belirgin fonksiyonlarından biri olduğu için, bazı şivelerde (Türkmen, Tatar, Uygur) "yer-zaman" hali olarak adlandırılmıştır.³ (Türkmen: vakt-orun, Tatar: urın-vakit, Uygur: urın-vakit) vb.⁴

ET'de +de/+da, +te/+ta biçiminde olan ek, bulunma-çıkma hali fonksiyonlarını birlikte üstlenmiştir.⁵ Bu özelliğinden dolayı ET dönemini inceleyenler bulunma halini "Lokative-ablative" (bulunma-ayrılma) şeklinde isimlendirmişlerdir.⁶

+dIn ve +tAn şekillerinin çıkma hali olarak ayrılması ve bu halin fonksiyonunu üstlenmesiyle, ilk şekil artık sadece bulunma hali fonksiyonunu ifade kullanılmıştır. Ancak, ET'deki bu özelliğin devamı olarak, Türk dilinin çeşitli devre ve şivelerinde bulunma hali zaman zaman çıkma hali fonksiyonunu da üstlenmiştir.⁷ TT'de bulunma hali eki +dA/+tA biçimindedir. Anadolu ağzlarında da asıl bulunma hali eki TT ile aynı olmakla birlikte, ET'deki bulunma hali ekinin özelliğini devam ettirerek, bulunma-çıkma hali görevinde sıkça kullanıldığı da görülmektedir.⁸

Yaşayan Türk şivelerinin hemen hepsinde bulunma hali eki aynı özelliğe sahiptir. (Azerî, Türkmen, Gagauz, Özbek, Kazak, Karakalpak, Uygur, Tatar, Karaçay-Balkar, Karaim, Türkiye Türkçesi gibi) Başgirt Türkçesinde +la/+le/+zē/+ze; Kırgız Türkçesinde, +do/+dö gibi farklı şekiller mevcuttur.⁹ Sadece Yakut lehçesinde bu hal yoktur. Bu hal ile ifade edilmesi gereken bulunma anlamı, yönelme hali ile ifade edilmektedir.¹⁰

1- EK İN FONETİĞİ

ANADOLU AĞIZLARINDA GÖRÜLEN BULUNMA (Locative) HALİ EKLERİ

Anadolu ağızlarında bulunma hali ekleri genel Türkçeden farklı değildir. Ancak, çeşitli fonetik değişmeler neticesinde bazı farklı şekiller ortaya çıkmıştır. Güney-Batı Anadolu ağızlarındaki +dı/+di/+du/+dü gibi. Bu farklı şekiller aşağıda yeri geldikçe gösterilmiş ve izah edilmiştir.

+da/de/+ta/+te:

Bu şekiller, şekil ve fonksiyon olarak genellikle yazı dili ile aynıdır. Fonetik olarak da bir farklılık yoktur.

-şu gonakda baklava bişer. (Esk., AIAD, 122/2)

-bir āz daha gürbetde ğassak mumleketimizi bulamayız. (Or./Ünye Koruklu, KDIAT, 5/6)

-bizde ağıllık vādı. (Ayd./Nazilli/Hamidiye. (NYAS, 3/9))

-ben aħşam saat bešte ati hazırliyacam.(ağ./Diyadin/Satıcılar,
AĞYA, 8/22/237)

+dá/+dä/+de :

-genşlikdá çoğ ğurur yaramaz ğızım.(Art.,AYA , 71/167)

-kóydá (Ri./Çamlıhemşin/Ülküköy,RIA, 49/1)

-ne ğalırsä ğäşlikda ğäsin.(Isp.,ADÜM-1, 65/4)

-usdünde bişer yirik.(Nevş./Ürgüp/Salur,NYA, 143/17/30)

+d :<da

-burd öldü üssen oldu öleli.(Nevş./Hacıbektas/Aşağıbarak,
NYA, 206/62/25)

+değ :

-yorganına ğöre ayāni uzadır elindeğ ossa alır, alıb-batır
niy almasın dir.(Nevş./Derinkuyu/Suvermez,NYA, 136/12/50)

+dı/+di/+du/+dü (<+de/da) :

Bu şekiller daha çok Güney-Batı Anadolu ağızlarında
görülürler. Bu ağızlarda görümler ünlü daralması olayı sebe-
biyle +de/+da > +dı/+di/+du/+dü şeklini almıştır. ¹¹

-u ğüvē bu ğül sändi yoğ udun deyoru.(Muğ./Düğrek,GBAA,99/75/51)

-bi dağdiyız(dağdayız)(Kon./Ermenek/K.Ortaköy,EFAD, 11/471)

-biyann onna ğitmāk düünä, düündü (düğünde) oturmakda össün
unnä hāmān ğız ğinä bi keyiniyo.(Man./Alaşehir/Katırlı,
GBAA , 18/10/70,71)

-ğini sän burdu(burada) nā edib-bāñ deb-barı.(Den./Tavas
GBAA, 69/54/16,17)

+Ta/+Te :

Anadolu ağızlarındaki genel tonlulaşma temayyülü ekin ünsüzünü çoğu zaman t > d yapmıştır. Ancak bazen bu tonlulaşma henüz tam olarak gerçekleşmediği için, ekin ünsüzü yarı tonlu bir durumdadır.

-bu memleketTe verasını bi rāāt tarafını görmedih ismayıl.

(El./Dambüyük, KDKA, 39/10/21)

-o arapogeli o çocuğu gece belektá kesi. (El./Keban/Sağdıçlar, KBAYA, 157/12/20)

+na:

-sālam vēdim filan kāndi dalgalanna(dalgalarında) görüşüyola.

İzm./Feniköy, GBAA, 25/17/52)

Yukarıdaki örneğin oluşmasında şöyle bir fonetik ihtimalden söz etmek de mümkündür. İlerleyici ünsüz benzeşmesi ile dvn olunca, ek de +na biçiminde görülüyor. Yani, dalgalarında > dalgalandá > dalgalanna biçiminde meydana gelmiştir.

Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra

Anadolu ağızlarında bulunma hali eki, ünlü ile biten kelimelerden sonra, yazı dilinde olduğu gibi, +da/+de tonlu biçimiyle gelmektedir.

-o gainatayı toprak saksıda yemāk yidirmiş. (Muğ., GBAA, 94/72/11,)

-diş kayada galdı ğuzu kábabı. (Afy./Emirdağlı, ADÜM-1, 35/1)

-tenekede hamur. (Gir., KDIAT, 129/2)

Güney-Batı Anadolu ağızlarındaki ünlü daralmasını hariç tutarsak, eklendiği kelimenin son ünlüsünün düz-dar-yuvarlak olması bulunma hali ekinde herhangi bir değişme meydana getirmemektedir. Ancak, kalınlık-incelik uyumu yönünden bu ünlülerin rolü görülür. (Bkz. Büyük Ünlü Uyumu bahsi. s.219)

Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Türkçede ünsüzlerin (consonant) tonluluk-tonsuzluk (sedalılık-sedasızlık) bakımlarından bir uyum içinde olmalarına ünsüz uyumu diyoruz.¹² Bu kural EF'de karışıktır.¹³

EAF ve Klasik Osmanlıcada bozulmuş ve imlada bu ekler genellikle tonlu biçimde gösterilmiştir.¹⁴ TT'de ise, sağlam olarak işlemektedir.¹⁵

Anadolu ağızlarında ünsüz uyumu pek sağlam değildir. Genel bir temayül olan tonlulaşma, tonsuz ünsüzlerle biten kelimelerde bu kuralın bozulmasına sebep olmaktadır. Kalın sıradan ünlüler(a,ı,o,u) bulunduran kelimelerde bu tonlulaşma genel bir kuraldır. Ancak, ince sıradan ünlüler(e,i,ö,ü) bulunduran kelimelerde bazen uyumun muharaza edildiği görülmektedir:

-bu a^hşam saat beşte ati hazırlıyacam. (Ağ./Diyadin/Satıcılar, AĞYA, 8/22/237)

-a^hrette yer tapuzu (Kast./Daday, DaA, 92//16/76)

-beni bi irmakte götürdüler. (Ri./Çamlıhemşin/Şenyuva, RİA, 291/47/28)

-her tarafda yaptık zafer düğünü. (K.Mar., GDIAT, 150/6)

Tonsuz Ünsüzlerden Sonra

Tonsuz ünsüzlerden sonra getirilen bulunma hali ekinin uyuma giren şekilleri azdır. Genellikle ekin ünsüzü tonlulaşmaktadır. Bazen bu eğilim, kelimenin kök sesini de etkilemekte ve onun da tonlulaşmasına sebep olmaktadır. Ancak daha çok, bu ses yarı tonlu bir nitelik taşır.

-kocası serberberliğe gidiyo, harPde ölüyo. (Çor./Osmançık, OAYA ,28/7/2)

-şu seefde dedim. (Ad./Kadirli, KdA ,13/3/41)

-her tarafda yaptık zafer düğünü. (K.Mar., GDIAT, 150/6)

-geşlikda çoh gurur yaramaz gızım. (Art., AYA ,71/167)

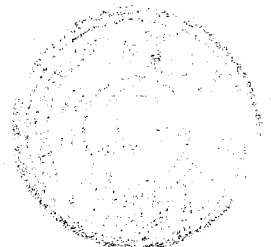
-isdedim vermediler

ürekde acisi var. (Muş, AIAD , 73/2)

-ütüm daşda öğdüm yeyemedim. (Kon, /Ermenek/K. Ortaköy, EFAD , 11/470)

hususda yoh bi gabahatım. (Art., AYA , 71/166)

-bayburtda (Erz./Taşpınar, EIA-11, 17/01 035 01/12)

EKİN ÜNLÜ UYUMLARINA GÖRE DURUMU

a) - Büyük Ünlü Uyumu

Anadolu ağızlarında bulunma hali eki büyük ünlü uyumuna uyar. Bölge ağızlarındaki genel temayüllerin ve ünlü-ünsüz ilişkilerinin sebep olduğu uyumsuzlukların örnekleri fazla değildir.

- demir yolunda çalışıyor.(Yozg./Yerköy/Karaosman,YKA, 46/5/1,2)
- gene çizdiği çuğurda sahlani.(Van,AIAD, 3/21)
- gönüllerde sahlısın.(K.Maraş,GDIAT, 152/18)
- aşā kövde çakal yok.(Bo./Akçakoça, AIAD, 159/13)
- yimiş yaşındı (yaşında) varın.(Man./Soma/Tarhala,GBAA, 6/3/1)
- gini sän burdu(burada) nâ edib-bân deb-barı.(Den./Tavas, GBAA, 69/54/16,17)

Büyük Ünlü Uyumunun Bozulması

1) - Bölge Ağızlarının Özelliğine Bağlı Olarak

Bir sınırlama getirilmeden, bazı ağızların genel ve özel temayüllerine bağlı olarak, bulunma hali eki,ince sıradan ünlüler bulunduran kelimelere kalın,kalın sıradan ünlüler bulunduran kelimelere de ince ünlülü biçimiyle eklenebilmekte ve böyle hallerde kalınlık-incelik (büyük ünlü uyumu) uyumu bozulmaktadır. Özellikle, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu ağızlarında bu durum daha belirgindir.16

- bizda bi işaret vardı.(El./Keban, KBAYA, 136/4/44)
- filan şehirde filan beyin oğluyum demiş./Nig./Bor/Karanlık-
dere, AAT, 179/14)
- yaşde (Erz./Hınıs/Taşbulak, EİA-11, 236/14 043 01/22)
- dağde (Ri./Çamlıhemşin/Şenyuva, RIA, 291/47/15)
- genşlikda(Art.,AYA, 71/167)

b-) Küçük Ünlü Uyumu

Bulunma hali eki küçük ünlü uyumuna uyar. Kelimenin kök veya gövde seslerinde uyumsuzluk yok ise, bulunma hali eki küçük ünlü uyumunun bozulmasına sebep olmamaktadır.

- gene çizdiği çuhurda sahlani.(Van,AIAD, 3/21)
- gönüllerde sahlısın.(K.Mar.,GDIAT, 152/18)
- aşā kövde çakal yok.(Bo./Akçakoca, AIAD, 159/13)

Küçük Ünlü Uyumunun Bozulması

Küçük ünlü uyumunun bozulduğu durumlar yönelme hali eki ile alakalı değildir. Kelimenin kök sesindeki yuvarlaklaşma, iyelik ekinin Osmanlı imlasında olduğu gibi düz(yolu=yolı) söylenmesi ve iyelik ekinin zaman içinde, bazı ağızlarda yuvarlaklaşması bu uyumsuzluklara sebep olmaktadır.¹⁷

- sultan mahmud çarşuda bi gullük almış.(Çank./Çerkes,AAT,91/6)
- onun yolında bi depo vardı.(Bing/Bilaloğlu,BMİKA,106/1/6)
- evünda (Isp.,ADÜM-1, 68/24)
- seviyesündeyük¹ (EİA-11,24/01 038 02/61);altunda,başunda(EİA.285)

11-KULLANILIŞI

A) - İSİM KÖK ve GÖVDELERİNDE

- bazarda şâfdali safdım. (Küt./Uşak/Hasköy, GBAA, 35/25/3)
- bir adında yanımıza geldi. (Niğ/Alay, TDED, 1946 (3-4) 156/4,5)
- bir kısmı âydi bez dokü. (Man./Soma/Tarhala, GBAA, 7/3/2,3)
- aşâ kövde çakal yok. (Bo./Akçakoca, AIAD, 159/3)
- ne gâlırsâ gâslıkdâ gâsin. (Isp./ ADÜM-1, 65/4)
- gini sen burdu nâ edib-bân deb-barı (Den./Tavas, GBAA, 69/54/16,17)

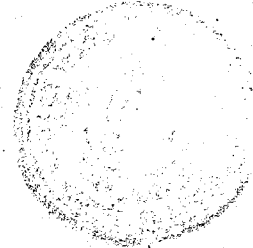
A-a) - Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- dağlarda gar çohdur getmiyek. (Erzin./Kemah/Doğanbeyli, EriA-11, -144/D-3,3/3)
- pasınlarda esir olduh. (Bit./Ahlat, ÖAAA, 316/V-1/6)
- gönüllerde sahlısın. (K.Mar., GDIAT, 152/18)
- bu çekezlēde yaygındı. (Ayd./Nazilli/Hamidiye, NYAS, 3/11)

A-b) - İyelik Eki Almış Kelimelerde

1. Teklik Şahıs:

- genç yaşında ölüm baña zor gelir. (Küt., KYA, 152/5/45)
- ula garsında ne dirilir edüp duriysün eyle. (Tr., KDIAT, 133/27)
- elimde gılıcım yağlıdı yağlı. (Ank./Kırıkkale/Gökdera. (OAAD, 213/13))

II. Teklik Şahıs:

- galbindä ni vâ didim?(Küt./Uşak/Selçikler, GBAA, 32/22/24,25)
- elinde cevahir daşı.(Ant.,ADÜM-1,131/22)

III. Teklik Şahıs:

- üsdündë bişer yirik.(Nevş./Ürgüp/Salur, NYA, 143/17/30)
- yorganına göre ayānı uzadır elindeğ ossa alır alıb-batır niy almasın dir.(Nevş./Derinkuyu/Suvermez, NYA,136/12/50)
- sarayın altındı hasır dokumeyi başlayo.(Den.GBAA,49/39/44)
- seviyesünde (Erz.,EİA11, 01 022 02/51)

I. Çokluk Şahıs:

- bële güneş tam tepemizde.(Ağ,AĞYA, 3/10/ 24)
- ölüm evimizde, gelir, gömsudur.(Kays./Bünyan,BA, 40/1/66,67)
- köyümüzde (Küt./Simav/Dağardı,DĞA, 31/4)

II. Çokluk Şahıs:

- evinizde yemeK yēdim.(El./Palu,PA , 70/5/19)
- geldim ya köyünüzde tütün vardı.(El./Keban,KBAYA 185/5/9)

III. Çokluk Şahıs:

- mēhmet bolu dālarında ğaldı.(Çank./Saray,AAT, 88/5)
- ellerinde keklik yavruları vardı.(El/Keban)

B- ZAMIRLERDE KULLANILIŞIB-a)- Şahıs ZamirlerindeI. Teklik Şahıs:bende/bändä/bendä/benda:

-yahu bende dursaña deya köyün āsı. (Kast./Daday/Karacağaç,
DaA, 47/1/83)

-bändä alceñ-mi mā başga didim. (Küt./Uşak/Selçikler, GBAA, 32/22/36)

-bendä vārdır dedi. (Ri./Çamlıhemşin /Şenyuva, RIA, 289/46/5)

-benda (Bing, BMİKA, s.83)

II. Teklik Şahıs:sende/sendä/sändi/sendä:

-vicdan galmi ha daha sende. (El./Harput, HYA, 65/1/162-163)

-sendä belki dayanmadı. (Ri./Çamlıhemşin/Şenyuva, RIA, 300/47/4)

-u güvē, bu gül sändi yoğ udum deyuru. (Muğ./Düğrek, GBAA,
99/75 / 51)

-sendä (Bing., BMİKA, s.83)

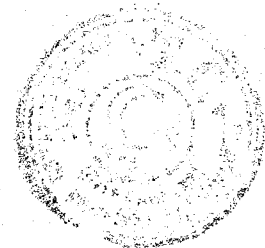
III. Teklik Şahıs:onda/unda/ondu/onde/inda:

-onda (KYA, s.90), ondu (KYA, s.90)

-unda (KYA, s.88) , unda (RIA, s.118)

-durmuşim inda(onda) (Ri./Çayeli/İncesirt, RIA, 262/31/28)

-onde (Bing., BMİKA, s.83)

I. Çokluk Şahıs:bizde/bizdä/bizda:

- o sölediniz bizde yohdur. (Çor./Çay/Hatap, AAT, 139/18)
- bizda bi işarat vardı. (El/Keban, KBAYA, 136/4/44)
- o da bizdä gabahat ğalmadı dëdi. (Afy., ADÜM-1, 31/11, 12)

II. Çokluk Şahıs:sizde/sizda:

- sizde (RIA, s.119), sizde, (KYA, s.88)
- sizda (Bing. BMİKA, s.83)

III. Çokluk Şahıs:onlarda/onnarda/onlāda/unnāda/unlarda/olarda:

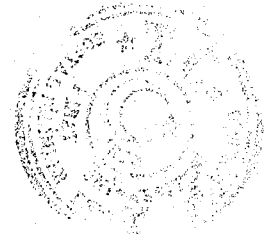
- unlaṛda, olaṛda¹⁸ (RIA, s.120)
- onlarda/Onnarda/onlāda/unnāda, (KYA, s.88)
- onnarda, (BMİKA, 83)

B-b) - İşaret ZamirlerindeI. Teklik Şahıs:bunda/bundu/bunde/ha bunda:

- bunda/bundu (KYA, s.90)
- bunde/ha bunda (RIA, s.123)

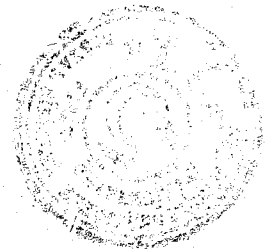
Rize ili ağızlarında işaret zamirleri sürekli olarak "ha" ile birlikte kullanıldıkları için, Turgut Günay, bunları zamir şekillerine ekleyerek vermektedir: (ha bu, havu, ha u, ha uni, havunun vb.)¹⁹

II. Teklik Şahıs:şunda/şundu:-şunda/şundu .(KYA, s.90)-aha şunda elli ra alacağım vardı, vërmedi.(El./Keban)III. Teklik Şahıs:ona/ondu/unda/ha unda/havunda:-onda/undu/unda, (KYA, s.90)-ha unda, havunda, (RİA, s.123)I. Çokluk Şahıs:bunlarda/bunnarda/bunlāda/bunnāda/bularda:-bunlarda, bunlāda, bunnarda, bunnāda, (KYA, s.90)-bularda (RİA, s.123)II. Çokluk Şahıs:şunlarda/şunlāda/şunnarda/şunnāda:-şunlarda, şunlāda, (KYA, s.90)-şunnarda, şunnāda (KYA, s.90)III. Çokluk Şahıs:onlarda/onlāda/onnarda/onnāda/ha unlarda/ havunlarda:-onlarda, onlāda (KYA, s.90)-onnarda, onnāda, (KYA, s.90)ha unlarda, havunlarda (RİA, s.123)

B-c) - D ö n ü Ő l ü l ü k Z a m i r l e r i n d ea) kendi:I. Teklik Şahıs:kendimde/gendimde/gendımda/kendumde/kendımda:-gendımda (KBAYA, s.108)-gendumde /RİA, s.121)-kendımda (EMİKA, s.84)II. Teklik Şahıs:gendında/gendunde/kendında :-gendında(KBAYA, s.108)-gendunde (RİA, s.121)-kendında (EMİKA, s.84)III. Teklik Şahıs:gendıda/gendısında/gendunde/gendusunde/kendisinde:-gendıda, gendısında(KBAYA, s.108)-gendunde, gendusunde (RİA, s.121)-kendıda (EMİKA , s.84)I. Çokluk Şahıs:gendımızda/gendumuzde/gendımızde/kendımızda:-gendımızda.(KBAYA, s.108)-gendumuzde, gendımızde (RİA, s.121)-kendımızda, (EMİKA, s.84)

II.Çekluk Şahıs:gendınızda/gendunuzde/gendinizde/kendızda-genlinızda(KBAYA, s.108)-gendunuzde, gendinizde (RİA, s.122)-kendızda (BİKA, s.84)III.Çekluk Şahıs:gendılarında/gendulerinde/gendilerunde/kendılarında:-gendılarında(KBAYA, s.108)-gendulerinde, gendilerunde (RİA, s.122)-kendılarında(BİKA, s. 84)b) öz :özünde:

-o ki namaz gılmıyırssa, özünde boynumu aldın mejbur seni öldü-
recih.(Kars/Arpaçay/B. Aküzüm, AKD , 330/4,5)

B-e)- Soru Zamirlerinde1) -kim:-kimde daha çoh para var.(El/Keban)²⁰2) - ne :nede var? (El./Keban)²¹

B-e)- Belirsizlik Zamirlerindebirinde/birinda/birisinde:

-iki gardaş var ımış zamanın birisinde.(Kırş./Kaman, OAAD, 99/1)

-vahtila koyun birinda bi reçber a varımış.(Çank./Çerkeş, AAT,
92/1)

-her birinda var yermi otuz tana sila./El./Bazkil/Doğancık,
KBAYA, 209/27/68)

heresinde :

heresinde üç tane kitap var. (El./Keban)²²

şeda :(şeyde):

-hatta gettik daşı çiharttık şeda, suda ki fazla yağınca.(El./
Baskil/Kumlutarla, KBAYA , 210/28/14,15)

III- BULUNMA HALİ EKİ YERİNE KULLANILAN DİĞER EKLER

Yalın Halin Bulunma Hali Yerine Kullanılması

İsim Kök ve Gövdelerinde:

- mehleden geçerken, bi ğapi önünden geçduğum sıra(sırada) görmezden ve tanımadığım bir şahısdan atış oldu.(Erz./Tortum/Katırlı, EİA-11, 126/07 024 01/22,23)
- ya beni birlik (birlikte) götür
ya gündümü öldüreyim.(Kast./Daday, DaA, 91/16/23,24)
- herhal(herhalde) (EİA-1, s.274)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

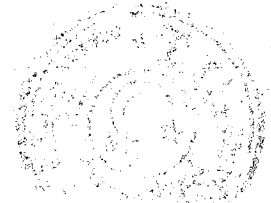
- u zamanın işanından başı(başında) saruk fes var ımış.(Or./Fatsa, KDİAT, 16/2,3)

Zamirlerde:

- bava diyor, ben diyor artık, ben(bende) sana bahçah yüz kalmadı.(Tunc/Erdoğan, TMKA, 8/3/43-44)

Yönelme Halinin Bulunma Hali Yerine Kullanılması

Anadolu ağızlarında yönelme hali ile bulunma hali ekleri arasında da sıkça görev aktarımının olduğu görülmektedir. Daha çok Karadeniz bölgesi ve özellikle de Rize ili ağızlarında bu durum müşahede edilmektedir.²³ Turgut Günay bunu, "eklerin bu yöredeki genel eğilimi" olarak açıklamaktadır.²⁴ Her çeşit isim tabanı ve zamirlerde görülmektedir.

İsim Kök ve Gövlelerinde

- eve(evde) duramāyırım.(Ri./İyidere/Köşklüköy, RIA, 236/13/20)
 -oy kemencem oy köksuz
 sen annesuz ben yoksuz
 bu koye bu kadar kiz(bu köyde)
 ben gezerum gömleksuz.(Ri., RIA, 209/4/2,3,4)
 -bir muddet oraya(orada) kalmışdur.(Tr./Of/Zelego, KDIAT, 163/5)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- fakat yakın civarda kimse giz vermediği gibi uzaklara(uzaklar-
 da) aramaya başlamış.(Or./Karapınar, KDIAT, 76/18,19_)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- benum zamānima(zamanımda) mekteb yoğ idi.(Ri./Güneysu/kibledağı
 RIA, 240/17/64)
 -çay tarlasına(tarlasında) gordüm(Ri. RIA, 210/4/25)
 -eyāümüze(ayağımızda) lastiümüz yitildi.(Ri./ Çamlıhemşin/Şen-
 yuva, RIA, 47/1)

Zamirlerde

- akil pırakmadi bana(bende)
 bu rizenun kızlari.(RIA)
 -du bakalım buna(bunda) ne iş var.(Ri.-RIA, 208/3/42)

Çıkma Halinin Bulunma Hali Yerine Kullanılması

Bulunma-Çıkma, çıkma-bulunma hali ekleri arasındaki görev aktarımı da Anadolu ağızlarında sıkça görülen bir olaydır.

ET'de bulunma hali eki, çıkma halinin fonksiyonunu da yerine getirmekte idi.²⁵ Ancak çıkma halinin bulunma hali yerine kullanılması Anadolu ağızlarına has bir hususiyet olarak dikkati çekmektedir. Bu durum daha çok Doğu Anadolu ağızlarında görülmektedir.²⁶

İsim Kök ve Gövdelerinde

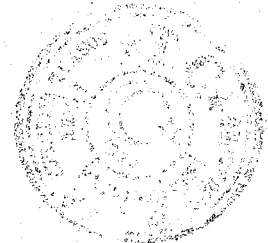
- üsuF ordan(orada) goyidan(kuyuda) galmış.(El/Baskıl/Şefkat, KBAYA, 218/34/6)
- kırk gün davamlı günden(günde) bi defa hayrını verirlerdi.
Tunc/Uzuntarla, TMKA, 1/2 /55,56)
- evden (evde) asılıydı etin çengelê.(Erz./Çat, EİA-11,
213/ 13 /13 000 01/14)
- fakat o çekirge demiş ki ben altı aydan(ayda) gelirim, getmiş
üç yüz seneyâ gâdar gelmâmiş.(El/Keban, KBAYA, 129/2/12,13)
- bir kereden(kerede) bitti.(Ed. TDAY-B , 1960, /185)
- bir endan(erde,erkekde) bi avrat vârmış.(Bit,ÖAAA,312/111-1/1)

İyelik Almış Kelimelerde

- şu bingöl tarafından (tarafında) oldu.(Tunc./Erdöğdu, TMKA,
8/3/53)

Zamirlerde

- onnardan(onlarda) herşe para pul.(El./Harput, HYA , 65/1/166)

IV- FONKSİYONLARI

Türkçede geniş bir kullanılış sahasına sahip eklerden biri olan bulunma hali ekinin temel fonksiyonu, iş, hal, hareket, eşya ve canlı-cansız bütün varlıkların yerini bildirmektedir.²⁷ Bundan sonraki ikinci önemli fonksiyonu ise, zaman bildirmesidir. Bu iki temel fonksiyonunu dikkate alarak, bulunma halini "yer-zaman" hali olarak adlandırmak da mümkündür. Bazı şivelerde (Türkmen. vakt-orun, Tatar: urın-vakit, Uygur: urın-vakit) bulunma halinin adı "yer-zaman" (orun-vakt) hali olarak belirlenmiştir.²⁸

Hareketin yapıldığı, olduğu, geçtiği mekân ile nesnenin bulunduğu yeri belirttiği için bu hale "bulunma hali" diyoruz. Bulunma hali eki ayrıca, iş ve hareketin icra vasıtasını bildirir, bir eylemin hangi vasıtayla yapıldığını belirtir. mak/mek mastarıyla birleşerek şimdiki zamanı ifade eder. an/en partisibiyle birleşerek zarf-fiiller kurar. Cümlede dolaylı tümleç ve zarf tümleci olarak vazife görür...vs.

Anadolu ağızlarında bulunma hali ekinin fonksiyonlarını şöyle sıralayabiliriz:

Hareketin Yapıldığı, Olduğu ve Eşyanın Bulunduğu Yeri Bildirir

İsik Kök ve Gövdelerinde:

- bazarda şafdali satdım. (Küt./Uşak/Hasköy, GBAA, 35/25/3)
- bir kısmısı avdi bez loku. (Man./Soma/Tarhala, GBAA, 7/3/2,3)
- aşşa kövde çakal yok. (Bo./Akçakoca, AİAD, 159/13)
- sultan mahmud çarşuda bi gulük almış. (Çank./Çerkeş, AAT, 91/6)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- onnarı kövlärdä mâsus yapâla, satâla.(Bal.,ADÜM-1, 5/5)
- eski düğünlerde atâa binnerlerdi, cirit oynarlardı.(Tunc./Uzun-
tarla, FMKA, 1/2/32)
- dağlarda ğar çoğdur, getmiyek.(Erzin./Kemah/Doğanbeyli/Kerer,
EriA-11, 144/D-3-3/3)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- eLimde ğılıcım yağlıdı yağlı.(Ank/Kırıkkale/Gökdere,OAAD, 218/13)
- koyumuzde ekseri zaten bu işler vardır.(Küt/Simav/Dağardı/De-
reköy, DGA , 31/4,5)
- mehmet bolu dâlarında ğaldı.(Çank./Saray, AAT, 88/5)

Zamirlerde

- davıl da bändä ğaldı.(İzm./Yenikoy,GBAA ,25/17/20)
- vicdan ğalmı ha daha sende.(El./Harput,HYA, 65/1/162,163_)
- düyünda bizdä ğarılar oyun oynamas.(Bal./Edremit/Kocaaslanlar
ADÜM-1, 5/20)

İş ve Hareketin İcra Vasıtasını Bildirir.

- Bir işin, bir hareketin ne ile, hangi vasıtayla yapıldığını belirtir. Bu yönüyle bulunma hali eki, vasıta hali ekine yaklaşıp.

- ütdüm daşda döğdüm yâyemedim.(Kon./Ermenek/K.Ortakoy,EFA D,11/470)
- beni bi irmakta götürdiler da bi taşun dibinda beni besladiler.
Ri./Çamlıhemşin/Şenyuva,RİA,291/47/28)

-o gajnatıya toprak saksıda yemäk yidirmış.(Muğ.,GBAA, 94/72/11,12)

İş ve Hareketin Zamanını Bildirir

Zamanla ilgili kelimelere gelerek, iş ve hareketin ne zaman, ne zaman kadar ve ne kadar zamanda yapıldığını veya yapılacağını belirtir. Ayrıca mak/mek mastarıyla birlikte şimdiki zaman ifadesini karşılamakta kullanılır. iş- mastarı ve an/en partisibiyle birlikte kullanıldığında ise, zarf-fiil olarak vazife görür.

-igirmi senede ödemeg şartıyle.(Kars/Kağızman/Kötek,KİA,173/7/2)

-ben aħşam saat beşte ati hazırlıyacam.(Ağ./Diyadin/Satıcılar, AĞYA, 8/22/237)

-ne gälisa gäşlikdä gäsin.(İsy. ADÜM-1, 65/4)

a)- mak/mek Mastarına Eklenerek Şimdiki Zaman Fonksiyonunu İcra Eder.

-köy davul zurna çalmahta,Nhalaylar çekmekte kēfleri o biçim. Ağ., AĞYA , 1/5/130,131)

-kayseride pastırma yapmahta olsunlar, biz gelağ meselemize. Diy.,DA, 119/16,17)

b)- an /en Partisibiyle Birleşerek Zarf-Fiiller Kurar

Bu şekil ile, ...irken, ...ince, ...diğinde gibi anlamlar ifade edilir. Azeri Türkçesinde sıkça kullanılan bir şekildir. ²⁹

-gelende dedi,saña iki tene soz söyliyecem.(Kars/Arpaçay/Kineği AKD , 29/42)

- diyende bu diyir ki, yav gel diyir bunun tecrübesini yapah.
Kars/Arpaçay/Akçalar/Keçebörk, KIA, 161/1/8)
- herif buni görende, helvayı Taşın bi mabenine sohmış.(Bit.
ÖAAA, 312/111-1/19,20)
- oğlum bi adamın gumandani gelende esger nêyêder?(Erz./Pasinler
EIA-11, 160/ 09 000 04/16,17)

c) - üş- Mastarına Eklenerek, ...erken, ...dığı zaman, Fonksiyonunda Zarf-Fiiller Kurar

- dönüşta o yanda ükları üklilar gelilar.(El./Keban/Aş.Çakmak,
KBAYA, 184/18/51,52)

...İçinde Manası Katar

- şu gonakda baklava bişer.(Eskş.,AIAD, 122/2)
- gene çızdığı çuhurda sahlani.(Van, AIAD, 3/21)
- teknede hamur.(Gir.,KDIAT, 129/2)
- bu vaziyetde adamcağız vefât ediyi. (Erzin./Ilıç/B.Armutlu
Eria-11, 78/D-2/14)

Dolaylı Tümleçler Kurar

İsim Kök ve Gövdelerinde:

- bazarda şefdali satdım.(Küt./Uşak/Haskoy,GBAA, 35/25/3)
- aşâ kövde çakal yok.(Bo./Akçakoca, AIAD, 159/13)
- bir kısmısı evdi bez doku.(Man./Soma/Tarhala,GBAA,17/3/2,3)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- onnarı kövlâda mäsus yapāla, satāla.(Bal.,ADÜM-1,5/5)
- telli durnam nâ gâzâsin yollâda.(Den./Tavas,GBAA,60/4/5)

İyâlik Eki Almış Kelimelerde

- ula garşında ne dirdir edüp duriysün..(Tr.,KDIAT , 133/27)
- üsdündě bişer yirik.(Nevş./Ürgüp/Salur,NYA, 143/17/3)
- kāndi mārķābini bazar yārindā gōmūş.(Bal.,ADUM-1,4/8)

Zamirlerde

- bendā vārdir dēdi.(Ri./Çamlıhemşin/Şenyuva,RIA,289/46/5)
- o sōlediniz bizde yoğdur.(Çor./Çay/Hatap,AAT , 139/18)

Zarf Tümleci Kurar

- bakdum aşşakda dalların üzērinde nefes atıyo.(Ri./Pazar/Derebaşı, RIA, 51/111)
- her tarafda yapıdık zafer düğünü/K.Mar.,GDIAT ,150/6)

İkilemeler Kurar

- ğiyıda kñsede (KYA, s.82)
- evde barkda (KYA, s.82)

V- BULUNMA HALİ EKİNİN DİĞER İSİM ÇEKİM EKLERİNİN YERİNE KULLANILMASI

Bulunma Halinin Belirtme Hali Yerine Kullanılması

-almış onda(onu) da bir dişlemiş.(Ri./Güneysu/Küçükcamı, RIA, 243/18/114)

Bulunma Halinin Yönelme Hali Yerine Kullanılması

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-ayın batmasında(batmasına) var idi bir saat daa.(Ri., RIA, 201/2/2)

-Toldürdü torbesinde(torbasına) sevindi aldı getti.(Bit.ÖAAA 313/1V-1/28)

Zamirlerde

-dayi bunda(buna) ne istiyşun.(Ri./Sütlüce, RIA, 224/10/261)

-biz onda(ona) eskiden tulum derduk.(Ri., RIA, 200/1/138)

-gözlerini yanıştırma onda(ona) (RIA- s.110-111)

Özellikle Rize ili ağızlarında görülen bulunma halinin yönelme hali yerine kullanılmasını Turgut Günay "bulunma hali ekinin bu yöredeki hususi eğilimine" bağlamaktadır.³⁰

Bulunma Halinin Çıkma Hali Yerine Kullanılması

Bulunma hali ekinin çıkma hali yerine kullanılması Anadolu ağızlarında oldukça yaygındır.³¹ Bu durum ET'nin Anadolu ağızlarında yaşatılan belirgin bir özelliğidir. Zira, ET'de

bulunma hali eki(locative-ablative) çıkma halini de ifade etmekte idi.³²

İsim Kök ve Gövdelerinde

- dadalarımız orta asyada(Orta Asyadan) gelmişler.(El/Baskil, KBAYA, 206/26/21)
- elazizdá(Elazığ'dan) gëttı malatıyā.(El./Keban/Aş.Çakmak KBAYA , 182/18/4,5)
- bu adam doğrudan doğru(doğrudan doğruya) yuharda çimerdi.(Kars/Kağızman/Kötek, KIA , 196/17/16)
- bağ ilkbaharda adam elen geçerse ondun sora başda ayağa(baştan ayağa) garıını yaparsın.(El/Poyraz/Beşik, PNKA,61/11/1,2)
- aşağda(aşağıdan) geldik, dereye yendik.(Tunc./Güleç,TMKA 10/4/62)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- gün geşdi zaman geldi günnerde(günlerden) bir gün bunnar isfahana çıldılar, bir oda dutdular.(Erz.,EİA-11, 16/4 01 000 02/93,94,95)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- tuna boyunda(boyundan) ol- (Ed.,TDAY-B,(1960) s.185)

Zamirlerde

- benda(benden) çalmış.(El./Baskil,KBAYA, 39/22)
- ben senin devenı bunnarda (bunlardan) çıhartırım.(El./Keban KBAYA , 131/3/21)

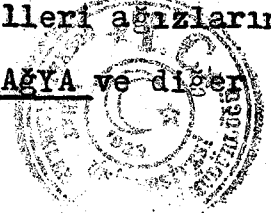
Bulunma Halinin Vasıta Hali Yerine Kullanılması

- döndüm geldim,ben ondan konuşmuyorum,o bende(benimle)konuşmuyor.
TMKA , 15/5/85,86)

N o t l a r

- 1)- Bkz. Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1980, s.234
- 2)- Muharrem Ergin, a.g.e., s.234-235; F. R. Zeynelov, Türk Dillerinin Mukayiseli Grammatikası, Bakü 1973, s.56
- 3)- Bkz. F.R.Zeynelov, a.g.e., s.56-57
- 4)- F.R.Zeynelov, a.g.e., s.57
- 5)- Bkz. A Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri (Çev. Mehmet Akalın) TDK Ankara, 1988 s.64
- 6)- Bkz. A. Von Gabain, a.g.e., s.64; M. Räsänen, Materialien zur Morphologie der Turkischen Sprachen, Helsinki 1957, s. 56-74
- 7)-Bkz. Gürer Gülsevin, Eski Anadolu(Türkiye) Türkçesinde İsim Çekimi Eklerinin Fonksiyonları ve Kullanılışları, (Yön. Doç.Dr.Osman Nedim Tuna) İnönü Üniv. Sos. Bil.Enst. basılmamış yüksek lisans tezi, Malatya 1987, s.91
- 8)- Bkz. Ahmet Caferoğlu, "Anadolu ve Rumeli ağız araştırmalarının bugünkü durumu"., Bilimsel Bildiriler 1957, TDK Ankara 1960 s. 65-70; Efrasiyap Gemalmaz, EİA-1, s.286; Turgut Günay, RIA, s.111;
- 9)-Bkz. F.R. Zeynelov, a.g.e., s.56-57
- 10)-Bkz. F.R. Zeynelov, a.g.e., s.57
- 11)-Bkz. Zeynep Korkmaz, GBAA, s. 41; Tuncer Gülensoy, KYA, s.82
- 12)-Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e., s.75
- 13)-Bkz. A. Von Gabain, a.g.e., s.64 (ırak+ta ve öd+te gibi)
- 14)- Bkz. Faruk Kadri Timurtaş, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, s.72; F.K. Timurtaş, Osmanlı Türkçesine Giriş, İstanbul 1979, s.108

- 15) - Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e. ,s.75-78
- 16) - Özellikle Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde daha çok kalın ünlüler bulunduran kelimeye ek ince ünlü ile gelmektedir. Bkz. Efrasiyap Gemalmaz, EİA-1,s.284; Turgut Günay, RIA , s.108-109; Ahmet Buran, KBAYA (metinleri)
- 17) - Bkz. Efrasiyap Gemalmaz, EİA-1,.s.285
- 18) - (olarda) Anadolu ağızlarında seyrek olarak kullanılan bir şekildir. Bu, Anadolu ağızları ile, ET'deki kullanılışları bileştirmektedir. Krş. A. Von Gabain, a.g.e. ,s.69
- 19) - Bkz. Turgut Günay, RIA, s.122-123
- 20) - Keban yöresindeki derlemelerim dolayısıyla zamirin bu yöredeki kullanılışını bilmekteyim.
- 21) - Bu zamir için de durum aynıdır. Yazı dilinden farklı değildir.
- 22) - "heresinde" bu belirsizlik zamirinin Elazığ ve yöresi ağızlarında yaygın olarak kullanıldığını kendi tespitlerimle bilmekteyim.
- 23) - Bkz. Turgut Günay, RIA , s.111
- 24) - Bkz. Turgut Günay, RIA, s.111
- 25) - Bkz. A. Von Gabain, a.g.e. ,s.64
- 26) - Bkz. EİA-11, KBAYA, TMKA, ÖAAA, HYA, GDIAT ve diğer eserlerin metinleri.
- 27) - Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e. ,s.234
- 28) - F. R. Zeynelov, a.g.e. ,s.56
- 29) Bu zarf-fiili şekli Azerî Türkçesinde yaygın olarak kullanılır. Anadolu'da da Azerî Türkçesinin tesiri görülen Kars, Erzurum , Muş, Van, Ağrı, Bitlis gibi Doğu Anadolu illeri ağızlarında yaygındır. Bkz. AKD, KİA, EİA-11, ÖAAA 312/, AĞYA ve diğer eserlerin metinleri.

- 30)- Bkz. Turgut Günay, RIA, s.110
- 31)- Ahmet Caferoğlu, Giresun, Ordu, Trabzon, Malatya(Hekimhan) Kastamonu, Afyon gibi yörelerde tespit ettiği bulunma halinin çıkma hali yerine kullanılmasını EF'nin Anadolu ağızlarında devam eden bir özelliği olarak açıklamaktadır. Bkz. Ahmet Caferoğlu, "Anadolu ve Rumeli ağız araştırmalarının bugünkü durumu", Bilimsel Bildiriler 1957 , TDK Ankara 1960, s.65-70
- 32)- Bkz. A. Von Gabain, a.g.e.,s.64; M. Räsänen, a.g.e.,s.56-74

Ç I K M A H A L İ (Ablative)

Çıkma hali, iş, hal ve hareketin çıkma, başlama noktasını gösterir. Genellikle fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığı veya çıktığı isim, cümlede çıkma(ablative) halinde bulunur.¹ Bu, çıkma halinin temel fonksiyonudur. Kullanıldığı fiilin anlamına uygun olarak çok çeşitli fonksiyonlar ifade eder.²

ET'de bulunma hali ekinin çıkma halini de ifade etmesi sebebiyle, ET için genel çıkma hali eklerini +ta, +te, +da, +de ve +dın, +din, +tın, +tin olarak gösterebiliriz.³ Bu arada, n ağzında ve daha sonraki dönemlerde +den, +dan, +ten, +tan şekilleri de yine ET kullanılan çıkma hali ekleridir.⁴ EAT'de genel olarak +den, +dan ve seyrek olarak da +dın, +din,⁵ TT'de ise ünlü ve ünsüz uyumları doğrultusunda +den, +dan/+ten, +tan şekilleri çıkma hali eki olarak kullanılmaktadırlar.⁶

Anadolu ağızlarında ekin temel şekli TT ile aynıdır. Ancak, ET'de asıl olan ve EAT'de de seyrek olarak görülen +dın biçiminin Anadolu ağızlarında da birkaç örnekte yaşadığı görülmektedir. Bunun dışında çeşitli fonetik değişmelerle ortaya çıkmış bazı farklı şekiller de vardır. Bunlar aşağıda sırasıyla gösterilmiştir.

Bugünkü Türk şivelerinin çoğunda çıkma hali ekinin şekli aynıdır.(Azerî, Türkmen, Gagauz, Türkiye Türkçesi, Özbek, Karaçay-Balkar vs)⁷ Diğer bazı şivelerde ise, ortak şekillerin dışında, +nan/+nen(Kazak, Kırgız, Başkur., Tatar) ve Kırgız

Türkçesinle ayrıca, +don/+dön, +ton/+tön, +non/+nön şekilleri
uygur Türkçesinde ise bu ek +dın biçimindedir.⁸

I- E K İ N F O N E T İ Ğ İ

ANADOLU AĞIZLARINDA GÖRÜLEN ÇIKMA HALİ(Ablative) EKLERİ

+dın :

, EP döneminin temel çıkma halı eki olan +dın şekli-
nin EAT'de yaygın olmadığını ve seyrek olarak kullanıldığını
yukarıda belirtmiştik. TT'de ise, ablative için böyle bir şe-
kil hiç kullanılmıyor.⁹ Anadolu ağızlarında yaygın olmamakla
birlikte, fişlerimiz arasında birkaç örneğe rastladık.

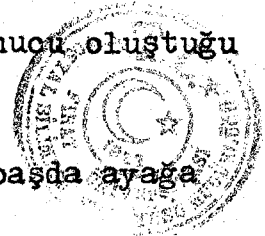
Bu örneklerden biri Kars/Arpaçay¹⁰, diğeri ise,
Denizli/Acıpayam/Ayaz¹¹ yörelerine aittir. Güney-Batı Anadolu
ağızlarında görülen ünlü daralmasının¹² çıkma halı için örnek
vermemesi, bu şekli, ünlü daralması ile izahın dışında bırak-
maktadır.

-ğardaş ğardaşı beladın arar. (Kars/Arpaçay, AKD, s.18)

-hâkim mârdıvandın enâkân dimiş. (Den./Acıpayam/Ayaz, GBAA,
68/54/6)

, Bu arada Elazığ/Poyraz/Beşik ve Kütahya/Kuşu yörele-
rinde görülen +dun şeklinin ünlü benzeşmesi sonucu olduğu
kanaatindeyiz.

-bah ilkbaharda adam elen geçerse, ondun sura başda ayağa

ğarını yaparsın.(El/Poyraz/Beşik,PNKA, 61/11/1,2)

-moskofdun korkdu hindi kómur madenini alınca.(Küt./Kuşu,
KYA , 191/24/80)

+dan/+den/+tan/+ten/dan/dan/dan/dan/:

-aradan beş altı sene geçmiş.(K.Mar./Andırın/Tokmaklı, GDIAT
133/4)

-günden güne sağralıp solmuş.(G.Ant.,GA-1, 344/18)

-gine o üş gap yemekden üş gâşih almış. (Nevş./Tatların,NYA
133/10/29)

-onnâdan (Bur./Yenişehir, BİYYAS 8/18)

-doğturdan alırız ilacı.(Burd/Bucak, ADÜM-1,111/21)

-esgidân iki gârdeş vâmiş.(Ayd./Nazilli,GBAA ,83/65/1)

-sağ taraftan yihiyacağ.(El/Poyraz/Erzurük,PNKA, 51/5/3)

-ahmetten isdemiş alamamış,mehmedien isdemiş alamamış, allaha
yalvarmış vermemiş.(Yozg./Yerköy/Hacıuşağı,YKA, 41/2/1,2,3)

+dene :

-erkendene(KYA,195/25/17)yenidene (KYA,211/37/9,10)

+Tan :

-ista bir iki ay galdihTan söra gönşular duza gidi.(El./Keban
Aş.Çakmak, KPAYA, 184/18/46,47)

+nan/+nân/+nân/+nen/+nén:

Bu şekiller, sonsesi n ünsüzü olan veya iyelik ek-
lerinden sonra getirilen çıkma hali ekli durumlarda ortaya
çıkılmaktadır. n ünsüzü kendisinden sonra gelen çıkma hali eki-

nin ilk ünsüzü olan d sesini kendisine benzeştirerek n yap-
makta ve ek dAn > nAn olmaktadır.

- hannan çıkıyo, camiyâ gidiyo. (Ant., ADÜM-1, 130/2)
- burnunnân sölürmüş. (Burd./Bucak/Ürkütü, ADÜM-1, 103/9)
- onnân gaylı bıyık, iyiyiz biz. (Küt./Kuşu, KYA, 192/14/109, 110)
- allâ sennen razı olsun, beni gurtatdın. (Mal./Tilek, GDIAT,
4/6)
- benim yarım gelişinnân bellidir. (Çank/Çerkeş, AAT, 125/10)

+lan :

- sen ne zit gidiyon baña aşamlan berli. (Küt./Tavşanlı, KYA
226/46/53)

Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra

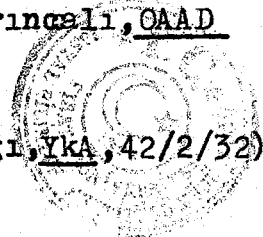
Çıkma hali eki yazı dilinde olduğu gibi, ünlü ile bi-
ten kelimelerden sonra hep tonlu biçimiyle gelmektedir.

- aradan aylar yıllar geçiyor. (Ağ., AĞYA, 1/16/17)
- irengin güzeldi, gülden lalādan. (Kars/Iğdır, KIA, 269/5a/18)
- geyükcelüden çıgdım bindim atıma. (Or./Fatsa, KDIAT, 25/6)

Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Çıkma hali eki, tonlu ünsüzlerle biten kelimelere,
ünsüz uyumuna bağlı olarak, +dan/+den tonlu biçimiyle eklen-
mektedir.

- anası gizına bir kulden eşşek yapmış. (Kırş./Karınca, CAAD
106/5)
- ötü yandan garısı gelmiş. (Yozg./Yerköy/Hacıuşağı, YKA, 42/2/32)

- ölan ävdän gîmiş.(Ayd./Bozdoğan/Ziyaretli,GBAA, 76/59/1)
 -bu yüzden çifcîniñ çocū mağdur oluyo.(Nevş./Acıgöl,NYA,130/7/9)

Tonsuz Ünsüzlerden Sonra

Anadolu ağızlarındaki tonlulaşma temayülü bu ekte de kendisini göstermektedir. Çıkma hali eki ET'de ünsüz uyumuna kısmen uyarken,¹³ EAT'de sürekli tonlu biçimiyle (+dAn) kullanılmış ve tonsuz ünsüzlerle biten kelimelere eklenince uyum dışı kalmıştır.¹⁴ TT'de ise bu ek, ünsüz uyumuna bağlı olarak tonlu ünsüzlerden sonra tonlu, tonsuz ünsüzlerden sonra da tonsuz biçimiyle kullanılmaktadır.¹⁵

Anadolu ağızlarında durum karışıktır. Genelde bir tonlulaşma temayülü ve dolayısıyla da ünsüz uyumunun bozulması söz konusudur. Fakat ünsüz uyumunun korunduğu ve devam ettirildiği örnekler de vardır:

- çobannıktan bi gazaç elde edemiya.(Kast./Daday/Karacaagaç,
DaA,47/1/76)
 -yüzbaşıya süledim biz türküz biz bülmiyerekten yedik.(Bit./
 Ahlat,ÖAAA,316/V-1/10)
 -sabantan beri yanındayım.(Tunc/Çıralı,TMKA, 17/6/40)

Tonlulaşma eğilimi, tonsuz bir ünsüzle biten kelimenin sonesini de etkileyerek onu yarı veya tam olarak tonlulaştırmaktadır. Bu arada ekın başındaki t ünsüzünün de bazen yarı tonlu bir durumda olduğu görülüyor.

- tâbi sıcağdan baygın düşüyor.(K.Mar./Elbistan,EA, 1/1/24,25)
 -bu melmekeTdan(El/Keban,KBAYA,127/1/4)
 -ışta bir iki ay ğaldıhtan söra, gönşular duza gidi.(El/Keban/

Ünsüz Uyumunun Bozulması

Anadolu ağızlarında çıkma hali eki, tonsuz ünsüzlerle biten kelimelere getirildiğinde, çoğu zaman, tonlulaşma eğilimine bağlı olarak, tonlulaşmakta ve ünsüz uyumuna uymamaktadır. Bu durumu EAT ve Klasik Osmanlıcaya ait özelliklerin Anadolu ağızlarındaki devamı olarak değerlendirebiliriz.¹⁶

- ağaçdan yapıldığımız o ğalış gibi şeylerle o kefi yer idik. (Mal. MA, 1/1/13,14)
- keklik atlar daşdan daşa. (Nig., TDED(3-4) 1946,158/19)
- esatdan nâciyenin ödü sîdar. (Nevş, NYA, 127/5/21)
- melmeketden. (Kars/Sarıkamış, KIA, 183/12/5)
- her taraftan esger gelmiş. (El./Harput/Buzlukbağları, HYA 62/1/34,35)
- ısıcakdan bozulmuş. (Kon./Ermenek/K.Ortaköy, EFAD, 11/466)

EKİN ÜNLÜ UYUMLARINA GÖRE DURUMU

a) - B ü y ü k Ü n l ü U y u m u

Çıkma hali eki ET¹⁷ ve EAT¹⁸ dönemlerinde büyük ünlü uyumuna uyar. TT'de de bu uyum sağlam bir şekilde işle-
mektedir. Anadolu ağızlarında ise, çıkma hali eki genel anlam-
da uyuma girmektedir. Ancak zaman zaman bölge ağızlarının ge-
nel temayüllerine ve bazı fonetik olaylara bağlı olarak uyum
dışı kalmaktadır.

Ekin uyuma giren şekillerine birkaç örnek verdikten
sonra uyumsuzluk örneklerini inceleyeceğiz.

-eşekden iniyo. (Çor. Osmancık, OAYA, 34/10/7)

-bu adam o vahtin ünnü yitlerinden biridir. (Kast., AAT, 3/3,4)

-içinde şeker birisi

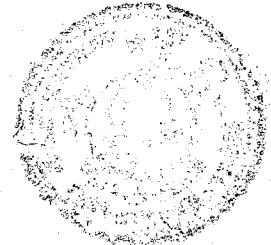
başdan başa şeker gelir. (K.Mar., GDIAT, 158/17,18)

Büyük Ünlü Uyumunun Bozulması

I) - Bölge Ağızlarının Özelliğine Bağlı Olarak:

Doğu Anadolu ağızlarının bir kısmında (Elazığ, Bingöl,
Tunceli, Muş, Ağrı, Van, Diyarbakır vs) görülen bazı eklerdeki
kalınlaşma temayülü çıkma hali ekinde de kendisini gösterir
ve ince sıradan ünlüler bulunduran kelimelere çıkma hali eki
getirildiğinde uyum bozulur.

-esgerdan geldim. (Bit./Ahlat, ÖAAA, 315/1V-1/3)

-biz sizdan glturalum.(Art./Maden,AYA, 85/61)

-men de glem

ele gl men de glem

felek mendan irag ol

dediğin men de glem.(Muş,AİAD,77/9,10)

Doğu Karadeniz ağızlarında ünlüler çok değişkendir.

Bu özelliğe bağlı olarak, özellikle Rize ili ağızlarında kalın sıradan ünlüler bulunduran kelimelere, ince ünlülü şekliyle gelen ek uyum dışı kalmaktadır:

-sabahten şeheril geldi.e.(Ri./Çamlıhemşin/Kaplıca, RİA
287/44/33)

-taşden (RİA259/29/11)

Doğu Anadolu ağızlarının diğer bir özelliği olan u,,ı gibi sesleri(sonses) i'leştirme temayülüne bağlı olarak büyük ünlü uyumunun bozulduğu görülüyor. Ancak, bu duruma çıkma hali eki ile alakalı değildir ve kelimenin kök veya gövdesinde meydana gelmektedir:

-hancidan bunlar kim deyüp sori.(Diy.,DA, 132/12,13)

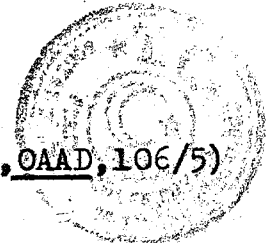
2)- ünlü-nsz ilişkileri Sebebiyle

2-a)- ünsüzlerin ünlüler zerindeki Kalınlaştırıcı Tesiriyle

Bu tür örneklerde uyumsuzluk ekte değil, kelimenin kök veya gövdesindeki seslerden birinin kalınlaşması yüzünden, kelimenin kök veya gövdesinde meydana gelmektedir.

-gunden gune zarım var.(Tok./Zile,ZAS,97/10)

-anası ğızına kulden eşşek yapmış.(Kırş./Karıncalı,OAAD,106/5)

b) - Küçük Ünlü Uyumu

Genel Türkçede olduğu gibi Anadolu ağızlarında da çıkma hali eki, küçük ünlü uyumuna uyan bir ektir:

-olan ävden gi'miş .(Ayd./Bozdoğan/Ziyaretli, GBAA, 76/59/1)

-sele sele narım var

gunden güne zarım var.(Tok./Zile, ZAÖS, 97/9,10)

-burnunnân sölürmüş .(Burd/Bucak/Ürkütlü, ADÜM-1, 103/9)

Küçük Ünlü Uyumunun Bozulması

Küçük ünlü uyumunun bozulduğu az sayıdaki örnekte, bu uyumsuzluğa çıkma hali ekinin değil, kelimenin kök veya gövde seslerinden birinin sebep olduğu görülmektedir.

-olur mu böyle ğarşudan garşuya.(Zong./Safranbolu, AİAD, 203/1)

-hiç gendümden bi şüphem yohdur.(Or./Fatsa/Çayıralan, KDIAT 23/23)

-gendünden (Kast./Daday/Uzbanlar, DaA, 51/3/33,34)

Hece Kaynaşması

-nēn(<neden) 'ālaşıysız anam ne var dey.(G.Ant., GA-1, 388/5,6)

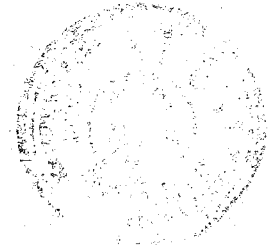
11- KULLANILIŞI

A- İSİM KÖK ve GÖVDELERİNDE

- erkenden yükletmiş o güzel yükünü.(Kon./Ermenek/K.Karapınar,
EFAD , 11/482)
- çobannıktan bi gazaç elde edemiya./Kast./Daday/Karacağaç,
DaA , 47/1/76)
- olan ävdän gi'miş.(Ayd./Bozdoğan/Ziyaretli,GBAA ,76/59/1)
- ışta bi iki ay galdıhtan sōra, gōnşular duza gidi.(El./Keban/
Aş.Çakmak, KBAYA, 184/18/46,47)
- hannan çıkıyo..(Ant./ADÜM-1, 130/12)
- hâkim mardivandin enâkân dimiş.(Den./Acıpayam/Ayaz,GBAA ,
68/54/6)

A-a) - Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- bâyim uykulardan uyan.(Ant.,ADÜM-1, 131/6)
- oğlan gızlardan izin isdedi, yola çıkdı.(Bo.,AİAD, 166/11)
- denizlerden garadan
yar gelir angaradan.(Nig./Kıçağaç,AAT ,181/23,24)
- at o daşlâdan déyo.(İzm./Çiğli,GBAA , 22/15/25)
- gadınlardan yol sorup yolumuza devam êtdik.(Ank./ Kırıkkale
Çongar, OAAD, 204/31)

A-b) - İyelik Eki Almış KelimelerdeI. Teklik Şahıs:

- anandan bi ayna galdı, babamdan bi hane galdı. (Mers./Mut, TPMTA ,245/8/4)
- cida düşdüm vatanımnan elimnen. (Bmuş/Bulanık, AİAD, 93/23)
- başımndan bi olay geçmedi ki, (Yozg./Yerköy/Aş. Elmağacı, YKA , 51/7/3)

II. Teklik Şahıs:

- hadi ölüm biz de geliyoz arkandan. (Man./Akhisar, TDAY-B, 1967/ 4/9_)
- merak etme gül hatmam gocaydan boşadırın. (Ant./Gündoğmuş/Koz- ağacı, GdÇA, 37/24/32,33)
- memeyden
ağalaram gülmemeyden
emlek kuzu olaydım
emerdim gül memeyden. (Ur., UA, 88/13,14,15,16)

III. Teklik Şahıs:

- gocasından gokusundan (Ayd. Bözdoğan/Ziyaretli, GBAA ,76/59/29)
- gurtuluyoz älindän gidiyoz. (Ayd./Karankova, GBAA, 74/58/14)
- can sihıntısınnan (Kars/Arpaçay/Kineği, AKD, 27/15)
- benim yarım gelişinnen bellidir. (Çank./Camişlı, AAT, 125/10)

I. Çokluk Şahıs:

- varak babamızdan izin isdeyek de biz elimiznen bulak dediler. (K.Mar./Cerit, GDIAT, 174/20)
- älimizdän gurtuldu gışdı. (Den./Kadılar, GBAA, 53/42/78)
- helallig alduh birbirimiznen. (Erzin./Keman, EriA-11, 174/D-3, 25/27)

II. Çokluk Şahıs:

-gidiyon elinizden

gurtulam dilinizden(Kırş./Gortulu, OAAD, 115/17, 18)

-gözünüzden ahan ğanı yaş olsun.(Am./Merzifon/İmret, AAT, 161/2)

-siz de yapın elizden alan mı var.(Erzin./Refahiye/Bulak,

EriA-11, 217/D-4, 6/59)

III. Çokluk Şahıs:

-kesir bağlarından gelsin geçilsin.(Or./Ünye, KDIAT, 4/3)

-ellerinnen silahlarını cephanelerini alırlar.(Ağ., AĞYA, 2/7/21)

-bu adam o vahtin ünü yitlerinden biridü.(Kast. AAT, 3/3, 4)

B- ZAMIRLERDE KULLANILIŞI

B-a) - Şahıs Zamirlerinde

I. Teklik Şahıs:

benden/bändän:

-avcı āmet dile benden ne dileceksen̄. (Esk./Mihallicık/Saray, AIAD, 112/5)

-eğer ben de sã ğarşu bi hata işlersen sen de benden al deya.
Kast./Daday/Karacaağaç, DaA, 46/1/34)

-ay ğız dāvtärini bändän saklama. (Afy./Şuhut, ADÜM-1, 34/24)

bennen(< benden):

-bennen(benden) ğurtulamazsın. (Am./Merzifon/Akpınar, AAT, 164/16)

-bennen(benden) teref. (Kars/Arpaçay/Akçalar, KIA, 161/1/23)

mennen(< menden=benden):

-daha mennen(menden) yohdur ona bir fayda

beyhude narıma yanmasın demiş. (Bit., AIAD, 67/8)

II. Teklik Şahıs:

senden/sändän:

-ben ayrılık bilmezdim

ayrılık senden oldu. (Zong./Bartın, AIAD, 185/16)

-ben gayri senden ayrılacayın deya' guccuk olan. (Kast./Daday/
Karacaağaç, DaA, 45/1/3)

-bayramda istärim sändän bi antarilik basma. (Ant. ADÜM-1, 134/4,5)

sennen/sännän(senden):

- sennen ne isderse baḥ bu ğara daşın dibine gel buradan al gö-
tür.(Kars/Arpaçay/Kineği, AKD, 27/20,21)
- buba diyo sännän yidi ğaT ğälinnig isdarim diyo.(Man./Alaşehir
Katırlı, GBAA)

III.Teklik Şahıs:ondan/onden/undan/undän/unden:

- demici ondan ğokādı.(Ayd./Nazilli,NYAS, 10/5)
- haberın var mı onden (Erzin./Ilıç/Akdoğan, ErİA-11,136/D-2,45/40)
- undan(KYA, 203/30/9), undän (RİA, 118/45/1)
- unden (RİA, 258/29/2)

onnan/onnan/onan:

- belke de ğardaşdarın dūğünü bitsin onnan sora bir tenesini de
cihanşah alabilir.(Kars/Arpaçay/Kineği, AKD, 27/12,13)
- onnan soğra bänim arğadaşım yaralandı.(K.Mar./İğdecik,GBAA,
13/8/2,3)

I.Çokluk Şahıs:bizden:

- kız bacılarımız ikisi da bizden küçükdi.(Bing./Yazgülü, BMİKA
113/2/2)
- pātişah hiddete gelmiş, mādem fakirdin bizden istiyeydin, biz
verürdük.(Or./Ünye, KDİAT, 10/29,30)

II.Çokluk Şahıs:sizden/sizdän:

- zatılam ben sizden hıs uş'ān y'ānına bi ğöv boncuk dikecem.
G.Ant, GA-1, 352/7,8)

sizden (Bur./Yenişehir, BIYYAS, 8/17)

-bayrama istärim sizdän. (Ant., ADÜM-1, 133/11)

111.Çokluk Şahıs:

onlardan/onlādan/onnardan/unlaşdan/unlaşden/unnādan:

-onnardan, onlādan, unnādan, (KYA, s.88)

-onlardan eyi bir salış alamayınca oğlan çoğ merak edi. (Diy. DA
126/6,7)

-olardan, unlaşdan, unlaşden, (RIA, s. 120)

B-b) - İ ş a r e t Z a m i r l e r i n d e

1. Teklik Şahıs:

bundan/ha bundan:

-ölum orası boş oda ge sen bundan vaz geç. (Bo., AIAD, 163/14)

-bundan yiyeK miyeK dedi. (Ad./Kadirli, KdA, 9/2/46)

-ha bundan (RIA, s.123)

bunnan/bunan(< bundan):

-nazlı yardan geldi bize bir nama

indi bunan sora yerışdim geme. (Kars/Arpaçay/Kineği, AKD, 89/24,25)

-bunnan sora gecä hırsızı gündüz hırsızına deyo ki, ğak gedälim
hünärini göstär. (Burd., ADÜM-1, 117/21,22)

punnan(< bundan):

-punnan sōna, ne bulursağ cannı cansız yarı yarıya, ortağığ di-
yor. (Siv./Yıldızeli/B.Avren, STİAT, 4/10)

II. Teklik Şahıs:şundan:

-aşa bu beyin ğızı şu dā ne susu şundan içiveren baken, derken yüzünü sürmüş, başını sürmüş bir serinnē veren dēmiş.(Küt., KYA, 156/6/6,7,8)

-şundan paramıznan bir tütün istiyālım.(Afy.,ADÜM-1, 31/7)

III. Teklik Şahıs:ondan/undan/undan̄/ha undan/havundan:

-ondan sona tel dakılı.(Muğ./Düğrek, GBAA,100/76/10)

-undan kerî sōna bu dēdi ki, bu ğızda anam u dēdi dēmen yanda dēdi.(Gir./Bulancak/Bozat, BKA, 1/1/10,11)

-undan̄ kerî altınını bilezini dakālā.(Bil./Sögüt/Yakacık, SA, 34/36/3)

-ha undan, havundan, (RİA, s.123)

annan (<ondan):

Bu kullanılış Anadolu ağızlarında fazla yaygın değildir. Seyrek olarak rastlanan şekiller, Anadolu ağızları ile EAT ve ET arasındaki bağı gösterir.¹⁹

-annan(ondan) sōra bu hayvanı, sening gözlering körmüdü dēye körölunun bobasının gözlerini oyalla.(Bo./Baltalı, AİAD, 161/4,5)

onnan(<ondan):

-onnan sora artıḡ yuvarlanaraq bu hāle geldi.(Kars/Hanak/Damal/ Y.Gündeş, KİA, 247/43/8)

I. Çokluk Şahıs:bunlardan/bulardan/bunnardan/bunlādan/bunnādan/ha bunlardan/

-kelōlan da bunnar ğonuşukān dinnemiş bunnardan evel, ğaçıP ğediP yā tuluğunun içine girmiş.(Kırş./Kaman, QAAD, 101/1,2)

-bulardan, ha bulardan(RIA, s.123)

-bunlādan, bunnādan(KYA, s.90)

II. Çokluk Şahıs:şunlardan/şunnardan/şunlādan/şunnādan:

-şunlardan, şunlādan(KYA, s.90)

-şunnardan, şunnādan (KYA, s.90)

III. Çokluk Şahıs:onlardan/onlādan/onnardan/onnādan/ha unlardan/havunlardan:

-onlardan, onnādan, onlādan, onnardan(KYA, s.90)

-ha unlardan, havunlardan (RIA, s.123)

-ğiz onnadan āvāl kaķıP ğenā ğālıP yerinā oturuyo.(Man./Alaşe-
hir/Katırlı, GBAA, 18/10/61,62)

-onlardan eyi bir salığ almayınca oğlan çoğ merak ēdi.(Diy.,
DA, 126/6,7)

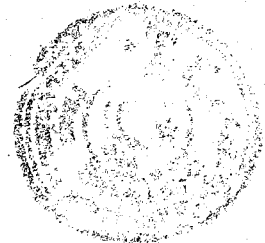
B-c)- D ö n ü ş l ü l ü k Z a m i r l e r i n d e

a) kendi:

I. Teklik Şahıs:kendimden/gendımdan/gendumden :

-gendımdan(KBAYA, s.108), gendumden (RIA, s.121)

-kendimdan (EMİKA, s.84)

II. Teklik Şahıs:kendından/gendından/gendünden:

- kendından (BMİKA, s.84)
- gendından(KBAYA, s.108), gendünden(RİA, s.121)

III. Teklik Şahıs:gendisından/gendidan/kendinden/gendünden/kendisinden:

- kendinden(BMİKA, s.84)
- gendisından, kendidan(KBAYA, s.108)
- gendünden, gendisinden(RİA, s.121)

I. Çokluk Şahıs:kendimizdan/gendimizdan/gendimizden/gendumuzden:

- kendimizdan(BMİKA, s. 85)
- gendimizdan (KBAYA, s.109)
- gendimizden, gendumuzden (RİA, s.122)

II. Çokluk Şahıs:kendinizdan/gendinizdan/gendinizden/gendunuzden:

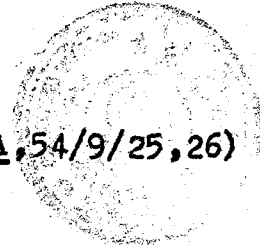
- kendinizdan(BMİKA, s.85)
- gendinizdan, (KBAYA, s.109), gendinizden, gendunuzden(RİA, s.122)

III. Çokluk Şahıs:kendilarından/gendilarından/gendileründen

- kendilarından(BMİKA, s.85)
- gendilarından(KBAYA, s.109), gendileründen(RİA, s.122)

2-öz :bir mektüp yazdım da sıtğı özünden

al elife ğanlar ahsın gözünden. (Yozg./Yerköy, Yka, 54/9/25, 26)

-özünnen gēdi bayıldı.(Siv. Kangal/Terekeme,STİAT, 111/14)

B-d) - Soru Zamirlerinde

1) - kim:

kimden/kimmän:

-evlerine kimden zarar oldūru bilmiyollar.(Ank./Kırıkkale/
Çongar, OAAD, 201/18,19

-kimden aldı öğüdü.(Kast./Daday,DaA,93/16/94)

-kimmän ävrak gelmiş kimi keflänir.(Afy./Salur,ADÜM-1,44/13)

2) - ne :

neden/niden:

-neden sen benim çocūmu döversin.(G.Ant/Nizip,NA,25/1/29)

-niden sän bu dävē götürdüñ deyo.(Den.GBAA,50/39/64,65)

B-e) - Belirsizlik Zamirlerinde

kimselerden/kimsälädän:

- ben o yari küsdüdü

kimselerden soramam(Siv.,STİAT ,74/7,8)

-işdi kimsälädän allah yolunu gidämiş.(Ayd./
GBAA, 91/70/1)

hepsinan (<hepsinden):

-onnan sore hepsinan imzo aldilar.(Bing./Ortakoy,BMİKA,153/6/65)

heresinden: (El/Keban)

kimseden(And.ağızları)

III.ÇIKMA HALİ EKİ YERİNE KULLANILAN DİĞ ER EKLER

Yalın Halin Çıkma Hali Yerine Kullanılması

Zamirlerde

-ney(neden) oraya seğırdursun.(EİA-1, s.274)

Belirtme Halinin Çıkma Hali Yerine Kullanılması

İsim Kök ve Gövdelerinde

-ingindi yüksekli dağların ğarı
adam vaz mı geçem sevdiği yarı(yardan)
dohsan beş yaşında olsam bir ğarı
dokülse dişlerim gonül yine senden vaz geçmez.(Niğ./Karacaşar,
TDED, 1946(3-4) 161/10,11,12)

Zamirlerde

-onu ğayri dört sene mektup gelmedi, mektup alamadık.(Kon/
Ermenek/K.Ortakoy, EFAD,11/467)

Yönelme Halinin Çıkma Hali Yerine Kullanılması

İsim Kök ve Gövdelerinde

-burada çok durmadığına(durmadığından) dişik konuşur.(Edir.,
TDAY-B, 1960/ s.184)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-arhadaşlar şindi başıma(başımdan) geçen esgerde bir hēkāya
var, size annadacam.(Erz./Geyik, EİA-11, 23/01 038 02/5)

- iste beni anama(anamdan) (Ri.,RIA,216/4/40)
- peşúme(peşimden) ağlayurdi
sevdiğim gana gana.(Tr./Sürmene/aksu,KDIAT,137/1,2)

Bulunma Halinin Çıkma Hali Yerine Kullanılması

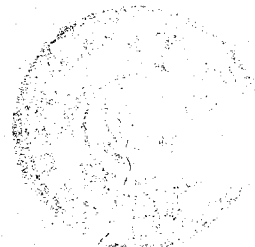
Bulunma hali ekinin çıkma hali eki yerine kullanılması ET'nin Anadolu ağızlarında yaşatılan bir özelliğidir. EAT dönemi metinlerinde de örneklerine rastlanan bu durumun temel sebebi, ET'de bulunma hali eklerinin aynı zamanda çıkma hali-²⁰ni de ifade etmesidir..(Bu konuyla ilgili olarak bkz. Bulunma Hali(Locative): Bulunma Halinin Çıkma Hali Yerine Kullanılması)

İsim Kök ve Gövdelerinde

- dadalarımız orta asyada(Orta asya'dan) gelmişler.(El/Baskil,
KBAYA, 206/26/21)
- bu adam doğruda doğru(doğrudan doğru) yuharda çimerdi./
Kars/Kağızman/Kötek,KIA, 196/17/16)
- başda (baştan) ayağa. (El./Poyraz/Beşik,PNKA,61/11/12)
- aşağda(aşağıdan) geldik, dereye yendik.(Tunc./Güleç,TMKA,
10/4/62)
- kak seni mahkemedá(mahkemededen) istárleñ.(Ri./Çayeli/Şenyuva,
RIA,292/48/10)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- gün geşdi zaman geldi, günnerde(günlerden) bir gün bunnar
isfahana çıhdılar,bir oda dutdular.(Erz.,EIA-11,16/ 4 01
000 02/93,94,95)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- gece dersinde(dersinden) çıhduh biz de, çağırdılar.(Erz./
Geyik, EİA-11, 23/01 038 02/8)
-tuna boyunda(boyından ol-) (Edir, TDAY-B, (1960), s.185)

Zamirlerde

- benda (benden) çalmış.(El./Baskıl, KBAYA, 238/39/22)
-ben senin deveni bunnarda(bunlardan) çıharfırım.(El./Keban,
KBAYA, 131/3/21)

IV- FONKSİYONLARI

Türkçede geniş bir kullanım alanına sahip olan çıkma hali eki, ismi fiile bağlarken iş, hal, hareket ve nesnenin çıkış noktasını, başlangıcını belirtir.²¹ Temel görevi, ayrılma, çıkma, uzaklaşma bildirmek olan çıkma hali ekinin ayrıca kullanıldığı fiilin anlamına bağlı olarak çok özel fonksiyonları da vardır.²² Gramer kitaplarımız bu temel fonksiyonları dolayısıyla, çıkma halini (ablative) genellikle "çıkma, ayrılma, uzaklaşma" hali adı altında işlemektedirler.²³

Hal eklerinin temel görevi ismi içinde bulunduğu duruma göre fiile bağlamaktır.²⁴ Ancak bu eklerin fonksiyonları bununla sınırlı değildir. Bazen isim ile isim arasında da bir vazife görürler. Çıkma hali ekinin de böyle özellikleri vardır. (taştan ev, gibi)

Çıkma hali ekinin Anadolu ağızlarındaki belli başlı fonksiyonları şunlardır:

İş, Hareket ve Nesnenin Başlangıcını, Çıkış Noktasını
Bildirir

İsim Kök ve Gövdelerinde

-erzincandan bindik kemaha gelincik arhadaşı tirende gördüler.

(Ank./Kırıkkale /Çongar, QAAD, 204/11)

-hannan çıkıyo, camiye gediyo. (Ant., ADÜM-1, 130/12)

-olan ävdan gimiş. (Ayd./Bozdoğan/Ziyaretli, GBAA, 76(59/1)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- oğlan gızlardan izin isdedi, yola çıkdı. (Bo., AIAD, 166/ 11)
- gadinnardan yol sorup yolumuza devam ettik. (Ank./Kırıkkale Çongar, OAAD, 204/31)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- başından bi olay geçmedi ki. (Yozg/Yerköy/Aş. Elmaağacı, YKA 51/7/3)
- cida düşdüm vatanımın, elimnen. (Muş.,/Bulanık, AIAD, 93/23)
- gurtuluyoz älindän gidiyoz. (Ayd./Karankova, GBAA, 74/58/14)

Zamirlerde

- benden al deya. (Kast./Daday/Karacağaç, DaA, 46/1/34)
- pâtişah hiddete gelmiş, mâdem fakirdin bizden isdeyeydin, biz verürdük. (Or./Ünye, KDIAT, 10/29,30)
- ölüm orası boş oda ge sen bundan vaz geç. (Bo., AIAD, 163/14)
- onlardan eyi bir salih almayınca oğlan çoğ merak edi. (Diy./DA, 126/5,7)

Hareketin ve İşin Zamanını Bildirir

Genellikle zamanla ilgili kelimelere gelerek, hareketin veya işin zamanını bildirir.

- öğleden sonra davul zurna gelür, düğün başlar. (Mal., MA, 6/6/3,4)
- sabahdan gahdım ezyın sesi var. (Tok/Artova/Örteren, STIAT 161/13)
- okçuluk, yâni ikinci bir aftaya cüme gününden başlā duyun. (Küt. Emet/Çatalçam, KYA, 180/20/12)

Eşyanın Neden Meydana Geldiğini Bildirir

Bu kullanılıştta, çıkma halı eki eklendiği kelimeyi doğrudan fiile bağlamamakta, kendisinden sonraki bir isimle tamlama kurarak tamlananı olan kelimeyle bir birlik oluşturmakta ve fiile böyle bağlanmaktadır. Bu tamlamalar takısız veya eksiz tamlamalara benzemektedirler. Genellikle birinci kelime(tamlayan) ikinci kelimenin(tamlanan) hangi maddeden meydana geldiğini, neden yapıldığını belirtir.

- hesirden abasi, kémden gúşađı.(Erz./Çat,EİA-11,213/ 13 000 01/12)
- daşdan bebek mî yaptırcañ başğa bi şe gätirälim sölä deyo.
Den./Çivril,GBAA, 57/44/18,19)
- meşeden güzel bir kütük kesir.(Kars/Arpaçay/Akçalar,KİA, 161/1/13)
- anası gızına kulden eşşek yapmış.(Kırş./Karıncalı,OAAD,106/5)

İş ve Hareketin Sebebini Bildirir

İsim Kök ve Gövdelerinde

- tabi sıcağdan baygın düşüyor.(K.Mar./Elbistan,EA,1/1/24,25)
- doumdan öldü.(Uş./Eşme/Bozlar, EYKA,3/4/2)
- fugaralıhtan camım yandı.(Siv./Yıldızeli/B.Avren, STİAT,4/2)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- oğlan korğusundan bişe demedi.(Diy,DA, 133/8,9)
- sevinduğundan gözleri yaşarur.(Tr.,KDİAT,133/2,3)

Zamirlerde

- ben ayrılık bilmezdim
bu ayrılık senden oldu.(Zong./Bartın, AİAD, 185/16)

Mukayese Derecesi Kurarİsim Kök ve Gövdelerinde

- yarimin yanağı ğandan gırmızı.(Afy./Emirdağlı,ADÜM-1,37/15)
 -irengin güzeldi gülden, lalâdan.(Kars/Iğdır,KİA,269/50/18)

Zamirlerde

- kız bacılarımız ikisi da bizdan küçükdi.(Bing./Yazgülü,
BMİKA, 113/2/2)
 -benden beter hanım.(Erz.,EİA-11, 12/4 01 000 01/63)

Bütünün Bir Parçasını Belirtirİsim Kök ve Gövdelerinde

- gine o uş ğap yemekden uş gâşih almış.(Nevş./Tatların,NYA, 133/10/29)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- sal daşlardan üç daş koyerler cınazenin üstina.(Bing.,BMİKA 182/10/15)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- bu adam o vahtin ünü yitlerinden biridü.(Kast.,AAT,3/3,4)

Bütünü İfade Eder

- onnan sora hepsinnan(hepsinden) imzo aldılar.(Bing./Orta-
 koy,BMİKA, 153/6/65,66)
 -ğonşulardan kimse gelmez.(Am.,Gümüshacıköy,AAT,160/3)

Cümlede Dolaylı Tümleç Durumundadır

Çıkma hali eki almış olan kelimeler, hareketin çıkma noktasını, başlama yerini belirttikleri için, cümlede yer ilgisiyle yüklemi tamamlarlar. İşte, cümlede bu durumda olan kelime veya kelime gruplarına dolaylı tümleç diyoruz.

İsim Kök ve Gövdelerinde

- bahçadan gopardım gülü.(Ant.,ADÜM-1, 131/13)
- bunun ırmağdan geçmâdini görmüşlär.(Burd/Bucak/Ürkütlü, ADÜM-1, 103/5)
- olan ävdän gimış.(Ayd./Bozdoğan/Ziyaretli,GBAA,76/59/1)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- bâyim uykulardan uyan.(Ant.,ADÜM-1, 131/6)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- hadî ölüm biz de geliyöz arkandan.(Man./Akhisar/Marmara TDAY-B, 1967/ 4/9)
- göğsünden vuruldu.(Den./Kadılar,GBAA,53/42/6)
- gidiyom elinizden
- gurtulam dilinizden.(Kırş./Gortulu,OAAD,115/17,18)

Zamirlerde

- benden al deya.(Kast./Daday/Karacağaç, DaA, 46/1/34)
- bayrama istârim sizdän.(Ant.,ADÜM-1, 133/11)
- şundan paramıznan bir tütün istiyâlim.(Afy.,ADÜM-1,31/7)

Cümlenin Nesnesi Durumundadır

Buraca belirtme hali ile ifade edilmesi gereken ve cümlenin nesnesi durumunda olan kelimeye çıkma hali eki gelmiştir. Şekil olarak çıkma hali eki almış olan bu kelime gra-

matik anlamı bakımından nesnedir.²⁵

-ben de aynı babamın yaptığı işden(işi) yapacağım.(Erzin./
Ilıç/B.Armutlu, ErIA-11,78/D-2-14/15)

Cümlede Zaman Zarfı Durumundadır.

-aşamdan bir äv, gündüz bi şe yödu.(Den.,GBAA,52/41/5)

-zabağdan gahdim ezyen sesi var.(Tok/Artova/Örteren,STİAT,161/13)

-erkenden yükletmiş o güzel yukünü.(Kon/Ermenek/K.Karapınar
EFAD,11/482)

-her gün sabağtan ağışama gadar yati uzani. (Diy.,DA,237/15,16)

Zarf-Fiil Olur

-dev geldüğundan "bismillah ya allah!" deyî.(Ri.,RIA,198/ 1/34)

Yer ve Yön Bildiren Kelimelere Eklenererek Hareket ve İşin Yer ve Yönünü Belirtir.

-su altınnan saman yürütür.(Gir.,KDİAT,130/15)

-evümüzün önü yoldur yol üstü

ziyaret üsdünnen sam yeli esdi.(Tok/Artova/Örteren,STİAT,149/9.10)

-sarayın altından gessin.(Kars/Arpaçay/Kineği,AKD,27/5,6)

-mesela buradan izmire götürmüş.(Niğ/Bor/Karanlıkdere,AAT,179/4)

-gelin geldi şordan beri.(Ad. /Kadirli,56/1/131,132)

-sıçam gelir yuhardan aşşa.(Ank./Kırıkkalet /Çongar,OAAD,208/5)

Bazı Edaflara Bağlanarak Fiilin Yönünü Belirtir.

- çocuk atına bindi, camiden tarafa yorüdü. (Bol, AİAD, 167/17, 18)
- hiç benden tarafa bakmadı dedim. (Bil./Söğüt/Koyunlu, SA, 4/2/16, 17)
- kağdık ordan yollandık köy yolunna aşā. (Tr./Vakıkebir/Tonya KDİAT, 135/17, 18)

an/en Partisibiyle..diktan Anlamında Kullanılır

- garnı doyandan soyna, gahdı gızın yatağunun başına oturdu. (Mal./Tilek, GDİAT, 4/17, 18)
- tireneden gidenden sōna aradım arhadaşı bulamadım. (Ank./Kırıkkale/Çongar, OAAD, 204/13)

arak/erek Gerundiumuna Eklenerek Onun Anlamını Pekleştirir

- u vakit adamın çok esgisi oluyo, ben acıyarakdan aldım. (Küt, KYA, 166/9/17)
- ana avrat sögerekden geşdi getdi. (Erzin./Kemaliye, ErİA-11, 14/D-1-1/39)
- az gideller uz gideller, konarahtan göçerekten, (Diy, DA, 133/20, 21)

.....İçinde Manası Verir

- yan çantasından şekeri doldurdu. (Erz./Tepekoy, EİA, 11, 26/01 III 01/22)
- o guyudan bi gamış çıkmış. (Afy./Dinar/Karapınar, GBAA, 43/32/9)

Edatlarla Kullanılışısonra :sonra/sora/sona/sore/sōna/ sūra/sorna/souna/soñura/soğra/soyna/sōnam/sonacım:

- sen he dedikten sonra biz seni yēmi dōrt saatin içinde oraya atarız.(Ağ.,AğYA,1/3/78,79)
- onnan sonra bān gailim ölüme.(Afy./Emirdağlı,ADÜM-1,37/13)
- sordum adam bizden sora düşmüş olacak.(Tr.,KDIAT,134/15)
- ondan sona çıkar dışarı.(Eşk./Mihallicık/Saray,AİAD,112/11)
- unnan sōna gainadırız.(İzm./Bergama/Çürükbağ,GBAA,29/20/3)
- unnan sore hepsinan imzo aldılar.(Bing./Ortaköy,BMIKA,153/6/65,66)
- baba Tür işimizi görek,düşek yola onnan sūra almırsan alma.
Bit/Ahlat,ÖAAA,314/11-1/6)
- bigaş gün galdıhtan sorna kısarnaya gētdik.(Erzin?/Tercan Çadırkaya,ErİA-II,290/D-6-3/5,6)
- okuduktan soyna çalgı dutar.(Bal./Edremit/Kocaaslanlar,ADÜM-1,5/15)
- dağdā gomuş,yürüyüvemiş,göp yürüdükten soñura sabālan gātmiş da gitmiş ölu.(Ayd./Karacasu,KsYA,23/1/2,3)
- onnan soğra bānim arhadaşım yaralandı.(Man./İğdecik,GBAA 13/8/2,3)
- ğarnızdoyannan soyna, gāhdı gızın yatağını başına oturdu.
Mal./Tilek,GDIAT,4/17,18)
- eller evin içinde geçim edeken ben ondan sonam,şeyin başında evcik yapıyodum.(Yozg./Yerköy,Yka-44/3/26,27)
- undan sonacım çanaggaleye vādık.(Küt./Simav/Çitgöl,KYA,208/34/11)

geri:

keri/kēri/kāri/kerē/

- onların ayarını verüz üç beş bin lira para vörüz ondan keri o şekeri dağıtırız orda yedüz.(Zong./Bartın,BYA,52/6/5,6)
- ondan keri sona bu dēdi ki, bu gızda anam u dēdi dēmen yanda dedi.(Gir./Bulancak/Bozat,BKA,1/1/10,11)
- sān kimsin dediktün kāri, baña oduncu ali ā dārılar demiş. Isp,ADÜM-1,68/13)
- eledikten kerē mayamız olur.(Küt./Köprüören,KYA,173/16/2)
- yendikten geri,(Küt./Simav/Kuşu,KYA,183/23/3)

beri:

- küçüklükten beri bende bī heves vardı.(Tunc./Güleç,TMKA,13/5)

gayrı:

gaylı/

- onnan gaylı bıyık,iyiyız biz.(Küt./Kuşu,KYA,192/14/109,110)

başka:

başğa/başha:

- benden başğa yar seversen iki gözün kör olsun.(Ad./Kadirli,AKH,294/11,12)
- bundan başğa bişe bilmām arhadaş.(Art./Yusufeli/Zeytincik AYA, 20)

Ikilemeler Kurar

Çıkma hali eki ile yapılan ikilemelerde, ikilenmeyi oluşturan kelimelerden birincisi sürekli olarak çıkma hali eki alır:

-daş yarıldı başdan başa.(Küt./Tavşanlı/Çobanköy,KYA,176/18/18)

-olur mu böle ğarşudan ğarşuya.(Zong/Safranbolu,AİAD, 203/1)

-ātuk biden bire bıçak gibi kesilmez.(Çor./Osmancık/Avlağı,
OAYA, 2/1/28)

-günden güne saralıp solmuş.(G.Ant.,GA-1, 344/18)

-aşağıdan esen seher yeli mi

ben gonüm divane mi dehi mi

derinden derine bir yel esiyo

bu gun de ayrılığın günü mü.(Niğ./Karaç aşar,TDED 1946(3-4)

161/5,6,7,8)

V-ÇIKMA HALİ EKİNİN DİĞER İSİM ÇEKİM EKLERİNİN YERİNE KULLANILMASI

Çıkma Halinin Yalın Hal Yerine Kullanılması

İsim Kök ve Gövdelerinde

- gayatdan(gayet) bu herif fugaraymış.(Çank/Cacıklar,AAT,83/1)
- tekrardan bu yerleşi teslim aldı.(Kars/Posof/Türkgözü,KİA 216/29/11,12)
- sabahtan olur(Sabah oluyor)(Kars/Selim/Karahamza,KİA,11/5)
- ama üş günnen(gün) aj galdıh.(Kars/Subatan,KİA,168/4/50)

Çıkma halinin Belirtme Hali Yerine Kullanılması

İsim Kök ve Gövdelerinde

- ben de aynı babamın yaptığı işden(işi) yapacağım.(Erz./Erzin/İliç/B.Armutlu,ErİA-11,78/2-14/15)

Çıkma Halinin Yönelme Hali Yerine Kullanılması

İsim Kök ve Gövdelerinde

- kaşıp gıdağ
- çırayı yaşıp gıdağ
- gözelden(güzele) doyum olmaz
- yüzüne başıp gıdağ.(Ur,UA,87/1,2,3,4)
- ğadın bu sözden gızarak bir nalin vurup tçüpü girdi.(Tr. KDİAT, 189/13)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- tahım gumandani ahsandan izin vėrdi ki, arħadaşlar usda esger-
lerden (askerlere) nöbet diyi bir şey yoh.(Erz./Geyik,EİA-11,
24/4 01/038 02/35,36,37)

Çıkama Halinin Bulunma Hali Yerine Kullanılması

Çıkma halinin bulunma hali yerine kullanılması özellikle Doğu Anadolu ağızlarında yaygındır. Eklerin fonksiyonlarının karıştırılmasından ileri gelmektedir. Bu karışıklıkta ET'de bulunma hali ekinin çıkma hali yerine kullanılması da rol oynar.

İsim Kök ve Gövdelerinde

kırk gün davamlı günden(günde) bi defa hayrını verirlerdi.

Tunc, /Uzuntarla, TMKA, 1/2/55,56)

-bu melmekeTdan(memlekette) adam yok.(El./Keban, KBAYA, 127/1/4)

-bi erdan(edre) bi arvat varmış.(Bit, ÖAAA, 312/111-1/1)

-üsuF ordan(orada) goyidan(kuyuda) galmiş.(El/Baskil, KBAYA 218/34/6)

-evden(evde) asılıydi et çengelâ.(Erz/Çat, EIA-11, 213/13 000 01/14)

-bir kereden(kerede) bitti.(Ed., TDAY-B, 1960/185)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-su bingöl tarafından(tarafında) oldu.(Tunc/Erdoğan, TMKA 8/3/53)

Zamirlerde

-onnardan(onlarda) her şe para pu.(El./Harput, HYA, 65/1/166)

Çıkma Halinin Vasıta Hali Yerine Kullanılması

Anadolu ağızlarında çıkma hali ekinin vasıta hali yerine kullanılması da oldukça yaygındır. Çıkma hali ekinin

"eşyanın neden meydana geldiğini ve iş ve hareketin sebebini" bildiren fonksiyonları, bir yönüyle vasıta hali ekinin fonksiyonlarına yaklaşıyor. Bu yakınlık dolayısıyla da vasıta hali eki yerine sıkça çıkma hali eki kullanılmaktadır.

İsim Kök ve Gövdelerinde

- etrāfi taşden(taşla) çevrilmiş.(Ri./Çayeli/Aşıklar,RIA,29/13)
- hābelerini zînetli maldan(malla) dolduruyor.(Sıv/ Yıldızeli/B.Avren,STİAT,5/34)
- zordan buldi bu günü.(El./Ağın,KBAYA,277/50/19)
- sen hōkumatdan mı(hükümetle) oynısın./El/Harput/Buzlukbağları HYA, 65/1/153,154)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- gağnı arabalarımızdan(arabalarımızla) meşgul oluruz.(Erz/Çat, EİA-11,213/13 000 01/25)
- padışah maiyetinde(mahiyetiyle) seyhata çığı.(Diy,DA,213/6)

Zamirlerde

- gağveci deyi benden(benimle) gelen arkadaşların hepsine çay yap.(Erzin/İliç/B.Armutlu,ErİA-11, 2-14/11)
- döndüm geldim ben ondan(onunla) konuşmuyorum, o bende(benimle) konuşmuyor.(
- bir gün 'ayeli sultan hanım gene demişkine padışahım dimiş has bahçesine gidelim de senden(senimle) bir küfte yuğuralım.(G.Ant./Nizip,NA, 25/1/4,5)
- o da bendan(benle, benimle) barbardi.(Bing/Gökdere,BMİKA, 198/14/7)

N o t l a r

- 1)-Bkz. Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1980, s.235
- 2)-Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e., s.235-236
- 3)- Bkz. A.Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri(Çev.Mehmet Akalın) TDK, Ankara 1988, s.64; M.Rasanen, Materialen zur Morphologie der Türkischen Sprachcn, Helsinki, 1957, s.56-74
- 4)-Bkz.A. Von Gabain, a.g.e., s.64
- 5)-F.Kadri Timurtaş, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, s.72; Gürer Gülsevin, Eski Anadolu(Türkiye) Türkçesinde İsim Çekimi Eklerinin Fonksiyonları ve Kullanılışları, (Yön.Doç. Dr.Osman Nedim Tuna) İnönü univ. Sos.Bil.Enst. Basılmamış yüksek lisans tezi, Malatya 1987, s.98-99
- 6)-Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e., s.235-236
- 7)-Bkz.F.R.Zeynelov, Türk Dillerinin Mukayiseli Grammatikası, Bakü, 1973, s.59
- 8)-Bkz.F.R.Zeynelov, a.g.e., s.58-59
- 9)-Bkz.Muharrem Ergin, a.g.e., s.235-236
- 10)-Bkz.Selahattin Olcay, Ahmet Bican Ercilasun, Ensar Aslan, Arpaçay Köylerinden Derlemeler, TDK Ankara 1978, s.18
- 11)-Zeynep Korkmaz, Güney-Batı Anadolu Ağızları, TDK Ankara, 1956
- 12)-Bkz.Zeynep Korkmaz, a.g.e., s.68/54/6
- 13)-Bkz.A.Von Gabain, a.g.e., s.64 (taş+dın,)
- 14)-Bkz.F.K.Timurtaş, a.g.e., s72
- 15)-Bkz.Muharrem Ergin, a.g.e., s.235-236
- 16)-Bkz.F.K.Timurtaş, a.g.e., s.72; Osmanlı Türkçesine Giriş, İstanbul, 1979, s.113

- 17) -Bkz.A.Von Gabain, a.g.e. s.64
- 18) -Bkz.F.K.Timurtaş, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, s.72
- 19) -A, Von Gabain, a.g.e. ,s.64; F.K.Timurtaş, a.g.e. s.72;
Gürer Gülsevin, a.g.t. s.98-99
- 20) -Bkz.A. Von Gabain, a.g.e. s.64; M. Räsänen, a.g.e., s.56-74
- 21) -Enver Naci Gökşen, "Çıkma durumu(-den) ve kapsamı" Türk Dili, (279) 1974 s.973-978
- 22) -Kevser Acarlar, "Çıkma durumunda(den halinde) sözcüklerin tümcede türlü kullanılışları", Türk Dili, (235) 1971, s.34-37
Muharrem Ergin, a.g.e. s.235-236
- 23) -Bkz.Muharrem Ergin, a.g.e. s.235-236; Neşe Atabey, Dr.İbrahim Kutluk, Sevgi Özel(Prof.Dr.Doğan Aksan) Sözcük Türleri, TDK Ankara, 1983, s.38-39; Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, İstanbul, 1974 ,s.326; T.Nejat Gencan, Dilbilgisi, İstanbul, 1975, s.163; A.Dilaçar, "Gramer", TDAY-B; (1971) s.95
- 24) -Bkz.Muharrem Ergin, a.g.e. s.226
- 25) -Bkz. Kevser Acarlar, "a.g.m. s.34-37; Enver Naci Gökşen, a.g.m. s.973-978

V A S İ T A H A L İ (İnstrümental)

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisi vasıtası ile, kendisinin iştiraki ile veya kendisinin ifade ettiği zamanda yapıldığını göstermek için isim vasıta halinde bulunur.¹

Fiilin ne ile, kim ile, ne zaman ve nasıl yapıldığını ifade etmek için isim vasıta hali eki alır. Buna rağmen Türkiye Türkçesinin grameri üzerine yazılan bazı eserlerde vasıta (İnstrümental) haline yer verilmemektedir.²

Vasıta hali eki, EP'de +n'dir³ EAT'de de asıl ek, +n olmakla birlikte, +la, +birle, +İLA (<ile) şekilleri de kullanılmıştır.⁴ TT'de +n vasıta hali eki, artık kalıplaşmış olarak belli bazı kelimelerde varlığını devam ettirmektedir.⁵ Ancak, kalıplaşmış ve kelime gövdesinin bir parçası durumuna girmiş olan bu ek, bir nevi zarf yapma fonksiyonundadır. Bununla birlikte, TT'de vasıta hali fonksiyonunu "ile" edatının ekleşmiş biçimleri olan +la/+le ekleri yerine getirmektedir. Yaygın olarak kullanılan şekil de budur.

İ- E K İ N F O N E T İ Ğ İ

ANADOLU AĞIZLARINDA GÖRÜLEN VASİTA HALİ EKLERİ

Yazı diline göre biraz daha işlek olmakla birlikte Anadolu ağızlarında da +n vasıta hali ekinin getirildiği ör-

nekler fazla değildir. Yaygın olarak kullanılan vasıta hali eki, "ile ve ile+n" biçimlerinden eklenen ve çeşitli fonetik değişmelerle ortaya çıkan eklerdir. (ınan, inen, unan, ünen, nan, nen)

+n :

Türkçenin temel ve eski vasıta hali ekidir.⁶ Anadolu ağızlarında sınırlı sayıda ve özellikle zamanla alakalı kelimeler ile bazı edatlarda görülür:

-u gece gündüzün gezemişti hiç kimseden korkusu yokmuşdu ölüm. (Bil./Söğüt/Koyunlu, SA, 5/4/1,2)

-ikindin üsdü gelini alı gide. (Uş./Eşme/Kayalı, EYKA, 6/8/10,11)

-çünkü gışın olmas. (Küt, KYA, 116/1/42,43)

-tesgerem gelir güzün. (Or./Ünye/Eldürtü, KDIAT, 7/26)

-ilkin yaşımı büyüdüp okula saldılar. (Mal, MA, 12/9/1)

-yazın tütün yaparıs. (Muğ./Yerkesik, GBAA, 96/73/23)

-buğdey çavdar guzden ekilir de arpa baharın ekilir. (Nevş./Ürgüp/Salur, NYA, 143/17/40)

-dizin dizin sürün. (Kays., KA, 32/13/12)

-iki ikin dört edem, (Ri ., RİA, s.109)

-babam geliyo koşuşa yüzün göyulu yatıyo. (Çor./Osmancık/Avlağı OAYA, 15/4/36)

-yola çıktım gidiyom, bi di bakdım geceyin daha zabah yakın. (İzm./Yeniköy, GBAA, 25/17/42)

-acıkın(azıcık), artıkın(artık), gayrikin(gayri,artık) (Ed. TDAY-B, 1960, s.185)

şeyde bulbul kimin isim zar oldi. (Muş, AİAD, 90/5)

-tağudan kelir tav kibin. (Tr./Akçaabad, KDIAT, 135/1)

- o sebeple bele bu gibin şeyler çoğ görmüşüğ.(El./Poyraz/Cip, PNKA, 75/18/18)
- yemek yedirile gene ğız elimizi öpē artıkın né verecese belek onu veri.(Uş./Eşme/Bozlar, EYKA, 2/1/36,37)
- kel emeyim bir keren./Or./Vakfıkebir/Melekşe, KDIAT, 236/8)

+ñ :

- kışın deyoğ ya!(Küt./Sınav/Dağardı/Everler, DGA, 23/8)

+ıla/+file/+ile/+ila/+ilâ/+ilâ/+ula/+üle:

"ile" edatının ekleşmiş biçimleri olan +le/+la ekleri Anadolu ağızlarında kullanılan en yaygın vasıta hali ekleridir. Ancak, henüz tam olarak ekleşmemiş, "ile" edatının kök sesini muhafaza eden ve vasıta hali eki görevinde kullanılan şekiller de vardır.

- ışdı āşam ıla ğızlara almış götürmüş.(Den. GBAA, 48/39/24,25)
- temamile ğozel tencerelere ğoruğ.(Nevş./Avanos/Göynük, NYA, 174/41/21)
- benim senin ile masa ğavğam yok dedi.(Kon./Ermenek/K.Ortaköy, EFAD, 11/469)
- tamamilâ söyliyir.(Art./Şavşat/Şenköy, AYA 65/27)
- sâni annen ilâ çok ğonuşur umuş.(Ayd./Karacasu/Çardak, GBAA, 87/67/9.10/)
- hindi onnar benim suyula su sulallar.(Kon./Ermenek/K.Ortaköy, EFAD, 11/471)
- aslanna ğaplan bi bızlan zâncirlâ ğumu biraktıklarıla ğoşmuş. Isp., ADÜM-1, 63/5,6)

+inan/+inan/+inän/+inan/+unan/+ünen/+ünen/+ünän:

-iletirik çamaşırı ilāne görüh, saplı taş inan su alırh, yiha-
rüh.(Nevş./NYA,128/5/65)

-sen gêt de giz inan yolla, goş.(Erzin./Iliç/Doğan, EriA-11,
119/D-2-34/1,2)

-üzengi inän yürüyän aT.(İzm./Bergama/Yalnızev, GBAA,31/21/12,13)

-bizä bi gafa tütün ver paramız inan.(Afy. ADÜM-1,31/8,9)

-sohu suyunan yêhamiş, mendiliyner bağlamış.(Erz./Taşınar.
EIA-11, 17/01 035 01/14,15)

-ayranı yoh işmeye kurkunen gider sısmaya.(Kays., KA, 24/10/3)

-it ölu itin gızı gene beni bir sözünen gendinden dër.(K.Mar.,
GDIAT,161/10)

-yükünän gälir ikän ünänî kâsdilâ.(Muğ./Dirgeme, GBAA,101/77/12)

+nan/+nän/+nen/+neñ:

ile+n biçimi gerileyici benzeşmeyle inAn olduktan
sonra, kök sesi olan i'yi düşürmekte ve ek +nAn şeklinde
ortaya çıkmaktadır.

-menîmki de sabunnan hınne saterdi.(Bit., ÖAAA,314/1V-1/46)

-märkâbi geçirmiş yükünän batırmış.(İzm./Yeniköy, GBAA,25/17/44)

-kövün içi ama béle doldı. urusnen.(Erz./Tepeköy, EIA-11,
26/01 III 01/14)

-ikinci seferinde akrabänän gidēsîñ gösTemeye.(Küt., KYA,
135/1/3)

-hē bu neyner yinir, bu etneñ yinir.(Bil./Sögüt/Koyunlu, SA,6/6/3)

+la/+lâ/+lâ/+le:

- yani köylerde toplamayla idare edermiş. (Kars/Kağızman/Kötek/
Paslı, KİA, 188/16/2)
- o uç adam bir birilâ konuşuyollar. (Art, AYA, 67/39)
- o zaman tabî cāyil olmak münāsibātīlâ. (Den., GBAA, 52/41/8,9)
- allahın emriyle pehamberin gabliyle biz de bunu vëdik. (El/
Keban, KBAYA, 196/23/7,8)

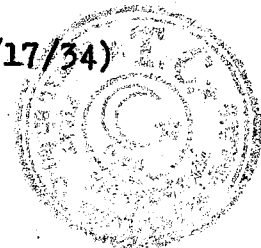
+lan/+lân/+lân/+len:

"ile" edatının ile+n biçiminde genişletilmesinden sonra kök sesi olan i'yi kaybetmesi ve +lan şeklinde kalıplaşmasıyla ortaya çıkmışlardır.

- çalılan, davıllan gâlin gîmiş. (Den., GBAA, 51/40/31,32)
- onunlân yatâ kân olan içâri girmiş dâvi öldürmüş. (Isp, ADUM, 1.)
- nâlâ nâzillidi oılân un gâliyomuş dâvilâlân. (Ayd./Bozdoğan,
GBAA, 79/61/7,8)
- gidip oğlum diyor bu olacak kelimedir bî laf demeylen olmaz.
- Tunc./Erdoğan, TMKA, 8/3/41,42)

+ılan/+ilân/+ilân/+ilen/+ilân:

- baharın kokusu yazılan gâlidir. (Burd./Bucak/Ürkütlü, ADUM-1, 109/17)
- beni dabançayılan vurum boğazuma ip bağlamağın. (Art./Maden,
AYA, 84)26)
- alın ilân vurdum. (Rf./Çamlıhemşin, RIA, 41/40)
- yedi düvel ilen edavet olduñ geçiyer nufuzum dâyla daşa. (Niğ.
Kıçağaç, AAT, 184/11,12)
- bi zaman uraşdım ayılân. (İzm./Yeniköy, GBAA, 25/17/34)

+ına/+ine/+una/+üne :

-eline sêlam vërdi

meni ağlatdı ğetdi.(Bit./Ahlat,AİAD,53/16)

-bi ğün dürbünine, gayanın doruğunnan bakarkana bi çadırda
yörük ğızı görtye.(Bo./Baltalı,AİAD, 161/15,16)

-çocuk vadı, çocuuna da pazarlık ettilä.(İsp./Eğridir/Kara-
ağaç/Çarsaray,ADÜM-1, 74/7)

+na/+nâ/+ne :

-ben de bi öluna nişannandım.(Nevş./Ürgüp/Salur,NYA,147/20/9,10)

-saplar sürüläcäk düvännä(Afy./Dinar/Kazanpınar,GBAA,44/34/10)

-ondan sönä duvenne sürelle.(Nevş./Hacıbektas/Yenice,NYA,
204/61/10)

+en:

-fakat umuniyeten(umuniyetle,genellikle) ayı üzerine duru-
yorduh.(Tunc./Güleç,TMKA,13/5/13,14)

+a :

Aşağıdaki örnekte +a sesi vasıta hali eki olarak
görölmektedir. Ancak, sonsesi n ünsüzü olan bu kelime, +la
biçiminde getirilen vasıta hali ekinin ünsüzünü kendisine
benzeştirerek la > +na yapmıştır. Daha sonra da yanyana bu-
lunan iki n (nn) ünsüzü tekleşmiş ve ek la > na > a olarak
kalmıştır: pehlivanla > peylifanna > peylifana
-oğlum baş çavuş şu peylifāna güleşeceksin diyo,(Çor./Osmancık
Avlağı, OAYA, 14/4/12,13)

+inenniK :

-fındı ezip içerisine gıyyuk oklā inenniK gıvırıyuk. (Gir./Bulancağ/Bozat, BKA, 27/19/3)

Yukarıdaki şekilde, asıl vasıta hali eki, inen'dir.

+inenniK şeklinin oluşmasında ise bir ek yığılması söz konusudur. ile > ile+n > inen > inenniK

+leyin/+lêin/+neyin/+leyine:

Zarf yapma fonksiyonları daha kuvvetli olan yukarıdaki ekler, bir yönüyle de vasıta hali ekinin fonksiyonuna eş bir vazife görürler. Vasıta halinde olan kelimeler zaten genellikle cümlenin zarfı olurlar.

-birez toplum bunu yadırgadı amma gene de bi zorluğ çekmedi millet çabucağ leyin benimsedi. (Mal, MA, 4/4/11, 12, 13)

-zabañlêin gâkallar, davarı yok. (Esk./Mihallicık/Saray, AİAD, 112/30)

-sona ayşamneyin evine gelmiş. (Esk./Mihallicık/Saray, AİAD, 111/7)

+nan bile/+lan bile:

Saadet Çağatay, "+n birle" şeklinde çift olarak kullanılan vasıta hali eklerinde, +n vasıta hali ekinin fonksiyonunu unutturmaya başladığını" ifade etmektedir.⁷ (iki yigirmi edgü ödin birle...)

Anadolu ağızlarında tespit ettiğimiz çift vasıta hali eklerinde +n vasıta hali eki değil, nan bile(birle) ve lan bile şekilleri vardır. Burada, daha çok, vasıta hali anlamını kuvvetlendirmek için, çift ek kullanılmıştır.

Ünlü İli Biten Kelimelerden Sonra

+n vasıta hali eki ünlü ile biten kelimelere doğrudan eklenir.

-ikindin üsdü gelini alı gide. (Uş./Eşme/Kayalı, EYKA, 6/8/10, 11)

-iki ikin dört eder. (Ri, RIA, s.109)

-kel emeyim bir keren. (Or./Vakıkebir/Melekşe, KDİAT, 236/8)

"ile ve (ile+n)" edatından ekleşerek vasıta hali eki fonksiyonunu üstlenen ekler, fonetik olarak çok çeşitlidir. la/+le şeklinde eklenen biçimler, ünlü ile biten bir kelimeye doğrudan eklenebilmektedir. Bu durumda, ekin ilkesi ünlüsü ile kelimenin sonses ünlüsü genellikle kaynaşmaktadır:

-ve ben gucüle gurtuldum, onun öldüğünü de ben gordüm. (Çank./Saray, AAT, 88/5, 6)

-punnarı almış terazile tartmışdur. (Tr./Of, KDİAT, 163/12)

Ancak, ekin önsesi olan i'nin henüz tam olarak erimediği örneklerde, i sesi y'ye dönüşür ve öylece ekleşir.

-üsdünde böle hacı memed ayı sölemek suretiyle adam dukKanına gider. (Kays., KA, 19/71/30, 3L)

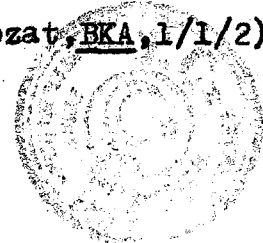
-hindi hububuk guşuyla keklik galır. (Mer./Anamur/Dereköy, TPMMA, 234/4/35)

+nen(ile+n) biçiminden eklenen vasıta hali eki, ünlü ile biten bir kelimeye doğrudan eklendiği gibi, y sesiyle birlikte de eklenebilmektedir.

-şindi haticēnen endük dēmene. (Gir/Bulancak/Bozat, BKA, 1/1/2)

-sepet yapmaynan geçinüdü. (Kast., AAT, 3/2, 3)

-ayneylan (Ed., TDAY-B, 1960/185)

iyelik üçüncü şahıstan sonra, araya bir n sesi girdiği için, ek, yardımcı ses almadan bu ses ile birlikte eklenmektedir.

-allahın emrinne alırız veririz demiş.(Bil./Söğüt/Koyunlu, SA, 25/22/46)

-olan arkadaşlarına oyna. (Uş./Eşme/Bozlar, EYKA, 1/2/33)

Ünsüz düşmesi olayına bağlı olarak bazen ünlü ikizleşmesi ortaya çıkar ki, bu örneklerde arada herhangi bir bağlayıcı ünsüz yoktur.

-çocuk vadı, çocuuna da pazarlık ettilä.(Isp./Eğridir/Karaağaç ADÜM-1,74/7)

Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

+n vasıta half eki ünsüzle biten kelimelerden sonra getirildiğinde, ünlü uyumları doğrultusunda bir yardımcı ünlü alır.

-sonra güzün şehriye tökerlerdi elden.(Mal, MA, 2/3/6)

-ilkin gazanı hazıllarış.(Nevş, NYA, 126/5/1)

ile(ve ile+n) edatından eklenen şekiller çok farklıdır. Genellikle ünlü uyumuna uygun biçimde eklenen bu şekillerin bir bölümü tam ekleşmiş, bir bölümü ise, henüz tam ekleşmemiştir. Kök sesteki i ünlüsü, ünlü uyumlarına göre ı, i, u, ü olabilmekte ve böylece eklenebilmektedir.

-tekbiri gene ağızla anadın mı şe yapar.(El./Poyraz/Erzurük PNKA, 51/3/10)

- böylelikle herifin bés altı göşusunu mahv etmiş.(Kırş./Kaman, OAAD, 100/12)
- o da diyi ki, éssegilen öncül oynadıh.(Mal. GDIAT, 65/3)
- đavul ula oynālā meydānda.(Küt./Gediz/Akcaalan, KYA, 218/40/11)
- fadikin suçu yōdu
- zorunan ğaşdı fadik.(Tok./Zile, ZAÖS, 88/23, 24)

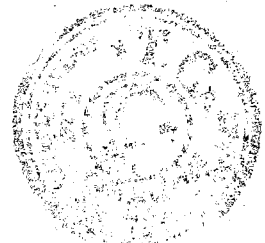
Tosuz Ünsüzlerden Sonra

ile edatı +la/+le biçimde eklesince, tonsuz ünsüzler üzerinde herhangi bir etkisi olmamaktadır. Ancak ünlünün korunduğu hallerde, iki ünlü arasında kalan kelimenin sonesi tonlulaşmaktadır:

- ben getmegñnen bu tunelden çıhamadım.(Ank./Karikkale/Çongar, OAAD, 204/37)
- o da diyi ki, éssegilen öncül oynadıh.(Mal, GDIAT, 65/3)

Anadolu ağızlarındaki tonlulaşma temayülüne bağlı olarak, ekin ilkses ünlüsünün bulunmadığı bazı biçimler de tonsuz ünsüzlerle biten kelimelere eklenince tonlulaşmaya sebep olmaktadır. Ancak, bu tonlulaşmanın, henüz ekin ilk ses ünlüsünü yitirmediği zamanlarda olduğu kanaatindeyiz.

- oğlanı da zaten dileğlen(dilek+ ilen) almışlarmış.(Mers./Erdemli/Avgadi, TPMMTA, 290/44/16)
- ékseriyette pağalıya oturu kütahyada.(Küt. KYA, 135/1/16, 17)

EKİN ÜNLÜ UYUMLARINA GÖRE DURUMU

a) - B ü y ü k Ü n l ü U y u m u

+n vasıta hali eki, Türkçenin her devresinde büyük ünlü uyumuna uyar.⁸ "ile" edatından eklenen +la/+le/+ıla/+ile gibi EAT'de kullanılan diğer şekiller de uyuma girerler.⁹ TT'de +la/+le biçiminde eklenen şekiller uyuma girerken, henüz tam olarak ekleşmemiş ve vasıta hali fonksiyonunda kullanılan ile edatının diğer biçimleri uyum dışı kalabilmektedirler.

Anadolu ağızlarında +n vasıta hali eki genel Türkçede olduğu gibi uyuma girer. Bu vasıta hali ekinin getirildiği bazı kelimelerde görülen uyumsuzlukların sebebi ek değil, kelimenin kök veya gövdesindeki bir sesin uyuma aykırı düşmesidir.

-ömrün uzun ossun, düünün güzün ossun. (Kays., KA, 31/12/5)

"ile" edatından eklenen biçimler de genellikle büyük ünlü uyumuna uyarlar. Ancak, ekin önsesi olan i'yi koruyan biçimler, bölge ağızlarının bazı özellikleri ve ünlü-ünsüz ilişkilerinin doğurduğu bazı şekiller uyum dışı kalırlar.

Büyük Ünlü Uyumunun Bozulması

1) - Bölge Ağızlarının Özelliğine Bağlı Olarak

Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz ağızlarındaki ünlülerin değişkenliği sebebiyle, kalın ünlüler bulandıran keli-

melere ince, ince ünlüler bulunduran kelimelere de kalın ünlü biçimiyle gelen ek büyük ünlü uyumunu bozmaktadır.

-gaminen eylesin bay ihdiyarlıh. (Kars/Kağızman/Kötek, KIA, 7/32)

-ayuyile táke birbirilá boğuşuyurle. (Ri./Çamlıhemşin/Kaplıca, RIA, 286/44/8)

-idda édiler birbirina. (Van, AIAD, 3/15)

-diyi ben bunu südüyla böyütdüm. (El./Keban/KBAYA, 131/3/37, 38)

2) - Ünlü-Ünsüz İlişkileri Sebebiyle

2-a) - Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki Kalınlaştırıcı Tesiriyle

Bu tür örneklerde aslında uyumsuzluğa sebep olan ek değil, kelimenin kök veya gövde seslerinden biridir. Kelime içindeki ünsüzlerden biri (k, g, ğ, vb) yanındaki ünlüyü kalınlaştırınca, ince sıradan ünlüler bulunduran kelimelerde büyük ünlü uyumu bozulmaktadır.

-ve ben de gucüle gurtuldum, onun öldüyünü de ben gordüm.

Çank./Saray, AAT, 88/5, 6)

-ayranı yoğ işmeye, kürkünen gider sışmaya. (Kays. KA, 24/10/3)

-işmeye oturunca gätir yılları siltü güynen bileğinden gätir parláya. (Kast./Daday /Uzbanlar, DaA, 49/2/34, 35)

2-b) - Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki İnceltici Tesiriyle

Bu şekillerde de uyumsuzluğa sebep olan ek değil, genellikle bir ünsüzün (y, l, t vb) yanındaki herhangi bir ünlüyü inceltmesi sebep olmaktadır.

-misafirlári garşılá gálnı gönşula arabeynan gätirá. (Bal./Edremit/Bakacak, ADÜM-1, 6/.15, 16)

-ayneylan (Ed., FDAY-B, 1960/185)

-ganel inen gelir. (Nevş, NYA, 130/7)

b) - K ü ç ü k Ü n l ü U y u m u

Hem vasıta hali ekinin asıl şekli olan +n hem de "ile:" edatından eklenen biçimler, Anadolu ağızlarında küçük ünlü uyumuna uyarlar. Henüz tam eklenmemiş veya i sesini kaybetmemiş olan şekillerde, bu ses ı, i, u, ü, biçiminde kök seslere uyduğundan, uyumsuzluk pek görülmemektedir.

-köylünen bozuğ gêtdi aramız. (

yêke yêk düşmana varmağ sıramız. (Kırş./Kaman/Hamit, OAAD, 102/1,2)

-hindi onnar benim suyuya su sula³lar. (Kon./Ermenek/K. Ortaköy EFAD, 11/471)

-ömrün^ñ uzun ossuñ, düünün güzün ossuñ. (Kays., KA, 31/12/5)

Ünlü İkizleşmesi

-çocuk vâdi; çocuuna da pazarlık ettilâ. (Isp./Eğridir/Karaağaç Çarsaray, ADÜM-1, 74/7)

II. KULLANILISI

A- İSİM KÖK ve GÖVDELERİNDE

- ilkin elerik zahrayı. (Nevş., NYA, 119/1/2)
- yazın tütün yaparıs. (Muğ./Yerkesik, GBAA, 96/73/23)
- ësgî kocasi aynı şehere vezirlan bile kızın pobasi padişaha musafir oldiler. (Tr./Akçaabad/Tüzköy, KDİAT, 183/8,9)
- böylelikle kırk gün kırk gece düün yapmışlar götürmüşler. Yozg/Yerköy/Kumluca, YkA, 55/10/12)
- bäsmäläylä çıkdık yola. (Ant, ADÜM-1, 131/1)
- şindi haticänen endük demene. (Gir./Bulancak/Bozat, BKA, 1/1/2)
- üzeyir beyinen bunnar bir at üsdündemi yerdemi hangisini isdersen deyir. (Erz./Taşpınar, EİA-11, 20/4 01 035 01/141,142)
- megrihinan meşrih bütün sana yeriye. (Kars/Selim/Oluklu, KİA, 225/34/42)
- her gün bir evde sıraylan tökerler idi. (Mal. MA, 2/3/7)
- yaluñuz dargunluğ unan olmasın deye bakıya. (Kast../Daday/ Karacağağaç, DaA, 46/1/53,54)
- saplar sürüläcäk düvännä. (Afy./Dinar/Kazanpınar, GBAA, 44/34/10)
- yedi düvel ilen edavet olduñ, geçiyer nüfuzun dayla daşa. Niğ./Kiçağağaç, AAT, 184/11,12)
- allahın emriyle, pëhamberin gabliyle biz de bunu vërdik. El/Keban, KBAYA, 196/23/7,8)
- ikinci seferinde akrabañnañ gidësiñ göstemeye. (Küt., KYA, 153/1/3)
- üş dört dene adamınañ giz evine ciyiz götürmeye varalları, getirmiye. (Kays. KA, 6/1/128,129)

A-a) Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- ayvalı gönşularla esgidän su dāvası va.(Afy./ADÜM-1, 33/13)
- büyük bardaqlala şerbet verilir.(Küt, KYA,136/1/51)
- vay beyzadem der baluklarlan ne gonışıysünüz?(Tr.,KDIAT,133/23)
- bizim gönşular en yakın gönşular inen barbar.(Ad./Kadirli, KdA- 14/3/69,70)
- azalarnan heylandılar arasında dedä.(Bing./Bilaloğlu, BMKA 107/1/40)
- sabana basıyo öküzlerinen barbar gahiyo.(Mal/Doğanşehir/ Günedoğru, GSKA,1/1/10,11)
- gızdarınan baravar dörudam dörü gene gitdiler aynı gayıya. Kars/Çıldır/Koçgüden, KIA,361/91/252)
- oradaki islammarnan beraber gitdiler.(Erz/Horasan, EİA-11, 141/ 08 040 01/25)

A-b)- İyelik Eki Almış Kelimelerde1. Teklik Şahıs:

- dosdumile duşmanımı irahdan sezerin(Bol./Baltalı, AİAD,162/16,17)
- anamlı ikimiz bir evdeyik bizden başga kimsemiz yoq. Niğ./Alay, TDED 1946(3-4), 153/1)
- akşam kardeşlerimle evde top oynuyoruz.(Zong/Bartın, BYA,80/16/6)
- ben iki dene çocūmlan galdım.(Ayd/Karacasu, KsYA, 37/16/1)
- bu üç oğlumunan bu ğarımı al sırbıstan şahı gaynatama götür, ben de sōna geleceğam(Siv./Olukman, STİAT, 43/27,28)
- vallahi ğan ederim/ yarım inen gezene.(Am./Merzifon/Akpınar, AAT, 163/15,16)

anamman ben de gētdim.(Tok./Niksar, STİAT,199/28)

-eşeKe babamınan bindük, tabi babam önde Katırın üsünde.(Çor/
Osmancık/Avlağı, OAYA, 35/11/4,5)

II.Teklik Şahıs:

-ölum şu gamayı çirçe barmañla çıkarısen o zaman gidersen,
diyor.(Kon/Cihanbeyli/Kulu, TDAY-B- 1967, 28/22,23)

-sening hasretingle coşdum da gētdim.(Kast. AAT,7/13)

-abdillā suyu kesersin ama halil dayıñnan dönüürsünüz dedim.

Bil/Söğüt/Koyunlu, SA,5/3/7)

III.Çokluk Şahıs:

-ne işe, çocuğu almış hediyesile beraber götürmüş babasına
teslim etmiş, gelmiş.(Niğ/Bor/Karanlıkdere,AAT,179/20,21)

-biri bacağıyla kekliğin birisini gapar.(Ant./Gündoğmuş,
GdÇA, 1/1/8)

-kız da koçasılan yola revan oldi.(Tr./Akçaabad/Tüzköy,KDİAT
183/28)

-bir gün dedelerini bunların gardeşinin ailesiye görmüş de-
desini.(Kars/Kağızman/Kötek/Paslıköy,KİA,194/16/259)

-allahın emrinne alırız, veririz demiş.(Bil/Söğüt/Koyunlu,
SA, 25/22/46)

-bu keloğlan anasiynan yaşılarmış.(El/Baskil,KBAYA,203/25/4,5)

-bu köpek benim yarımı diliynen yalayıp éyilettdi ve başımı bı-
rakmadı.(Or/Ünye/Koruklu, KDİAT, 6/20,21)

I.Çokluk Şahıs:

-gıtdikten sonā ordan eğer minasip görürse bize bir daha gelin
akrabalāmızlan gonusduk, o zaman akrabalamız gelecek, bi de

- onnān yanda aynı şey söyleñ dersin̄.(Küt.,KYA,135/1/8,9,10)
 -şundan paramızlan bi tütün istiyālim.(Afy. ADÜM-1, 31/7)
 -dilimizinen dişimizin arasından öteyanni hēç bi şē gētmedi.
 Yozg./Kaşkışla, OAAD,139/28,29)

II.Çokluk Şahıs:

- arabanızla gelin.(El. yöresi ağızları)
 -oğlunuznan barbar gelmişlar (El./Keban)
 -gözünüz ün gördüz mü?(El/Harput)¹⁰

III.Çokluk Şahas:

- iki üç dene arhadaşlarinan koyün giyısına varıyollar.(Tok/
 Artova/Taşpınar, STİAT, 174/3,4)
 -dev arhadaşlarinan geli ki, ne görsin yarım adam kaçmış.
 Diy.,DA, 164/18,19)
 -olan arhadaşlanman oyna.(Uş./Eşme/Bozlar,EYKA,1/2/53)
 -atleriyle beraber.(Bit. .,BMİA, 22/9/69)

B- ZAMİRLERDE KULLANILIŞI

B-a)- Şahıs Zamirlerinde

1. Teklik Şahıs:

benimle/benla/benle/benile:

-var mı benimle beraber gelecek ava. (Tunc./Güleç, TMKA, 13/4/21)

-babası diyi ki, ben bu safar benle dalğa mı geçisin, deyi oğlunu dögi. (El./Keban/Bahçeli, KBAYA, 190/20/7,8)

-benle (Bit. BMİA, 1/1/149)), benile (Bing. BMİKA, s.83_)

bennen/bennan:

-a hayvānīni esyāni seyislēñ yanına bāla dēdi., bennen gezeceksin dēdi. (Küt./Kuşu, KYA, 192/14/11)

-yar deyi bennan dalğa geçmayin devamı söyleyin. (El./Keban, KBAYA, 130/3/14,15)

benim inen/benimnen:

-şindi benim inen olursan ol, olmazsan böyüg öluñu kesecem. Siv./Olukman, STİAT, 43/32,33)

-benimnen bir ceng etsinner beni alt edellerse, gızımı veririm. Niğ./Alay, TDED, 1946(3-4), 157/9,10)

bāniylä/beniynen:

-kör bāniylä güläş demiş. (Bur/Bucak/Ürkütlü, ADÜM-1, 103/11)

-oğlum beniynen élenme. (K.Mar./Şadalah, GDIAT, 163/24)

panımla/penimlan:

- ya panımla körüşecesün ya seni da öldürürüm dedi.(Tr./Ak-
çaabad/Tüzköy, KDIAT, 182/24/25)
- ya penimlan körüşetcesin ya cecukleri kesecüm dedi.(Tr./Ak-
çaabad/Tüzköy, KDIAT, 182/21,22)

beğnen:

- ne o abla, bir munāzaz mı var beğnen, ne? (Erzin./Kemaliye,
ERİA-11, 13/1-1/12)

11.Teklik Şahıs:seninle/senle/sen ilen/senla/sen ile:

- patışahım biz seninle gonişdümüz için bizlere hıızır alēsselam
gözükmez.(Or./Ünye, KDIAT, 10/7,8)
- köylü de mādem hortlamıyōsa senle barabar camiya bırakalım.
Or/Fatsa/Gargucak, KDIAT, 16/21)
- sōna ben senilen gıhımm dēmiş gız.(Ayd/Karacasu, KsYA, 24/2/9)
- senla(El/Keban, KBAYA, s.107) , senile/Bing./BMİKA, s.83)

sen inen/senininen/senun ilen:

- yok dayı ben de gideceyin sen inen ava dēyā kelōlan.(Kast.)
Daday/DaA, 70/10/17)
- sen bir beğ olursun hökmün elinde senin inen davam gendedür
gende.(Tok./Zile, ZAÖS, 94/19,20)
- ayvaz senun ilen hesap sūrelum.(Ri./İyidere/Kalecik, RIA,
237/14/17)

sennan/sennen/seniñne:

- yav bíz sennan nicececeyik.(Bit./Ahlat,ÖAAA,315/1V-1/5)
 -madem ki sen bahan bahtın, ben sennen gelecağam.(Diy. DA ,
 133/ 7,8)
 -seniñne biz séyhata çıhañ deyor.(Siv/Yıldızeli/Çavuşlu,
 STİAT, 9/3,4)

seynen :

- seynen bizi gormüşle
 nasıl inkar edelim.(Zong./Ereğli/İkse,AIAD, 191/12)

III.Teklik Şahıs:onunla/onla/onunñan/onna/ onunulan/onle/onunan/ondan:

- sen de orda onununan gonaşursun.(Tok/Artova/Taşpınar,STİAT,
 173/8)
 -beni getirirlerkân o heyvan düşdi benda onna birabar deraya
 düşdüm.(Bing./BMİKA, 194/12/13,14)
 -onunulan yatakân olan içäri girmiş dâvi öldürmüş.(Isp.ADÜM-1
 64 /4)
 -ondan,onle, onnan(Bing.,BMİA.,s.21), onla(El./Keban,KBAYA,s.107)
onlan(Bing.,BMİKA, s.83)

I.Teklik Şahıs:bizimle/bızle/bizla:

- bir genç geldi bizimle düyüştü.(Ağ./Diyadin/Satıcılar,AĞYA ,
 8/18/113)
 -bızle(BMİA, s.21), bizla(KBAYA, s.107)

biz inen/bizimnen/bıznan/bıznan:

-sen biz inen dalğa mı geçiyon?(Elbistan, EA, 5/1/135,136)

-bizimnen barabar da bi ğadın da hamile yatdığı ğün.(Erz./Pasinler, EIA-11, 153/09 000 01/10)

-bıznan(Bit.,BMIA, s.21) ,bıznan(El/Keban,KBAYA,s.107)

II.Çokluk Şahıs:sizle/sizla/siznen/sıznan:

-gece delibalta yuhari çihî ben de siznen yatacağam deyî.

Diy.,DA, 135/11,12)

-sizle(Bit, BMIA,s.21), sıznan (Bit, BMIA, s.21)

sizla(El./Keban,KBAYA, s.107)

siziyle/siziynen:

n sesinin y'ye dönüşmesi sonucu bu şekiller ortaya çıkmıştır.

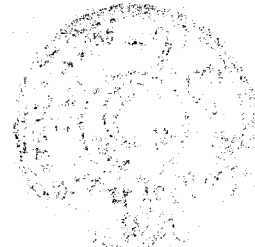
-susuy ben siziyle işim yok.(Ant./Gündoğmuş,GdÇA,1/1/29,30)

-Öyleyse ben de siziynen gederim dedi.(Yozg./Kaşkışla,QAAD, 139/11)

III.Çokluk Şahıs:onlarla/onlerle/onnarla/onnarnan:

-onlarla, onlerle,onnarla, onnarnan,/Bit, BMIA,s.21)

-onnarnan(Bing., BMİKA, s.83)

B-b)- İşaret ZamirlerindeI. Teklik Şahıs:bunnan/bunnen/binnan/bunun unan:bunnan çocuğ okuduyon. (Muğ./Dirgeme/GBAA, 102/78/6,7)-vardı geldi, bunnen aşşaa yoharı hih annaşamiyeK, omüyer.
Ad./Kadirli, KdA, 3/1/54,55)-binnan o birabar çarpışağ. (Bing./Direkli, BMKA, 180/11/50)-biz bunu evde beraber tabi bunun unan kavleddük. (Çor./Osman-
cık/Avlağı, OAYA, 1/1/14)II. Teklik Şahıs:şunlan/şonın ina /şunan:-Özüñü merdeneylen şunlan ufalarlar bunları güzün yaparlardı.
Mal, MA, 2/3/13,14)-horantam dömez a biz şonın ina gumayığ. (Nevş/Derinkuyu,
NYA, 134/12/9)şunan getdi. (El. yöresi ağızları)III. Teklik Şahıs:onnan/onunnan /onunan/ununan:-silahlarımızı satalım da onunnan baylı gidelim. (Ank/Kırıkkale
Çongar, OAAD, 207/5,6)-canabı allah tarafından o günü nar ācından künde bir nar
veriyordu, onunan gidalanıyordu. (Siv./Yıldızeli/B. Avren,
STİAT, 79/22,23)-ben ununan durman gāri soñ gālişim ōlsuñ. (Muğ/Düğrek, GBAA,
97/74/30)

ävda gecälin daşçı usdam madın bākin onnan kunuşdum.(Küt./Uşak Hasköy,GBAA,35/25/4)

I.Çokluk Şahıs:

bularla/bularnan/bunnarnan:

- idaramızı bularla temin edêruh.(El/Palu/Umutkaya, PYA,14/1/14)
- şimdi ise, tahsilernen, münübüslernen bunlarnan yolculuh yapıyoh.(Yozg/Yerköy/Karaosman, YkA, 46/5/3,4)
- sen da bunnarnan barbar gêt biza duz getir.(El/Keban/Aşağıcakmak, KBAYA, 184/18/48,49)

II.Çokluk Şahıs:

şunlarla/ şunnarla/şunnarnan:

şunnarla, şunnarnan(El./Keban)¹¹

III.Çokluk Şahıs:

onlarla/onnarla/onnarnan:

onnarla, onnarnan (El./Keban)¹²

B-c)- D ö n ü ş l ü l ü k Z a m i r l e r i n d e

a)- kendi:

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

1.Teklik Şahıs:

gendimle/gendimnan/kendimnan:

-gendimnan(El.Keban, KBAYA, s.108), kendimnan(BMİKA, s.84)

II. Teklik Şahıs:gendinen/gendınan/kendınan:

- gendanan(KBAYA, s.108) ,kendınan(BMIKA, s.84)
- gendinneñ barabar götür. (Elazığ ve yöresi ağızları)

III. Teklik Şahıs:gendinen/gendınan/gendısınan/kendınan/gandinnan:

- o istiyeniñ de burda m̄azası var, m̄azada oturuyer gendinen şidenin.(Ad./Kadirli, KdA, 19/3/199,200)
- almış ḡamiş sofr̄e oturmuş ḡandinn̄an b̄ab̄a.(Muğ.,GBAA,94/72/20)
- gendınan, gendısınan(KBAYA, s.108)
- kendınan (BMIKA, s.84)

I. Çokluk Şahıs:kendımıznan/gendımıznan/gendımızlan:

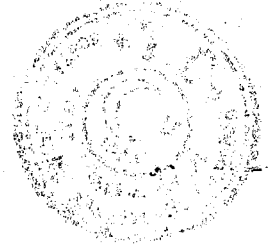
- gendımızlan, gendımıznan (KBAYA, s.109)

II. Çokluk Şahıs:kendınıznen/kendıznan/gendınınan/gendınızlan:

- gendınıznan, gendınızlan(KBAYA, s.109)
- kendıznan (BMIKA, s.84)

III. Çokluk Şahıs:gendileriyle/kendilerinen/gendılarının:

- gendılarının, gendileriyle (KBAYA, s.109)
- kendılarının (BMIKA, s.84)

B-d) - Soru ZamirlerindeL) - kim:kimnen/kim inen/

-fakat benim kızımda bir uğursuzluk var ki, kimnen evlense kocası o gece ölür.(Diy. DA, 135/1,2)

-gâlan artık kim inen oludunu da getdîmi de bilmeyiller.

Ad./Kadirli, KdA, 19/3/206/

-dile geldük diye kimlerlen sen gonuşiydun ula.(Tr.,KDIAT, 134/1,2)

2) - ne :neynen:

-yav benim neyim var, neynen ödiyem filan diyo.(Mal./Doğanşehir/Günedoğru, GSKA, 2/1/39)

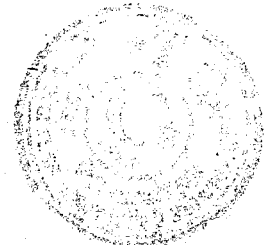
-hē bu neynen yinir, bu etneñ yinir.(Bil/Söğüt/Koyunlu, SA, 6/6/3)

b-e) - Belirsizlik Zamirlerindekimsenen:

-babamdan gizli kimsenen görüşdün mü görüşmedin mi?(El/Koruk KDKA, 21/3/37,38)

herkesnen:

-sen niye herkesnen dalğa geçisin?(El/Keban yöresi ağızları)

III. VASITA HALİ EKİ YERİNE KULLANILAN DİĞER EKLER

Yönelme Halinin Vasıta Hali Yerine Kullanılması

İsim Kök ve Gövdelerinde

-bazen öyle olur ki kırk dāne palamut bi oltaya(oltayla)
dutarum.(Ri.,RİA,206/ 2/176,177)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-ee flancanın kızını anadem böyle istiyomuş oğlan gedelim al-
lahın emrine(emriyle) isteyelim dedük.(Am/Gümüshacıköy/
Sallar, GhÇA, 15/6/12,13)

Bulunma Halinin Vasıta Vali Yerine Kullanılması

Zamirlerde

-döndüm geldim, ben ondan konuşmuyorum, o benden konuşmuyor.
Tunc/Güleç, TMKA,15/5/85,86)

Çıkma Halinin Vasıta Hali Yerine Kullanılması

Çıkma hali ekinin vasıta hali eki yerine kullanılması Anadolu ağızlarında sıkça görülen bir durumdur. Saadet Çağatay, "+n instrumental yerine yeni Türkçede bazen ablativ kullanılıyor" diyor ve "okın yürekimke ursıkmiş teg sıkılurmen emgakin."(okla yüreğime vurmuş gibi ıstıraptan sıkılıyor) örneğini veriyor. ¹³

Anadolu ağızlarında tespit ettiğimiz çıkma hali ekinin vasıta hali eki yerine kullanılması örneklerini aşağıya alıyoruz.

İsim Kök ve Gövdelerinde

-ama sahan bin lira ikram edem sağluhdan geyesen.(El/Palu, PYA,33/7/46)

-hâbelerini zinnetli maidan(malla) dolduruyor.(Siv/Yıldızeli/B.Avren, STİAT, 5/34)

-zordan(zorla) buldi bu günü.(El/Ağın,KBAYA,277/50/19)

-sen hökümetdan mı(hükümetle) oynisin?(El/Harput/ Buzlukbağları, HYA,65/1/153,154)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-ğâğnı arabalarımızdan(arabalarımızla) meşgul oluruz.(Erz/Çat, EİA-11, 213/13 000 01/25)

Zamirlerde

-ğahveci dēyî benden(benimle) gelen arkadaşların hepsine çay yap,(Erzin/İliç/B.Armutlu,EriA-11, 2/14/11)

-döndüm geldim ben ondan konuşmuyorum, o benden konuşmuyor.

Tunc/Güleç, TMKA, 15/5/85,86)

-bi gün 'ayeli sultan hanım gene demişkine pâdişahım dimiş has bahçasına gidelim de senden(seninle) bir küfte yoğuralım.
(G.Ant./Nizip, NA,25/1/4,5)

Eşitlik Halinin Vasıta Hali Yerine Kullanılması

-dişari yazluğ yemekhanede béle çevürmiş yemeyh yiyürük^h gene arhadaslarca(arkadaşlarla) hep beraber,bağdım ki bu ombaşinin sufatı sufatlıhdan çıymış.(Erz/Geyik,EİA-11,23/01 038 02/18,19)

IV- FONKSİYONLARI

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisi vasıtası ile, kendisinin iştiraki ile veya kendisinin ifade ettiği zamanda yapıldığını göstermek için isim vasıta halinde bulunur.¹⁴ Vasıta halinin temel fonksiyonu budur. Ancak, bu da diğer hal ekleri gibi eklendiği fiilin anlamına bağlı olarak daha birçok farklı nüansları da ifade eder.¹⁵

Vasıta Bildirir

Vasıta hali ekinin temel fonksiyonlarından biri budur. Burada, yapılan iş, hareket ve oluşta kullanılan vasıtayı belirten isim vasıta hali eki alır.

İsim Kök ve Gövdelerinde

-pärşänba günü da olan avindä yimäk yiyännä, gız avinä payton-la gıdälä gälini gätirilä.(Bal.,ADÜM-1,4/16,17)

-toplu, tüfekli,bombalı düşmanı

yumrukla zopayla ezdi maraşlı.(K.Mar,GDIAT,150/10,11)

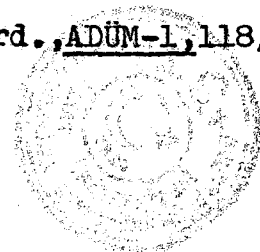
-ben eyi olunca garımı elime geçidüm köpën yerine zincirinen bavladım.(Or/Ünye/Koruklu,KDIAT,6/22,23)

-bıcaknan o kemü şiş yapmışlä, o şişnen de duvarı delmişle.

(Zong/Bartın, AIAD,178/19)

-demir külüng inen başını ezeriz.(Bo./Baltalı, AIAD, 162/19)

-ötäki arkadaşın da iplän yukarıya çakiyo.(Burd.,ADÜM-1,118/21)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- büyük bardaqlan şerbet verilir.(Küt.KYA, 136/1/51)
- bağın bağcañ sularınan doldu mu?(Kırş/Avanos,OAAD, 129/14)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- biri baçağıyla kekliğin birisini gapar.(Ant/Gündoğmuş,GdÇA, 1/1/8)
- diyi ben bunu köpek südüyla büyütdüm.(El/Keban,KBAYA,131/3/13)
- paramız inan aldık, irāzil etdilā.(Muğ/Dirgeme,GBAA,101/77/13,14)

Zamirlerde

- oğlum beniynen elenme.(K.Mar./Şadalak,GDIAT,163/24)
- idaramızı bularla temin ederuh(El/Palu/Umutkaya,PYA,14/1/14)
- özünü merdeneylen, şunlan,bunlan ufalarlar bunları güzün yaparlardı.(Mal. MA,2/3/13,14)
- onnan önüne geçene galdırıp çalıyodu.(Yozg/Yerköy/Karaosman, YKA, 47/5/26,27)
- bu neynen yinir, (Bil/Söğüt/Koyunlu,SA, 6/6/3)

Birliktelik Bildirir

Vasıta halinin diğer yeygın bir fonksiyonu da birlik-
telik, beraberlik bildirmektir. Yani bir işin kendisinin(veya
kendisinin de) iştiraki ile yapıldığını bildirir. İş,hareket
ve oluşun kiminle ve ne ile birlikte yapıldığını belirtmek
için isim vasıta hali ekini alır. M. Räsänen, bizim tek başlık-
la incelediğimiz vasıta hali ekini üç ayrı başlıkla ele al-

miş ve +la/le (adverbialis), birle(n) (Komitativ) ve +n İnatrumentel şeklinde değerlendirmiştir.¹⁶

Bizim bu başlıkla incelediğimiz vasıta halinin fonksiyonu birliktelik bildirmektir. Räsänen'in Komitativ başlığıyla incelediği ekin fonksiyonuna eştir.

İsim Kök ve Gövdelerinde

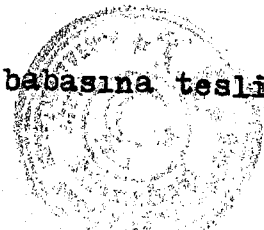
- padişahın garısı topal dēvlä konuşurmuş.(Isp.,ADÜM-1,61/2)
- çirkininen bin gececik yatmanın yedi sene zararı var ömüre.(Çank/Cacıklar,AAT,94,3,4)
- yarinen gezdüğüm dālar perişan (Am./Merzifon/İmret,AAT, 161/2..)
- kocakarile beraber oğlanın yanına gelilar.(Diy.DA,127/26,27)
- esgi kocası aynı şehere vezirlan bile kızın pobası padişaha muşafir oldilar.(Tr/Akçaabad/Tüzköy,KDIAT,183/8,9)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- bizim konuşular, en yakın konuşular ınan barbar.(Ad./Kadirli, KKA,14/3(69,70)
- cehizi odalan birinä organlala särälä.(Bal.ADÜM-1,4/23)
- gızdarınan baravar dōrudan dōru gene gitdiler aynı gayıya.(Kars/Çıldır/Koçgüden, KIA,361/91/252)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

- akşam kardeşlerimle evde top oynuyoruz.(Zong/Bartın, BYA,80/16/6)
- dev arkadaşlarinan geli ki ne görsün yarım adam kaçmış.(Diy, DA, 164/18,19)
- hindi hububuk guşuyla keklik gālıyo.(Mers/Anamur/Dereköy,TPMMA 234/4/35)
- ne ise çocuğu almış hediyesile beraber götürmüş babasına teslim etmiş gelmiş.(Niğ/Bor/Karanlıkdere,AAT,179/20,21)

Zamirlerde

- var mı benimle beraber gelecek ava.(Tunc/Güleç, TMKA, 13/4/21)
- al hayvânını, eşyânı seyislen yanına bala dedi, bennen gezeceksin dedi.(Küt/Kuşu, KYA, 192/14/1)
- seynen bizi görmüşler nasıl inkar edelim.(Zong/Ereğli/İkse, AIAD, 191/12)
- köylü de mādem hortlamayosa senla barabar camiya bırakalam.
Or/Fatsa/Gargıcak, KDIAT, 16/21)
- bizinen barabar da bir gadın da hamile.(Erz/Pasinler, EİE-11, 153/09 000 01/10)
- gece deli balta yuhari çihî ben de siznen yatacağam deyî.
Diy, DA, 135/11,12)
- sen de bunnarnan barabar get biza duz getir deyî.(El/Keban/Aş.Çakmak, KBAYA, 184/18/48,49)

Zaman Bildirir, Zaman Zarfları Kurar

- işdi âşam ıla gızlara almış götürmüş.(Den., GBAA, 48/39/24,25)
- aşamınan tiren gelincik görseler bile dedim bu tirene binerim.
Ank/Kırıkkale/Çongar, QAAD, 205/25,26)
- yola çıktım gidiyon, bi di bağdım geceyin daha zabah yakın.
İzm/Yeniköy, GBAA, 25/17/42)
- sabalan gâkmış güççük olan beşına bakmış gan va.(Isp./ ADÜM-1 61/11)
- çünkü gışın olmas/(Küt. KYA, 116/1/42,43)
- buğday çavdar gūzden ekilir de arpa baharın ekilir.(Nevş./Ürgüp/Salur, NYA, 143/ 17/40)
- ikindin üsdü gelini alı gide. (Uş/ Eşme/Kayalı, EYKA, 6/8/10,11)

Hal-Durum Zarfları Kurar

Mücerret kavramları ifade eden kelimelere vasıta hali eki getirildiğinde, hal-durum zarfları kurulur.

- hiddetle gelmiş bu bizi vuracak deyî.(El/Poyraz/Pelte,PNKA, 58/8/22)
- ben urdan bunu zor unan dutıyım.(Gir/Bulanık/Bozat,BKA,1/1/13)
- yaluñuz dargunluğ unan olmasın deye bakıya.(Kast/Daday/Karacağaç, DaA, 46/1/53,54)

Berkitme Vazifesi Görür

- acıkın(azıcık),artıkın(artık),gayrikin(gayri)Ed.TDAY-B,1960/185)
- yemek yedirile, gene ğız elimizi öpē artıkın nâ vercesese belek onu veri.(Uş/Eşme/Bozlar, EYKA,2/1/36,37)
- dizin dizin sürün(Kays.,KA,32/13/12)

Bir İşin Karşılıklı Yapıldığını Belirtir

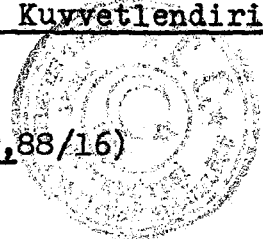
- a uç adam bir birilâ ğonuşiyılar.(Art.,AYA,67/39)

.... Olarak Manası Katar

- ilkin yaşımı böyütüp okula saldılar.(Mal,MA,12/9/1)
- ilkin nadas idarik bi ğat tarlayı.(Afy./Dinar/Kazanpınar, GBAA, 43/34/1)
- ilkin ğazanı hazıllarış.(Nevş, NYA, 126/5/1)

ip/ip Gerundiumuna Eklenerek Onun Anlamını Kuvvetlendirir

- durmayıpnan ahar didamınsyaşı.
- ağıpnan ğarışır sellere doğru.(Muş/Bulanık,AİAD,88/16)

V-VASITA HALİ EKİNİN DİĞER İSİM ÇEKİM EKLERİNİN YERİNE
KULLANILMASI

Vasıta Halinin Yalın Hal Yerine Kullanılması

Saadat Çağatay, " İnrümental nominatife gelir fakat manayı değiştirmez, onu kuvvetlendirir"¹⁷ diyor:(terk=terkin, akuru=akurun gibi) Anadolu ağızlarında da Vasıta halı ekinin benzer kullanılışları vardır. Bunlar daha çok yalın halle alternans olarak kullanılırlar.

-o sebeple bele bu gibin şeyler çok görmüşüğ.(El/Poyraz/Cip, PNKA, 75/18/18)

-kel emeyim bir keren.(Or./Vakıkebir/Melekşe,KDİAT,236/8)

-yemek yedirile gene gız elimizi öpē artıkn, nē verecese belek onu veri.(Uş/Eşme/Bozlar, EYKA, 2/1/36,37)

Vasıta Halinin Eşitlik Hali Yerine Kullanılması

İsim Kök ve Gövdelerinde

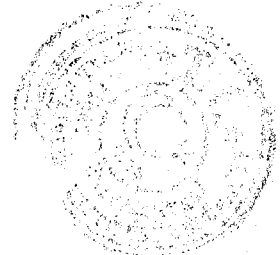
-böyleynen(böylece) posovu gurtarduğ.(Kars/Ardahan,KİA,219/31/22)

-köyünēn(köyce) toplanırız(Uş/Eşme/Kayalı, EYKA-6/8/4)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

-yünü çarşıdan alır getirmiş, aylarnan(aylarca) beklemiş.

Sıv.,STİAT, 77/25, 26)

N o t l a r

- 1)-Bkz. Muharrem Edgin, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1980, s.237;
Saadet Çağatay, Uygurca ve Eski Osmanlıcada instrumental +n#
A.Ü, DTCFD 1/3 Ankara 1943
- 2)-Vasıta hali ekine yer vermeyen eserler için bkz.: Konstantin
Lubimov, "Türkçede kaç isim hali var?" Türk Dili, (96)
1959, s.688-690; Konstantin Lubimov, "Çekim Teriminin an-
lamı nedir-1 ?", Türk Dili (103), 1960, s.351-354; -11, Türk
Dili, (104), 1960, s. 408-412; Kemal Demiray, Temel Dilbil-
gisi, İstanbul, 1958, s.54-55; Kaya Bilgegil, Türkçe Dilbil-
gisi, İstanbul, 1984, s.125-126; Haydar Edizkun, Yeni
Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1963, s.80; A. N. Kononov,
Grammatika Sovremenogo turetskogo literaturnego yazıka,
Moskova, 1956 (TDK, çevirisi), s.109-110; F. R. Zeynelov,
Türk Dillerinin Mugayiseli Grammatikası, Bakü 1973, s.43-62
- 3)-Bkz. A. Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri (Çev. Mehmet Akalın)
TDK, Ankara 1988, s.64 ; Martti Räsänen, Materialien zur
Morphologie der Türkischen Sprachen, Helsinki 1957, s.56-74
- 4)-Bkz. Faruk Kadri Tımurtaş, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul
1981, s.74-75; Gürer Gülsevin, Eski Anadolu (Türkiye)
Türkçesinde İsim Çekimi Eklerinin Fonksiyonları ve Kulla-
nılışları, (Yön. Doç. Dr. Osman Nedim Tuna) İnönü Üniv. Sos. Bil.
Enst. basılmamış yüksek lisans tezi. Malatya, 1987, s.120
- 5)-Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e. , s237; Tahsin Banguoğlu, Türkçe-
nin Grameri , İstanbul 1974, s.330
- 6)-Bkz. A. Von Gabain, a.g.e. , s64

- 7)-Bkz. Saadet Çağatay, a.g.m. ,s. 93-107
- 8)-Bkz. A.Von Gabain, a.g.e., s.64; F.K.Timurtaş, a.g.e. ,s.75
- 9)-F.K.Timurtaş, a.g.e.,s.75; Gürer Gülsevin, a.g.t., s.120)
- 10)-Bu şekillerin Elazığ ve yöresi ağızlarında kullanıldığını kendi tespitlerimle bilmekteyim.
- 11)-Keban yöresinde yaptığım derlemelerde bu şekillerin kullanıldığını tespit ettim.
- 12)-Bu şekiller de tarafımızdan tespit edilmiştir. Anadolu ağızlarının hemen hepsinde benzer şekillere rastlamak mümkündür.
- 13)-Bkz. Saadet Çağatay, a.g.m., s. 93-107
- 14)-Bkz.Muharrem Ergin, a.g.e. s.237-238
- 15)-Bkz.Muharrem Ergin, a.g.e.,s.237; Saadet Çağatay,a.g.m.,s. 93
- 16)-Bkz. M.Rasanen, a.g.e. ,s.56-74
- 17)- Bkz. Saadet Çağatay, a.g.m., s. 93-107

E Ş İ T L İ K H A L İ (Ecvative)

Temel vazifesi eşitlik, gibilik, kadarlık ve benzerlik bildirmek olan bu ek,¹ ET'de +ça şeklinde sadece tonsuz ünsüzle kullanılmakta idi.² Batı Türkçesinin ilk devrelerinde de yalnız +ça biçimi kullanılan eşitlik hali ekinin Osmanlı Türkçesi içinde daha çok tonsuz şekliyle kullanıldığı görülmektedir.³ +ca .(Türkçe: ترکیب ,açıkca: اجمعی gibi) Azeri Türkçesi ile diğer Doğu Türk şivelerinde ekin yalnız +ca 'lı şekli kullanılmaktadır.⁴ TT'de ise, ekin tonlu(+ca) ve tonsuz (+ca) biçimleri, ünlü ve ünsüz uyumları doğrultusunda kurallı olarak mevcudiyetini devam ettirmektedir.⁵

Ancak eşitlik eki, gittikçe fonksiyonunu daraltmakta ve gittikçe bir yapım eki özelliği kazanmaktadır. Bugün daha çok, sıfat, zarf ve zamir olan kelimelere gelen ekin, fonksiyonunu ise, gibi, kadar, göre, olarak... vb. edatlar üstlenmektedir. Ekli şekiller ise, cümlede kalıplaşmış ve zarf durumunda olan kelimelerdir. Zaten eşitlik eki, ismi doğrudan fiile bağladığı için, zarf yapmaya elverişli bir özelliğe sahiptir.

Türkiye Türkçesinin grameri üzerine yazılan birçok eserde eşitlik (ecvative) hali ekine, hal ekleri arasında yer verilmemiştir.⁶

İ - E K İ N F O N E T İ Ğ İ

ANADOLU AĞIZLARINDA GÖRÜLEN EŞİTLİK(Ecvative)HALİ EKLERİ

Anadolu ağızlarında kullanılan temel eşitlik hali eki yazı dilinde olduğu gibi, +ça/+ca'dır. Ancak bu ekin çeşitli biçimlerde genişlemiş bazı şekilleri de vardır(+cana/+çana/+cane/

+ceme/+cemene/+cemenez/+cesine vb.) Çoğu zaman artık eşitlik-
ten çok zarf yapma fonksiyonu ile kalıplaşan bu ekin Anadolu
ağızlarında tespit ettiğimiz şekilleri şunlardır:

+ca/+ce/+ça/+çe/+çä:

-top top olmuş ağca ceren.(K.Mar.,GDIAT,158/13)

-ver allahım ver

sellice yağmur.(Gir.,KDIAT, 129/4,5)

-yeller, içeller hoşça mirza geçeller.(G.Ant.GA-1,350/25)

-göşmişam gem çütünü

sürdükçe derd ekerem.(Bit/Ahlat,AIAD,53/22)

-bölacä dördürcüdeykän gäplannä ämiz gediyo deyâ yırtınmaya
başlamış(Isp. ADÜM-1,63/3,4)

+çana/+cene/+cänä:

-çokçana, güzelcene, icene(Ed.,TDAY-B, 1960/185)

-mesela buğdayı suya görldardı, eycene şişerdi.(Mal,MA,2/3/11,12/

-sona iläyi sererik altına gozelcene çinnerik.(Nevş.NYA,126/5/5)

-beygiri dolu dizgin eyicänä sürä.(Bal.ADÜM-1,5/3)

+ceme ;/+cimä/+cemen/+cemene/+cemenez:

Bu şekilde genişletilen eşitlik hali ekinin fonksiyonu daha da kuvvetlendirilmek istenmiştir.

-bunnar da eyceme keflenir ki iki fiyatına aldık.(Kars/Arpaçay/
Başgedikler, KIA, 170/5/10,11)

-onun çoculuğunda ulaşdih mesela, epyceme bir böyüg.(Erz/
Narman/Samikale, EIA-11, 101/06 008 03/15)

-bubasının vëdi ik altılığa epicimä bal alıyôr.(Küt/Uşak,
GBAA, 37/27/4,5)

-giz davışanı bişirene gadar, iyicemen ser etmiş(Kırş/Karıncalı, OAAD, 106/26)

-yuğurik güzelcemene (Erzin/İllic/Doğan, EİA-11, 118/D-2-34/16)

-hamürü açeyik güzelcemenez.(Erzin/İllic/Doğan, EİA-11, 118/D-2-34/16)

+caz/+cez:

-tanımıyancaz, vezir diyir ki, padişahım diyir, bir çare daha var diyir.(Erz/Aşkale, EİA-11, 187/10 000 01/26,27)

-ağırlığıncaz (Erz/ EİA-11, 290/05 079 04/176)

-keyfimcez.(Erz, EİA-11, 290/01 083 01/

+cesine :

Burada da eşitlik ekinin üzerine iyelik(si) ve onun üzerine da yönelme hali eki(+e) getirilerek ek genişletilmiş ve bu haliyle kalıplaşan ek eşitlik hali fonksiyonunda kullanılmıştır.

-elecesine yindē.(Erz/Tortum, EİA-11, 115/07 000 01/

+cek:

+cak/+cek eki aslında Türkçede bir yapım ekidir ve küçültme, sevgi gibi ifadelerin anlatılmasını sağlar.⁷ Ancak, Kütahya ve Yöresi Ağızlarında olduğu gibi bazen bu ek, eşitlik fonksiyonu ile de kullanılmaktadır.⁸

-evicek(evce) (Küt, KYA, 146/ 1/191)

+de :

Eşitlik hali için +de ekinin kullanılması sadece bir örnekte görülmektedir. Bu normal bir eşitlik hali eki değil,

d ile c sesinin yer değiştirmesi sonucu ortaya ıkmiş bir Şekildir. Zira, taradığımız metinler arasında benzer başka bir Şekle rastlayamadık. (uşudükçe > uşucükde)

-devem yüksek atamadım urganı

uşucükde(uşudükçe) ek başına yoręanı.(Niğ/Kiağa, AAT, 184/21, 22)

Ünlü ile Biten Kelimelerden Sonra

Eşitlik hali eki, yazı dilinde olduğu gibi, ünlü ile biten kelimelere tonlu ünsüz ile (ca) eklenir?

-saklıca anasından bubasından heybesini gılicını alıya, okunu alıya, iniye kuheymanın yanna.(Bol, AİAD, 163/26, 27, 28)

-arkadaşlığa ihanet etme sen demiş söyle doğruca Şurda yat demiş.(Ant/Gündoğmuş, GdA, 1/1/27, 28)

-gözlerine ali mili ekilesice bizim geline bilirsin.(G.Ant, GA-1, 374/19, 20)

-bir birilänä böyläcä furuşma yapāla.(Bal. ADÜM-1, 45/10, 11)

Ünsüz İli Biten Kelimelerden Sonra

Anadolu ağızlarında, tonlu ünsüzlerden sonra getirilen eşitlik hali eki, ünsüz uyumuna bağlı olarak, sürekli yine tonlu biçimiyle gelir.

-nérede, falanca yerde.(or/Osmancık/Avlağı, OAYA, 14/4/15)

-eyce tamam oldu.(Erz, EİA-11, 12/4 01 000 01/57)

-ürdan taburca asger bütün seyirtti oraya getdük^h. Erz/Geyik, EİA, B1, 22/01 038 01/10, 11)

damadca (El.)

Tonsuz Ünsüzlerden Sonra

Anadolu ağızlarında, tonsuz ünsüzlerden sonra getirilen eşitlik hali eki, ünsüz uyumuna kısmen uyar.

-parayı çokça gazan.(Kast/Daday, DaA, 95/16/15)

-at kişnedikçe ü ener.(Mal, MA, 8 /7/46)

-hoca ünner , omara hoşça gal der, demaz, haman omar, sövani omuzlar hoca gaçar.(Burd/Bucak/Ürkütlü, ADÜM-1, 106/24, 25)

-bi uyuçça tavık olsun.(Çor/Çay/Hatap, AAT, 141/3)

Ünsüz Uyumunun Bozulması

Anadolu ağızlarındaki tonlulaşma temayülü bazen kelimenin köküne ait tonsuz ünsüzü, bazen de eşitlik hali ekini etkileyerek, tonlulaştırmakta ve ünsüz uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır. Bu tonlulaşmada, bazen kelime köküne ait ses henüz tam tonlulaşmamış, yarı tonlu bir durumdadır.

-güldükce gül biticâk.(Muğ/Düğrek, GBAA, 98/75/4)

-ah vatan dedikce ciğerim sızlar.(Kon/Ermenek/Sarıveliler. EFAD, 11/482)

-yağın yumurtasın çokca gıyun.(Esk., AIAD, 121/8)

-ışdıKca utanıyerim.(Ad/Kadirli, KdA- 8/2/22)

EKİN ÜNLÜ UYUMLARINA GÖRE DURUMU

a)- B ü y ü k Ü n l ü U y u m u

Anadolu ağızlarında, bazı ünlü- ünsüz ilişkileri ile bölge ağızlarının özelliklerine bağlı olan uyumsuzluklar dışında, eşitlik hali eki büyük ünlü uyumuna uyar.

-usulca kal^hkdım.(İzm/Yeniköy, GBAA, 25/17/30)

-ayakça dur.(Ed. TDAY-B, 1960/ 185)

-yağın yumurtasın çokça guyun.(Eskş.,AİAD, 121/8)

-nāme yolladım saña gizlice.(Zong/Ereğli, AİAD, 190/1)

-ver allahım ver

sellice yağmur.(Gir. KDIAT,129/4,5)

-yuğurik güzelcemene (Erzin/İliç/Doğan, ErİA-11,118/D-2-34/15)

Büyük Ünlü Uyumunun Bozulması

1)- Bölge Ağızlarının Özelliğine Bağlı Olarak

-ermanilar onu gece gizlice fırata atTılar.(El/Keban/KBAYA , 133/4/28,29)

-pencereden bahıyo

kitap almış ohuyo

parçemine yağ çalmış

yel esdukçe gohuyo.(Tok./Zile, ZAÖS 95/1,2,3,4)

2)- Ünlü-Ünsüz İlişkileri Sebebiyle

2-a)- Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki Kalınlaştırıcı Tesiriyle

k,g,ğ, gibi ünsüzler kendisinden sonraki ince-yuvarlak ünsüzleri kalınlaştırırlar. Böylece eşitlik hali ekinin de yer

aldığı kelime de ünlü uyumu bozulmuş olur. Ancak büyük ünlü uyumunun bozulmasına sebep olan aşitlik eki değil, kelimenin kök veya gövde seslerinden biridir.

-sona ilāyi sererik altına gozelcene çīnerik. (Nevş, NYA, 126/5/5)

-bu başlı guzelce sarıyo. (Yozg/Yerköy/Karaosman, YKA, 47/5/36)

2-b)- Ünsüzlerin Ünlüler Üzerindeki İnceltici Tesiriyle

y ve l gibi ünsüzlerin inceltici tesiriyle, kelimenin kök veya gövde sesinde meydana gelen incelme, kalın sıradan ünlüler bulunduran kelimelerde büyük ünlü uyumunu bozmaktadır.

-tanımiyancaz vezir diyir ki, padişahım diyir, bir çare daha var diyir. (Erz/Aşkale, EİA-11, 187/10 000 01/26,27)

-hāsını verirseñ ver, s^cā onun ārīenca altın veriyim. (G.Ant. GA-1, 348/8,9)

-yonca galhar yar boyünce. (Muş, AİAD, 76/10)

b)- Küçük Ünlü Uyumu

Anadolu ağızlarında, eşitlik hâli eki küçük ünlü uyumuna uyar. Yazı dilinden farklı değildir.

-usulca kaKdım (İzm./Yeniköy, GBAA, 25/17/30)

-aklıma düşdükce yanar ağlarım. (Çank/Cacıklar, AAT, 94/12)

-at kişnedikce o enek. (Mal .MA, 8/7/46)

Küçük Ünlü Uyumunun Bozulması

Küçük ünlü uyumunun bozulmasına da eşitlik hâli eki değil, kelimenin kök veya gövde seslerinden biri sebep olmaktadır. ordan taburca asger bütün seyirtti oraya getdük (Erz/Ge-yik. EİA-11, 22/01 038 01/10,11)

11- KULLANILIŞI

A- İSİM KÖK ve GÖVDELERİNDE

- çiyünimdä doluca dāstim.(Ant,ADÜM-1,133/2)
- yiller, içeller hoşca mirza geçeller.(G.Ant,GA-1,350/25)
- bir eica ğarnını doyurmuş.(Den/Çivril,GBAA,53/43/4,5)
- bubasının vedi ik altılığa epicima bal alıyor.(Küt/Uşak, GBAA,37/27/4,5)
- üş gün şenliklice duruyöller.(Eskş./AİAD,129/10,11)
- gız davişanı bişirene ğadar iyicemen sēr étmiş.(Kırş/Karıncalı OAAD, 106/26)
- yuğurik guzelcemene.(Erzin/İliç/Doğan,ErİA-11, 118/D-2-34/16)
- hamürü açeyik guzelcemenez.(Erzin/İliç/Doğan,ErİA-11, 118/D-2-34/16)

A-a)- Çokluk Eki Almış Kelimelerde

- bizi yıllarca ,aylarca düşman beslādi ancak, bir sāt vazifā için.(Man/Soma/Kadinköy,GBAA, 8/5/3)
- bu uşağı ğet ğede böyümede olsun,arğadan illerce ğeçmede olsun. Siv/Kangal/Terekeme, STİAT,109/3,4)
- tilki arkadaş edinmek için yılan günlerce aramış.(Ant/Gündoğmuş GdÇA,1/1/1)

A-b)- İyelik Eki Almış Kelimelerde

1.Teklik Şahıs:

- öle zannımca tabi bilmiyum.(Küt,KYA,153/5/89)
- ben gendim halımce oğur yazarğan bir dos bulamadım tēz ağşam oldu.(Çank/Camişlı,AAT,126/3,4)

-keyfimcez(Erz/ EIA-11,290/01 083 01/

II.Teklik Şahıs:

İkinci teklik şahıs için kullanılan temel şekil yazı dili ile birleşen, iyelik ikinci şahsın üzerine getirilen +ca şeklidir.

-her şey gönlünce olsun. (El. ve diğer Anadolu ağızları)

-ağırlığıncaz.(Erz, EIA-11,290/05 079 04/176)

III.Teklik Şahıs:

-bedelince altın vermiş devey aldı.(Nevş/Tatların,NYA,133/10/17,.

I.Çokluk Şahıs:

gönlümüzce eğlendik.(And.ağızları)

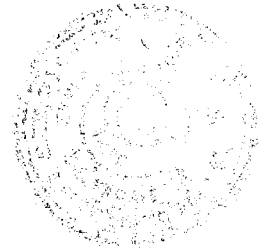
II.Çokluk Şahıs:

-gönlünüzce(And.ağızları)

III.Çokluk şahıs:

gönüllerince (And.ağızları)

B- ZAMİRLERDE KULLANILIŞIB-a) Şahıs ZamirlerindeI. Teklik Şahıs:bence/benca:bence, benca(KBAYA, s.107)-bence(BMİKA, s83)II. Teklik Şahıs:sence/senca:sence, senca(KBAYA, s.107)-sence(BMİKA, s.83)III. Teklik Şahıs:onca/unca:-onca(KBAYA, s.107)-unca(Bo., AİAD, 163/2)I. Çokluk Şahıs:bizce/bizca/bızca:bizce, bizca(KBAYA, s.107)-bızca(BMİKA, s.83)II. Çokluk Şahıs:sizce/sizca:sizce, sizca(KBAYA, s.107)sizce, sizca(BMİKA, s.83)III. Çokluk Şahıs:onlarca/onnarcanonlarca(KBAYA, s.107), onlarca(BMİKA, s.83)

B-b)- İşaret ZamirlerindeI. Teklik Şahıs:bunca:

-bunca senelen geçdi, sorup suval etmedim. (Ant/Nizip, NA, 29/1/171)

-bunca hasiretler bi gün gavuşur. (Çank/Camışlı, AAT, 129/24)

II. Teklik şahıs:şunca

şunca (KYA, s.90)

III. Teklik Şahıs:onca/unca:

-aklima onca geli./El/Keban/Nimri, KBAYA, 189/23/64)

-unca esger telef êtmış, anca gızın resmini alabilmiş. (Bo, AIAD, 163/2,3)

I. Çokluk Şahıs:

bunlarca/bunnarca (And. ağızları)

II. Çokluk Şahıs:

şunlarca/şunnarca /And. ağızları)

III. Çokluk Şahıs:

onlarca/onnarca/onnaca:

-onlarca, onnarca (And. ağızları)

-onnaca (Burs./Yenişehir, BİYYAS, 8/24)

B-c)- Dönüşlülük Zamirlerindea)-kendi:I. Teklik Şahıs:

kendimca (BİKA, s.84) , gendimca (KBAYA, s.108)

II. Teklik Şahıs:kendinca/gendinca:-kendinca(BMİKA, s.84), gendinca(KBAYA, s.108)III. Teklik Şahıs:kendinca/gendisince/gendisınca:-kendinca(BMİKA, s.84)-gendinca, gendisınca(KBAYA, s.108)I. Çokluk Şahıs:kendimizca/gendimizca/gendimizce:-kendimizca(BMİKA, s.85)-gendimizca(KBAYA, s.109)II. Çokluk Şahıs:kendinizce/gendinizca/gendinizce:-kendinizca(BMİKA, s.85)-gendinizca(KBAYA, s.109)III. Çokluk Şahıs:kendılarınca/gendılarınca/kendilerince/gendilerince:-kendılarınca(BMİKA, s.85)-gendılarınca(KBAYA, s.109)-kendilerince, gendilerince(And. ağızları)B-d) - S o r u Z a m i r l e r i n d e

Eşitlik hali ekinin kullanılışı fazla işlek olmadığı için, taradığımız çok sayıda metinden derlediğimiz fişlerimiz arasında, bazı kelime gruplarındaki kullanılışlarına rastlayamadık. Ancak, yazı dili ile birleşen ve Anadolu ağızlarında da

kullanıldığını bildiğimiz bazı şekilleri bir örnek ile de olsa gösterdik. Soru zamirleri için de durum aynıdır. Soru zamirlerinin yazı dili ile birleşen şekilleri şöyledir.

1)kim:

kimce(And. ağızları)

2)- ne:

nece (And. ağızları)

B-e)- Belirsizlik Zamirlerinde

-kurt heso epice hastalanir yani. (Ağ., AğYA, 2/8/51)

III. EŞİTLİK HALİ EKİ YERİNE KULLANILAN DİĞER EKLERVasıta Halinin Eşitlik Halî Yerine Kullanılmasıİsim Kök ve Gövdelerinde

-böyleyken(böylece) poshovu gurtarduḡ.(Kars/Ardahan, KİA

219/31/ 22)

-köyünen toplanırız(Uş./Eşme/Kayalı, EYKA,6/8/4)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

-yünü çarşıda alır getirirmiş, aylarnan(aylarca) beklermiş.

Sıv, STİAT, 77/25,26)

IV- FONKSİYONLARI

Temel fonksiyonu eşitlik, gibilik, benzerlik ve kadarlık bildirmek olan eşitlik(eqvative) halinin¹⁰ ayrıca mukayese(nispet) ve sınırlama(limitativus) gibi vazifeleri de vardır.¹¹ Bugün belli kelimelerde kalıplaşmış olarak kullanılan şekiller ise, artık hal fonksiyonundan çok, çeşitli zarfların teşkilinde vazife görmektedirler.¹²

+ÇA eki, Türkçede çift fonksiyonlu bir ektir. Bir yandan yapım eki vazifesinde, yeni kelime teşkillerinde kullanılırken, diğer yandan da, çekim eki olarak eşitlik hali fonksiyonunu yerine getirmektedir.¹³ Ayrıca Farsçadan dilimize girmiş olan olan bir +ÇA vardır ki, çoğu zaman yapım eki durumunda ve kalıplaşmış olarak kullanılan Türkçe +ÇA bu Farsça ek ile karıştırılmaktadır.¹⁴

Zeynep Korkmaz, "Türk dilinde +ça eki ve bu ek ile yapılan isim teşkilleri üzerine bir deneme " ¹⁵ adlı makalesinde, söz konusu ekin şekil ve fonksiyonlarını Türk dilinin tarihî seyri içerisinde ele almış, eki her yönüyle incelemiştir. Bu mukayeseli araştırmada, Anadolu ağızlarına damürracaat edilmiş ve tespit edilen fonksiyonları belirtilmiştir. Zeynep Korkmaz, bu makalede +ça ekinin tasnifini şöyle yapmaktadır:

I-Kısım: Hal(Casus) Eki Olan +ça

1-Eşitlik vazifesi

A-Vasıfta eşitlik

B-Miktarda ve büyüklükte eşitlik

C-İzaffi eşitlik

II-Mukayese(nisbet) vazifesi

III- Sınırlama(limitativus) vazifesi

II, Kısım: +ça Ekinin Kalıplaşması

III.Kısım: Teskil Eki Olarak Kullanılan +ça

+ça ekinin ilk ve temel fonksiyonu çekim eki olmasıdır.¹⁶ Bunun yapım eki fonksiyonuna geçişi, daha sonra anlam ve fonksiyondaki genişleme, kayma ve benzetme sebepleri ile olmuştur.¹⁷

Biz konumuz gereği yapım eki durumunda olan +ça üzerinde durmayıp, eşitlik fonksiyonunda olan çekim eki +ÇA'nın Anadolu ağızlarındaki fonksiyonlarını örnekleriyle göstereceğiz. Ancak şunu belirtelim ki, Zeynep Korkmaz'ın geniş anlamda Türk dilinin tarihî ve yaşayan şivelerinin mukayasası sonucu tespit ettiği fonksiyonlarını, biz sadece Anadolu ağızları bazında ele alacağız. Yaptığımız tespitler, Zeynep Korkmaz'ın görüşlerini yeni bazı örneklerle teyid etmektedir.

Anadolu ağızlarında +ÇA ekinin, çekim eki olarak kullanılışı gittikçe kaybolmaktadır. Bu ek yerini ve fonksiyonunu, gibi, kadar, göre, dek, değın.... gibi bazı çekim edatlarına bırakmaktadır.

Eşitlik Vazifesi

+ÇA eki eklendiği isim ile diğer kelimeler arasında "nitelik" ve "nicelik" bakımından eşitlik ve benzerlik ile "göre" edatının fonksiyonuna tekabül eden "nisbet" ve "uygunluk" bildirir.

İsim Kök ve Gövdelerinde

-bir daş afdım alica

bir guş vurdum delice

yenile bir yar sevdim

gozleri sürmelice /Yozg/Yerköy, YkA-53/9/17,18,19,20)

-name yolladım saña gizlice. (Zong/Ereğli, AİAD, 190/1)

-vër allahım vër

sellice yağmur. (Gir. GDİAT, 129/4.5)

top top olmuş ağca ceren. (K.Mar. GDİAT, 158/13)

-yağın yumurtasın çokça gıyun. (Eskş., AİAD, 121/8)

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

-bizi yıllarca, aylarca düşman besledi ancak bir sāt vazifä için. (Man/Soma/Kadınköy, GBAA, 8/5/3)

-tilki arkadaş edinmek için yılan günlerce aramış. (Ant/Gündoğmuş, GdÇA, 1/1/1)

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-ben gendim halimca oğur yazarhan

bir dos bulamadım tez āşam oldu. (Çank/Camışlı, AAT, 126/3,4)

Mukayese(Nispet) Vazifesi

Daha çok "bakımından" bazı hallerde de "tarafından" edatlarına tekabül eden ve eklendiği kelimeye doğrudan doğruya nispet edilen bir mukayese bildirir.¹⁸

-ğız boyca ondan uzun imiş (El/Keban yöresi ağızları)

-yaşca büyük, bilgiçe noksan (aydınlarımızca Yunan ve Latin dilleri bilinmediğinden....Bkz. Z.Korkmaz, a.g.m. s.46)

Sınırlama (Limitativus) Vazifesi

Çağatay, Özbek, Kazan, Kırgız, Baraba, Tara, Tobol, Tümen gibi Orta Asya ve Sibirya bölgesi Türkçelerinde görülen +CA ekinin sınırlama fonksiyonu,¹⁹ Anadolu ağızlarında da görülmektedir. Özellikle dative eki almış zamanla ilgili bazı kelimelere eklenerek "kadar" son çekim edatının fonksiyonunda kullanılır.²⁰ Çoğu zaman ise bu görevi doğrudan kadar, dek, değin...vb edatlar yaparlar.

-o zamanaca ahlına düşdü dedi ki, devrüşün halı ne olacağ.(Siv.

Yıldızeli/B.Avren, STIAT, 80/7,8)

-boynunaça balçā gömüliy.(G.Ant./Nizip,NA,32/1/261)

...kadar Edatı Fonksiyonundadır

Eşitlik hali ekinin bu fonksiyonuyla, "kadar" edatının ifade ettiği vasıfta, miktarda ve zamanda benzerlik veya eşitlik anlamları ifade edilmektedir.

-h'āsını verirsēñ vēr, s'ā onun' arlenca altın veriyuz.(G.Ant.

GA-1, 348/8,9)

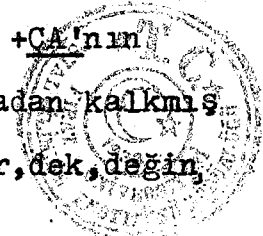
-yonca galğar yar boyunca(Muş, AIAD, 76/10)

-bunca seneler geşdi, sorup suval etmedim.(G.Ant/Nizip,NA,29/1/171)

-aklıma onca geli.(EL/Keban/Nimri, KBAYA,198/23/64)

Cümlede Zarf Durumundadır

Anadolu ağızlarında eşitlik hali eki olan +CA'nın hal eki olarak fonksiyonu çok zayıflamış, hatta ortadan kalkmış gibidir. Bu ekin ifade ettiği manayı gibi, göre, kadar, dek, değin,

bakımından, tarafından...vb edatlar karşılacaktır. Ekin kullanıldığı kelimelerde, kelime cümle içerisinde zarf durumundadır.

Aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi, çeşitli sıfat, sıfat-fiil ve zarf durumundaki kelimelere eklenerek, cümlede çeşitli zarfların oluşmasına veya pekişmesine hizmet etmektedir.

-sinci éyice iş görüyoruñ éyice çalışıyoruñ.(Nevş/Derinkuyu 134/11/8)

-usulca kalKdım(İzm/Yeniköy,GBAA,25/17/30)

-omara hoşça gal dër. (Burd/Bucak/Ürkütlü,ADÜM-1,106/24)

-kurt heso epice hastalanir yani.(Ağ.,AğYA,2/8/51)

-yağın yumurtasın çokça gıyun.(Eskş.,AİAD,121/8)

-aklıma düşdükçe yanar şların.(Çank/Cacıklar,AAT,94/12)

-gözlerine ali mili çekilesice bizim gelini bilirsın.(G.Ant, GA-1,374/19,20)

an/en partisibine eklenen ek, Anadolu ağızlarına has bir hususiyet gösterir. Azeri Türkçesinde de benzer kullanılışları görülen bu şeklin yaygın olduğu yöreler Erzurum,Kars gibi doğu anadolu illeridir.²¹ Söz konusu partisiplere eklenen ek inca/ince karşılığında bir zarf-fiil yapmaktadır.²² bene tanca. (Erz/Şenkaya/Koroğlu,EİA-11,66/03 038 01/77)
-tanımıyancaz(Erz/Aşkale,EİA-11,187/10 000 01/26)

V- EŞİTLİK HALİ EKİNİN DİĞER İSİM ÇEKİM EKLERİNİN YERİNE
KULLANILMASI

Eşitlik Halinin Yalın Hal Yerine Kullanılması

Burada yalın halle alternans olarak kullanılmaktadır.

-yalnızca gandi yola düşüyor.(Cihanbeyli/Kulu,TDAY-B(1967),32/13)

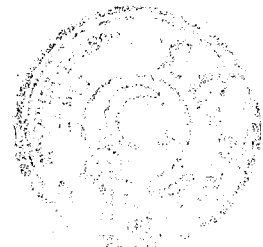
Eşitlik Halinin Bulunma Hali Yerine Kullanılması

-ayakça(ayakta) dur-(Ed. TDAY-B, (1960) ,185.s.)

Eşitlik Halinin Vasıta Hali Yerine Kullanılması

-dişari yazlıh yemekhanede bele çevrüşmiş yemeğh yiyürük gene
arkadaşlarca(arkadaşlarla) hep beraber, bahdım ki, bu ombaşı-
nin sufati sufatlıhdan çıhmiş,gözlari garışmiş.(Erz/Geyik
EİA-11, 23/01 038 02/18,19,20)

-donca(donla)gez.(Ed.,TDAY-B, (1960) s.185)

N o t l a r

- 1)- Eşitlik hali ekinin Türk dili içindeki genel yeri ve durumu için bkz. Zeynep Korkmaz, "Türk dilinde +ça eki ve bu ek ile yapılan isim teşkilleri üzerine bir deneme", TDAY-B (1958), s.41-68; Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1980, s.239-240
- 2)-Bkz.A. Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri(Çev.Mehmet Akalın) TDK,Ankara 1988, s.65; Martti Räsänen, Materialien zur Morphologie der Türkischen Sprachen,Helsinki 1957,s.56-74
- 3)-Bkz.Faruk Kardri Timurtaş,Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, s.72-73; Osmanlı Türkçesine Giriş, İstanbul 1979 s. 113
- 4)-Bkz.Muharrem Ergin, a.g.e.,s.239-240
- 5)-Bkz.Muharrem Ergin, a.g.e.,s.239-240; Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, İstanbul 1984, s.330
- 6)- Eşitlik hali ekine yer vermeyen eserler için bkz. Konstantin Lubimov, "Türkçede kaç isim hali var?", Türk Dili(96), (1959), s.688-690; Kemal Demiray, Temel Dilbilgisi, İstanbul, 1958, s.54-55; Ahmet Cevat Emre,Dilbilgisi İstanbul,1951; A. N. Kononov, Grammatika Sovremennogo Literaturnogo yazıka, Moskova (1956)(TDK çevrisi) s.109-110 Haydar Edizkun, Yeni Türk Dilbilgisi, İstanbul 1963, s.80 Tahir Nejat Gencan, Dilbilgisi, İstanbul,1971-1975,s.136
- 7)-Bkz. Muharrem Ergin,a.g.e., s.165
- 8)-Bu ek, evce kelimesindeki ek ile aynı fonksiyonda kullanıldığı için, yapım eki değil, eşitlik hali eki olarak değer kazanmıştır.Kbz. Tuncer Gülensoy,Kütahya ve Yöresi Ağızları, TDK, Ankara 1988, s.140/1/191

- 9_-Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e., s.239-240
- 10- Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e., s.239-240; Zeynep Korkmaz, a.g.m., s.41-68
- 11)-Bkz. Zeynep Korkmaz, a.g.m., s.46-47
- 12)-Bkz. Tahsin Banguoğlu, a.g.e., s.330:, Muharrem Ergin, a.g.e., s.239-240
- 13)-Bkz. Zeynep Korkmaz, a.g.m., s.41-68; Muharrem Ergin, a.g.e., s.239-240)
- 14)-Bkz. Zeynep Korkmaz, a.g.m., s.56
- 15)-Bkz. Zeynep Korkmaz, a.g.m., s.41-68
- 16)-Bkz. Zeynep Korkmaz, a.g.m., s.42
- 17)-Bkz. Zeynep Korkmaz, a.g.m., s.41-68
- 18)-Bkz. Zeynep Korkmaz, a.g.m., s.46
- 19)-Bkz. Zeynep Korkmaz, a.g.m., s.46
- 20)-Bu şekiller Zeynep Korkmaz tarafından eşitlik hali olarak değerlendirilmektedir. Buradaki GA 'nın fonksiyonu "kadar" edatına eşittir. Bunu bir edat kabul etmek de mümkündür. Bkz. a.g.m., s.46-47
- 21)-Bkz. Efrasiyap Gemalmaz, Erzurum İli Ağızları-1, Erzurum 1978, s.290-291

Y Ö N G Ö S T E R M E H A L İ (Direktive)

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendi yönünde yapıldığını göstermek için isim yön gösterme haline girer.¹ Yön gösterme hali ekleri, daha çok yer ve yön ile ilgili yer ve zaman isimlerine gelerek fiilin yönünü belirtirler. Ancak, günümüzde kalıplaşmış olarak sınırlı sayıdaki birkaç kelimedede görülen bu ekler, çekim eki olma fonksiyonunu kaybetmiş ve kelimenin gövdesi ile kaynaşmışlardır. Genel Türkçede yön gösterme hali ekinin bu fonksiyonunu, yönelme hali eki(dative) ve doğru, karşı, taraf, yan...vb. edatlar yerine getirmektedir.²

Yön gösterme ET'de, +garu/+gerü/+karu/+kerü; +ra/+re +ru/+rü(+ry,+ri/+sar(y), ser(i)) ekleri ile yapılmakta idi.³ BAT'de, +ra/+re/+aru/+erü⁴, TT'de ise, +ra/+re/+ru/+rü/+arı/+eri şekilleri yön gösterme hali eki olarak kullanılmaktadır.⁵

Yön gösterme hali eki artık hal eki olmaktan çıkıp kelime gövdesinin bir parçası durumuna girdiği için, gramer kitaplarımızın birçoğunda bu hale yer verilmemiştir.⁶

İ - E K İ N F O N E T İ Ğ İ

ANADOLU AĞIZLARINDA GÖRÜLEN YÖN GÖSTERME HALİ (Direktive) EKLERİ

TT'de olduğu gibi, Anadolu ağızlarında da pek işlek olmayan bu ek, belli sayıda kelimedede kalıplaşmış olarak kullanılır. Ancak bu kullanılıştaki ek, bir hal eki olmaktan çok kalıplaşmış bir zarf yapma ekidir. Yer ve zaman isimlerine

geldiği için zarf olmaya çok yatkındır.

Bir hal eki gerçek fonksiyonunda kullanıldığı zaman, üzerine ikinci bir hal eki kabul etmez. Ancak yön göstermenin bütün kullanılışlarında bu durum mevcuttur . Yani yön gösterme hali eki kendisinden sonra başka bir hal ekini alabilmektedir.

Anadolu ağızlarında kalıplaşmış olarak kullanılan yön gösterme hali ekinin şekilleri şunlardır:

+arı/+arı/+arı/+eri/+äri:

-ğarı tışarı çığınca dutup o da kesiyo.(Çank/Cacıklar, AAT,85/8)

-okarı odıya gelsbarbar yemek yiyelim demiş,(Or/Ünye/Koruklu KDİAT,6/2,3)

-çıkıñ yokarı gelini hazıylamışlaydu.(Çor/Osmancık/Avlağı, OAYA, 6/1/152)

-içarı giri.(El/Keban,KBAYA,131/3/35)

-sü tókacagun varisá dişári çih da içári gel.(Art/Maden,AYA 83/20,21)

-oğli da kardeşini alıp pi tağa ugari kidéyler.(Tr./Akçaabad/Tüzköy, KDİAT, 181/14)

-vurübilirse vurur,vurumassa içeri langırTag girē.(Küt.,KYA 139/1/166)

-onunlân yatakân içäri girmiş dâvi öldürmüş.(Isp. ADÜM-1,64/4)

+ara/+ärä/+ere:

-merdimen basak basak

çıkma yokara yasaq.(Zong/Ereğli/ikse,AİAD, 190/15)

-çık dışara deyo.(İzm/Çiğli,GBAA,22/15/10)

-içere gâçtı.(Küt/Emet/Dereköy, KYA,181/21/4)

-on başı çavuş olanla ayrılısın içärä gâlsin dēdi.(Bal.ADÜM-1,
12-13/23)

+ra/+râ/+râ/+râ/+re:

-sonra bir parça davar bölamişlär, gurbannık satmak için şährä geliyorlar.(Ant, ADÜM-1, 130/3,4)

-ondan sōrä dü äsı yapılır.(Küt, KYA, 136/1/48)

-sonurâ aramış bulmuş nişan emiş.(Ayd/Bozdoğan,GBAA,78/60/9,10)

-alem içre⁷perişansın (Sıv/Divrik, STİAT, 98/15)

-sonrâ,(Küt/Kuşu, KYA, 195/25/13)

+ru/+rū :

-sōru arkasından govduĶ.(Den/Kadılar,GBAA,53/42/8)

-sorū iki gişi başımı bıçaklanıyōru.(Man/Kula, GBAA,20/13/15)

+a/+ā/+ä:

+arı/+ra gibi yön gösterme ekleri bazı kelimelerde r sesini kaybetmekte ve ek, a veya ı biçimide kalmaktadır.

-beş on sene sōnā dünyeye gelmişim.(Yozg/Kaşkışla,OAAD,139/1,2)

-nihāyet üç sene sonā ben gidecēm demiş(Or/Ünye,KDİAT,3/8)

-baĶdım ayı girdi içä.(İzm/Yeniköy,GBAA,25/17/29)

+ı :

-dışı(dışarı) çıksın öylä hıram(Bal.,ADÜM-1,12/7)

+or :

+arı eki yuvarlak ünlüler bulunduran bir kelimeye geldiği için, ünlü benzeşmesiyle ekin ilk sesi olan a yuvarlaklaşıp o olmuş ,ı sesi de düşürülmüştür. arı > orı > or :

-yokor(yukarı) köviñ bakala.(Bol/Akçakoca, AIAD,159/9)

+na :

Göçüşme(metatez) ve ilerleyici benzeşme ile oluşan bu şekiller asli değildir.

-bunnar malları taksim ediyoller, sorna(sonra) bu malları satıp yiyoller.(Eskş/Dağküplü, AIAD, 144/3,4)

-siñsiñ oyun bitdikden soñna(sonra) köya geldim.(Çor/Osmancık Avlağı, OAYA, 12/3/29,30)

+er:

-çoluğ çoçuğ hindiye gadar uraşdığ içer(içeri) atdığ hindi deüzüme başladığ.(Nevş/Ürgüp/Salur, NYA,143/17/16,17)

Bu örnekte de,+eri biçiminde olan ek sonsesini düşürdüğü için +er biçiminde kalmıştır.

Ünlü İle Biten Kelimelerden Sonra

Yön gösterme hali ekinin Anadolu ağızlarında kullanıldığı kelime sayısı sınırlı olduğu gibi, bu kelimelerin hepsi de ünsüzle bitmektedir. Sadece işaret zamirleri ve ünsüz düşmesine uğrayan bazı kelimelerde ek ünlünün üzerine gelmiş gibi görünmektedir. Ancak işaret zamirlerindeki ekin aslında yön eki değil, ara kelimesi ile birleştirilerek kurulmuş şekiller olduğuna dair görüşler de vardır. Buna göre bu şekiller: bu+ara şu+ara biçimlerinden bura, şura vb. olmuşlardır.8

Ünlü ile biten kelimelere getirilen yön gösterme hali eki, ünsüzle başlayan bir ek olduğundan, herhangi bir yardımcı sese de ihtiyaç duyulmamaktadır.

-bunlar yola düşüyor, ha bura değil ora .(Ağ, AĞYA, 1/3/90,91)

-u hayvana bakıldıktan sōra gene baka.(Bo./Baltalı, AİAD, 161/8)

-sōru arkasından govduk.(Den/Kadılar, EBAA, 53/42/8)

Ünsüz İle Biten Kelimelerden Sonra

Tonlu ünsüzlerden sonra kullanılan ek, herhangi bir değişikliğe sebep olmamakta ve herhangi bir değişikliğe uğramamaktadır.

-ben ileri gideyken bakdım davşan suya atlamış.(Kast/Daday/ Kızılörencik, DaA, 82/13/12)

-daha sonra geldi.(El/Harput, HYA, 82/2/101)

Tonsuz Ünsüzlerden Sonra

Tonsuz ünsüzlerle biten kelimelere eklenen yön gösterme hali eki, tonlulaşma temayülünün sebep olduğu az sayıdaki örnekler dışında, ünsüz uyumuna uyar.

-hirs inan küreciğin sırtını yokarı çövrüp dalduruya.(Kast/Daday, DaA, 47/1/99,100)

-aman gocāna içerden gonuşma, dışarı kapiya gel deyala.(Zong/Bartın, AİAD, 179/9)

-eşşā içeri diğmadan şurdan bi de suluyum da öyle içeri diğyım demiş./Yozg/Yerköy/Hacıuşağı, YkA, 41/2/22,23)

-bakdım ayı girdi içä.(İzm/Yeniköy, GBAA, 25/17/29)

-dışı çıksın öylä huram.(Bal.ADÜM-1,12/7)

EKİN ÜNLÜ UYUMLARINA GÖRE DURUMU

a) - B ü y ü k Ü n l ü U y u m u

Yön gösterme hali eki, Anadolu ağızlarında kullanılan şekilleriyle büyük ünlü uyumuna uyar. Ancak, bölge ağızlarının belli bazı özelliklerine bağlı olarak, az sayıda örnekte uyumsuzluk görülür.

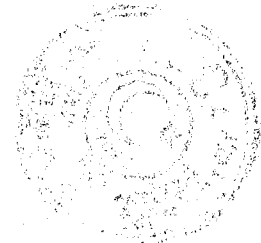
- dışarı ekmek vermem demiş. (Or/Ünye/Koruklu, KDIAT, 6/2)
- ölüm kelölan yoharı gel. (Siv/Olukman, STIAT, 47/6)
- ordan içeri alıllar, misafirleri otuttular. (Kays, KA, 5) 1/104)
- birez daha ileri getmiş bir köye iras gelmiş. (Kırş/Kaman, QAAD, 101/6)

Büyük Ünlü Uyumunun Bozulması

I) - Bölge Ağızlarının Özelliklerine Bağlı Olarak

Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu ağızlarının kendine has bir özelliği olan, sones i'leşmesi (u, o, ı > i) yüzünden kalın sıradan ünlüler bulunduran kelimelerde büyük ünlü uyumu bozulmaktadır;

- bunun sesine o setiret çorbacı çihir dışarı gelur geyfede. (Erz/Taşpınar, EİA-11, 18/4 Ol. 035 Ol/27)
- köy halkının hepsinin dışarı çıkması. (Ağ., AĞYA, 3/9/14, 15)
- oğli da kardeşini alıp bi tağa ugari kideyler. (Tr/Akçaabad/Tüzköy, KDIAT, 181/14)

2) - Ünlü-Ünsüz İlişkileri Sebebiyle

Ünsüzlerin ünlüler üzerindeki kalınlaştırıcı veya inceltici tesiri sebebiyle, kelimenin kök veya gövde sesinde bir değişme meydana gelmektedir. Uyumsuzluğa sebep olan, yön gösterme hali eki değildir.

-padişā dişari çihî. (El/Keban, KBAYA, 131/3/31)

b) - Küçük Ünlü Uyumu

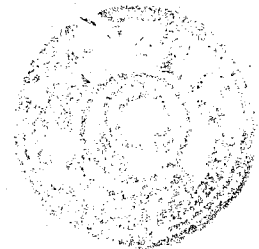
Anadolu ağızlarında yön gösterme hali eki küçük ünlü uyumuna uyar.

-kimimiz dedi ki yukarı geçitde gidelim. (Tunc/Gökçek, TMKA, 11/4/72)

-aracın yokarı avşar koyünden doğdu. (Kast., AAT, 3/1)

-bizden ileri bir şehir daa var diyor (Tunc/Çıralı, TMKA, 17/6/43)

-vurūbilirse vurur, vurūmassa içeri langırTdağ girē. (Küt. KYK, 139/1/166)

11- FONKSİYONLARI

Yön gösterme hali eki, Anadolu ağızlarında da hal eki olma özelliğini yitirmiş bir ektir. Genellikle belli bazı kelimelerde kalıplaşmış olanak kullanılan bu ek, kelimenin gövdesi durumuna girmiştir. Zira, hal ekleri, gerçek fonksiyonları ile kullanıldıkları zaman, ikinci bir hal ekini almazlar. Halbuki, yön gösterme hali ekinden sonra her zaman bir başka hal eki getirilebilmektedir:

ev

ev+i

ev+i

ev+e

ev+de

ev+den

ev+le

ev+ce

Görüldüğü gibi bu çekimlerin üzerine başka bir hal eki getirilememektedir. Fakat;

yukarı

yukarı+y+a, yukarı+da, içeri+den vb. kullanılışlarda başka bir hal eki getirilebilmektedir.

Yön gösterme hali eklerinin getirildiği kelimelerin cümledeki temel fonksiyonları zarf olmaktır. O halde bu ek de cümlede zarf durumunda olan kelimeleri meydana getirir.

Hareketin Yönünü Belirtir

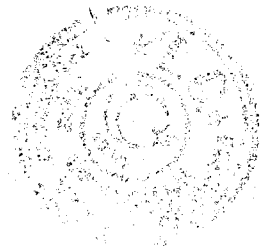
Yön gösterme hali ekinin ilk ve temel fonksiyonu budur. Fakat günümüzde hal ekinin bu vazifesini, yönelme hali eki ve doğru, karşı, taraf, yan...vb. edatlar yerine getirmektedir.⁹

- ben ileri gideyken bakdım davşan suya atlamış.(Kast/Daday/
Kızılörencik, DaA, 82/13/12)
- gayfeden dışarı çıhyollar.(Siv./Yıldızeli/B.Avren, STİAT, 5/37)
- māradan içeri girdiler.(Tok, STİAT, 201/37)
- çikiñ yoğarı gelini hazıylamışlaydu.(Çor/Osmancık/Avlağı,
OAYA, 6/1/152)

Cümlede Zarf Durumundadır

Yön gösterme hali eki yer ve yön ile ilgili kelime-
lere gelince tabii olarak cümlenin zarfı olur.

- yorganı aşışādan yoğarı demādile vādık.(Küt/uşak/Hasköy,
GBAA, 36/25/18,19)
- alindāki sēpādi āmiş içari guşmuş.(Afy./Dinar/GBAA, 39/28/77,78)
- olum kelōlan yoğarı gel.(Siv/Olukman, STİAT, 47/6)
- padişā dışarı çıhi.(El./Keban, KBAYA, 131/3/31)

N o t l a r

- 1)- Bkz. Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1980, s.341-342
- 2)-Türkçede yer ve yönle ilgili kelimeler için bkz. Suzan Duran, "Türkçede cihet ve mekan gösteren söz ve ekler", TDAY-B, (1956), s.1-100; R,R, Arat, "Türkçede cihet mefhumu ve bununla ilgili tabirler", TM, XIV (1965), s.1-24
- 3)- Bkz, A. Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri, (Çev.Mehmet Akalın), TDK Ankara 1988, s.65; Martti Räsänen, Materialien zur Morphologie der Türkische Sprachen, Helsinki 1957, s.56-74
- 4)-Bkz, Faruk Kadri Timurtaş, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, s.73-74
- 5)-Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e. , s.341-342
- 6)-Yön gösterme hali ekine yer vermeyen eserler için bkz. Konstantin Lubimov, "Türkçede kaç isim hali var?", Türk Dili (96), 1959, s.688-690; Kemal Demiray, Temel Dilbilgisi, İstanbul, 1958, s.54-55; Ahmet Cevat Emre, Dilbilgisi, İstanbul 1951, ; Haydar Edizkun, Yeni Türk Dilbilgisi, İstanbul 1963, s.80; Tahir Nejat Gencan, Dilbilgisi, İstanbul, 1971, s.136; A.N. Kononov, Grammatika Sovremennogo turetskogo literaturnogo yazıka, Moskova 1956 (TDK. Çevrisi) s.109-110
- 7)-Bu şekil ET ve EAT'deki kullanılışlarla birleşmektedir:
Bkz. Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e. , s.74
- 8)-Bkz. Tuncer Gülensoy, Kütahya ve Yöresi Ağızları, TDK Ankara 1988, s.91

- 9)- Bkz. Suzan Duran, "Türkçede cihet ve mekan gösteren söz ve ekler", TDAY-B, (1956), s.1-100 ; R. R. Arat, "Türkçede cihet mefhumu ve bununla ilgili tabirler", TM, XlV (1965), s.1-24

S O N U Ç

Anadolu bir Oğuz boyları ülkesidir. XI. yüzyıldan başlayarak XIV. yüzyıla kadar devam eden kitle halinde sürekli göçlerle, 24 Oğuz boyunun en az 23'ü Anadolu'ya gelmiştir. (Geniş bilgi için bkz. Tuncer Gülensoy, "24 Oğuz boyunun Anadolu'daki izleri", Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı, (1977) , Ankara 1979, s.73-98) Oğuz boyları kitle halinde Anadolu'ya gelirken pek tabii ki dillerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Dolayısıyla bugün Anadolu'da konuşulan yazı ve konuşma dilinin temelini ve esasını Oğuz Türkçesi oluşturmaktadır. Oğuz dışı Türk unsurlarının ve Oğuz Türkçesi dışındaki bazı Türk şivelerinin değişik zaman ve miktarlarda Anadolu'ya gelmiş olması, Oğuz Türkçesinin temel yapısında bir değişme meydana getirmemiştir. Ancak, küçük parçalar halinde ve özellikle de konuşma dilinde yer yer bu unsurların dillerine ait özellikler görülebilmektedir.

Ağızlar, yazı dilinin bozmuş birer şekli değil, onun yanında, fakat ondan bağımsız olarak yaşayan ve nesiller boyu devam ettirilen dil değerleridir.¹ Anadolu ağızlarını yukarıdaki ifadelerin ışığı altında değerlendirdiğimiz zaman, Anadolu yazı dilinin yanında ve ondan bağımsız olarak, temelleri XIII. yüzyıl ve ötesine uzanan dil değerlerinin günümüze ulaşmış biçimleri olarak tespit edebiliriz. ET ve EAT'ye ait bazı özelliklerin, Türkiye Türkçesi yazı diline rağmen, Anadolu ağızlarında yaşıyor olması bunun en açık göstergesidir.

Anadolu Türkçesinin grameri yazılıp, kelime hazinesi tespit edilirken, Anadolu ağızlarının Oğuz Türkçesine ait birçok özelliği muhafaza etmiş olacağı göz önüne alınarak ondan istifade edilmelidir.

Bizim Anadolu ağızlarında isim çekim ekleri üzerine yaptığımız bu çalışma da böyle bir gayenin ürünüdür.

Hal (Caus), ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumdur.² Hal, "cümlenin dilbilgisi yönünden düzenlenmesine, özellikle cümle içindeki adların görevinin belirlenmesine yarayan dilbilgisi öbeği"³dir.

Diğer bir ifadeyle ve bize göre hal, fiile doğrudan bağlanan, fiili doğrudan ilgilendiren isimlerin bu bağlanma veya ilgi sırasında içinde buldukları durumdur. Türkçede bu bağlanma veya ilgi bazen eksiz(yalın hal) fakat çoğu zaman da eklerle yapılır. İşte bu ekler de isim çekim (hal-durum) ekleridir.

Türkçenin çeşitli devirleri ve şiveleri üzerine yapılan gramer çalışmalarında hal eklerinin sayısı farklı olarak gösterilmiştir.(Bu konuda geniş bilgi için bkz. GİRİŞ bölümü s. 17-32)

Biz bu çalışmada genel kabul gören eklerin üst sınırı olarak tespit ettiğimiz dokuz hali incelemeye dahil ettik. Bunlar, yalın(nominative), tamlama(genitive), belirtme(accuzative), yönelme(dative), bulunma(locative), çıkma(ablative), Vasıta(instrümental), eşitlik(ecvative), yön gösterme(direktive) halleridir. Tahsin Banguoğlu'nun "kimli(evli), kimsiz(evsiz)"⁴ Tuncer Gülensoy'un "çun/çün sebep gösterme"⁵, Efrasiyap Gemalmaz'ın "seslenme hali"⁶ olarak belirttiği şekilleri, biz ta-

nımmıza uymadıkları için çalışmamızın dışında bıraktık.

Yalın Hal(Nominative)

Anadolu ağızlarında yalın hal, genel Türkçede olduğu gibi eksizdir. Ancak yazı dilinden farklı olarak, yalın haldeki bazı kelimeler, diğer şekillerin yerine kullanılmaktadırlar. (Bkz. Yalın Halin Diğer İsim Çekim Eklerinin Yerine Kullanılması, s.68) Bu arada, yalın haldeki bazı kelimeler, hal eki olmayan, iyelikli şekiller: guyu(kuyusu) (KIA,226/35a/6), ve ek fiilin üçüncü teklik şahıs şartının yerine de kullanılabilir. nere(neresi)(NYA,192/2/29)

Azerî Türkçesine ait men birinci teklik şahıs zamiri ile öz/özü dönüşlülük zamiri şekilleri, Anadolu'nun değişik yörelerinde görülmekle birlikte, özellikle Azerî ağızlarının uzantısı olarak kabul edilen Kars, Erzurum, Ağrı, Muş, Van, Bitlis, Diyarbakır vb. Doğu Anadolu illeri ağızlarında yaygın olarak kullanılmakta ve hal ekleriyle çekimlenmektedir. Kendi, dönüşlülük zamirinin, kendü veya kendüsü biçimi ise, EAT'den kalma bir özellik olarak Anadolu ağızlarında yer yer yaşamaya devam etmektedir.(Bkz. s.58)

İşaret zamirlerinin bular, olar ve munna(munlar bunlar) şeklinde görülmesini de ET ve EAT'ye ait özelliklerin Anadolu ağızlarında yaşaması olarak değerlendirebiliriz.

Tamlama Hali(Genitive)

Genel Türkçede olduğu gibi, Anadolu ağızlarında da tamlama hali biri ekli(kalenin kapısı), diğeri eksiz(kale kapısı) olmak üzere iki şekilde bulunur.⁷ Eksiz tamlama halini

kuran ve tamlayan durumunda olan kelime çoğu zaman yalın hal ile karıştırılır. Ancak biz, tamlamayı her iki unsuruyla bir bütün ve cümlelerin bir uzvu olarak düşündüğümüz için bu durumda olan kelimeleri yalın halde kelimeler olarak kabul etmiyoruz. (Bkz. s. 79)

Eksiz tamlama halinde olan kelimeler cümlede belirli ve belirsiz olmak üzere iki şekilde bulunurlar. Kelime tabanından sonra $+Ø$ şeklinde bir ek düşündüğümüz eksiz tamlama halinin, pınar başında(AİAD, 183/1) , gala gapısında(KİA,55/11) vb. örnekleri belirsiz tamlama halinde; iyelik eki almış kelimelerden sonra ise, görümün oğlu (ErİA-11,253/D-5-2/20,21) amcam oğlu (KİA, 3/25) şeklindeki örnekleri eksiz belirli tamlama halinde kelimeler olarak kabul ediyoruz.(Bkz. s.80-81)

Ekli tamlama hali ise, genel Türkçedeki tamlama hali ekleri olan +ın,+in,+un,+ün,+nın,+nin++nun,+nün (ve İñ,+Uñ,+nİñ,+nUñ) şekilleri ile yapılır.

Temel şekiller genel Türkçe ile ortak olmakla birlikte, çeşitli fonetik olaylar sonucu bu temel şekillerden farklılaşmış ve çok değişik fonetik değerler kazanmış şekiller de vardır. (Bkz. s. 82-86)

ET ve EAT'de tamlama hali ekinin son ünsüzü nazal(ñ) bir ünsüzdür. Anadolu ağızlarının büyük bir bölümünde bu nazallığın canlı olarak yaşadığı görülüyor: güln (GBAA,99/75/53) adamin (DaA, 45/1/1)

EAT'de tamlama hali ekinin sürekli yuvarlak ünlü ile kullanıldığı bilinmektedir.⁸ Anadolu ağızlarında da yer yer EAT'ye ait bu özelliğin yaşadığı görülmektedir: senün (BMLKA 188/11/52), geminun (KDİAT, 236/11), vb.

Hece kaynaşması veya hece düşmesine uğramış bazı kelimelerde ek, kelimenin gövdesi üzerine tek ünsüz (n) ile gelmektedir. patşān <(padişahın)(GBAA, 16/10/1) Ayrıca Zonguldak/Bartın, Antalya/Gündoğmuş ve Urfa yörelerinde yaygın olarak, bir Kıpçak dil özelliği olan, n > y dönüşmesinin olduğu görülmüştür. Bu özellikten dolayı söz konusu yörelerde tamlama hali eki, +iy, +niy, ve +yiy biçimlerinde görülmektedir. kendiniy(AİAD, 179/21), seniy (GdÇA, 1/1/2) ,babayiy(GdÇA, 2/1/37)

Kars ili ağızlarında görülen n > ğ dönüşmesi ile ek, +ıĝ biçiminde karşımıza çıkmaktadır:karpızıĝ içine(KİA, 260/47/9,10)

Ünsüzle biten kelimelerden sonra tamlama hali ekinin +nIn biçiminde gelmesi aslı bir kullanılış değildir. İyelik üçüncü şahıs ünlüsünün düşmesi sonucu bu durum ortaya çıkmıştır. Bunu ET'deki benzer kullanılışlarla karıştırmamak gerekir: ellerinin(KYA, 137/1/87) kulağının (AAT, 83/8)

Şahıs zamirlerinin 1.teklik ve 1.çokluk şahıslarına tamlama hali ekinin In/İn şeklinde gelmesi, ET'ye ait önemli bir özelliğin Anadolu ağızlarında yaşamasıdır.¹⁰ ET'de benin, bizin gibi bir kullanılışı olan bu ek, EAT'de bir yarım benzeşmeye uğramış ve benüm/bizüm biçiminde kullanılmaya başlanmıştır. TT'de de benim/bizim şeklinde olan bu ekin, Anadolu ağızlarında benin ve bizin (n̄) biçiminde görülmesi oldukça ilginçtir:

-benin gücüm yetmedi.(Bo./Baltalı, AİAD, 162/10)

beninki(GBAA, 88/67/34), bizin (ADUM-1, 117/18)

İşaret zamirlerinde de buların, munun ve anın gibi arkaik şekillerin çekimi seyrek olarak görülmektedir:anın için PNKA, 75/18/5)

Belirtme Hali(Accuzative)

Belirtme hali de ekli(camı kır-) ve eksiz(cam kır-) olmak üzere iki şekilde bulunur.¹¹ Eksiz şekiller için düşünülen ek $\emptyset$ olduğu için bunları da yalın halde kelimeler olarak görmüyoruz.

$\emptyset$ belirtme halinin normal kelime tabanlarına gelen şekilleri belirsizdir. cam kır- gibi. Ancak, belirtilmiş iyelik eklerinden sonra gelen $\emptyset$ belirtme hali şekillerinde bir belirlilik vardır ve cümlede belirtili nesne durumundadırlar. sözüm gabil etmedi.(GSKA,24/6/40) ,
dudu her bir yanım vay ihdiyarlıq.(KİA,173/76/14)

Üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra bir hal eki getirildiğinde ortaya bir n ünsüzü çıkmaktadır. Bu ünsüze gramer kitaplarımız yardımcı ünsüz veya zamir n'si adını vermektedirler. Belirtme hali ekinin kullanılmadığı bazı durumlarda da geride kalan bu ünsüze belirtme hali eki denmektedir. Ancak, belirtilmiş iyelik eklerinin üzerine $\emptyset$ tarzında bir belirtme hali eki düşünüldüğüne göre, diğerlerinden farklı olmayan üçüncü şahıslar için de aynı şeyi düşünmek gerekir. Bu durumda da üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra +sI(n) $\emptyset$ biçiminde bir belirtme hali söz konusudur. Buradaki n sesi ise arkakik bir üçüncü teklik şahıs zamiridir ve zamanla ekleşerek iyelik vazifesini üstlenmiştir.¹² Yukarıda söz konusu edilen +sIn biçiminin herhangi bir hal eki getirilmediği zaman da görülmesi bunun belirtme hali eki olmadığına diğer bir delilidir.:

keten köynek geymiş yapasın ezik. (Mal./Tilek,GDİAT,13/20)

Ekli belirtme halinin ekleri genel Türkçede olduğu gibidir. (+ı,+i,+u,+ü(+y)I, ve +(n)I) Ancak bu temel şekillerin fonetik değişmeye uğramış bazı farklı şekilleri de vardır. (Bkz. s. 128)

Kars ili ağızlarında ekin +ın biçimindeki kullanılışı ise oldukça farklıdır. yemeğiğin, çayığın (yemeğini, çayını) KİA, 165/3/8)

Şahıs zamiri ile işaret zamirinin birinci teklik şahsı Azerî Türkçesi tesiri olan bölgelerde meni ve munu biçiminde görülüyor. Dönüştürme zamiri ise, öz/özü şeklindedir.

Anadolu ağızlarında görülen önemli bir özellik de, belirtme ve yönelme hali ekleri arasındaki görev aktarımıdır. Bu olay, başta Güney-Batı Anadolu ağızları olmak üzere, bütün Anadolu ağızlarında görülmektedir.

ET'deki (n lehçesi) +ağ/+eg belirtme hali ekinin Anadolu ağızlarındaki devamı olan +a/+e belirtme hali şekilleri, Çuvaşça¹³ ve günümüz Gagauz Türkçesinde de görülmektedir.¹⁴ Turgut Günay, Rize ili ağızlarındaki örnekleri "geçişli bazı fiillerin geçişsiz fiil"işlemi görmelerine bağlamaktadır.¹⁵ Ancak, Anadolu ağızlarının bütününde görülen bu durumu, geçişli-geçişsiz fiil kuralına bağlamak mümkün değildir. Bize göre de bu durumu, ET'deki +ağ/+eg belirtme hali ekinin varlığı ile açıklamak daha doğrudur. Zira EAT'de de bu durum tespit edilmektedir.¹⁶ Bu arada bazı fiillerin özel rejimini ve ismi hem belirtme hem de yönelme halinde kabul etmelerini de unutmamak gerekir.

Yönelme Hali (Dative)

Yönelme hali eki genel Türkçede olduğu gibi, +a/+e ekleridir. Bu temel şekillerin farklı fonetik değerdeki biçimleri de vardır. (Bkz. s. 165-169) Ancak Kütahya ve Yöresi Ağızları adlı eserde +ge (esge dosta: eše dosta) KYA, 223/44/12,13) ve Muğla ilinin Marmaris ilçesinde +ğa (durakğa) şeklinin tespit edilmiş olması oldukça ilginçtir.¹⁷

Bilindiği gibi, ET'de ga/+ge/+ka/+ke şeklinde olan yönelme hali eki, EAT'de ek başındaki g sesini düşürmüş ve +a/+e şekline girmiştir. Anadolu ağzlarında bu şekillerin görülmesi, Anadolu ağzları ile ET arasındaki bağın diğer bir örneğidir.

Nevşehir Yöresi Ağızları'nda tespit edilen diğer bir yönelme hali eki de +ağ biçimindedir.¹⁸ suyağ iner (NYA, 197/57/31,32)

İyelik ikincisi teklik şahıstan sonra yönelme hali ekinin düşürülmesi, özellikle Doğu Anadolu ağzlarında görülen bir durumdur. Bu tür örneklerde, kelime ünlü ile bitiyorsa, kök veya gövde ünlüsü a veya e'ye dönüşür. Bu dönüşme meydana gelirken, a,ı,u,o ünlüleri a; e,i,ö,ü, ise e olur. İyelik eki ile, ses değişmesine uğramış iyelik ekinden önceki ünlü, ikisi birlikte, iyelik ve yönelme hali anlamlarını ifade ederler.¹⁹ :

başında puşan (< puşuna)

dodağan dişen gurban (< dudağına, dişine)

yalnız san demerem

yeşen yoldaşan gurban (< eşine, yoldaşına) (Müş, AİAD, 73/3,4)

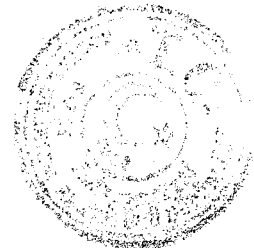

şahıs zamirlerinin çekiminde çeşitli fonetik olaylar görülür. Bu zamirin, bene, sene, baa, baan, bahan, baha, bağa, sağa, oğa, oya ...vb. çok farklı çekimleri vardır.(Bks. s.180-187) Azerî Türkçesinin uzantısı durumunda olan ağızlarda men şahıs zamiri ve bunun mana biçimindeki çekimlenişi de görülüyor.

Yalnız haldeki bazı kelimelerin yönelme hali yerine sıkça kullanıldığı da görülmektedir: diyar(diyara) AKD,384/16) bura(buraya) (GBAA, 45/36/19)

Belirtme halinin belirtme-yönelme hali ekleri arasındaki görev aktarımı dolayısıyla sıkça yönelme hali yerine kullanıldığı görülmektedir. Z. Korkmaz, Güney-Batı Anadolu ağızlarındaki bu durumu, bölge ağızlarındaki ünlü daralması ile izah ediyor.²⁰ Turgut Günay ise, geçişsiz bazı fiillerin geçişli fiil işleme görmesine bağlıyor.²¹ Biz de bu olayın kısmen fiillerin rejimi ve kısmen de ünlü daralması ile ilgili olduğu kanaatindeyiz. Bu arada, bazı fiillerin ismi hem yönelme, hem de belirtme halinde kabul etmesi(beni çağır ve bana çağır, bana vurdu ve beni vurdu ...vs.) ile, bazı fiillerin belirtmeden yönelmeye (beni ağla ve bana ağla-) veya yönelmeden belirtmeye doğru bir fonksiyon kaymasına uğramış olmaları da önemli bir sebep olarak dikkate alınmalıdır.

Rize ili ağızlarında yönelme hali ekinin sıkça bulunma hali yerine kullanıldığı da görülmektedir. Anadolu ağızlarının genelinde çok yaygın olmayan bu husus, Rize ili ağızlarının ayırıcı bir özelliğidir.²²

Bulunma Hali (Locative)

Anadolu ağızlarında bulunma hali ekinin de temel ve yaygın biçimleri, genel Türkçeden farklı değildir. (+de, +da, +te, +ta) Fakat bu temel şekillerin farklı fonetik sebeplerle bazı değişik biçimleri de ortaya çıkmıştır: (Ta, Te, di, di, vb)

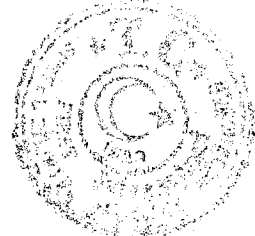
Güney-Batı Anadolu ağızlarındaki ünlü daralması sebebiyle , bu bölgede bulunma hali eklerinin +di, +di, +du, +dü şeklinde kullanıldığı görülmektedir.²³ sandi(sende), GBAA, 99/75/51), burdu (GBAA, 69/54/10)

Bu arada Nevşehir Yöresi ağızları'nda bu ekin +değ şeklindeki örneği fazla yaygın değildir. Yönelme hali ekinde de görülen bu hususu ekin sonunda türeyen bir inorganik ses olarak açıklamak mümkündür.

elindeğ ossa (NYA, 136/12/50)

ET'de bulunma hali eki aynı zamanda çıkma halini de ifade etmekte idi.²⁴ Ancak çıkma hali ekinin kendi fonksiyonunu yerine getiren bir ek olarak ortaya çıkmasından sonra, bulunma hali ekleri sadece bulunma hali fonksiyonunu yerine getirmede kullanılmışlardır. Anadolu ağızlarında sıkça bulunma hali ekinin çıkma hali eki fonksiyonunda kullanıldığı görülmektedir.

Bu, ET'ye ait bir özelliğin Anadolu ağızlarında yaşayan şeklidir. doğruda doğru (KİA, 196/17/16), orta asyada gelmişler. (KBAYA, 206/26/21) (Bkz. s. 237-238)

Çıkma Hali(Ablative)

Anadolu ağızlarında kullanılan çıkma hali ekleri de TT'de olduğu gibi, +dan,+den,+tan,+ten ekleridir.

Yaygın olmamakla birlikte, birkaç örnekte tespit ettiğimiz +dın biçimi ise, ET'nin Anadolu ağızlarında yaşayan özelliklerinden bir başkasıdır.

gardaş gardaşı beladın arar (AKD, s.18)

merdivandın (GBAA, 68/54/6)

Bu arada sonsesi n ünsüzü olan veya iyelik eklerinden sonra getirilen çıkma hali eki, ilerleyici benzeşmeye uğrayarak +nan,+nen olmaktadır. hannan çıkıyo.(ADÜM-1, 130/ 2) gelişinnen (AAT, 125/10)

Çıkma hali eki de, başta Azeri Türkçesinin tesiri olan yörelerde, yer yer de diğer Anadolu ağızlarında men şahıs zamiri me, öz dönüşlülük zamiri ile çekimlenmektedir. menden, mennen (AİAD, 67/8) ,özümden(YKA,54/9/25),özünnen (STİAT, 111/14)

Anadolu ağızlarında görülen farklı bir tasarruf da çıkma halinin bulunma hali yerine kullanılmasıdır. Daha çok Doğu Anadolu illeri ağızlarında görülen bu durumun temel sebebinin, çıkma hali ekinin fonksiyonu ile bulunma hali ekinin fonksiyonunun karıştırılması olduğu kanaatindeyiz: aşağda (aşağıdan) geldik.(TMKA,10/4/62) ,kaç seni mahkemedâ (mahkemeden) istârler. (RİA,292/48/10)

Anadolu ağızlarında çıkma hali eki vasıta hali yerine de yaygın olarak kullanılmaktadır. Çıkma hali ekinin "eşyanın neden meydana geldiğini bildiren" fonksiyonu bir yönüyle vasıta halinin fonksiyonlarına yaklaşır. Bu yakınlık dolayısıyla

da vasıta hali yerine sıkça çıkma hali eki kullanılmaktadır.
zordan(zorla) (KBAYA,277/50/19), senden(seninle-senle) NA,
 25/1/4,5)

Vasıta Hali (İnstrümental)

+n vasıta hali eki artık belli bazı kelimelerde ka-
 lıplaşmış olarak yaşamakta ve vasıta halinden çok zarf yapma
 fonksiyonu ile kelimenin gövdesine bitişmiş bulunmaktadır.

gündüzün (SA,5/4/1) , kibin (KDİAT,135/1) , ilkin(MA,12/9/1)

Ancak yazı dilinden farklı olarak, Anadolu ağızlarında +n
 vasıta hali eki bazı edatlara gelerek onların anlamını pekiş-
 tirmek gibi bir görev yapmaktadır.

kimin (gibi) AİAD, 90/5), keren(kere) KDİAT,236/8),

gayrikin (TDAYB,(1960), s.185)

Anadolu ağızlarında asıl vasıta hali ekinin fonksiyonunu ise, "ile" edatı ve onun çeşitli fonetik şekillerde ekleşmiş biçimleri yerine getirmektedir. (ile, ila, ıla, la, le, na, nâ, nan, nen, inan, inen, unan,ünen ...vb.)(Bkz.281-285)

S. Çağatay, "+n birle" şeklinde çift olarak kullanılan vasıta hali eklerinde, +n vasıta hali ekinin fonksiyonunu unutturmaya başladığını ifade etmektedir. ²⁵ Anadolu ağızlarında da "nan bile" ve "lan bile" şeklinde çift vasıta hali ekinin kullanılışları görülmektedir. Burada vasıta hali fonksiyonunu kuvvetlendirme düşüncesi olduğu kanaatindeyiz. -esgi kocası aynı şehere vezir lan bile kızın pobası padişaha musafir oldiler.(Tr./Akçaabad/Tüzköy, KDİAT,183/8,9)

Bu arada, şahıs zamirlerinde benimle, seninle gibi kullanılışlar yerine benle, senle gibi şekiller de kullanılmaktadır. benle (KBAYA, 190/20/78)

Eşitlik Hali (Ecvative)

Eşitlik hali eki +ca,+ce,+ça,+çe 'dir. Bu ekin genişletilmiş biçimleri de Anadolu ağızlarında kullanılmaktadır: ceme,cama, cemene, camana, cemenez, cesine, caz, çana, çene, cene ...vb.) (Bkz. s.314-317)

Temel fonksiyonu, eşitlik, gibilik, benzerlik ve kadarlık bildirmek olan eşitlik hali eki, artık yavaş yavaş hal eki olmaktan çıkıp, zarf fonksiyonu ile kalıplaşmaktadır. Bu ekin görevini ise, gibi, kadar, göre, dek, değin, ça ve benzeri edatlar yerine getirmektedir. Bu ek Anadolu ağızlarında da çok işlek bir kullanılışa sahip değildir.

Yön Gösterme Hali (Directive)

Yön gösterme hali ekleri TT'de olduğu gibi, +ra,+re +ru,+rū, arı, eri şekilleridir. Bu temel şekillerden farklılaşarak ortaya çıkmış, +ara, +ere, +rā, +rā, arū, +ā, ...vb. (Bkz. s.336-339) şekiller de yön gösterme hali olarak kullanılmaktadırlar.

Yön gösterme hali eki de bugün artık hal eki olma özelliğini yitirmiş eklerden biridir. Bu ekin fonksiyonunu ise, yönelme hali eki ve doğru, taraf, yan, karşı ....vb edatlar yerine getirmektedirler.

Yön gösterme hali ekleri yazı dilinde olduğu gibi Anadolu ağızlarında da belli bazı kelimelerde kalıplaşmış olarak yaşamaktadırlar. Hal eki olma fonksiyonlarını kaybet-

miş olan bu ekler aktif birer zarf yapma eki olarak kelimelerin gövdesine bitişmişlerdir.

Bise göre, Bugün Anadolu ağızlarında(yazı dilinde de) yön gösterme hali eki, artık çekim eki olmaktan çıkmış ve belli bazı kelimelerde kalıplaşmış zarf yapma eki olarak yaşamaktadır. Bir hal eki gerçek fonksiyonu ile kullanıldığı zaman, ikinci bir hal ekini kabul etmez. Fakat yön gösterme hali ekinin üzerine başka bir hal eki gelebilmektedir. Bu da onun hal eki fonksiyonunda olmadığını gösterir:(yukarıda, ileride) Yön gösterme hali eklerinin fonksiyonunu ise, yukarıda sözünü ettiğimiz edatlar yerine getirmektedir.

Eşitlik hali eki ise, yön gösterme kadar olmamakla birlikte, yine zarf fonksiyonu ağır basan ve hal eki olma özelliğini gittikçe kaybeden bir ektir. Onun fonksiyonunu da göre, gibi, kadar, dek, değin, ça ...vb edatlar yerine getirmektedir.

+n vasıta hali eki de hal eki olmaktan çıkmış ve belli bazı kelimelerin gövdesiyle kaynaşmıştır. Bu ek de özellikle zamanla ilgili kelimelere geldiği için zarf yapma fonksiyonunu ile kalıplaşmıştır. Vasıta hali fonksiyonunu ise, "ile" edatı ve onun ekleşmiş biçimileri yerine getirmektedir.

Tamlama halinin hal olup olmadığı ve buna ait ekin hal eki olarak kabul edilip edilemeyeceği konusu, üzerinde durulmaya değer bir konudur. Altay dilleri dışındaki diğer dünya dillerinin gramerlerini bir yana bırakıp, bunu özellikle Türk dilinin kendi yapısı içinde ele almak gerekir.

Biz hal kavramını fiille doğrudan bağlanan, fiili doğrudan ilgilendiren isimlerin bu bağlanma veya ilgi sırasında içinde buldukları durum olarak tanımlıyoruz.

Gramer kitaplarımızda sırf bu ekin hatırı için, hal kavramı tarif edilirken "ismi fiile veya ismi isme bağlayan" ifadesi kullanılmaktadır. Ancak hal eklerinin asıl vazifesi fiili doğrudan ilgilendiren ismi, içinde bulunduğu duruma göre fiile bağlamaktır. Hal eklerinin ismi edata bağlamaları da dolayısı ile ismi fiile bağlamaktır.²⁶ Tamla hali ekinin ise böyle bir özelliği yoktur. (Bkz. s. 111)

Bazı gramer kitaplarımız bu eki hal ekleri arasına almamaktadırlar.²⁷ Ancak bu eserlerde de bu konu ile ilgili herhangi bir açıklama yoktur.

Bu durumda, hal olarak alınması gereken ve günümüzde hal eki olma özelliğini koruyan şekiller şunlardır:

- 1)-Yalın hal
- 2)-Belirtme hali
- 3)-Yönelme hali
- 4)-Bulunma hali
- 5)-Çıkma hali
- 6)Vasıta hali

ve zayıf olarak "Eşitlik hali"

Hal ekleri, incelememizin "Fonksiyonları" bölümlerinde görüleceği gibi, sadece fiili doğrudan ilgilendiren ismi içinde bulunduğu duruma göre fiile bağlama fonksiyonunda kalmıyor, hal kavramının dışına taşarak, bazen bir yapım eki (taştan ev), bazen başka unsurlarla birleşerek zaman (gelmekteler-geliyorlar) eki gibi değişik fonksiyonlarda da kullanılmaktadırlar. Hal ekleri doğrudan fiile bağlandıkları için, zarf olmaya çok mütemayildirler. Zarf yapma fonksiyonu ön planda olan ekler ise, +n vasıta, yön gösterme ve eşitlik hali ekleridir.

Notlar

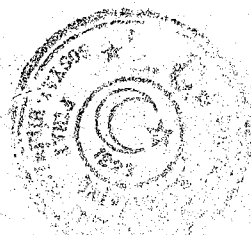
- 1)-Bkz. J. Lyons, Introduction to Theoretical Linguistics, Cambridge, 1968, s.35
- 2)-Bkz. Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1980, s.226
- 3)-Bkz. Neşe Atabay, Dr. İbrahim Kutluk, Sevgi Özel, Sözcük Türleri, TDK Ankara, 1983, s.39
- 4)-Bkz. Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, İstanbul 1984, s. 330-331
- 5)-Bkz. Tuncer Gülensoy, Kütahya ve Yöresi Ağızları, TDK, Ankara 1988, s.85
- 6)-Bkz. Efrasiyap Gemalmaz, Erzurum İli Ağızları-1, Erzurum 1978, s.291
- 7)-Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e., s.229 ; Efrasiyap Gemalmaz, a.g.e., s.274-276; N.Memmedov, Azerbaycan Dilciliğinin Nezeri Esasları, Bakü 1971, s.205
- 8)-Bkz. Faruk Kadri Timurtaş, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, s.68
- 9)-Brz. Zeynep Korkmaz, "Bartın ve yöresi ağızları üzerine" Türkoloji Dergisi, 1/1 (1964), s.104-141; Tuncer Gülensoy, a.g.e., s.129
- 10)-A. Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri(Çev.Mehmet Akalan) TDK Ankara 1988, s.66
- 11)-Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e., s.231; N.Memmedov, a.g.e., s.208 Efrasiyap Gemalmaz, a.g.e., s.277
- 12)-Bkz. Osman Nedim Tuna, Türk Dilbilgisi Ders Notları, İnönü Üniv. Eğitim Fak. Ders Notları-3, Malatya 1986 s.
- 13)-A. Von Gabain, a.g.e., s.64

- 14) -Bkz. F.R. Zeynelov, Türk Dillerinin Mukayiseli Grammatikası, Bakü, 1973, s.54
- 15) -Turgut Günay, Rize İli Ağızları, MFAD Ankara 1978, s.110
- 16) -Bkz. Gürer Gülsevin, Eski Anadolu Türkçesinde İsim Çekimi Eklerinin Fonksiyonları ve Kullanılışları (İnönü Üniv. Sos. Bil. Enst. Basılmamış yüksek lisans tezi), Malatya 1987, s.54
- 18) -Tuncer Gülensoy, a.g.e., s.223/44/12,13), Marmaris'teki şekli hocam Prof.Dr.Tuncer Gülensoy tespit etmiştir.
- 19) -Bkz. Efrasiyap Gemalmaz, a.g.e., s.281
- 20) -Bkz. Zeynep Korkmaz, "Batı Anadolu ağızlarında yazı dilinden ayrılan isim çekim ekleri ve fonolojgie-morphologie bağlantısı", 1. Milli Türkoloji Kongresi (6-9 Şubat 1978), İstanbul 1980, s.29-40
- 21) -Turgut Günay, a.g.e., s.111
- 22) -Turgut Günay, a.g.e., s.111
- 23) -Zeynep Korkmaz, Güney-Batı Anadolu Ağızları, DTCF Ankara 1956, s.46 ; Tuncer Gülensoy, a.g.e. s.82
- 24) -Bkz. A. Von Gabain, a.g.e. s. 64
- 25) -Bkz. Saadet Çağatay, "Uygurca ve eski Osmanlıcada Instrümental -n" DTCF 1/3, (1943), s.93-107
- 26) -Bkz. Muharrem Ergin, a.g.e. s.226
- 27) -Tamlama hali ekine yer vermeyen eserler için bkz.: Kemal Demiray, Temel Dilbilgisi, İstanbul 1958, s.56; Kaya Bilgegil, Türkçe Dilbilgisi, İstanbul 1984, s.125 ; T.N.Gencan, Dilbilgisi, İstanbul 1971, s.136; Haydar Edizkun, Yeni Türk Dilbilgisi, İstanbul 1971, s.110

E k l e r İ n d e k s i

+a : 167, 284, 338	+cima : 315
+ā : 167, 338	+ça : 315
+ā̇ : 167	+çana : 315
+â : 167	+çâ : 315
+â' : 167	+çe : 315
+â̈ : 168, 338	+d : 215
+ağ : 168	+da : 214
+āñ : 84	+da' : 215
+ara : 337	+dâ : 215
+ārā : 337	+dan : 244
+ari : 337	+dān : 244
+ari : 337	+dāñ : 244
+ari' : 337	+daṅ : 244
+āri : 337	+dān̈ : 244
+ca : 315	+de : 214, 316
+caz : 316	+dē : 215
+cānā : 315	+değ : 215
+ce : 315	+den : 244
+cek : 316	+dene : 244
+ceme : 315	+di : 215
+cemen : 315	+din : 243
+cemene : 315	+di : 215
+cemenez : 315	+du : 215
+cene : 315	+dū : 215
+cesine : 316	+e : 168
+cez : 316	+ē : 168

+em	: 84	+ī	: 128
+ēm	: 84	+i ^u	: 128
+en	: 284	+īlá' : 281	
+ēn	: 84	+ilān ^l : 283	
+er	: 339	+īlān' : 283	
+ere	: 337	+īlān ^u : 283	
+eri	: 337	+ile : 281	
+eyn	: 86	+īle : 281	
+ga	: 168	+ilā ^u : 281	
+ge	: 168	+ilen : 283	
+gin	: 86	+in : 82	
+i	: 128, 338	+iñ ^u : 82	
+i ^l	: 128	+iñ ^u : 82	
+i ^u	: 128	+i ^o n : 82	
+ila	: 281	+ing : 82	
+ilan ^o	: 281	+im ^l : 83	
+lğ	: 86	+im : 83	
+im	: 83	+inan : 282	
+in	: 82, 130	+inān : 282	
+iñ ^u	: 82	+ine : 284	
+iñ ^u	: 84	+inenniK : 285	
+iñ ^l	: 84	+iy : 86	
+ina	: 284	+iyin : 86	
+ing	: 85	+la : 283	
+inan	: 282	+lā ^l : 283	
+inan ^u	: 282	+lā ^u : 283	
+iy	: 86	+lan : 244, 283	
+i	: 128	+lān ^l : 283	

+lan bile	: 285	+ning	: 85
+län	: 283	+niy	: 85
+le	: 283	+nun	: 83
+len	: 283	+nuñ	: 83
+lejn	: 285	:nun [!]	: 85
+leyin	: 285	+nün	: 83
+leyine	: 285	+nün ^v	: 83
+m	: 84	+on [!]	: 84
+n	: 84, 280	+or	: 338
+ñ	: 84, 281	+ra	: 338
+na	: 216, 284, 339	+ra ^v	: 338
+na	: 284	+ra ^o	: 338
+nan	: 244, 282	+ra [^]	: 338
+nan bile	: 285	+re	: 338
+nän	: 244	+ru	: 338
+nän [!]	: 244	+rū ^v	: 338
+nän ^v	: 282	+ta	: 214
+ne	: 284	+ta	: 216
+nen	: 244, 282	+tan	: 244
+nén	: 244	+Tan	: 244
+nen ^v	: 282	+te	: 214
+neyin	: 285	+Te	: 216
+ni	: 192	ten	: 244
+nin	: 83	+u	: 129
+nin ^v	: 83	+ú	: 129
+nin ^o	: 85	+ula	: 281
+nin	: 83	+um	: 83
+nin ^v	: 83	+üm	: 83

+un	: 82
+uñ	: 82
+uṅ	: 84
+un̈	: 84
+una	: 284
+unan	: 282
+unen	: 282
+uy	: 86
+ü	: 129
+üle	: 281
+ün	: 82
+üñ	: 82
+üṅ	: 282
+üne	: 284
+ünen	: 282
+y	: 129
+yly	: 86
+yin	: 86

B i b l i y o ğ r a f y a

A-Kitaplar:

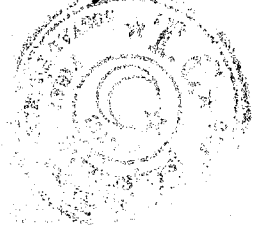
- Adalı, O., Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler, TDK yay. Ankara 1979
- Ahundov, E., Tezcan, S., Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri, TDK yay.,
Ankara 1978
- Aksan, D., Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim-11, TDK yay.,
Ankara 1980
- _____, Türkçenin Gücü, Türkiye İş Bankası yay, Ankara 1987
- Atabay, N., Özel, S., Çam, A., Türkiye Türkçesinin Sözdizimi, TDK yay.,
Ankara 1981
- Ataba, N., Kutluk, İ., Özel, S., Sözcük Türleri (Yön. Prof. Dr. Doğan
Aksan), TDK yay, Ankara 1983
- Atalay, B., Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme,
TDK yay., İstanbul 1941
- Banguoğlu, T., Türkçenin Grameri, İstanbul 1974
- Başkan, Ö., Linguistik Metodu, İstanbul 1967
- Bilgegil, K., Türkçe Dilbilgisi, İstanbul 1984
- Caferoğlu, A., Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme-I, İstanbul
1940
- _____, Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme-II, İstanbul
1942
- _____, Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, TDK yay.,
İstanbul, 1942
- _____, Anadolu Ağızlarından Toplamalar, TDK yay., İstanbul 1943
- _____, Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar, TDK
yay., İstanbul 1944
- _____, Güney-Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalara, TDK
yay., İstanbul 1945

- _____ , Kuzey-Doğu illerimiz Ağızlarından Toplamalar, TDK yay., İstanbul, 1946
- _____ , Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler, İstanbul Üniv. Edeb. Fak., yay., İstanbul 1948
- _____ , Anadolu illeri Ağızlarından Derlemeler, İstanbul, 1951
- _____ , Türk Dili Tarihi, İstanbul 1984
- Ceferov, C., İsim Tedrisinin Nezeri Esasları, Bakü 1962
- Dallı, H., Kuzey-Doğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar, TDK Ankara
- Deny, J., Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi), (Çev. Ali Ulvi Elöve) İstanbul 1941
- Demiray, K., Temel Dilbilgisi, İstanbul 1958
- Dilaçar, A., Türk Diline Genel Bir Bakış, Ankara 1964
- _____ , Dil Diller ve Dilcilik, Ankara 1968
- Dizdaroğlu, H., Tümce Bilgisi, TDK yay., Ankara 1976
- Eckmann, J., Çağatayca El Kitabı (Çev. Günay Karaağaç), İstanbul 1988
- Eğizkun, H., Yeni Türk Dilbilgisi, İstanbul 1963
- Emre, A. C., Türk Dilbilgisi, İstanbul 1945
- Ercilasun, A. B., Kars İli Ağızları, Gazı Üniv. yay., Ankara 1983
- Ergin, M., Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1980
- _____ , Azeri Türkçesi, İstanbul 1981
- Ezizov, E. İ., Türk Dillerinin Tarihi ve Dialektolojik Problemleri, Bakü, 1986
- Gabain, A. Von., Eski Türkçenin Grameri, (Çev. Mehmet Akalın) TDK yay., Ankara 1988
- Gemalmaz, E., Erzurum İli Ağızları-1,11, (Atatürk Üniv. yay., Erzurum 1978
- _____ , Eski Türkçenin Ekligi, Atatürk Üniv. yay., Erzurum, 1986

- Gencan, T.N., Dilbilgisi, İstanbul 1971
- Giese, F., Materialen zur Kenntnis des anatolischen Türkisch-1,
Newyork 1907
- Gordievskiy, V., Obraztsi Osmanikogo narodnaga tvorçestva-1,
Trudi lazarevskim Institutom Jivih Vostocnih Yaziko
XXXIV, Moskova 1916
- Gülensoy, T., Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası, Kültür
Bakanlığı, MFAD yay., Ankara 1981
- _____, Kütahya ve Yöresi Ağızları, TDK yay, Ankara 1988
- Günay, T., Rize İli Ağızları, Kültür Bakanlığı MFAD yay, Ankara
1978
- Hatiboğlu, V., Türk Dilinde İkileme, 2. baskı, TDK yay, Ankara 1981
- _____, Türkçenin Ekleri, 2. baskı, TDK yay., Ankara 1981
- _____, Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, 4. baskı, DTCE yay,
Ankara 1982
- _____, Türkçenin Sözdizimi, DTCE yay, Ankara 1982
- Hacıreminoğlu, N., Türk Dilinde Edatlar, MEGSB yay. 3. baskı
Ankara , 1984
- Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lügati't-Türk (Çev. Besim Atalay) TDK yay.
Ankara 1985-86
- Kaup, W.B., Berlindeki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları
(Çev., Şinasi Tekin), Atatürk Üniv yay., Erzurum 1980
- Korkmaz, Z., Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Eklerin
Kalıplaşması Olayları, Ankara 1962
- _____, Güney-Batı Anadolu Ağızları, DTCE yay., Ankara 1956
- _____, Marzubân-nâme Tercümesi, Ankara 1973
- _____, Nevşehir ve Yöresi Ağızları, DTCE yay., Ankara 1977

- Kononov, A.N., Grammatika Sovremennoĝo turetskogo literaturnogo Yazıka, (TDK çev.), Moskva, 1956
- Kunos, İ., Osman-török népköltesi gyűjtementy, 2.cilt, 1897-1898
 _____, Kisázsiai török dialektusaıral, Budapeşte 1896
 _____, Turkische Volksmarchen aus Stambul gesammelt, übersetzt und eingeleitet, Leiden 1905
- Kürkçüoĝlu, K. E., Urfa Aĝzı, İstanbul 1945
- Levend. A.S., Diİ Üstüne, TDK yay, Ankara 1973
- Lyons J., Introduction to theoretical Linguistics, Cambridge 1971
- Maksimov, V.A., Opıt izsledovanija tjurskih dialektov u Hudavendigare i Karamanii, Petersburg 1867
- Mayzel, S.S., İzafet ve Turetskom Yazıke, Sovyet Cumhuriyeti İlimler Akademisi yay. M-L 1957 (Tanıtım: A. İnan, TDAY-B 1958, s.279-313)
- Memmedov, N., Azerbaycan Dilciliyinin Nezeri Esasları, Bakü 1971
- Memmedov, Y., Orhon-Yenisey Abidelerinde Adlar, C.I, Bakü 1979
- Nasrattınoĝlu, İ.Ü., Nasrattınoĝlu, M. Ü., Afyonkarahisar Aĝzı, Ankara 1986
- Olçay, S., Doĝu Trakya Yerli Aĝzı, Atatürk Üniv., Yay., Ankara 1966
 _____, Erzurum Aĝza, Atatürk Üniv. yay., Ankara 1966
 _____, Ercilasun, A.B., Aslan, E., Arpaçay Köylerinden Derlemeler, TDK yay., Ankara 1976
- Philologiae Turcicae Fundamenta, Wiesbaden 1959
- Rasanen, M., Materialien zur Morphologie der Turkischen Sprachen, Helsinki 1957
- Taşlıklıoĝlu, Z. , Grekçe Gramer ve Syntaks-11, 2. baskı, İstanbul 1981

- Tekin, T., A Grammar of Orkhon Turcic, Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Volume 69 Bloomington 1968.
- Timurtaş, F.K., Osmanlı Türkçesine Giriş, 4.baskı, İstanbul, 1979
 _____, Eski Türkiye Türkçesi, 2.baskı, İstanbul 1981
- Toparlı, R., Kıpçak Türkçesi, Atatürk Üniv.yay, Erzurum 1986
- Tuna, O.N., Altay Dilleri Teorisi, İstanbul 1981
 _____, Türk Dilbilgisi Ders Notları, İnönü Üniv. Eğ.Fak.yay. Malatya, 1986
 _____, Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi, Ankara 1986
- Zeynelov, F.R., Türk Dillerinin Mügayiseli Grammatikası, Bakü 1973

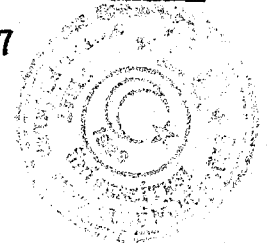
B- Makaleler

- Acarlar, K., "<Olmak > fiilinin özellikleri", Türk Dili XX(216), 1969, s.714-718
 _____, "Çıkma <durumunda-den > halinde sözcüklerin tümcede türlü kullanılışları", Türk Dili XXIV,(238), 1971, s.34-37
- Alangu, T., "İstanbul şivesi, Türkiye Türkçesi", TD VII/77(Şubat 1958), s.225-226
- Arat, R.R., "Anadolu yazı dilinin tarihi inkişarına dair", (V. Türk Tarih Kongresi, 12-17 Nisan 1956), Ankara 1960, s.225-232
 _____, "Türkçede cihet mefhumu ve bunun ile ilgili tabirler", Türkiyat Mecmuası, XIV (1965), s.1-24

- Balkanoğlu, (N.A. Yazıksız); Dialect türk de Kilis/Gaziantep/;
Ksz-11, (1902), S-1, s.269-278
- _____, "Dialect de Behesni Adıyaman; Ksz 1V/1 (1903), s.125-127
- Banguoğlu, T., "Kaşgari'den Notlar-11, Oğuzlar ve Oğuzeli üzerine"
TDAY-B, (1959), s.1-26
- _____, "Kaşgariden notlar-111, Oğuz lehçesi üzerine", TDAY-B,
(1960), s.23-48
- _____, "Anadolu(ve Rumeli) ağızları", TDEA-1, s.132-134
- Bazin, I., "Le turkmene", PhTF, s.308-317
- Buluç. S., "Anadolu ağızları bibliyografyası", TM, VII/VIII/1,
(1942), s.327-333
- Buran, A., "Keban, Baskil ve Ağın yöresi ağızları", F.Ü., Sosyal
Bilimler Dergisi 1/2 (1987), s.47-72
- Caferoğlu, A., "Turkische Sprachproben aus Mitte-Anatolien",
AYB, 11/25 (1934), s.39
- _____, "Anadolu dialektolojisine dair bir deneme", TDB Seri
111, S. 6-7(1946), s.561-568
- _____, "Niğde ağızlarından örnekler", TDED, 1/3-4(1946), s.149
162
- _____, "Eskişehir ağızları üzerine bir deneme", TDED 1V/1-2,
(1950), s.15-33
- _____, "Recherches sur la dialectologie de Turquie, Obris
1/2 (1952), s.509-511
- _____, "Anadolu ağızlarında metathese gelişimi", TDAY
(1955), s.1-7
- _____, "Anadolu ağızlarında içses ünsüz benzeşmesi", TDAY
(1958), s.1-11
- _____, "Die anatolischen und rumelischen Dialect", PhTF,
Viesbaden, 1959, s.239-260

- _____, "Anadolu ve Rumeli ağızlarının bugünkü durumu",
Bilimsel Bildiriler-1957, (1960), Ankara s.67-70
- _____, "Muğla ağızı", TDAY-B, (1962) s.107-130
- _____, "Anadolu ağızlarında konson değişimi", TDAY-B, (1963),
s. 1-32
- _____, "Anadolu ve Rumeli ağızlarında ünlü değişmesi"
TDAY-B, /1964), s.1-33
- _____, "Aydın ili ağızlarından örnekler ve etnoğrafya bakı-
mindan önemi", TDAY-B, (1965), s.1-28
- _____, "Akhisar ve Cihanbeyli ağızları", TDAY-B, (1967), s.1-33
- _____, "Konya ilinin Ermenek ağızı", TDAY-B, (1972), s.1-16
- Çağatay, S., "Uygurca ve eski osmanlıcada İinstrümental -n",
DTCF 1/3/1943), s.93-107
- _____, "Türkçede ñ~g sesine dair", TDAY-B, (1954), s.15-30
- Dilaçar, A., "Gramer", TDAY-B, (1971), s.83-145
- Dökmen, S., "Çorum ağızı fonetik hususiyetleri üzerine bir kalem
tecrübesi", ÇOR 1V/31 (Kasım 1941), s.955-956
- Duran, S., "Türkçede cihet ve mekan gösteren söz ve ekler"
TDAY-B, (1956, s.1-100
- Eckmann J., "Anadolu ağızlarına ait araştırmalar" l-Phonitica
A.Ü.DTCF, VIII (1950), s.65
- Foy, K., "Das Aidiinisch-Türkische", KSz 1, (1960), s.177-194; 286-307
- _____, "Turkische Vokalstudien besonder das köktürkische und
Osmanische betreffend", MSOS, III (1900), s.180-215
- _____, "Azerbajganische studien mit einer charakteristik
des sudtürkischen ll Die Mundart von Erzurum", MSOS
VI, (1903), s.126-193; VII (1904), s.197-257

Gordlevskiy, V., "Iz nablyudeniy nad turetskoy pesniyu, EO,XXIX

(1909),,IV/1,2,(1913),s.128

Gökşen, E.N., "Çıkma durumu (-den) ve kapsamı", Türk Dili (279)

1974, .973-978

Gülensoy, T., "Türk Fonetik transkripsiyonu üzerine",Türkoloji

Dergisi, VIII/ 1979, s.169-190

_____, "Anadolu ve Rumeli ağızlarında şimdiki zaman eki",

Türkoloji Dergisi, VIII/1/ 1979, s.169-190

_____, "Erzurum ağızıyla Hatem-i Tâ'î masalı",Türkoloji

Dergisi, VIII/1, (1979), s.403-457

Hatiboğlu, V., "Türkçedeki eklerin kökeni",Türk Dili,(1974)

s. 268

Hazai, G., "Contribution à l'histoire des dialectes osmanlis-

turcs", SO XXVII/4 (1964), s.1-9

Heffening, W., "Turkische Volkslieder, Isl. XIII(1923),s.236-267

_____, "Tahtagi-lieden aus dem Taurus" ZDMG,16(91),s.147-161

Huart, C., "Notices sur trois ouvrages en turc d'Angora Impri-

més', (1806-1861) en caractères grecs", JA, (1900)

s.459-477

_____, "Un commentaire du Qoran en dialecte turc de Qasta-

mouni", JA, 2.Seri XVIII(1921),s.161-216

Kazım, M., "Samsun Türkçesi üzerine küçük bir irdem", TDAY-B,

II/1-2(1940), s.53-55

Kononov, A.N., "Grammatika Sovremennogo turetskogo literaturnogo

Yazıkı", Moskova 1956 adlı eserin tanıtması, TDAY-B,

(1959), s.331-378 (Tanıtmayı yap. Talat Tekin)

- Korkaz, Z., "Batı Anadolu ağızlarında aslı vokal uzunlukları hakkında", TDAY-B, (1953), s.197-205
- _____, "Türk dilinde +ça eki ve bu ek ile yapılan isim teşkilleri üzerine bir deneme", TDAY-B,(1958),s.41-68
- _____, "Türkçede ek yığılması olaylarının meydana gelişi üzerine", TDAY-B,(1960), s.173-180
- _____, "Bartın ve yöresi ağızları üzerine",Türkoloji Dergisi 1/1,(1964),s. 103-141
- _____, "Bartın ve yöresi ağızlarındaki lehçe kabakalaşması", Türkoloji Dergisi, 11/1,(1965), s.227-249
- _____, "Türkiye Türkçesinde madan/meden madın/medin zarf-fiil(gerundium) ekinin yapısı üzerine",Türkoloji Dergisi, 11/1 ve 111/1 (1965-1966),s.297-307; 255-265
- _____, "Anadolu ağızlarının etnik yapıyla ilişkisi sorunu:" TDAY-B,(1971), s.21-46
- _____, "Eski Türkçedeki Oğuzca belirtiler", "Türkoloji Dergisi,VI/1,(1974), s.15-30
- _____, "XI-XIII. yüzyıllar arasında Oğuzca",TDAY-B-,(1973-1974), s.41-48
- _____, "Ağız araştırmaları ve folklor", I.Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Ankara 1974, s. 21-46
- _____, "Anadolu ağızları üzerindeki araştırmaların bugünkü durumu ve karşılaştığı sorunlar",TDAY-B,(1975-1976) s.143-172
- _____, "Batı Anadolu ağızlarında yazı dilinden ayrılan isim çekim ekleri ve fonologie morphologie bağlantısı", 1.Milli Türkoloji Kong.,Tebliğler,İstanbul 1980 s.29-40

- Kowalski, T., "Piosenki ludowe anatolskie o rozbójniku Czakyzym"
RO 1/2(1916-1918) s.334-355
 _____, "Einige probleme der Osmanische-Türkischen dialect-
 forschung", RO VII (1929+1930), s.264-280/
 _____, "Compte-rendu du voyage dialectologique en Anatolie
 meridionale, qui ent lieu d'ier acut au 13 Septamre
 1936 BAPSL, Cragovie 1936, s.129-133
 _____, "Türkischen Sprachproben aus Mittelanatolien," PBO
 1(1937), s.46-57; (1938), s.41-47
- Kucos, İ., "Kisâzsiâi török nyelvî ârasok", NyK XXII /1892)
 I-Brussza-ajdın videke, s.113-156; II- Brussza videke
 szolasok, s.261-274; III- laz dalok, s.275-284
- Ligeti, L., "Türkçede uzun vokaller", Türkiyat Mecmuası, VII-VIII
 (1940-1942), s.82-94
- Littmann, E., "Türkische Volkslieder aus Kleinasien, ZDMG LIII/2
 (1899), s.351-363
- Lubimov, K., "Türkçede kaç isim hali var?", Türk Dili VIII(85-86)
 1959-1960, s.688-690
 _____, "Çekim teriminin anlamı nedir?", Türk Dili IX (1960)
 103, s.351-354; II- IX/104 (1960) s.408-412
- Mansuroğlu, M., "Anadolu'da Türk yazı dilinin başlaması ve ge-
 lişmesi", TDED, IV/3, (1951), s.9-17
 _____, "Ederne ağzında yapı anlam ve sözdizimi özellikleri"
TDAY-B, (1960), s.181-187
- Olçay, S., "Yarkent ağzından örnekler", DTCF, XLX/1-2(1962), s.31-65
- Räsänen, M., "Turkische Sprachproben aus Mittel Anatolien I-Sivas"
 vil.", SO v/2 (1933), s.1-151; II- Yozgat vil. SO
 1/2 (1935), s.1-106; III- Ankara, Kaiseri, Kırşehir,
 Çankiri, Afyon vil. (1936), s.1-30

IV- Konja vil! X/2 (1942), s.1-38

_____, "The Turkish Dialect of Edirne", ASAL, Bloomington
(Indiana Univ.) 1962, s.45-69

Saracoğlu, A., "Üst Van bölgesi manileri", TD (1960), s.103, s.343-
350

Sinanoglu, S., "Yöneliş düşümlü ad", Türk Dili, IX/103, (1960),
s.337-339

Tietze, A., "Anadolu Türkçesinin tabakalaşması", Bilimsel Bildi-
riler #1957, Ankara 1960, s.71-76

Tuna, O.N., "Köktürk yazılı belgelerinde ve Uygurcada uzun vokal-
ler", TDAY-B, (1960), s.213-282

Yavuz, K., "Ermenek kazasının Başdere köyleri ağzı-1", Atatürk
Üniv., EFAD, 2/11, Ankara 1979, s.451-505

Zülfikâr, H., "Bitliste derlenmiş atasözleri, deyimler, alkış ve
kargış ve bilmeceler", Türkoloji Dergisi, 111/1
(1968), s.65-105

_____, "Van gölü çevresi ağızlarının özellikleri", Ömer
Asım Aksoy Armağanı, TDK yay., Ankara 1978, s.297-317

C- Basılmamış Doktora, Yüksek Lisans ve Lisans Tezleri

I- Doktora Tezleri:

Acar, T., Artvin ve Yöresi Ağızları, Atatürk Üniv. Edeb.Fak.
Erzurum 1972

Alptekin, A.B., Taşeli Platosu Masallarında Motif ve Tip Araştır-
ması, Atatürk Üniv., Edeb.Fak, Erzurum 1982

Sağır, M., Erzincan ili Ağızları-1-11, Atatürk Üniv. Sos. Bil. Enst.
Erzincan, 1987

2- Yüksek Lisans Tezleri:

- Buran, A., Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları, Fırat Üniv. Sös. Bil. Enst., Elazığ 1986
- Çağırın, Ö., Felahiye Ağızı Üzerine Bir İnceleme, İnönü Üniv., Sos. Bil. Enst., Malatya 1989
- Gülsevin, G., Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde İsim Çekimi Eklerinin Fonksiyonları ve Kullanılışları, İnönü Üniv. Sos. Bil. Enst., Malatya 1987
- Küçükler, P., Bingöl Merkez İlçe ve Köyleri Ağızları, Fırat Üniv. Sos. Bil. Enst., Elazığ 1988

3- Lisans (mezuniyet) tezleri:

- Akbaş, S.B., Bünyan Ağızı, Fırat Üniv. Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1987
- Alkan, N., Bartın (Zonguldak) Yöresi Ağızı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1986
- Altınkaynak, E., Yerköy Ağızı/Yozgat/, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak. Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1984
- Aydın, S., Söğüt Ağızı/Bilecik/, Ankara Üniv., DTCF, Ankara 1976
- Ayken, G., Pertek Ağızı ve Halk Mutfağı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak. Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1987
- Bakırcı, A., Nizip/G. Antep/ Ağızı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1988
- Barut, M., Daday Ağızı/Kastamonu/, Ankara Üniv., DTCF, Ankara 1973
- Biçer, O.K., Haydar/Manyas/Balıkesir/Ağızı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1984

- Bıçgım, F., Malatya/Merkez/ Ağzı, Fırat Üniv. Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1986
- Bulut, H.H., Hankendi /Elazığ/ ve Yöresi Ağızları, Fırat Üniv. Fen-Edeb., Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1985
- Buran, A., Keban Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1984
- Cihangiroğlu, M.M., Harput ve Yöresi Ağızları, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1986
- Çalışkan, E., Dağardı Ağzı/Kütahya/, Ankara Üniv., DTCF, Ankara, 1978
- Çetinkaya, H.H., Yolüstü/Elazığ/Köyü Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak. Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1986
- Çıplak, H., Osmançık Avlağı/Çorum/ Yöresi Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1985
- Çifçi, M., Ağrı/Merkez/ ve Yöresi Ağzı (Aşağısaticılar Köyü), Fırat Üniv. Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1986
- Çulha, F., Elbistan/K. Maraş/ Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1984
- Deveci, F., Karacasu/Aydın/ ve Yöresi Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1987
- Duygun, M., Gümüşhacıköy ve Çevresi Ağzı/Amasya/, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1988
- Ercan, F., Baskil Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1984
- Gökçe, M., Harput ve Yöresi Ağızları, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1987
- Gül, G., Akmezra Köyü/Elazığ/ ve Çevresi Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1987

- Güyildar, H., Tunceli Merkez Köy Ağızları, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1987
- Ince, N., Durmuşlar Köyü ve Çevre Köyleri Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1987
- İşbaşaran, B., Karakoçan/Elazığ/ ve Yöresi Ağızları, Fırat Üniv., Fen-Edeb., Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1986
- Kaya, A., Palu ve Yöresi Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1986
- Karakaş, S., Hosat/Tunceli/ Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1987
- Keke, A., Elazığ Yöresindeki Göçmen Ağızları, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1987
- Kibar, O., Biga/Çanakale/Yöresi Ağızları Sözlüğü, Ankara Üniv. DTDF, Ankara 1981
- Korgalı, A., Nazilli Yöresi Ağızları Sözlüğü, Ankara Üniv. DTDF Ankara 1982
- Köse, Y., Çarşıbaşı ve Yöresi Ağızları, Ankara Üniv., DTDF, Ankara, 1982
- Kutlu, Z., Koruk, Dambüyük/Elazığ/ Köy Ağızları, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1987
- Öz, K., Gündoğmuş ve Çevresi/Antalya/ Ağızları, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1988
- Özcan, M.Ü., /Elazığ/Merkez/ Arındık, Beşik, Sün Köyleri Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl. Elazığ 1987
- Özdemir, V., Aşağıbağ ve Şahsuvar/Elazığ/ Köyleri Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1986
- Özkan, H., /Doğaneşehir/Malatya/ Gündoğru, Söğüt, Kadılı Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl. Elazığ 1986

- Özker, A., Çine ve Yöresi Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1986
- Şimşek, A., Bozat/Bulancağ/Giresun/ Köyü Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1984
- Taş, A., Poyraz Nahiyesi ve Köyleri Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1984
- Tekcan, N., Zile Ağız Özellikleri Sözlüğü, Ankara Üniv., DTDF Ankara 1982
- Timuroğlu, K.A., Mazgirt/Tunceli/ Halk İnançlarında Ağız Özellikleri, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1987
- Toyçin, B., Hal Köyü ve Yöresi Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1986
- Türkmen İ., Bolaman Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1984
- Ustaoglu, M., Hayseri/Merkez/ Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1984
- Yakar, İ., Kadirli/Adana/ Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk ve Edeb. Böl., Elazığ 1984
- Yılmaz, İ., Bursa İli Yenişehir Yöresi Ağızları Sözlüğü, Ankara Üniv. DTDF, Ankara 1981
- Yiğitelli, M., Elazığ/Merkez/ Akçakiraz, Sarıyakup ve Yenice Köylere Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1987
- Yurdakul, H., Eşme Yöresi ve Köyleri Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1988
- Yürücüoğlu, M., Bitlis Merkez İlçe Ağzı, Fırat Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl., Elazığ 1989